

T.C
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AVRUPA BİRLİĞİ GENİŞLEME
SÜRECİNDE
AVRUPA BİRLİĞİ – TÜRKİYE
İLİŞKİLERİ**

DEVİRİM YİĞİT

TEZ DANIŞMANI
YARD.DOÇ. DR. EZELİ AZARKAN

DİYARBAKIR – 2006

KISALTMALAR	I
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM : AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEMESİ GENİŞLEMENİN TARİHÇESİ

I – BİRİNCİ GENİŞLEME : İNGİLTERE, İRLANDA, DANİMARKA	3
A- Tam Üyelik Başvuruları ve Nedenleri	3
B- Tam Üyelik Yolunda Gelişmeler	9
a- Fransa'nın Politika Değişikliği	9
b- Komisyon Görüşleri	10
c- La Haye Zirvesi	10
C- Müzakereler ve Katılım	11
D- İlk Genişlemenin Ortaya Koyduğu Sonuçlar	12
II- İKİNCİ GENİŞLEME : YUNANİSTAN	13
A- Yunanistan ve AET Arasındaki Ortaklık İlişkisi	14
B- Yunanistan'ın Tam Üyelik Başvurusu	15
C- Komisyon Görüşü	16
D- Müzakereler	17
E- Yunanistan'ın AT'ye Katılmasının Sonuçları	18
III- ÜÇÜNCÜ GENİŞLEME : İSPANYA VE PORTEKİZ	18
A- Tam üyelik Başvuruları Öncesinde AT İle İlişkiler	19
a. İspanya	19
b. Portekiz	20
B- Üyelik Başvuruları	21
C- Komisyon Görüşü	22
D- Müzakereler	22
E- Üçüncü Genişlemenin Sonuçları	24
IV. DE FACTO GENİŞLEME : İKİ ALMANYA'NIN BİRLEŞMESİ	26
V. DÖRDÜNCÜ GENİŞLEME : AVUSTURYA, İSVEÇ, FİNLANDİYA	27
A- Tam Üyelik Başvuruları	28
B- Komisyon Görüşleri	31
C- Müzakereler	32
D- Dördüncü Genişlemenin Sonuçları	33
VI. BEŞİNCİ GENİŞLEME : MDAÜ, KIBRIS VE MALTA	34
A- Tam Üyelik Başvuruları	34
B- Komisyon Görüşleri	41
C- Müzakereler	44

VII. AB'YE KATILIM MEVZUATI, KOŞULLAR VE PROSEDÜR	54
A- AT Kurucu Antlaşmalarında Katılım Mevzuatı ve Koşulları	54
B- Kurucu Antlaşmaların Revizyonu Sonrasında Katılım Mevzuatı ve Koşullar.	56
C- Avrupa Birliği'ne Katılım Prosedürü	70
a. Katılım Başvurusu ve Komisyon Görüşü	70
b. Konsey Kararı	72
c. Katılım Müzakereleri	72
d. Katılım Antlaşmaları	73
D- AB'nin Son Genişleme Süreci ve Katılım Prosedürü	74
E- Genişlemenin AB Kurumları Üzerindeki Etkisi	77
a- Kurumsal Reform İhtiyacı	77
b- Genişlemenin Kurumlar Üzerindeki Etkileri	78
aa- Konsey	79
aaa- Konsey Başkanlığı	79
aab- Oy Dağılımı	79
aac- Nitelikli Çoğunluk İle Karar Alma	79
bb- Komisyon	80
cc- Adalet Divanı	81
dd- Oy Çoğunluğu İle Karar Almanın Kural Haline Gelmesi	81
ee- Esneklik	82
F- Amsterdam Antlaşması'nın Sonuçları	83
a- Genişleme İle İlgili Hükümler	83
b- Parlamento	83
c- Konsey	84
d- Komisyon	84
e- Esneklik	84
f- Amsterdam Zirvesinin Sonuçları	84
G- AB Anayasası	86
a- Oybirliği İlkesi Yerine Nitelikli Çoğunluk	86
b- AB'nin Yetkileri Genişliyor	87
c- Avrupa Komisyonu Küçülecek	87
d- AB Başkanı ve Dışişleri Bakanı	87
e- Avrupa Parlamentosunun Önemi.....	88

İKİNCİ BÖLÜM :

AVRUPA BİRLİĞİ – TÜRKİYE İLİŞKİLERİ	90
I- ÜYELİK BAŞVURUSUNDAN GÜMRÜK BİRLİĞİ'NE	90
A- Türkiye'nin AET'ye Başvurusu ve Ankara Antlaşması	90
B- Türkiye'nin Tam Üyelik Başvurusu	91
C- Gümrük Birliği Süreci	93
a- Gümrük Birliği'nin Kapsamı	96
b- Gümrük Birliği Ertesinde Gerçekleştirilen Uyum Çalışmaları	98
II- LÜKSEMBURG ZİRVESİ'NDEN KOPENHAG ZİRVESİNE İLİŞKİLER ...	100
A- Gündem 2000 Belgesi ve Türkiye	100
B- Lüksemburg Zirvesi	102
C- Helsinki Zirvesi	111
D- Türkiye-Avrupa Birliği Ortaklık Konseyi Toplantısı	117

E- Helsinki Zirvesi Sonrası Türkiye-AB İlişkilerinin Seyri	118
F- Katılım Ortaklığı Belgesi	120
G- Nice Zirvesi	124
H- Ulusal Program	127
I- 2001 Yılı İlerleme Raporu	133
J- Leaken zirvesi	134
K- Sevilla Zirvesi	135
L- Uyum Yasası Paketleri	136
a- Birinci Uyum Yasası (6 Şubat 2002)	136
b- İkinci Uyum Yasası(9 Nisan 2002)	137
c- Üçüncü Uyum Yasası (9 Ağustos 2002)	137
M- 9 Ekim Tarihli Türkiye İlerleme Raporu	137
III- KOPENHAG ZİRVESİ'NDEN TARAMA SÜRECİNE	139
A- Avrupa Birliği Kopenhag Zirvesi	139
B- Zirve Sonrası Türkiye-AB İlişkileri	140
C- Dördüncü ve Beşinci Uyum Yasası Paketleri	144
D- Katılım Ortaklığı Belgesi 2003	145
E- Atina Zirvesi	146
F- Avrupa Birliği Selanik Zirvesi	148
G- Ulusal Program'ın Son Şekli	150
H- Altıncı Uyum Yasaları	152
I- Yedinci Uyum Yasası Paketi	155
J- Brüksel Zirvesi	158
K- 2004 İlerleme Raporu, Etki Raporu ve Komisyon Tavsiyesi	159
a- İlerleme Raporu	159
aa- Gelişmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler	159
ab- Ekonomik Kriterler	160
ac- Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenme Kapasitesi	161
b- Etki Raporu	162
c- Komisyon Tavsiyesi	163
d- Avrupa Parlamentosu Kararı	165
L- Brüksel Zirvesinin Sonuçları	166
M- Müzakere Çerçevesi	168
N- 2005 Yılı İlerleme Raporu	169
O- AB Açısından Türkiye'nin Tam Üyeliği Halinde Çıkabilecek Sorunlar	171
a- Demografik Sorun	172
b- Göç	173
c- Demokrasi ve İnsan Hakları	175
d- Ekonomi	176
e- Din, Kültür ve Kimlik	178
SONUÇ	181
EK : Türkiye-AB İlişkilerine Ait Bazı Önemli Tarihler	184
KAYNAKÇA	194

KISALTMALAR

I

- AAET : Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
ABA: Avrupa Birliği Antlaşması
AEA: Avrupa Ekonomik Alanı
AESK : Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi
AET : Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGK: Avrupa'nın Geleceği Kurultayı
AGSK : Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği
AGSP: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AIHM: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKÇT : Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
APB: Avrupa Para Birliği
BDDK : Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
BDT: Bağımsız Devletler Topluluğu
EFTA: Avrupa Serbest Ticaret Birliği
GB : Gümrük Birliği
GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HAK: Hükümetlerarası Konferans
İKV : İktisadi Kalkınma Vakfı
IMF : Uluslararası Para Fonu
KOB : Katılım Ortaklığı Belgesi
MDAÜ : Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri
MGK : Milli Güvenlik Kurulu
ODGP: Ortak Dış Güvenlik Politikası
OGT: Ortak Gümrük tarifesi
OKK: Ortaklık Konseyi Kararı
STA: Serbest Ticaret Anlaşmaları
TMSF: Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu
UAD : Uluslararası Adalet Divanı
UP: Ulusal Program

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın yaktığı ateşin külleri henüz soğumamıştı. Bu sıralarda, 1946 yılında İngiltere Başbakanı Sir Winston Churchill Zürih Konferansı'nda bir fikir ortaya attı. Avrupa Birleşik Devletleri... Bu fikir o günden bugüne çok yol katetti.

1951 yılında üç büyük, Fransa, Almanya ve İtalya ile üç küçük, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg , altı kurucu devlet tarafından Avrupa Kömür ve Çelik topluluğu kurulur. Ardından 1957'de topluluk üyesi altı ülkenin imzaladığı Roma Antlaşması ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ve Avrupa Ekonomik Topluluğu artık gerçek olur.

Ekonomik birliktelik ile atılan adımlar daha sonra kültürel, sosyal en sonunda da siyasal birlikteliğe yöneldi. Tarım, ulaşım ve mal, kişi, sermaye ve hizmetlerin serbest dolaşımı ekonomik birlikteliğin olmazsa olmazları idi. Üye ülkeler tarihi zirvelerde tarihi kararlar alarak yalnız topluluğun değil tüm kıtanın da geleceğini biçimlendirmeye çalıştı.

Her ne kadar AT kurucu antlaşmaları, Avrupalı olan ve kendileri aynı idealleri paylaşan devletlere genişleme kapılarını açık tutuyorduysa da, AT'nin ilk genişlemesi uzun yıllar kurucu devletler arasındaki önemli bir ihtilafın konusunu oluşturacaktı.

Bugün yirmi beş üyeli, yaklaşık 450 milyon nüfusuyla Avrupa Birliği, Avrupa'da uzun süren dinsel, politik çatışmaların sonucunda, ortak değerlere dayalı bir barış ve güvenlik projesi olarak beliriyor.

Çalışmanın birinci bölümünde, AB'nin kuruluşundan bugüne kadar, geçirdiği genişleme evreleri ana başlıklar altında inceleniyor.

Topluluğun birinci genişlemesinde EFTA ülkeleri İngiltere, İrlanda ve Danimarka; İngiltere'nin lokomotifliğinde La Haye Zirvesi sonucu değişen bakış açısıyla Avrupa entegrasyon sürecinin mimarisine katılıyordu.

Bu şekilde açılan genişleme kapısı, 1980'li yıllarda da iki kez açılıyordu. 1981 yılında Yunanistan, 1986 yılında ise İspanya ve Portekiz'in katılımıyla Onikiler Avrupası doğuyordu.

İki Almanya'nın birleşmesiyle üye sayısı değişmiyor ancak Almanya'nın Topluluk içindeki etkinliği artıyordu.

Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın katılımıyla Onbeşler Avrupası, dünya ekonomi ve siyaset sahnesinde yerini sağlamlaştırıyordu.

Sosyalist Bloğun dağılmasıyla Birliğe yaklaşan Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerini benimsemekte, özellikle güvenlik nedenini ön plana çıkararak hızlı davranan AB, böylece beşinci genişlemeyle Avrupa kıtasının bölünmüşlüğüne de son veriyordu.

Çalışmanın birinci bölümünde, genişlemenin tarihçesinin yanı sıra AB'ye katılım mevzuatı, koşullar ve prosedüre değinilerek, son genişlemenin AB kurumları üzerindeki etkisi inceleniyor.

1950'lerden başlayarak Avrupa'nın hemen hemen bütün siyasi, ekonomik ve askeri kurumlarında yer alan Türkiye, yaklaşık kırk yıldır çağdaşlaşma hedefinde önemli bir toplumsal dönüşüm projesi olarak gördüğü Avrupa Birliği'nin üyesi olmak istedi.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Türkiye'nin 1959'da AET'ye ilk başvurusuyla Tam Üyelik müzakerelerine başlamasına kadar inişli çıkışlı dönemlerden geçen Avrupa Birliği macerasının tüm evreleri inceleniyor.

1997'de Lüksemburg Zirvesi'nde AB'yle ipler geriliyor ve Türkiye yeni genişleme sürecinden dışlanıyordu. Aralık 1999'da Helsinki'de kazanılan adaylık ise Ankara'nın Zirve'deki zaferiydi.

Türkiye'nin Uyum yasalarıyla, Kopenhag Kriterlerini yerine getirme çabasının detaylarıyla yer verildiği çalışmanın devamında, tam üyelik müzakereleri bağlamında başlayan ve süren tarama sürecine değiniliyor,

Çalışma, Türkiye'nin birliğe tam üyeliği halinde, olası görülen sorunların özetlenmesiyle son buluyor.

BİRİNCİ BÖLÜM:

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEMESİ

GENİŞLEMENİN TARİHÇESİ

I- BİRİNCİ GENİŞLEME: İNGİLTERE, İRLANDA, DANİMARKA

Avrupalı tüm demokrasilere genişleme kapılarının açık tutulmasına rağmen, İngiltere, İrlanda, Danimarka'yı kapsayan birinci genişleme, kurucu devletler arasında uzun yıllar önemli bir ihtilaf konusu olmuştur. 1961 ve 1967 yıllarında AT'nin kapısını iki kez tam üyelik talebiyle çalan bu ülkeler her seferinde De Gaulle'ün vetosuyla karşılaşmış ve bu durum 1969 yılında yapılan La Haye Zirvesi'ne kadar değişmemiştir. Bu zirvede “ genişleme” kararı alınmış ve başlatılan tam üyelik müzakerelerinin sonucunda İngiltere, İrlanda ve Danimarka 1973 yılında tam üye olmuştur. Aynı müzakere sürecinde yer alan ve üyeliği kabul edilen Norveç ise yapılan referandum sonucunda “ hayır “ oylarının fazla çıkmasından ötürü bu ilk genişleme dalgasına katılmamıştır. ¹

Bu ilk genişleme sürecinin itici gücü İngiltere olmuştur. İrlanda, Norveç ve Danimarka'nın başvuruları, İngiltere'nin tam üyelik talebi ve bu ülke ile olan ekonomik, kültürel ve siyasi bağlarla yakından ilgilidir.

A-TAM ÜYELİK BAŞVURULARI VE NEDENLERİ

İngiltere, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından onbeş yıl boyunca, entegrasyon sürecinin dışında kalmayı tercih edip, Avrupa'daki uluslarüstü oluşumlara karşı bir tutum sergilemiştir. ²

¹- Sogner I. ve Archer C. “ Norway and Europe: 1972 and Now”, Journal of Common Market Studies Vol. 33, No.3 (September 1995), s.389-411.

²- Weigall David ve Stirk Peter, “The Origins and Development of the European Community”, London, Leicester University Pres, 1992, s.140.

Fransa Dışişleri Bakanı Schuman'ın 1950 yılının ilkbaharında yayınladığı, Ruhr Bölgesindeki kömür çelik madenlerinin Fransa ve Almanya arasındaki uluslarüstü bir örgüt aracılığıyla işletilmesi hedefini ortaya koyduğu ve aynı ideali paylaşan öteki Avrupa ülkelerinin de katılabileceğini ilan ettiği deklarasyona, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg olumlu bir yanıt vermiş ve bu suretle altı ülke arasında 18 Nisan 1951'de imzalanan Paris Antlaşması ile Avrupa Kömür Çelik Topluluğu kurulmuştur. İngiltere, uluslarüstü oluşumlara olan karşı tutumu nedeniyle AKÇT'nin dışında kalmayı tercih etmiştir. Roma Antlaşması'nın onaylanmasının ardından, İngiltere AET'ye alternatif olabilecek bir ekonomik entegrasyon oluşturulması yönünde girişimlerini başlatmıştır, böylece EFTA kurulmuştur.³ İngiltere, İsveç, Norveç, İsviçre, Avusturya, Portekiz ve Danimarka'nın üyeleri olduğu EFTA, sanayi ürünlerinde üye ülkeler arasındaki gümrük tarifelerinin kaldırılmasını ve böylece sanayi malları alanında bir serbest ticaret bölgesi yaratılmasını öngörmüştür. EFTA üyelerinin üçüncü ülkeler ile yaptıkları sanayi ürünleri ticaretinde ortak gümrük tarifesi uygulanması kararlaştırılmıştır.⁴

Avrupa bütünleşmesi sürecinde, bu oluşum dışında kalmayı tercih eden ve AET'ye tepki olarak EFTA'nın kurulmasında başı çeken İngiltere kısa bir süre içinde fikir değiştirerek AT'nin kapılarını tam üyelik amacıyla çalmaya başlamıştır. İngiltere'nin bu değişiminin altında ekonomik ve siyasi bir takım nedenler yatmaktadır. İngiltere siyasi ve ekonomik açıdan uluslararası platformda prestij kaybederken, AT üçüncü bir dünya gücü olarak yükselmektedir. İngiltere ekonomik açıdan EFTA ile aradığını bulamamıştır. EFTA, değişen dünya koşullarında İngiltere'nin ticaret hacmine cevap verecek büyüklükte bir Pazar olmamıştır.

³ - Açılımı "European Free Trade Association" olan EFTA'nın Türkçe karşılığı "Avrupa Serbest Ticaret Alanı"dır. Yunancada EFTA "yedi" anlamına gelmektedir. Finlandiya 1961 yılında EFTA'nın ortak üyesi, 1 Ocak 1986 tarihinde ise üyesi olmuştur. İzlanda 1 Mart 1970'de, Lichtenstein ise 1 Eylül 1991'de EFTA'ya katılmıştır. EFTA üyesi ülkelere Danimarka ve İngiltere 1972'de, Portekiz 1985'te, Avusturya, Finlandiya ve İsveç ise 1995'te Birlik'ten ayrılarak AT'ye üye olmuşlardır.

⁴ - Gianaris, Nicholas, "The Limits of the European Union : The Question of Enlargement," Westport, Praeger, 1996, s.289.

AET'nin üçüncü ülkelere karşı korumacı politikalara yönelmesi, İngiltere'nin Batı Avrupa pazarını kaybetmeye başlaması sonucunu doğurmuştur. EFTA, İngiltere'nin bu kaybını telafi edecek düzeye ulaşamamıştır. İngiltere'nin gözlerini AT üyeliğine çevirmesinin diğer bir ekonomik nedeni de, dünya ticaretinin değişen koşulları olmuştur. Ticarete önde gelen diğer bütün ülkeler gibi İngiltere de, mevcut ihracat pazarlarını koruma ve yeni pazarlara girme konusunda oldukça büyük bir baskıyla karşılaşmıştır. Hızla büyüyen Topluluk pazarları, hem İngiltere'nin değişen dünya ticaretinin yarattığı bu boşluktan kurtulmasını sağlayacak, hem de düşüşe geçen İngiltere ekonomisini canlandıracaktır.⁵

İngiltere'nin AT'ye yönelmesinin siyasi nedenlerinden ilki, dekolonizasyon⁶ süreci içinde bu ülkenin sömürgelerini kaybetmeye başlamasıdır. Bu gelişme İngiltere'nin Commonwealth⁷ içindeki ayrıcalıklı konumunu zedelemiştir. İkinci olarak, 1956'da patlak veren Süveyş krizi, İngiliz dış politikasında oldukça hassas bir öneme sahip olan ABD ile ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir.

Tüm bu gelişmeler İngiltere'nin artık bir dünya gücü olmadığını açıkça ortaya koymuş ve bu ülkenin sesini duyurmasının ancak Avrupa bütünleşmesi içinde yer almakla mümkün olabileceğini göstermiştir. Ayrıca İngiltere, topluluk dışında kalmakla siyasal bir yalnızlık içine gireceğini fark etmekte gecikmemiştir.

Tüm bu nedenlerin yarattığı baskı sonucunda, İngiltere 31 Temmuz 1961 tarihinde her üç topluluğa da ayrı ayrı tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. İngiltere'nin başvurusunu, İrlanda, Danimarka ve Norveç'in başvuruları izlemiştir. İlk genişleme dalgasının itici gücü İngiltere'dir, bu üç ülkenin başvurusunda da belirleyici unsur İngiltere ile ekonomik, kültürel ve siyasi ilişkilerdir ancak bu devletlerin kendi başvuru sebepleri ve üyelikten beklentileri de vardı.

İrlanda, AT üyeliğinden ekonomik ve siyasi alanda kazançlar beklemekteydi.

⁵- Klaus-Dieter, Borchardt, "European Integration : The Origins and Growth of the European Union, Office for Official Publications of the European Communities," 1995, s.17.

⁶- Dekolonizasyon : 1960'lardan itibaren vuku bulan, sömürgecilik karşıtı hareketlerin tümüne tekabül eden akım, aynı zamanda tarihsel süreç . [http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t:d. \)](http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t:d.)

⁷- Commonwealth: İngiliz Milletler topluluğunun tümüne verilen isim. İngiltere, Avustralya, Papua Yeni Gine, Kanada, Zimbabve, Malezya, Malta, Güney Kıbrıs, Nijerya, Yeni Zelanda, Seyşeller, Mauritius, Kamerun ve daha bir çok ülke.

Öncelikle İrlanda, Kara Avrupasıyla geleneksel, sıkı ve geniş kapsamlı kültürel, askeri, dinsel bağlar nedeniyle Avrupa bütünleşmesine katılmaya açık bir tutum sergilemekteydi. İrlanda, siyasi açıdan üyelikle birlikte İngiltere'den özerk bir statü kazanacak, uluslararası ekonomik ve siyasi ilişkilerde daha aktif bir rol oynayacaktı.

Hem istihdam hem de ihracat açısından tarıma dayalı bir ekonomiye sahip olan İrlanda'da AT'ye üyelikle birlikte tarım sektörü açısından büyük kazanımlar beklenmekteydi. Topluluk bünyesindeki Sosyal ve Bölgesel Fonlar'dan sağlanacak kaynaklar da İrlanda'nın üyelik beklentileri arasında bulunmaktaydı. Tüm bu siyasi ve ekonomik unsurların etkisiyle İrlanda, İngiltere ile aynı tarihte 31 Temmuz 1961'de tam üyelik başvurusunda bulunmuştur.

Danimarka'nın başvurusundaki belirleyici unsur, İngiltere'nin başvurusu olmakla beraber, Ortak Pazara giriş beklentisi bu ülkenin AT'ye yönelmesinin en temel nedeni olmuştur. Danimarka'nın gıda üretimi, kendi nüfusunun üç katını bulan 15 milyon kişiyi besleyecek durumdaydı ve dolayısıyla büyük miktardaki ürün fazlasını söz konusu pazara ihraç etmede hayati çıkarları bulunmaktaydı. Danimarka'nın sanayi malları için, yeni kapıların açılmasına yönelik uzun vadeli beklentisi de bu ülkenin başvurusunda önemli rol oynamaktaydı.⁸ Tüm bu faktörlerin etkisiyle, Danimarka da İngiltere ile aynı tarihte tam üyelik başvurusunu yapmıştır.

Norveç de, ticari açıdan en büyük Pazar durumundaki İngiltere'ye bağımlı durumdaydı. AT'nin yapısı ve ulusal egemenlik endişesiyle bu bütünleşme girişiminden uzak kalmayı yeğleyen Norveç, İngiltere'nin başını çektiği EFTA oluşumu içindeki yerini almıştır. İngiltere 31 Temmuz'da tam üyelik başvurusunda bulunduğu zaman Norveç'in de İrlanda ve Danimarka gibi aynı yaklaşımı sürdüreceği düşünülmüş ancak ulusal egemenlikten ödün verileceğine ilişkin kaygılar, bu başvuruyu 30 Nisan 1962 tarihine kadar erteletmiştir.⁹

10 Ekim 1961'de başlayan üyelik görüşmelerinin uzaması üzerine Macmillan 2-3 Haziran 1962'de De Gaulle'ü ziyaret ederek İngiltere'nin AT'ye inandığını, ABD'den

⁸ - Borchardt, Klaus-Dieter, "European Integration ; The Origins and Growth of the European Union, Office for Official Publications of the European Communities", 1996,s.17.

⁹ - Preston, Christopher, "Enlargement and Integration in the European Union", London, The Routledge, 1997, s.43.

bağımsız olarak, eşit biçimde AT'ye katılmak istediğini belirtmiştir.¹⁰ 14 Aralık 1963 tarihindeki konuşmasıyla De Gaulle, İngiltere'nin ve dolayısıyla diğer üç ülkenin başvuruları bakımından son noktayı koymuştur. Fransa Cumhurbaşkanı, Paris'teki basın toplantısında İngiltere'nin yapısının ve konumunun diğer kıta Avrupası ülkelerinden farklı olduğunu belirtip, bu ülkelerin Roma Antlaşmasının şartlarını uygulamaya istekli olmadığını vurgulamıştır.¹¹

Fransa Cumhurbaşkanı Charles De Gaulle, böylece 1963 yılında İngiltere ile birlikte İrlanda, Danimarka ve Norveç'in üyeliğini veto etmiştir. De Gaulle gerekçe olarak " İngiltere üyeliğe hazır değildir" ifadesini kullandıysa da, bu vetonun altında başka nedenler yatmaktadır. Bu nedenlerden ilki, Gaulle'ün Avrupa vizyonundan kaynaklanmaktadır. 1958 yılında iktidara gelen De Gaulle, Topluluğu kendi vizyonu çerçevesinde şekillendirmeyi amaçlamıştır. Bu vizyon dahilinde, Topluluğun iki temel hedefi bulunmaktadır: Üye devletlerin egemenliğine saygı ve ABD etkisinden uzaklaşma. İngiltere'nin üyeliği, De Gaulle'ün Avrupa vizyonu için bir engel niteliği taşımıştır. İngiltere'nin Topluluk içinde ABD'nin Truva atı gibi iş göreceği, böylece ABD'nin topluluktan uzak tutulamayacağı düşüncesinden hareketle İngiliz başvurusu ve İngiltere ile yakın ekonomik, siyasi ve kültürel bağları olan diğer üç ülkenin başvurusu reddedilmiştir.¹²

De Gaulle'ün vetosunun bir diğer gerekçesi de, İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman işgaline karşı hazırladığı donanmanın İngilizler tarafından batırılması olmuştur. Fransa Cumhurbaşkanı bu olayı unutmamış ve dolayısıyla İngiltere'ye hiç bir zaman sıcak yaklaşmamıştır. İngilizler 1961 ve 1967'de yaptıkları iki üyelik başvurusunda karşılarında, bu psikolojinin bir sonucu olarak Fransız vetosunu bulmuşlardır.¹³

¹⁰- Karluk, Rıdvan, "Avrupa Birliği ve Türkiye", İstanbul, Beta Yayıncılık, 1998, s.10.

¹¹- Nicholson, France and East, Roger, "From Six To Twelve: The Enlargement of The European Communities", Harlow, Longman, 1987., s.30-32

¹²- Sjurssen, Helene, " Enlarging the Union," New Challenges to the European Union : Policies and Policy Making", der. S. Stavridis ve d., England, Dartmouth Publishing, 1997, s. 193.

¹³- Baydarol,Can, "Avrupa Birliği'nin Genişlemesi", Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği , Ankara, 1998, s.6.

De Gaulle'ün İngiltere'nin üyeliğine karşı çıkmasının bir nedeni de, İngiltere'nin Topluluk içinde başat bir güç haline gelmesi ihtimalinden duyduğu endişe olmuştur. De Gaulle, Fransa'nın Topluluktaki ayrıcalıklı konumunu tehlikeye düşürebilecek bir ülkenin varlığını istememiş, rakip bir liderin ortaya çıkması ve diğer ülkelerin de Fransa karşısında İngiltere yanında yer alma ihtimalini göz önünde bulundurarak İngiliz üyeliğine ve bu ülke ile yakın bağları bulunan İrlanda, Danimarka ve Norveç üyeliklerine karşı bir tutum sergilemiştir.

İngiltere De Gaulle vetosu nedeniyle ilk girişiminin başarısızlığa uğramasının ardından dört yıl sonra, ikinci kez başvuruda bulunmuştur. İktidardaki İşçi Partisi, 10 Mayıs 1967'de tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. 1961 yılında olduğu gibi, İngiliz başvurusunu 11 Mayıs 1967'de İrlanda ve Danimarka, 21 Temmuz 1967'de Norveç başvuruları takip etmiştir.

İngiltere'nin ve dolayısıyla diğer üç ülkenin bu ikinci başvuruları, 1961 yılındakinden farklı olarak AT içinde önemli bir destek görmüştür. Fransa'nın tek başına Avrupa entegrasyonunu şekillendirme arzusu, Topluluk içinde büyük tepki yaratmış ve Fransa'yı dengeleyecek bir güç arayışı gündeme gelmiştir. İngiltere de bu hedef doğrultusunda hizmet edecek nitelikte bir ülke olarak değerlendirilmiştir.¹⁴

16 Mayıs 1967 tarihinde bir basın toplantısı düzenleyen De Gaulle, başvuruyu veto etmediğini fakat İngiltere'nin katılmasıyla Topluluğun yapısının değişeceğini, bir serbest ticaret alanına dönüşerek özelliğini kaybedebileceğini açıklamıştır.¹⁵ Böylece De Gaulle, başvuruların henüz veto edilmediğini belirtmiş ancak ileriye dönük veto sinyalleri vermekten kaçınmamıştır.

1967 yılının Ekim ayında Komisyon, İngiltere, İrlanda, Danimarka ve Norveç'in başvuruları hakkında görüşünü hazırlamıştır. Bu çerçevede, başarılı bir genişlemenin müktesebata tam uyumla sağlanabileceği belirtilmiş ve ülkelerin özel durumları ele alınmıştır. Başvuran ülkeler hakkında olumlu ya da olumsuz görüş bildirmekten kaçınan Komisyon, ülkelerin kendilerine has sorunlarının daha kapsamlı biçimde ele

¹⁴- Baydarol, Can, "Avrupa Birliği'nin Genişlemesi", Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Ankara, 1998, s.8.

¹⁵- Karluk, Rıdvan, "Avrupa Birliği ve Türkiye", İstanbul, Beta Yayıncılık, 1998, s.11

alınmasını sağlamak amacıyla müzakerelerin derhal açılmasını önermiştir.¹⁶

1967 sonbaharında açılan müzakerelerde Fransa, İngiltere'nin üyeliği konusundaki kaygılarını dile getirmiştir. Charles De Gaulle, İngiltere'nin AT'ye girmesinin Topluluklarını niteliğini değiştireceğini vurgulayarak ve bu ülkenin gerekli düzenlemeleri yapamayacağı yolundaki endişesini belirtmiştir. Gaulle, veto hakkını, 1963 yılı gerekçelerine ek olarak İngiltere'nin ekonomik güçsüzlüğü şeklindeki yeni gerekçeye dayandırarak kullanmıştır.¹⁷

B-TAM ÜYELİK YOLUNDA GELİŞMELER

a-) FRANSA'NIN POLİTİKA DEĞİŞİKLİĞİ

1968 yılında Fransa'da patlak veren öğrenci olayları ve Çekoslovakya'nın SSCB tarafından işgali De Gaulle'ün gücünü zayıflatmıştır. Halkoyuna sunduğu reform programının çoğunluğu sağlayamaması üzerine 28 Nisan 1969'da istifa eden De Gaulle'ün yerine daha ılımlı politikalar izleyen Georges Pompidou geçmiştir.¹⁸

Yeni Cumhurbaşkanı Pompidou, AT'nin genişlemesine ve dolayısıyla İngiltere'nin üyeliğine yeşil ışık yakmıştır. Fransa'nın genişlemeye destek verecek şekilde politika değişikliğine gitmesinin nedenlerinden ilki, Fransa'da 1960'larda yaşanan hızlı ekonomik büyümenin ardından bir daralmanın yaşanmasıdır. Ekonomik büyümenin yeniden sağlanması amacıyla Fransız Fransı devalüe edilmiş ve ülkenin rekabet gücü arttırılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla pazarın genişletilmesi gereksiniminin farkında olan Fransa, Topluluğa yeni üye katılmasıyla bu hedefe ulaşılabileceğinin bilinciyle İngiltere ve diğer üç ülke için üyelik kapılarını açmaya karar vermiştir.¹⁹

¹⁶-European Commission, “Opinion on the Application for Membership from the UK, Ireland, Denmark and Norway”, Bulletin of the European Communities, Supplement 11/1967.

¹⁷- Nicholson, Frances ve East, Roger, “From Six To Twelve: The Enlargement of The European Communities”, Harlow, Longman, 1987, s.54.

¹⁸- Karluk, Rıdvan, “Avrupa Birliği ve Türkiye”, İstanbul, Beta Yayıncılık, 1998, s.11.

¹⁹- Özyayın, Banur, “Avrupa Birliği'nde Genişleme ve Derinleşme,” (basılmamış yüksek lisans tezi) , Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999, s.18.

Fransa'nın genişleme yönündeki tutumunu değiştirmesindeki diğer bir etken de, hem ekonomik hem de siyasi açıdan 1960'lı yılların sonlarında uluslararası arenada meydana gelen çeşitli gelişmelerin etkisiyle AT'nin güçlendirilmesi yönündeki gereksinim olmuştur.

b-) KOMİSYON GÖRÜŞLERİ

22 Temmuz 1969 tarihindeki Bakanlar Konseyi toplantısında, komisyondan 1967 yılında hazırlanmış olduğu başvurular hakkındaki görüşünü güncelleştirmesi talep edilmiştir. Komisyon 29 Eylül 1969'da İngiltere, İrlanda, Danimarka ve Norveç başvuruları hakkındaki görüşlerini yayınlamış ve bu ülkelerle müzakerelerin açılmasını önermiştir.²⁰

Komisyon, müzakere konuları ve prosedürü bakımından da bir takım önerilerde bulunmuştur. Siyasi, ekonomik ve sosyal konulara ağırlık verilmesini tavsiye eden Komisyon, daha önce hükümetlerarası konferans şeklinde yürütülen görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlandığını hatırlatarak müzakerelerin iki aşamada yürütülebileceğini belirtmiştir. Birinci aşamada; müzakereleri Topluluk adına Komisyonun yürütmesini ve ortak politikaların görüşülmesini, ikinci aşamada ise devlet başkanlarının Konsey'de biraraya gelerek siyasi ve kurumsal konularda anlaşma sağlamalarını önermiştir.²¹

c-) LA HAYE ZİRVESİ

22 Temmuz 1969'da yapılan Bakanlar Konseyi toplantısında, yıl sonunda genişleme konusunun da ele alınacağı bir Zirve gerçekleştirilmesi yönünde çağrıda bulunulmuştu. 1-2 Aralık 1969'da La Haye'de bir araya gelen devlet ve hükümet başkanları, AT'nin coğrafi olarak genişletilmesi kararının yanı sıra bütçe finansmanı ile ilgili sorunları ekonomik ve parasal birlik yönünde ilerleme kaydedilmesi gibi çeşitli konuları ele almışlardır.²²

²⁰-European Commission, “Opinion on the Application for membership from the UK, Ireland, Denmark, Norway, “ Bulletin of the European Communities, Supplement 10/1969.

²¹-Bu suretle, iki aşamalı müzakere uygulaması başlatılmıştır. İlk aşama “ Açıklayıcı aşama” ; ikinci aşama ise “ Esasa İlişkin müzakereler” olarak adlandırılmaktadır.

²²- Weigall, David ve Stirk, Peter, “The Origins and Development of the European Community”, London, Leicester University Pres, 1992, s.147-148.

Genişleme, La Haye Zirvesi'nde ilke olarak kabul edilmiş ve böylece Fransa AT'nin genişleme süreci üzerindeki vetosunu resmen kaldırmıştır. La Haye'de üye devletlerin liderleri tam üyelik başvurusunda bulunan ülkelerle müzakerelerin açılmasına ilişkin görüş birliğine varmışlar ve bu konudaki hazırlık çalışmalarının derhal başlatılması yönündeki kararlılıklarını dile getirmişlerdir.

C-MÜZAKERELER VE KATILIM

La Haye Zirvesinin genişlemeye yeşil ışık yakmasının ardından 30 Haziran 1970'de başlayıp, 22 Ocak 1972'de tamamlanacak olan 18 aylık müzakere maratonu başlamıştır. Ortak Tarım Politikasına ilişkin konular, dört ülke ile gerçekleştirilen müzakerelerin ortak noktası olmuştur.²³

Müzakerelerin başlamasıyla birlikte, İngiltere çetin bir müzakere tutumu içine girmiştir. Öyle ki; İngiltere adeta yeni bir Topluluk kurucu antlaşmasını yapmak üzere hazırlanmış ve müzakerelere geçilir geçilmez bu tavrı sergilemeye başlamıştır. İşte tam bu noktada, Topluluk müktesebatının tam üyelik süreci ile tehlikeye girebileceği durumu söz konusu olmuştur. Müzakerelere başlayan AT kanadı, Topluluk müktesebatı ile ilgili "dokunulmazlık" tanımı formüle etmiştir. Buna göre, " Topluluklara katılma arzusunda olan ülke, Topluluk müktesebatını tartışmaya açamayacaktır. Bu ülkelerle yapılacak müzakerelerde sadece Topluluk müktesebatına uyumun koşul ve süreleri tartışılacaktır" İlk müzakereler sırasında özellikle İngiltere'nin tam üyelik süreci ile ortaya çıkan bu strateji, daha sonra tam üyelik müzakerelerinde tartışılmaz bir müzakere pozisyonu haline dönüşmüştür.²⁴

İngiltere, İrlanda, Danimarka ve Norveç ile yapılan müzakereler bu çerçevede iki temel ilke üzerine kurulmuştur. İlk olarak adaylar, Topluluk müktesebatına uymakla yükümlüdür. İkinci olarak ise, uygulamada ortaya çıkacak sorunların çözümü, yürürlükteki kuralların değiştirilmesi ile değil, geçici düzenlemelerle bulunacaktır.

²³-Preston, Christopher, "Enlargement and Integration in the European Union", London, The Routledge, 1997, s.32-45

²⁴- Baydarol, Can, "Avrupa Birliği'nin Genişlemesi", Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği , Ankara, 1998, s.8.

AT'ye ilk üyelik başvurularında bulunan bu dört ülke ile katılım antlaşmaları 22 Ocak 1972 tarihinde Brüksel'de imzalanmıştır.²⁵ İrlanda Anayasasının yasama, yürütme ve yargı ile ilgili düzenlemeleri Topluluğun kurumları ile çeliştiğinden referandum yapılması gerekmiştir.

10 Mayıs 1973 tarihinde yapılan referandumda İrlanda halkı %83 evet oyuyla üyelik konusundaki yaklaşımını ortaya koymuştur. Danimarka'da da Ekim 1972'de yapılan halkoylamasında, halkın üçte ikisi AT üyeliği yönünde olumlu oy kullanmıştır. Norveç halkı ise, 25 Eylül 1972'de yapılan referandumda % 53.49 oranında katılım karşıtı oy kullanarak Norveç'in bu ilk genişleme süreci dışında kalmasına sebep olmuştur.²⁶ Katılım Antlaşmaları 1 Ocak 1973'de yürürlüğe girmiştir.²⁷ İngiltere'de 5 Haziran 1975'de tam üyelik konusunda referanduma gidilmiş ve İngiliz halkının % 66.9'u evet oyu kullanarak AT içinde kalmayı tercih etmiştir.²⁸

D-İLK GENİŞLEMENİN ORTAYA KOYDUĞU SONUÇLAR

AT'nin ilk genişlemesi ilk bakışta sorunsuz olarak nitelendirilebilir. Benzer yönetim dokularına sahip, benzer kalkınma seviyelerine ulaşmış ülkelerin AT çatısı altındaki entegrasyonlarının kolay olduğu düşünülebilir. Bu yargılar doğru olmakla birlikte, AT'nin bu ilk genişlemesi, içinde yaşanan konjonktüre bağlı olarak sancısız gerçekleşmemiştir. Öncelikle, 1970'lerde yaşanan ekonomik kriz ve AT'nin yeni gelişme süreciyle ortaya çıkan ekonomik sorunlar aynı döneme denk gelmiş ve AT'yi olumsuz yönde etkilemiştir. Dolar ve petrol şoklarının etkisiyle, Topluluk ülkelerinin

²⁵-“ Documents Concerning the Accession to the European Communities of the Kingdom of Denmark, Ireland, The Kingdom of Norway and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, “ Official Journal of the European Communities, L/73, 27.3.1972.

²⁶- Preston, Christopher, “Enlargement and Integration in the European Union”, London, The Routledge, 1997, s.41-44.

²⁷-1 Ocak 1973'te, Danimarka'ya bağlı olması nedeniyle AT'ye giren Grönland, 23 Şubat 1982'de AT ikinci genişlemesini yaşarken, yapılan referandumdan %52 olumsuz oy çıkması sonucunda AT'den ayrılma kararını almıştır. Bunun üzerine, Danimarka hükümeti, adanın AT Antlaşmaları dışında bırakılması için Mayıs 1982'de Konseye başvurmuş ve Grönland bu suretle 1 Şubat 1985'te AT'den ayrılmıştır.

²⁸- Karluk, Rıdvan, “Avrupa Birliği ve Türkiye”, İstanbul, Beta Yayıncılık, 1998, s.12.

korumacı politikalar izlemeye başlaması AT'yi hedeflerinden uzaklaştırmış ve yeni üyelerin katılımıyla sorun daha da ağırlaşmıştır. İkinci olarak, karar alma süreçleri yeni genişlemeyle birlikte daha ağır işlemeye başlamıştır. Başlangıçta altı üye devletli bir Topluluk için öngörülen mekanizmaların dokuz üye devlete uyarlanması, topluluk karar alma süreçlerinde ciddi rahatsızlıklara yol açmış, bu sorun her genişleme ile birlikte daha da artmıştır.

Bu olumsuz sonuçlarına rağmen AT'nin İngiltere, İrlanda ve Danimarka'yı kapsayan genişleme süreci, Avrupa Toplulukları'nın tüm Avrupa devletlerine açık olması prensibinin uygulamada da geçerli bir ilke olduğunu kanıtlamış ve böylece diğer Avrupa ülkeleri için bir model olmuştur. AT'nin kuzeyine doğru gerçekleşen bu genişlemede izlediği prosedür ve benimsenen ilkeler sonraki genişlemelere ışık tutmuştur.

Sonuçta, AT'nin birinci genişlemesiyle üye ülke sayısı altı'dan dokuz'a çıkmış ve böylece AT siyasi açıdan uluslararası arenada daha fazla söz sahibi olarak ve ekonomik açıdan daha fazla rekabet gücüne kavuşarak, bu süreçte ortaya çıkan tüm problemlere rağmen daha güçlü hale gelmiştir.²⁹

II- İKİNCİ GENİŞLEME: YUNANİSTAN

İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın Avrupa Toplulukları'na üye olmasından çok kısa bir süre sonra, askeri rejimini tasfiye eden Yunanistan, İspanya ve Portekiz; AT'nin kapılarını üyelik amacıyla çalmaya başlamıştır. 1970'lerin ortalarında AT'ye tam üyelik başvurusunda bulunan bu ülkeler, coğrafi, ekonomik ve siyasi olarak ortak özelliklere sahiptir. Coğrafi açıdan üçü de AT'nin güney ekseninde yer almaktadır. Ekonomik bakımdan AT verileriyle kıyaslandığında daha az kalkınmışlık seviyesine sahip bu ülkeler; siyasi açıdan da askeri rejimlerini yeni tasfiye edip, tüm kurumlarıyla demokrasiyi yerleştirmeye çalışmaktadırlar.³⁰ Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in bu

²⁹- Baydarol, Can, "Avrupa Birliği'nin Genişlemesi", Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Ankara, 1998, s.9.

³⁰- Redmond, John and Rosenthal, Glenda, "The Expanding European Union : Past, Present, Future, Boulder, Lynne Rienner Publishers, 1998, s.7.

ortak özellikleri ve AT'ye üye olmaları durumunda çıkabilecek sorunların benzer nitelikler taşıması nedeniyle, bazı kaynaklarda bu üç ülkeyi kapsayan genişleme sürecinden “ Akdeniz Genişlemesi” ya da “ Güneye Genişleme” başlığı adı altında bahsedilmektedir.

A-YUNANİSTAN İLE AET ARASINDAKİ ORTAKLIK İLİŞKİSİ

Yunanistan'ın AT ile olan ilişkileri 1950'li yılların sonuna kadar uzanmaktadır. Yunanistan, 8 Haziran 1959 tarihinde Roma Antlaşması'nın 238. maddesine dayanarak AET'ye ortaklık başvurusunda bulunmuştur. İmzalanacak ortaklık anlaşması ile Yunanistan ekonomisinin ve şirketlerinin verimli üretime yöneleceği, üretim teknikleri ve araçlarının yenilenmesiyle ekonominin rekabet gücünün artacağı ve AET'den özel sermaye girişinin artış eğiliminde olacağı hesaplanmaktaydı.³¹ Yunan tarafı bu şekilde ekonomik kaygılarla hareket ederken, AET'nin daha çok siyasi yönelimlerinin olduğu gözlemlenmekteydi. Akdeniz'de güvenliğin sağlanması bakımından Yunanistan stratejik öneme sahipti ve bu ülke ile bir şekilde ilişki kurulması gerekmekteydi.³²

Beş yıl süren müzakerelerin ardından, 9 Temmuz 1961'de AET ile Yunanistan arasında ortaklık ilişkisi tesis eden Atina Antlaşması imzalanmış ve söz konusu anlaşma 1 Kasım 1962'de yürürlüğe girmiştir. Atina Antlaşması hükümleri uyarınca, 22 yıllık bir geçiş dönemi sonunda taraflar arasında Gümrük Birliği oluşturulması öngörülmüştür.

Atina Antlaşması'nın hükümleri 21 Nisan 1967'de Yunanistan'da yaşanan ve “ Albaylar Cuntası” olarak adlandırılan askeri darbe sonucunda askıya alınmıştır. Topluluk, askeri rejiminin kurulmasıyla birlikte Yunanistan ile olan ilişkileri en alt düzeye indirmiş, tarımsal ürünlerin uyumu üzerindeki görüşmeleri durdurmuş ve Ortaklık Antlaşması'nda öngörülen 125 milyon dolarlık mali yardımdan geri kalan 56 milyon doların Yunanistan'a aktarılmasını dondurmuştur. Yunanistan'da demokratik

³¹- Tayfur, M. Fatih, “ Yunanistan ve İspanya'nın Avrupalılaşma Serüveni ve Türkiye: İki Nikah, Bir Cenaze, “ Türkiye ve Avrupa, der. Atilla Eralp, Ankara, İmge Kitabevi, 1997.,s.194.

³²- Preston, Christopher, Enlargement and Integration in the European Union, London, The Routledge, 1997, s.117.

düzene geri dönüş gerçekleşene kadar da, taraflar arasındaki ilişkilerde herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir.³³

B-YUNANİSTAN'IN TAM ÜYELİK BAŞVURUSU

Yunanistan'daki Albaylar Cuntası yönetimine Avrupa'dan tepkiler yağıyor ve cuntanın baskıcı özelliği vurgulanıp Yunanistan'ın derhal demokrasiye dönmesi yolunda çağrılar yapılıyordu. AT'nin askeri rejime karşı olumsuz tavrı, Yunanistan'ın Avrupa'dan dışlanmasına yol açıyor ve hatta Batı Avrupa'daki hükümetler, cunta karşıtı hareketlerin kendi ülkelerinde örgütlenmelerine ve eylem yapmalarına açıkça izin veriyorlardı.

Bu tepkiler sürerken, 20 Temmuz 1974'de Türkiye'nin başlattığı Kıbrıs Barış Harekatı ve Kıbrıs'ta yaşanan hükümet darbesinin ardından³⁴ 1967'den beri Yunanistan'da iktidarda olan Albaylar Cuntasının da sonu oluyordu.

Bu gelişmelerin AT açısından ilk algılanışı, kendisine ortaklık antlaşmasıyla bağlı olan iki komşu ülkenin arasında çıkan ihtilaftı. Ancak Yunanistan'ın muhafazakar lider Karamanlis'in önderliğinde demokrasiye geçişi ile birlikte, AT, karşısına tam üyelik talebiyle çıkan bir ülke görecek. Yunanistan demokrasiye geçer geçmez, demokrasinin teminatı olarak tam üyeliğe alınmak isteyecekti.³⁵

Yunanistan'ın AT kapılarını üyelik amacıyla çalmasını siyasi ve ekonomik gerekçeleri bulunmaktadır. Siyasi açıdan Yunanistan'ın bu adımı, öncelikle yeniden kurduğu demokrasisini istikrara kavuşturmanın, uluslararası sahnedeki konumunu ve etkisini güçlendirmenin bir aracı olarak nitelendirilmektedir.³⁶ Yunanistan'ın AT üyeliğine yönelmesinin ikinci siyasi nedeni, tam üyeliğin bu ülkeyi ABD etkisinden uzaklaştıracak olmasıdır. Yunanistan'daki askeri yönetime destek veren ve

³³-Ortaklık Anlaşması 1974'de yeniden yürürlüğe girmiştir.

³⁴- Bu darbe ile Makarios iktidardan uzaklaştırılmış, yerine Samson geçmiştir.

³⁵-Baydarol, Can, , “Avrupa Birliği'nin Genişlemesi”, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği , Ankara, 1998, s.10.

³⁶- Borchardt, Klaus-Dieter, “European Integration : The Origins and Growth of the European Union”, 1995, s.18.

Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesine seyirci kalan ABD'nin etkisinden kurtulma hem halk, hem de siyasiler düzeyinde ortak bir hedef niteliğindedir. Yunanistan AT'ye tam üyelik başvurusuyla, ABD etkisinden çıkıp Avrupa'ya yöneldiğini kanıtlamıştır. Ayrıca, Kıbrıs krizi göstermiştir ki, Yunan güvenliğine en büyük tehdit Türkiye'dir ve Yunanistan komşusuna karşı daha güçlü olabilmek için arkasına AT gibi bir oluşumu alma ihtiyacı duymuştur.³⁷

Yunanistan'ın AT üyeliğine yönelmesinin ardında, ekonomik bir takım nedenler de yatmaktadır. AT üyeliği Karamanlis'e göre; AT'ye tam üyelik toplumsal alanda ve sanayide ilerlemeyi sağlayacak, yabancı sermaye ve uzmanlığı çekecek, içeride ve dışarıda ekonominin rekabet gücünü arttıracaktır. Ayrıca Yunanistan, ekonomisini yeniden yapılandırma ve yenileştirme amacıyla AT tarafından sağlanan çeşitli fonlardan yararlanabilecektir.³⁸

Yunanistan, bu siyasi ve ekonomik hedeflerle 12 Haziran 1975'de Konsey'e tam üyelik başvurusunu iletmıştır.

C-KOMİSYON GÖRÜŞÜ

Yunanistan'ın başvurusunun ardından Komisyon, 29 Ocak 1976 tarihinde bu başvuru hakkındaki " Görüş"ünü Konsey'e sunmuştur. Yunanistan hakkındaki Avis'inde Komisyon, Türk- Yunan ilişkilerinin hassasiyetine dikkat çekmiştir. Komisyon, bugüne kadar Türkiye ve Yunanistan ile AT'nin ilişkilerinin hukuki temelini ortaklık olduğunu ve bu ortaklık ilişkisinin her iki ülke için nihai hedef olarak tam üyeliği gösterdiğini belirtmiştir. Komisyon, Yunanistan'ın AT'ye katılımının, Türk-Yunan ilişkilerindeki hassas dengeyi bozacağı yönündeki endişesini dile getirmiştir.

Komisyon, katılımın ekonomik sonuçlarını da ele almış; tarımda çalışan nüfus oranının fazlalığı ve sanayinin yapısı bakımından Yunan ekonomisinin zayıflıklarına dikkat çekmiş ve Yunanistan'ın AT'ye katılımının, Topluluk bütçesinden önemli oranda kaynak transferi gerektireceğini ifade etmiştir. Komisyon, Yunanistan'ın başvurusuna ilişkin olarak ekonomik açıdan olumsuz bir Avis hazırlamıştır.

³⁷⁻ Preston, Christopher, "Enlargement and Integration in the European Union", London, The Routledge, 1997, s.49.

³⁸⁻ Tayfur, Fatih, "Yunanistan ve İspanya'nın Avrupalılaştırma Serüveni ve Türkiye: İki Nikah,Bir Cenaze," Türkiye ve Avrupa", Ankara, İmge Kitabevi, 1997, s.208-209.

Komisyonun görüşü, Konseyin 9 Şubat 1976 tarihli oturumunda görüşülmüş, ekonomik olumsuzluklar bertaraf edilerek, siyasi gerekçelerle müzakerelere derhal başlanması kararı alınmıştır. Konseyin bu kararında, Yunanistan'ın Türkiye ile AT arasındaki ilişkilerin gelişmesine hiçbir şekilde sekte vurmeyeceği yönündeki taahhüdü oldukça etkili olmuştur, zaten Konseyin Yunanistan üyeliği konusundaki en büyük endişesi bu doğrultudadır.³⁹ Yunanistan, hakkında Komisyon tarafından olumsuz görüş bildirilmesine rağmen Konsey tarafından bu görüşün reddedilerek müzakerelere başlanmasına yönelik karar aldığı ilk ülke olmuştur.

D-MÜZAKERELER

Konsey'in katılım müzakerelerinin açılması kararının ardından 27 Temmuz 1976'da Brüksel'de 34 ay sürecek bir maraton başlamıştır. Daha önceki müzakerelerde olduğu gibi Yunanistan'dan Topluluk müktesebatını tamamıyla benimsemesi beklenmiştir.

Müzakereler ilk olarak Gümrük Birliği alanında gerçekleşmiştir. Müzakerelerde ele alınan en hassas dosya, tarım sektörüne ilişkindir. Yunanistan'ın tarıma dayalı ekonomisi, hem Yunanistan hem de Topluluk açısından büyük sorunlar yaşatmıştır. Akdeniz bölgesine has ürünler bakımından İtalya ve Fransa çıkarlarının zedeleneceği endişesiyle müzakereleri tıkanma noktasına getirmişlerdir. Müzakerelerde topluluğun endişesiyle yaklaştığı diğer bir husus, katılımı birlikte Yunanistan'dan gelecek işçi akını olmuştur. İşçilerin serbest dolaşımı konusunda taraflar yedi yıllık bir geçiş dönemi üzerinde antlaşmaya varmışlardır.⁴⁰

Müzakereler 28 Mayıs 1979'da katılım antlaşmasının imzalanmasıyla tamamlanmış ve söz konusu antlaşmanın 1 Ocak 1981'de yürürlüğe girmesiyle birlikte Yunanistan AT'nin onuncu üyesi haline gelmiştir.⁴¹

³⁹- Tsalicoglou, Iacovos, *Negotiating for Entry : The Accession of Greece to the European Community*, England, Dartmouth Publishing, 1995., s.34.

⁴⁰- Preston, Christopher, "Enlargement and Integration in the European Union", London, The Routledge, 1997, s.53-59.

⁴¹- "Documents Concerning the Accession of the Hellenic to the European Communities, " Official Journal of the European Communities L291, 19 November 1979.

E-YUNANİSTAN'IN AT'YE KATILMASININ SONUÇLARI

Ekonomik gerekçeler bir yana bırakılacak olursa, siyasi kaygılarla gerçekleşen Yunanistan'ın üyeliği, Topluluğun genişleme yönünü Akdeniz'e doğru çevirmiş, bu ülkenin katılım yolundaki tecrübeleri Yunan başvurusu ile aşağı yukarı aynı zamanda AT kapılarını çalan İspanya ve Portekiz'in katılımına ışık tutmuştur.

Yunanistan'ın katılımıyla Topluluk pazarı biraz daha büyümüş, genç nüfusun oranı artmış, AT, ekonomik açıdan daha fazla rekabet gücüne kavuşmuş; ancak her genişlemede olduğu gibi Topluluk kurumlarının reformu konusu gündeme gelmiştir.⁴²

Yunanistan'ın katılımı esas itibarıyla Türk-Yunan ilişkileri bakımından sorun yaratmıştır. Yunanistan'ın üyeliği, AT'nin bu iki komşu ülke arasında kurmaya çalıştığı hassas dengeyi bozmuş ve Yunanistan her ne kadar aksi yönde taahhütte bulunduyorsa da, Topluluk içinde üyelikten kaynaklanan avantajlı konumunu Türkiye aleyhine kullanmaktan çekinmemiştir. Türkiye ile AT arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine yönelik alınmaya çalışılan her kararda veto kartını kullanmıştır. Böylece Yunanistan, AT'nin karşısına sınır komşusuyla ihtilafları da dahil olmak üzere siyasi alanda sorunlar çıkarmıştır.⁴³

III-ÜÇÜNCÜ GENİŞLEME : İSPANYA VE PORTEKİZ

1980'li yılların ikinci yarısına damgasını vuran genişleme, yine Avrupa'nın güney ekseninde gerçekleşmiştir. Avrupa'da iki diktatörün siyaset sahnesinden çekilmesiyle demokrasiye kavuşan iki ülkenin, yeni demokrasilerini teminat altına alma amacını ön plana çıkartarak tam üyelik kapılarını çaldıkları görülmektedir. Bu ülkeler Franco rejiminden kurtulan İspanya ve Salazar'dan kurtulan Portekiz'dir.⁴⁴ İspanya ve Portekiz coğrafi, ekonomik ve siyasi konum itibarıyla ikinci genişleme dalgası kapsamında AT'ye katılan Yunanistan'a benzemektedir.

⁴²- Seers, Dudley, “ The Second Enlargement in Historical Perspective, “The Second Enlargement of the EEC: The Integration of Unequal Partners”, der. Dudley Seers ve Constantine Vaitsos, London. Macmillan Pres, 2986, s.8.

⁴³- Kahraman, Sevilay, “ The European Union and the Challenge of Enlargement” Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi, C.5., No.1-2 1997, s.153.

⁴⁴- Baydarol, Can, “Avrupa Birliği'nin Genişlemesi”, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği , Ankara, 1998, s.10.

A-TAM ÜYELİK BAŞVURULARI ÖNCESİNDE AT İLE İLİŞKİLER

1950 ve 1960'larda İspanya ve Portekiz, Avrupa'daki siyasi gelişmelerin dışında kalmışlardır. İspanya'daki Franco ve Portekiz'de Salazar İlme Caetano rejimleri, bu iki ülkenin siyasi ve ekonomik açıdan AT ile yakınlaşmalarını olanaksızlaştıracak politikalar izlemesine yol açmıştı. Dolayısıyla, AT ile İberik yarımadasında yer alan bu iki Akdeniz ülkesinin söz konusu dönemdeki ilişkilerinde belirleyici faktör demokratik olmayan yönetimler olmuştur.

a-) İSPANYA

1936-1939 tarihleri arasında cereyan eden İspanya iç savaşının sonucunda General Franco iktidarı ele geçirmiş ve 1979 yılına kadar sürecek diktatörlük rejimini kurmuştur. İspanya, İkinci Dünya Savaşı sonunda hem Almanya'daki Nazilerle ve İtalya'daki faşistlerle işbirliğinden dolayı, hem de Franco iktidarının demokratik olmayan baskıcı yönetiminden ötürü uluslararası arenada yalnızlığa itilmiş durumdadır.

1960'lı yılların başında " Opus Dei" adında, AT ile yakın ilişkiler kurulmasını savunan bir grup teknokrat hükümette aktif görevler almaya başlayınca İspanya'da gözler AT'ye çevrilmiştir.⁴⁵ Ekonomi ile ilgili bakanlıkların başında bulunan Opus Dei teknokratları " İspanya Avrupa'nın bir parçasıdır" siyasetini izlemişlerdir. 1962 yılında AET ile Ortaklık Anlaşması imzalanması için başvuran ve 1970'de Tercihli Ticaret Antlaşması'yla sonuçlanan süreçte görüşmeleri yürütenler Opus Dei'li bakanlar olmuştur.⁴⁶

İngiltere'nin 1961 yılında AT'ye tam üyelik başvurusunda bulunmasının ardından, tarım ihracatının İngiliz pazarına bağımlı olması gerekçesiyle İspanya, 1962 yılında, aslında nihai olarak üyeliğin hedeflendiği bir ortaklık ilişkisinin tesisi yönünde başvuruda bulunmuştur. Bu başvuruya yaklaşık iki yıl yanıt verilmemiş ve 1964 yılında alınan bir karar uyarınca içeriği tamamen ticari nitelikte olan bir antlaşma üzerindeki görüşmeler başlamıştır. Franco rejiminin AT'nin demokratik ilkeleriyle

⁴⁵- Tsoukalis, Loukas, The European Community and its Mediterranean Enlargement, London, George Allen & Unwin, 1981, s.80.

⁴⁶- Tayfur, Fatih, "Yunanistan ve İspanya'nın Avrupalılaştırma Serüveni ve Türkiye: İki Nikah,Bir Cenaze," Türkiye ve Avrupa", Ankara, İmge Kitabevi, 1997, s.204.

zıtlık teşkil eden özelliği İspanya ile ortaklık anlaşmasının imzalanmamasının en temel nedeni olmuştur.⁴⁷

1964-1970 yılları arasında taraflar arasındaki görüşmelerin sonucunda, 29 Haziran 1970 tarihinde Roma Antlaşması'nın 113.maddesi uyarınca Tercihli Ticaret Anlaşması imzalanmış ve bu anlaşma 1 Ekim 1970 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁴⁸

Franco iktidarı boyunca taraflar arasındaki ilişkilerde fazla ivme kaydedilmemiş ancak Franco rejiminin sona ermesiyle birlikte İspanya'nın AT ile bütünleşmesinin kapıları açılmıştır.

b-) PORTEKİZ

1950 ve 1960'lı yıllarda Salazar ve Caetano rejimleri, Portekiz'in Avrupa'daki siyasi ve ekonomik gelişmelerinden dışlanmasına yol açmıştır. 1950'lerin sonlarında, Portekiz daha çok Afrika'daki kolonileri ve üçüncü dünya ülkeleri ile ilişkilerinin geliştirilmesine önem vermiş ve hatta Afrika'daki sömürgeleri ile bir Portekiz Ortak pazarının kurulması fikrini ileri sürmüştür.⁴⁹

Dolayısıyla bu gelişmeler, Portekiz'in AT'den uzak durması sonucunu doğurmuştur. Portekiz'in Avrupa'ya dönüşü 1960 yılında İngiltere'ye olan ticari bağımlılığı nedeniyle EFTA'nın kurucu üyesi olmasıyla gündeme gelmiştir.⁵⁰ Hem İngiltere'nin bu örgütte yer alması, hem de uluslararası bütünleşme hareketleri çerçevesinde uluslararası bir kuruluşa katılımın desteklenmesi Portekiz'in EFTA içinde yer almasında büyük rol oynamıştır. İngiltere ve Danimarka'nın EFTA'dan ayrılıp AT'ye katılmasıyla, EFTA ülkeleri ve AT arasındaki ilişkiler yeniden düzenlenmiştir.

Portekiz'in AT ile ilişkileri demokratik olmayan yönetimler nedeniyle gelişme sağlayamamıştır. Nisan 1974'deki devrimle Portekiz'in demokratik yaşama geri dönüşü, taraflar arasındaki ilişkilerin gözden geçirilmesine neden olmuştur.

⁴⁷- Tayfur, Fatih, “Yunanistan ve İspanya'nın Avrupalılaştırma Serüveni ve Türkiye: İki Nikah, Bir Cenaze,” Türkiye ve Avrupa”, Ankara, İmge Kitabevi, 1997, s.204

⁴⁸- Karluk, Rıdvan, “Avrupa Birliği ve Türkiye”, İstanbul, Beta Yayıncılık, 1998, s.14.

⁴⁹- Preston, Christopher, “Enlargement and Integration in the European Union”, London, The Routledge, 1997, s.65.

⁵⁰- Macedo, Jorge Braga, “ Portugal's European Integration : lessons for Future Enlargements,” Winners and Losers of EU Integration : Policy Issues for Central and Eastern Europe, der. Helena Tang, Washington, Worldbank, 2000, s.292.

B-ÜYELİK BAŞVURULARI

1974 ve 1975 yılları arasında İspanya ve Portekiz'de diktatör rejimlerinin yıkılışı AT ile ilişkilerin radikal biçimde değişmesine yol açmış ve 1986 yılında iki ülkenin AT'ye katılımlarına giden süreç başlamıştır.

1975 Kasım ayında General Franco'nun ölümünün ardından devlet başkanlığı görevine getirilen Kral Juan Carlos'un " İspanya'da demokrasinin tüm kurumlarıyla barışçı bir biçimde yerleştirilmesine" yönelik taahhüdüne dayanarak, AT İspanya arasındaki ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır.⁵¹ 1977 Haziran ayında yapılan genel seçimlerde iktidara gelen Adolfo Suarez hükümeti, AT'ye üyelik konusuna özel önem vermiştir. Arkasına yoğun bir halk desteğini alan Suarez, iktidara gelir gelmez tam üyelik başvurusunda bulunmuştur.

Portekiz'de Nisan 1974'de meydana gelen devrimin ardından Caetano hükümeti devrilmiş ve bu ülke için istikrarsızlık dönemi başlamış; Portekiz bir dizi askeri darbeye sahne olmuştur. Aynı dönemde Afrika'daki sömürgeler için başlayan dekolonizasyon süreci, Portekiz'in bu kolonileri kaybetmesine, dış ticari ilişkilerini gözden geçirmesine ve bu faktörlerin etkisiyle AT'ye yönelmesine neden olmuştur.

Mayıs 1975'de Dublin'deki Konsey toplantısında, AT-Portekiz ilişkilerinin geliştirilmesi, Temmuz 75'de Brüksel Zirvesi'nde de, AT'nin Portekiz ile yakın mali ve ekonomik ilişkiler kurması kararlaştırılmıştır. Her iki zirvede de AT, Portekiz'in demokrasi yönündeki kararlılığını ön koşul olarak ileri sürmüştür. Portekiz'deki Mario Soares hükümeti, yeni kurulan demokratik rejimin istikrarı ve ekonomik kaygılarla tek çıkar yolu, AT üyeliği olarak görmüş ve 28 Mart 1977'de tam üyelik başvurusunu Konsey'e sunmuştur.

İspanya ve Portekiz'i AT'ye tam üyeliğe yönelten ekonomik ve siyasi nedenler hemen hemen aynıdır. Her iki ülke de, yeni kurulan demokrasilerini teminat altına alarak siyasi istikrarın sağlanması için, AT üyeliğini bir çıkar yol olarak değerlendirmiştir. Uzun yıllar boyunca anti-demokratik rejimleriyle dışlanmış konumda buldukları Avrupa'ya dönüşün bir garantisi olarak AT'ye tam üyelik

⁵¹ Nicholson, France and East, Roger, "From Six To Twelve: The Enlargement of The European Communities", Harlow, Longman, 1987., s.215.

başvurusunda bulunan İspanya ve Portekiz, ekonomik açıdan da kendilerine sağlanacak olan fonlarla ekonomilerinin yeniden yapılandırılması ve gelişmişlik düzeyinin artırılması hedeflerini göz önünde bulundurmışlardır.⁵²

C-KOMİSYONUN GÖRÜŞÜ

1977 yılındaki, başvuruların ardından Komisyon, Roma Antlaşmasının 237.maddesindeki prosedür uyarınca, İspanya ve Portekiz'in başvuruları hakkındaki görüşlerini 1978 yılı içinde hazırlamıştır. 19 Mayıs 1978'de Portekiz⁵³, 29 Kasım 1978'de de İspanya 'ya⁵⁴ ilişkin görüşler Konsey onayına sunulmuştur.

Komisyonun her iki ülkeye ilişkin olarak hazırladığı görüşler genel itibarıyla olumlu olarak değerlendirilebilir. Komisyon, İspanya ve Portekiz'in AT'ye üyelik başvurularını, bu ülkelerde demokrasinin konsolidasyonu ve AT'nin dış ilişkilerinin gelişmesi bakımından olumlu karşılamış; ancak bu iki Akdeniz ülkesinin AT'ye katılımlarının ekonomik açıdan sorunlar yaratacağı - özellikle Portekiz bakımından - vurgulamıştır.

D-MÜZAKERELER

Portekiz'in üyelik başvurusuna ilişkin komisyon görüşü, 6 Haziran 1978'de Konsey tarafından onaylanmış, katılım müzakereleri ise 17 Ekim 1978'de başlamıştır. Konsey, 18-19 Aralık 1978 tarihlerinde yaptığı oturumlarda, Komisyonun İspanya'nın başvurusu hakkındaki görüşünü benimsemiş ve taraflar arasındaki müzakereler 5 Şubat 1979'da açılmıştır.⁵⁵ AT, coğrafi yakınlık, ekonomik ve siyasi profiller bakımından benzerlik ölçütleri ışığında gruplar halinde müzakerelerin gerçekleştirilmesi stratejisi çerçevesinde İspanya ve Portekiz ile yapılacak görüşmeleri birbirleri ile bağlantılı hale getirmiştir.

⁵²- Borchardt, Klaus-Dieter, "European Integration : The Origins and Growth of the European Union", s.19.

⁵³- European Commission, " Opinion on Portugal's Application for Membership," Bulletin of the European Communities, Supplement 5/78, 1978.

⁵⁴-European Commission, " Opinion on Spain's Application for Membership," Bulletin of the European Communities, Supplement 9/78, 1978.

⁵⁵- Karluk, Rıdvan, Avrupa Birliği ve Türkiye, 5.Baskı, İstanbul, Beta Basım Yayım ve Dağıtım, 1998, s.14.- 15.

İspanya ve Portekiz'in AT'ye katılımlarını sağlayacak müzakereler yaklaşık yedi yıl sürmüştür. Görüşmelerin uzamasında öncelikli olarak Topluluğun iç dinamikleri, ikinci olarak ise aday ülkelerin kendi ekonomik ve siyasi gerekçeleri belirleyici olmuştur.

Müzakereler sürerken Topluluk içinde bütçe sorunun çözümüne ilişkin yaşanan tartışmalar hem görüşmelere sekte vurmakta, hem de İspanya ve Portekiz'in AT'ye katılımları için somut bir tarih belirlenmesini engellemektedir.⁵⁶ 1984 yılında gerçekleşen Fontaineblau Zirvesi ile İngiltere'nin yarattığı bütçe sorununa çözüm getirilerek, müzakerelerin ilerlemesinin önündeki önemli bir engel kaldırılmış ve 1984 yılından itibaren müzakerelerde gelişme kaydedilmiştir.⁵⁷

Müzakerelerin gidişatındaki diğer belirleyici faktör de İspanya ve Portekiz'in kendi siyasi ve ekonomik gerçekleri nedeniyle ortaya çıkan sorunlar olmuştur. Kasım 1979'da İspanya ile başlayan müzakereler, Portekiz'le yapılanlardan daha çetin geçmiştir. Tartışmalar özellikle ekonomik sorunlarda İspanya'ya tarım ve sanayi ürünleri için tanınacak uyum süreleri konularında kilitlenmiş ve Şubat 1981'de Madrid'de gerçekleşen darbe girişimi neticesinde müzakereler kesilme noktasına gelmiştir. Görüşmeler sırasındaki en hassas konu, İspanya ve Fransa arasında tarım sektörü açısından çıkan uyuşmazlık olmuştur. Bu ülkenin daha düşük işçi ve ürün fiyatlarından kaynaklanan avantajlı durumu, Fransa açısından bir tehlike olarak nitelendirilmiştir.⁵⁸

İspanya'nın hem kendi ulusal durumu, hem de Topluluğun bütçe sorunlarına kilitlenmesi nedeniyle 1984 yılına kadar müzakerelerde herhangi bir uyuşmazlığın söz konusu olmadığı ve taraflar için problemlerin bulunmadığı alanlar tartışılıp çözüme bağlanmış; tarım, balıkçılık ve sosyal işler gibi kritik konuların çözümü Mart 1985

⁵⁶- Sjursen, Helene, "Enlarging the Union," New Challenges to the European Union : Policies and Policy Making", der. S. Stavridis ve d., England, Dartmouth Publishing, 1997, s.154.

⁵⁷-Fontaineblau Zirvesi'nde, bütçeyle ilgili olarak İngiltere'nin Topluluk bütçesine ödediği miktarın üçte ikisini aynen geri alması kabul edilmiştir. Doğacak gelir kaybının giderilebilmesi için ülkelerin GSMH büyüklükleri ile orantılı katkı payları, bir dördüncü kalem olarak Topluluk bütçesinin gelir hanesine yazılacaktır.

⁵⁸- Preston, Christopher, "Enlargement and Integration in the European Union", London, The Routledge, 1997, s.76.

tarihine ertelenmiştir.⁵⁹

Portekiz ile Ekim 1978'de başlayan müzakerelerin oldukça uzun bir zaman almasının nedenleri, hem Topluluğun iç dinamikleri, hem de bu sürecin İspanya ile ilişkilendirilmesi ve İspanya ile ilişkilerin oldukça sorunlu geçmesi olmuştur. Portekiz açısından, komşusundan farklı olarak müzakerelerde sanayi ve tarım sektörlerinde çok büyük problemler yaşanmamıştır. Buna rağmen görüşmelerde, Portekiz'in AT'ye tekstil ürünleri ihracatı bakımından uygulanacak uyum süreleri konusunda ciddi tartışmalar yaşanmış ve müktesebata uyumu için siyasi ve idari yapıda reforma gidilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Portekiz ile görüşmeler 1984 yılına kadar iç istikrarsızlıklar nedeniyle fazla gelişme göstermemiş, hükümet değişikliği ve Fontaineblau Zirvesi'nin yarattığı olumlu havanın etkisiyle müzakereler hız kazanmıştır.⁶⁰

AT ile İspanya ve Portekiz arasında 12 Haziran 1985 tarihinde Katılım Antlaşması imzalanmış ve söz konusu antlaşmaların 1 Ocak 1986 tarihinde yürürlüğe girmesini müteakip bu iki ülke AT'ye tam üye olmuşlardır.⁶¹ Katılım Antlaşmaları genel olarak yedi yıllık, tarım kesimi için ise on yıllık bir uyum dönemi öngörmüştür.

E- ÜÇÜNCÜ GENİŞLEMENİN SONUÇLARI

İspanya ve Portekiz'in katılımları ile birlikte AT, başlangıçtaki üye devlet sayısını ikiye katlamış, özellikle İspanya'nın üyeliği AT içinde beşinci büyük ülkenin varlığına yol açmıştır. Topluluğun ağırlık merkezinin güneye doğru kaymasına⁶² neden olan üçüncü genişleme sürecinin bir takım olumlu ve olumsuz sonuçları bulunmaktadır.

İspanya ve Portekiz'i AT'ye dahil eden genişleme, siyasi ve stratejik açıdan

⁵⁹- “Onikiler Topluluğu: İspanya ve Portekiz’e Merhaba”, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Ankara, 1986, s.10.

⁶⁰- Preston, Christopher, “Enlargement and Integration in the European Union”, London, The Routledge, 1997, s.81-83.

⁶¹-“ Documents Concerning the Accession of the Kingdom of Spain and the Portugese Republic to the European Communities, “ Official Journal of the European Communities L s. 302

⁶²- Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Onikiler Topluluğu : İspanya ve Portekiz’e Merhaba, Ankara, 1986, s.10.

olumlu ve gerekli olarak değerlendirilmektedir. Bu iki Akdeniz ülkesinde demokrasinin yerleştirilmesi ve istikrarın sağlanması için genişleme bir araç niteliğindedir.⁶³ AT bu genişleme ile birlikte, Akdeniz bölgesinde önemli bir ağırlığa sahip olacak ve İspanya ile Portekiz'in Güney Amerika kıtasıyla olan özel ilişkileri olumlu ve gerekli olarak değerlendirilmektedir. Bu iki Akdeniz ülkesinde demokrasinin yerleştirilmesi ve istikrarın sağlanması için genişleme bir araç sayesinde bu kıtaya daha sıkı ilişkiler kurabilecektir. İberik yarımadasında yer alan bu iki ülkenin ekonomik açıdan AT ortalamasının gerisinde bulunmasının önemli sorunlar yaratabileceği bilinmekle beraber, güney ülkelerini içerecek bir genişlemenin, üçüncü dünya ülkeleri arasında Topluluğun "Zenginler Kulübü" imajını sona erdireceği dikkate alınmaktadır.

Üçüncü genişleme sürecinin yarattığı olumsuz sonuçlar özellikle kurumsal ve ekonomik sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Artan üye sayısı ile birlikte Topluluk kurumlarının ve karar alma süreçlerinin etkinliğinin azalacağı düşünülmekteydi. Esasen altı ülke için oluşturulan mekanizmaların, oniki ülke ile ne şekilde işleyeceği konusunda çeşitli kaygılar bulunmaktaydı.

İspanya ve Portekiz'in ekonomik gelişmişlik düzeyinin topluluk ortalamasının çok gerilerinde kalması sonucunda, üçüncü genişleme Topluluğun zengin ülkeleriyle zayıf ekonomileri arasındaki uçurum artmıştır.⁶⁴ Ekonomik ölçütler dikkate alındığında İspanya ve Portekiz'in katılımının Topluluğun iç dinamiklerini olumsuz yönde etkileyeceği yönünde şüphe bulunmamaktaydı.

Üçüncü genişlemenin yarattığı diğer bir olumsuzluk ise sosyal konular bakımından belirmektedir. Serbest Dolaşım ilkesi çerçevesinde kendi ülkelerinde düşük ücretlerle çalışan İspanya ve Portekiz işçileri yoğun bir biçimde, daha fazla maddi olanaklar temin edebilecekleri üye ülkelere göç etmiş ve bu da Topluluğun sosyal politikaları bakımından olumsuz sonuçlar doğurmuştur.⁶⁵

⁶³-Sjursen, Helene, "Enlarging the Union," New Challenges to the European Union : Policies and Policy Making", der. S. Stavridis ve d., England, Dartmouth Publishing, 1997, s. 153-154.

⁶⁴- Sjursen, Helene, "Enlarging the Union," New Challenges to the European Union : Policies and Policy Making", der. S. Stavridis ve d., England, Dartmouth Publishing, 1997, s. 154.

⁶⁵- Duchene, Francois, "Community Attitudes," " The Second Enlargement of the EEC: The Integration of Unequal Partners", London, Macmillan Pres, 1986, s.28.

İspanya ve Portekiz'in AT'ye katılımları, Topluluğun Akdeniz ülkeleriyle olan ilişkilerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Yunanistan da dahil olmak üzere üç Akdeniz ülkesinin AT'ye tam üye olmaları, benzer ürünlerde rekabet eden diğer Topluluk dışı Akdeniz ülkelerinde korku yaratmıştır. Tarım alanında ürün fazlası olan İspanya'nın üyeliği, çoğunlukla tarım ürünleri ihracatçısı olan pek çok Akdeniz ülkesinin Avrupa Pazarına gerçekleştirdikleri ihracatı önemli ölçüde azaltmıştır.⁶⁶

Tüm bu olumsuzluklara rağmen AT'nin bu genişleme süreci, siyasi ve stratejik öneminin yanı sıra ekonomik açıdan da avantajlar sağlamıştır. Topluluk pazarının genişlemesi ve yaklaşık 300 milyonluk bir tüketici kitlesini kapsaması, tüm taraflar için avantajlı bir durum yaratmıştır.

IV-DE FACTO GENİŞLEME: İKİ ALMANYA'NIN BİRLEŞMESİ

Avrupa Toplulukları 3 Ekim 1990'da iki Almanya'nın birleşmesi suretiyle "de facto" (fiili) bir genişlemeyle karşı karşıya kalmıştır. Bu genişleme daha önceki süreçlerden ve gelecek genişlemelerden tamamıyla farklıdır. Ne bir başvuru yapılmış, ne müzakere aşamasına geçilmiş, ne de bir katılım antlaşması imzalanmıştır. Söz konusu genişleme, II. Dünya Savaşı sonrasında 1949 yılında Federal Alman Cumhuriyeti ve Demokratik Alman Cumhuriyeti şeklinde ikiye ayrılan Almanya'nın 1990 yılında yeniden birleşmesi sonucunda gündeme gelmiştir.

SSCB ve Doğu Avrupa'da 1989 yılında baş gösteren devrimsel nitelikteki gelişmeler ve yaşanan demokratikleşme süreci Doğu Almanya'yı (Demokratik Alman Cumhuriyeti) doğrudan etkilemiştir. İki Almanya'nın birleşmesine varan gelişmeler, 1989 Temmuz ayında Doğu Alman hükümetinin kendi vatandaşlarına turistik çıkış vizesi vermesiyle başlamıştır. Çekoslovakya ve Macaristan'a geçen Doğu Almanlar, Prag ve Budapeşte'deki Federal Almanya büyükelçiliklerine sığınmışlardır. Doğu Almanya'dan göç edenlerin baskısı sonucunda Macaristan ve Çekoslovakya sınırlarını açmış ve bu yolla Batı Almanya'ya elli bin kişi göç etmiştir.⁶⁷

⁶⁶- Altunışık, Meliha Benli, "Avrupa Birliği'nin Yeni Akdeniz Politikası ve Türkiye," Türkiye ve Avrupa, der. Atilla Eralp, Ankara, İmge Kitabevi, 1997, s.362.

⁶⁷- Sander, Oral, "Siyasi Tarih 1918-1994", Ankara, İmge Kitabevi, 1994, s.212-215.

1989 Ekim ayında Doğu Avrupa'daki hareketlerin etkisiyle Doğu Almanya'da demokrasi talep eden mitingler başlamış ve bu gösteriler sonucunda komünist lider Erich Honecker görevinden alınmıştır. 9 Kasım 1989 tarihinde doğudan batıya göçlerle baş edemeyen Doğu Alman Hükümeti, Doğu ve Batı Berlin arasındaki duvarın açıldığını ilan etmiştir. İki Almanya arasında bu suretle seyahat ve göç serbestisi sağlanmıştır.⁶⁸

Doğu Almanya'daki gelişmelere paralel olarak, Federal Almanya Başbakanı Helmut Kohl, 28 Kasım 1989'da iki Almanya'nın birleştirilmesini olanaklı kılacak bir plan ortaya atmış ve bu plan uyarınca 12 Eylül 1990'da ABD, SSCB, İngiltere, Fransa, Doğu ve Batı Almanya hükümetlerinin Dışişleri Bakanları tarafından birleşme Antlaşması imzalanmıştır. 3 Ekim 1990 tarihinde yürürlüğe giren bu antlaşma ile iki Almanya resmen birleştirilmiştir. Antlaşmanın imzalanmasından önce de 14 Ocak 1990 tarihinde Utanç Duvarı olarak tarihe geçen Berlin Duvarı yıkılmaya başlanmıştır.⁶⁹

İki Almanya'nın birleşmesinin AT açısından anlamı, Avrupa'nın fiilen genişlemesi ve nüfusunun artması olmuştur. Böylece AT'nin üye sayısı Oniki'den Onüç'e çıkmamıştır ancak Topluluk kurumlarında Almanya'nın ağırlığı artmıştır.

V-DÖRDÜNCÜ GENİŞLEME: AVUSTURYA, İSVEÇ, FİNLANDİYA

Avusturya, İsveç, Finlandiya'yı kapsayan dördüncü genişleme, Maastricht Antlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra gerçekleştiği için, söz konusu ülkeler artık Avrupa Topluluklarına değil, Avrupa Birliği'ne katılmışlardır. Dolayısıyla bu üç EFTA ülkesini içeren genişleme, esasen Avrupa Birliği'nin ilk genişlemesi olma özelliğini taşımaktadır. Bu çerçevede aday ülkeler, geleneksel Topluluk müktesebatının yanı sıra Avrupa Birliği'ni kuran Maastricht Antlaşmasının Ortak Dış ve Güvenlik Politikası , Adalet ve İçişlerinde İşbirliği, Ekonomik ve Parasal Birlik alanındaki yenilikleri de,

⁶⁸ - Karluk, Rıdvan, Avrupa Birliği ve Türkiye, 5.Baskı, İstanbul, Beta Basım Yayım ve Dağıtım, 1998, s.16.

⁶⁹ - Armaoğlu, Fahir, "20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1990" C.II., 4.B., Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994, s.149-162.

benimsemek durumunda kalmışlardır.⁷⁰

Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden yaklaşık bir sene sonra, 1 Ocak 1995 tarihinde Avusturya, İsveç ve Finlandiya sorunsuz bir şekilde AB'ye üye olmuşlardır. Bu üç ülke ile beraber Norveç ve İsviçre de tam üyelik başvurusunda bulunmuş; ancak Norveç'te müzakerelerin tamamlanmasının ardından yapılan halk oylamasında üyelik reddedilirken, İsviçre de Avrupa Ekonomik Alanına katılmak için yapılan referandumdan olumsuz sonuç çıkması üzerine, AT'nin dışında kalmayı tercih etmiştir.⁷¹

Dördüncü genişleme sürecinin kapsadığı Avusturya, İsveç ve Finlandiya pek çok açıdan ortak özellikler taşımaktadır. İlk olarak; bu üç ülke, çoğulcu demokrasi ve pazar ekonomisi geleneğine sahiptir.⁷² Ekonomik açıdan Avusturya, İsveç ve Finlandiya, Topluluk bütçesine ciddi oranlarda katkıda bulunabilecek ölçüde zengin sayabileceğimiz kalkınmışlık seviyesi yüksek olan ülkelerdendir.⁷³ Bu ülkelerin ortak özelliklerinden üçüncüsü, EFTA üyesi olmalarıdır.⁷⁴ Son olarak bu üç ülke, stratejik açıdan Soğuk Savaş sırasında tarafsızlık politikası izleyen ve daha sonra da bu tutumlarını değiştirmeyen ülkelerdir.⁷⁵

A-TAM ÜYELİK BAŞVURULARI

Avusturya, İsveç, Finlandiya, Norveç ve İsviçre'nin AT'ye tam üyelik başvurusunda bulunmalarının ülkesel nedenlerinin yanı sıra, ortak bir takım gerekçeleri de vardır.

⁷⁰- Granell, Francisco, "The European Union's Enlargement Negotiations with Austria, Finland, Norway and Sweden," *Journal of Common Market Studies*, Vol.33, No.1 (March 1995), s.118.

⁷¹-Cameron, Fraser, "The European Union and the Fourth Enlargement," *Journal of Common Market Studies*, Vol.33, Annual Review (August 1995),s.18.

⁷²-European Commission, *The Enlargement of the European Union*, Luxemburg, Office for Official Publications of the European Communities, 1994, s.4.

⁷³- Redmond, John, "The 1995 Enlargement of the European Union", Aldershot, Ashgate, 1997, s.4.

⁷⁴- İsveç ve Avusturya EFTA'nın kurucu üyeleri iken, Finlandiya EFTA'ya 1961 yılında ortak üye, 1986'da da tam üye olmuştur.

EFTA ülkelerinin AT üyeliğine yönelmelerinde, Doğu Bloku'nun çöküşü önemli bir rol oynamıştır. Soğuk Savaş sırasında, iki kutuplu dünya sisteminde dengelerin gözetilmesi adına -Norveç dışındaki- bu ülkeler tarafsızlık politikası izleyerek; AT ile bütünleşmenin SSCB'yi rahatsız edeceği kaygısıyla, Topluluklardan uzak durmuşlardır. Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin yıkılması, iki Almanya'nın birleşmesi ve 1991 yılında da SSCB'nin dağılması, soğuk savaş sona erdirmiş ve bu gelişmeler neticesinde EFTA ülkeleri "tarafsız statülerini" ve AT'ye üye olma olasılıklarını gözden geçirmeye başlamışlardır.

EFTA ülkelerini ortak olarak başvuruya iten nedenlerden ikincisi Tek Pazar ve aday ülkelerin ekonomik durumlarıyla ilintilidir. Tek Pazarın dışında kalma endişesi, büyük oranda AT ile yapılan ticarete dayanan ekonomilere sahip bu ülkelerin gözlerini AT üyeliğine çevirmelerine neden olmuştur.⁷⁶ Avusturya, dördüncü genişleme süreci kapsamında AT'ye tam üyelik için başvuran ilk ülkedir.⁷⁷ Avusturya, belirtilen genel sebeplerin yanı sıra; ekonomik, ticari ve siyasi bir takım kaygılarla AT'nin kapılarını çalmıştır. Avusturya sanayisinin büyük oranda Topluluğa yaptığı ihracata(% 65) ve topluluk kaynaklı ithalata (% 68) dayanması sonucunda AT ile entegrasyon baskıları artmıştır. Ekonomik çıkarlarının korunması için, Topluluğun karar alma mekanizmalarına aktif katılımın gerekliliğinin bilincinde olan Avusturya, 1987 yılından itibaren tam üyelik olasılığını tartışmaya başlamıştır.

Avusturya'nın AT'ye yönelik politikasını şekillendiren en önemli faktör, anayasasının "I" maddesinde yer alan sürekli tarafsızlık statüsü olmuştur. 17 Temmuz 1989'da Konsey'e sunulan tam üyelik başvurusunda da, "tarafsızlık statüsüne" devam edileceği yönünde bir çekince yer almıştır.

Bu çekince, söz konusu dönemin jeopolitiğine ve başvurunun Doğu Bloku'nda çöküşe yol açan gelişmelerden önce yapılmasına bağlıdır.

⁷⁵- Dinan, Desmond, "The Commission and Enlargement," The Expanding European Union : Past, Present, Future, der. John Redmond and Glenda Rosenthal, Boulder, Lynne Rienner Publishers, 1998, s.19.

⁷⁶- Cameron, Fraser, "The European Union and the Fourth Enlargement," Journal of Common Market Studies, Vol.33, Annual Review (August 1995), s.19.

⁷⁷- Kaiser, W., "Austria in the European Union," Journal of Common Market Studies, Vol.33, No3. (September 1995), s.411-27.

İsveç ve AT arasındaki ilişkiler, İsveç'in geleneksel tarafsızlığı nedeniyle 1990'ların başına kadar sınırlı bir alan içinde kalmış, Topluluk üyeliğine ilişkin olarak herhangi bir öneri getirilmemiştir. Ancak 1990'ların başında, Avrupa'da meydana gelen siyasi gelişmeler, küresel ekonomik değişimler ve İsveç'in kendi içi dinamikleri ülkenin AT'ye yaklaşımını değiştirmiştir. Tarafsızlığın artık AT üyeliği ile bağdaşabileceğini düşünen İsveç, Avusturya'nın ardından üyeliğin artı ve eksilerini tartmaya başlamıştır. ⁷⁸ Bu gelişmelerin neticesinde İsveç 1 Temmuz 1989'da tam üyelik başvurusunda bulunmuştur.

Coğrafi konumu ve tarihsel tecrübelerini göz önüne alan Finlandiya, İkinci Dünya Savaşını izleyen uzun yıllar boyunca, süper devletler arasındaki bir çatışmanın içine çekilmekten kaçınmak için Batı Avrupa bütünleşmesine karşı son derece temkinli davranmış, Doğu ve Batıyla dengeli ilişkiler kurmaya özen göstermiş; bu amaçla da tarafsızlık politikası izlemiştir.

İsveç gibi Finlandiya da Avrupa'nın jeopolitik manzarasında meydana gelen değişiklikler sonucunda, AT'ye karşı tutumunu gözden geçirmeye başlamış ve 18 Mart 1992'de tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Üyelik başvurusu üzerinde etkili olan bir gelişme İsveç'in başvurusudur. İsveç ile olan tarihi ve ekonomik bağlar, Finlandiya başvurusunun zamanlamasında belirleyici olmuştur. Finlandiya'nın başvurusuna yol açan diğer bir faktör ise, SSCB ile bu ülke arasında 1990'lı yılların başında ticaretin azalması ve toplam ihracat içinde Sovyet payının önemli ölçüde düşmesiyle ekonomik sorunların yaşanmasıdır. AT'ye üyelik, ekonomik bunalımların yaşandığı bir dönemde, bu sorunların giderilmesini sağlayacak bir araç olarak nitelendirilmiştir.

AT'nin ilk genişleme sürecinde yer alan, kendisiyle katılım antlaşması imzalanan ancak 1972 yılında yapılan referandum sonucunda üyeliği reddeden Norveç, AT üyeliğine o tarihten itibaren daha temkinli yaklaşmıştır. Ülke içinde yaşanan ekonomik sorunlarla başa çıkabilmek amacıyla ve komşularının da söz konusu girişimde bulunmalarından dolayı, AT dışında kalmayı göze alamayan Norveç 25 Kasım 1992'de tam üyelik başvurusunda bulunmuştur.

EFTA üyesi İsveç'in, AT'ye yönelik politikası bir taraftan tarafsızlık statüsünü korurken, diğer yandan AT pazarlarına dahil olma şeklinde gelişmiştir. Bu ülkenin

⁷⁸-Borchardt, Klaus-Dieter, European Integration : The Origins and Growth of the European Union, s.21.

ithalatının % 80'i, ihracatının da % 60.4'ü AT ile gerçekleştiğinden, topluluk ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi büyük öneme sahiptir.⁷⁹ Bu ortak nedenler çerçevesinde, İsviçre 26 Mayıs 1992'de tam üyelik başvurusunda bulunmuş; 6 Aralık 1992'de AEA'ya katılmak için yapılan referandumdan olumsuz oy çıkması üzerine, AEA üyeliğinden vazgeçilmiş, böylece dolaylı yoldan AT dışında yer almak tercih edilmiştir.⁸⁰

B-KOMİSYON GÖRÜŞLERİ

Komisyon 1 Ağustos 1991'de Avusturya⁸¹, 31 Ağustos 1992'de İsveç⁸², 4 Kasım 1992'de Finlandiya⁸³ ve 24 Mart 1993'de Norveç⁸⁴ başvuruları hakkında sunduğu görüşlerde bu ülkelerin AT mevzuatına AEA çerçevesinde sağladıkları uyumun müzakereler bakımından kolaylık yaratacağını vurgulamıştır.

Komisyon aday ülkelere yönelik değerlendirmelerinde, müzakerelerde ortaya çıkabilecek sorunlu alanları da belirlemiştir. Özellikle; tarım, balıkçılık sektörleri ile Ortak Dış ve Güvenlik Politikası çerçevesindeki müzakerelerin sorun yaratabileceğini ifade etmiştir.

⁷⁹-Preston, Christopher, "Enlargement and Integration in the European Union", London, The Routledge, 1997, s.93.

⁸⁰- Karluk, Rıdvan, Avrupa Birliği ve Türkiye, 5.Baskı, İstanbul, Beta Basım Yayım ve Dağıtım, 1998, s.19..

⁸¹-European Commission, "Opinion on Austria's Application for membership, " Bulletin of the European Communities. Supplement 4/92, Luxemburg, ffice for Official Publications of the European Communities, 1992.

⁸²-European Commission, "Opinion on Sweden's Application for membership, " Bulletin of the European Communities. Supplement 4/92, Luxemburg, ffice for Official Publications of the European Communities, 1992

⁸³-European Commission, "Opinion on Finland's Application for membership, " Bulletin of the European Communities. Supplement 4/92, Luxemburg, ffice for Official Publications of the European Communities, 1992

⁸⁴-European Commission, "Opinion on Norway's Application for membership, " Bulletin of the European Communities. Supplement 4/92, Luxemburg, ffice for Official Publications of the European Communities, 1992

Komasyon sonuç olarak, bu ülkelerin katılımının Topluluk açısından büyük problemler yaratmayacağını belirtmek suretiyle tüm adaylar hakkında olumlu görüş bildirmiştir.

C-MÜZAKERELER

AT'ye tam üyelik başvurusunda bulunan ülkelerle yapılacak katılım müzakereleri bakımından 1991'den itibaren yapılan çeşitli zirvelerde önemli kararlar alınmıştır.

Müzakereler Avusturya, İşve, Finlandiya ile 1 Mart 1994'te Norveç ile de balıkçılık konusunu uzaması nedeniyle 15 Mart 1994'te tamamlanmıştır. Katılıma ilişkin düzenlemeleri içeren tüm belgeler (Katılım Antlaşması, Katılım Yasası, Ek Protokol ve Deklarasyonlar) zerinde 12 Nisan 1994'te uzlaşmaya varılmış ve 19 Nisan 1994'de Komasyon bu belgeler hakkında olumlu görüş bildirmiştir. Avrupa Parlamentosu'nun uygun görüşünün alınmasının ardından Avusturya, İşve, Finlandiya ve Norveç ile katılım antlaşmaları 24 Haziran 1994 tarihinde Korfu Zirvesinde imzalanmıştır.⁸⁵

Katılım Antlaşmalarının imzalanmasının ardından oniki ye devlet ve AB'ye katılacak olan Avusturya, İşve, Finlandiya ve Norveç'te bu ülkelerin kendi anayasal gereksinimleri doğrultusunda onay süreci başlamıştır. Aday ülkelerde yapılan referandumlar sonucunda, Norveç dışındaki ülkelerin halkları yeliği kabul ederken, Norveç halkı AB dışında kalmayı tercih etmiştir.

Norveç bu suretle ikinci kez AB yeliğini yapılan referandum sonucunda reddetmiştir. Norveç halkının AB'ye hayır demesinin nedenleri arasında Kuzey Denizi'nde zengin petrol ve balıkçılık alanlarını ve dolayısıyla bu doğal zenginliklerin işletilmesi hakkını, başka devletlerle paylaşmak istememesi ve tarımsal üretim ile tarımsal nüfusunu koruma kaygısını sayabiliriz.⁸⁶ Ancak bu nedenlerden de önemlisi, egemenlikleri konusunda oldukça duyarlı olan Norveç toplumunun, tam yeliğin

⁸⁵- Granell, Francisco, "The European Union's Enlargement Negotiations with Austria, Finland, Norway and Sweden," Journal of Common Market Studies, Vol.33, No.1 (March 1995),. s.123-128.

⁸⁶- zen, ınar, " Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Neofonksiyonist Teori erevesinde Analizi " (basılmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998), s.109.

"Norveç kimliği" üzerinde olumsuz etkilerde bulunacağı yönündeki endişeleridir. 1.1.1995 tarihinde Katılım Antlaşmaları'nın yürürlüğe girmesinin ardından Avusturya, İsveç ve Finlandiya AB'ye tam üye olmuşlardır.

D-DÖRDÜNCÜ GENİŞLEMENİN SONUÇLARI

Bu genişlemeyle AB'nin Onikiler Avrupası'ndan Onbeşler Avrupası'na geçişi ilan edilmiştir. Tüm genişlemeler bakımından en kısa sürede tamamlanan bu süreç sonunda AB'nin nüfusu 21 milyon kadar artmış ve toplam 370 milyona ulaşmıştır. Bu süreç kapsamındaki, Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın göreceli olarak zengin ülkeler olması sebebiyle GSYİH %7 oranında artmış, kişi başına düşen gelir 15.840 ECU'dan 15.951 ECU'ya yükselmiştir. AB'nin yüzölçümü de üçte bir oranında artmış ve böylece AB, Rusya ile yaklaşık 700 mile varan sınırlara sahip olmuştur.⁸⁷

Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın katılım sonrasında AB'de çevre ve sosyal politikalar bakımından yüksek standartlara ulaşılması, karar alma mekanizmalarında açıklık ve şeffaflık sağlanması, bölgesel politikaların güçlendirilmesi, refah devleti, ulusal parlamento ve Avrupa Parlamentosu'nun demokratik denetimi gibi konularda AB üzerinde baskı yaratarak derinleşmeye katkıda bulunacağı açıktır.⁸⁸

Dış ilişkiler açısından dördüncü genişleme sonucunda AB'nin ağırlık merkezi kuzeye ve doğuya kaymış, dolayısıyla Rusya ile Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle sınırdaş hale gelen üye devletler bu ülkelerle ilişkilere özel önem vermeye başlamışlardır.

Son olarak da, bu üç EFTA ülkesinin AB'ye katılmaları ile birlikte EFTA çözülme sürecine girmiş ve fiilen dağılmıştır.⁸⁹

⁸⁷- Nugent, Neill, "Redefining Europe," , Journal of Common Market Studies Vol.33, Annual Review (August 1995), s.1-15.

⁸⁸-Cameron, Fraser, " The European Union and the Fourth Enlargement," Journal of Common Market Studies, Vol.33, Annual Review (August 1995), s.30.

⁸⁹- Karluk, Rıdvan, "Avrupa Birliği ve Türkiye", 5.Baskı, İstanbul, Beta Basım Yayım ve Dağıtım, 1998, s.18.

VI- BEŞİNCİ GENİŞLEME : MDAÜ, KIBRIS VE MALTA

AT'nin Soğuk Savaş ortamında uzun süre mesafeli durduğu Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleriyle (MDAÜ) diplomatik ilişki kurması 1988 yılında gerçekleşebilmiştir. Ancak bu arada, Sovyetler Birliği liderliğindeki Doğu Bloku'nun dağılması yolunda ilk işaretler de 1989'dan itibaren gelmeye başlamış ve bu çözülme MDAÜ'lerde gerçekleşen siyasal değişimlerle kendini hissettirmiştir. MDAÜ'ler 1989'dan itibaren üç boyutlu bir dönüşüm süreci içine girmişlerdir:

-anayasal yapılarını değiştirmek,

-işleyen demokratik kurumların kurulması,

-merkezi planlamaya dayalı ve özel mülkiyete yer vermeyen ekonomilerini piyasa ekonomilerine dönüştürmek.

MDAÜ'lerin bu dönüşüm sürecinde karşılına çıkan en iyi ve en yakın model ise, gelişmiş Batı Avrupa demokrasileri ve bunların oluşturduğu Avrupa Birliği bütünleşmesi olmuştur.⁹⁰

A-TAM ÜYELİK BAŞVURULARI

MDAÜ'lerde bu değişimler gerçekleşirken AT'nin gündemi ise oldukça yoğundu. Topluluk, ATS ile öngörülen Tek Avrupa Pazarı'nın kurulması çalışmalarıyla meşgulken, diğer yandan üye ülkeler de ekonomik entegrasyonu daha da ileri götürecek olan APB'nin gerçekleştirilmesi için hükümetlerarası müzakere süreci içine girmişti. Tam bu sırada MDAÜ'lerde meydana gelen değişimler ve Sovyet Bloğundaki kriz, AT liderlerinde entegrasyonun derinleştirilmesi yönündeki çabaların sekteye uğrayacağı kaygısı uyandırdı. Bu kaygılar, 1990'da iki Almanya'nın birleşmesinin yarattığı karmaşa ortamında daha da arttı. AT, aynı anda hemen hemen tümü aynı zamanda demokrasiye geçen ve o güne kadar sayı olarak en büyük, ama ekonomik olarak en az gelişmiş potansiyel aday ülkeler grubuyla karşı karşıya kaldı. Buna bir de Akdeniz'in iki küçük ada ülkesi Kıbrıs ve Malta'nın üyelik başvuruları eklendi.⁹¹

⁹⁰- Henderson, Karen, "The Challenge of Eastward of EU Enlargement"; International Politics, Vol: 37, No:1 March 2000, s.1-2.

⁹¹- Henderson, Karen, "The Challenge of Eastward of EU Enlargement"; International Politics, Vol: 37, No:1 March 2000, s. 3-4.

MDAÜ'lere geçmeden önce bu iki ada ülkesinin başvurularına bakacak olursak; her iki ülkenin de AT'ye üyelik başvurusu Temmuz 1990'da geldi. 3 Temmuz günü üyelik başvurusu yapan Kıbrıs'ın başvurusu 17 Eylül 1990'da Konsey tarafından Komisyona gönderildi ve Komisyonun hazırladığı olumlu görüş üzerine müzakere ve katılım yolu açıldı. Ancak adada yaşayan Türk ve Rum toplulukları arasındaki siyasi sorun nedeniyle müzakere aşamasına hemen geçilemedi. Malta'nın başvurusuna ilişkin Komisyon görüşünde ise ekonomideki yapısal sorunlara dikkat çekilerek, ülkenin ekonomik bakımdan üyeliğe hazır olmadığı ifade edildi. Dolayısıyla farklı sebeplerle de olsa iki ülkeyle de müzakere aşamasına hemen geçilemedi.⁹²

Topluluk, Sovyet Bloğunun dağılmasından sonra MDAÜ'lerle ilişkilerini, önce Ticaret ve İşbirliği anlaşmaları yapma ve bu ülkelere ticaret kolaylıkları tanıma yoluyla sürdürmeye çalıştı. Daha sonra bu sürecin devamında Topluluk, MDAÜ'lerde 1989'dan itibaren başlayan reformları ve demokratikleşme çabalarını kolaylaştıracak nitelikte bir ortaklık ilişkisi kurmaya karar verdi. Bu çerçevede MDAÜ'lerle yapılan ortaklık anlaşmalarının mevcut ekonomik ve ticari işbirliği anlaşmalarının yerini alması öngörüldü.⁹³

AT ile MDAÜ'ler arasında yapılan Avrupa Anlaşmaları (AA), AT Antlaşması'nın Topluluğun üçüncü ülkelerle ortaklık ilişkisine girebileceğini düzenleyen 238'inci maddesine dayanarak yapıldı. AA'ların ilk ayağını Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya ile 16 Aralık 1991'de imzalanan anlaşmalar oluşturdu. Ancak Çekoslovakya ile yapılan anlaşma, bu ülkenin 1 Ocak 1993'te Çek Cumhuriyeti ve Slovakya olarak ikiye ayrılmasıyla geçerliliğini yitirdi ve iki ülkeyle ayrı ayrı yeniden müzakere yapılarak Ekim 1993'te yeni AA'lar imzalandı. Daha sonra Topluluk, 1993'te Bulgaristan ve Romanya, 1995'te Baltık ülkeleri Litvanya, Letonya, Estonya ve 1996'da da Slovakya ile Avrupa Anlaşmaları yaptı.⁹⁴

⁹²- Karluk, Rıdvan, "Avrupa Birliği ve Türkiye", 5.Baskı, İstanbul, Beta Basım Yayım ve Dağıtım, 1998, s.18-19.

⁹³-Smith, Karen E., "The Conditional Candidacy: From Luxemburg to Helsinki-to Ankara?", Mediterranean Politics, Vol: 5, No: 3, Autumn 2000., s. 33-36.

⁹⁴-Maresceau, Marc ve Montaguti, Elisabetta, "The Relations Between the European Union and Central and Eastern Europe, "Common Market Law Review, Netherlands, Vol.32, No.6 (December 1995), s.1327-1367.

AA'ların tümü benzer bir yapıda olsa da tek tek ülkelerin ihtiyaçlarına göre uyarlamalar yapılmıştı ve bu açıdan her biri spesifik bir karakter taşıyordu. Aslında AA'lar, daha önce Yunanistan, Türkiye, Kıbrıs ve Malta gibi ülkelerle yapılan ortaklık anlaşmalarının güncellenmiş ve genişletilmiş birer versiyonuydu. Bu açıdan da "ikinci nesil ortaklık anlaşmaları" olarak adlandırıldılar. Anlaşmaların amacı, tüm ortak ülkeleri kapsayan geniş bir Avrupa Pazarı kurmaktı. Taraflar arasında serbest ticaret bölgesinin, asimetrik tarife indirim takvimlerine bağlı olarak 1 Ocak 2001'de kurulması öngörülmüştü.

Genişleme perspektifinden bakıldığında ise AA'ların, MDAÜ'leri hayal kırıklığına uğrattığı söylenebilir. Zira, AA'larda ortaklık ile katılım arasında açık bir bağ kurulmamıştı. Anlaşma müzakereleri sırasında MDAÜ'ler, AT'ye anlaşmalarda gelecekteki bir katılım olasılığına ilişkin açık bir atf yapılması yönünde baskı yapmış, ancak birçok AT üyesi buna karşı çıkmıştı. Nitekim MDAÜ'lerin baskıları, yalnızca anlaşmaların önsözüne "AT üyeliğinin ortak üyelerin (MDAÜ'lerin) nihai hedefi olduğu yönünde" bir ifadenin eklenmesiyle sonuçlandı. Dolayısıyla AA'larda, AT üyeliğine yönelik hiçbir tarih belirtilmemiş ve herhangi bir koşul saptanmamış oldu. Ancak, anlaşmaların ana metninde Topluluk, herhangi bir tam üyelik taahhüdü altına girmese de MDAÜ'ler, AA'ları tam üyeliğe giden yolun başlangıcı olarak gördüler.⁹⁵

MDAÜ'ler, AA'ların AB'ye katılıp katılmayacakları veya ne zaman katılacaklarına ilişkin sorularına yanıt veremediğini düşünürken, AT'nin MDAÜ'lerin bu yakınmalarına yanıt vermesi ancak 1993'teki Kopenhag Zirvesi'nde gerçekleşti. Aslında Komisyon, Kopenhag Zirvesi öncesi hazırladığı raporlarda bunun işaretlerini vermişti. Özellikle, Komisyonun 1992 sonbaharında tamamladığı "MDAÜ'lerle Daha Yakın Bir Ortaklığa Doğru" adlı rapor bu noktada dikkat çekiciydi. Raporda özetle, AB'nin, gerekli koşulları karşıladıklarında MDAÜ'lerin Birliğe üye olma hedefini benimsemesi önerilmekteydi. Diğer bir ifadeyle Komisyon, AB'ye doğruya genişleme fikrini en azından prensipte kabul etmesini tavsiye etmekteydi. Ancak, 11-12 Aralık 1992'deki Edinburg Zirvesi'ndeki yoğun gündemden dolayı, Konsey bu raporu görüşemedi. Zirvede Konsey, yalnızca AA'ların tüm yönleriyle uygulanması ve siyasi

⁹⁵-Baun, Michael J., "A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement", Lanham, Rowman and Littlefield Publishers, 2000, s.35-36.

diyaloğun sürdürülmesi yönünde karar alabildi. Böylece AB, yine kesin bir tam üyelik taahhüdü altına girmekten kaçınmış oluyordu. Bu arada Kopenhag Zirvesi yaklaşırken Komisyon, Mayıs 1993'te bu rapora benzer bir rapor daha hazırladı ve aynı tavsiyeleri yineledi. Zira Komisyon, artık MDAÜ'lere ekonomik ve siyasi reformlara devam etmeleri için kararlılıklarını artıracak açık bir üyelik perspektifi verilmesi zamanının geldiğini düşünüyordu.⁹⁶

21-22 Haziran 1993'te toplanan Kopenhag Zirvesi ile AB, MDAÜ'lere yönelik politikasında önemli bir değişikliğe gitti. Konsey burada, Komisyonun Mayıs 1993'te sunduğu rapordaki önerileri kabul etti. Buna göre, artık katılım, AA'larının önsözünde ifade edildiği gibi yalnızca ortak üyelerin değil, aynı zamanda AT'nin de bir hedefi haline geliyordu. Tam üyelik, ortak üyeler, üyeliğin ekonomik ve siyasi koşullarını yerine getirir getirmez gerçekleşecekti. Ancak, herhangi bir genişleme takvimi öngörülüyor ve genişleme, koşulların yerine getirilmesinde sağlanacak ilerlemeye bağlanıyordu.⁹⁷ Kopenhag Zirvesi'nde Konsey, ortak üyelerle gelecekteki işbirliğinin üyelik hedefi doğrultusunda yürütüleceğini de kararlaştırdı. Böylelikle de AA'larda varolmayan ortaklık ile tam üyelik arasındaki bağ kurulmuş oldu.

Zirvede Konsey ayrıca, MDAÜ'lerin üyelik hedefini paylaşarak aslında genişlemenin coğrafi sınırını da bir anlamda belirlemiştir. Zira AB; üyeliğin sadece kendileriyle Avrupa Anlaşması yapılmış ya da yapılması planlanan MDAÜ'ler için söz konusu olduğunu ifade etmişti. Bu da partnerlik ve işbirliği anlaşmalarıyla ayrı bir ilişki geliştirdiği Rusya ve diğer bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinin genişlemeden dışlanması anlamına geliyordu. Ancak Konsey, gerekli koşulları karşılar karşılamaz Baltık ülkeleri ile de AA yapılacağını vurgulayarak bu ülkelere güvence verdi.⁹⁸

Kopenhag Zirvesi'nde Birlik, prensipte genişlemeyi kabul etmişse de katılım için ne detaylı bir yol haritası ne de herhangi bir takvim öngörmüştü. Bu açıdan,

⁹⁶- Smith, Karen E., “ The Conditional Candidacy: From Luxemburg to Helsinki-to Ankara?”, Mediterranean Politics, Vol: 5, No: 3, Autumn 2000, s. 113-117.

⁹⁷- Baun, Michael J., “ A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement”, Lanham, Rowman and Littlefield Publishers, 2000, s.44-45

⁹⁸- Baun, Michael J., “ A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement”, Lanham, Rowman and Littlefield Publishers, 2000, s.45.

üyeliğin gerçekleşeceği taahhüdünü somutlaştırmak için AB'nin bazı adımlar atması gerekti. İşte bu amaçla Birlik, MDAÜ'leri üyeliğe hazırlamak ve onlara yol göstermek için etraflı bir katılım öncesi strateji geliştirilmesini kararlaştırdı. Bu yöndeki çabalara ivme kazandıran faktörlerin ilki ise MDAÜ'lerin arka arkaya gelen üyelik başvurularıydı. 1994 yılı içinde Macaristan ve Polonya, 1995'te de Romanya, Slovakya, Baltık Cumhuriyetleri Litvanya, Letonya ve Estonya ile Bulgaristan üyelik başvurusunda bulundular. Yine, üye devletlerin kendi aralarında genişleme konusundaki görüş ayrılığının ortadan kalkması da katılım öncesi stratejisinin geliştirilmesinin önünü açtı. Şöyle ki; Doğu Avrupa'ya genişleme karşısında Fransa ve Yunanistan gibi Akdenizli üyeler, Akdeniz bölgesinin ihmal edilmesinden endişe duyuyor ve bunu dengelemek için yeni bir Akdeniz Politikası geliştirilmesini talep ediyordu. Almanya ise MDAÜ'lerle bir an önce müzakerelere başlanmasında ısrarcıydı. Ancak sonuçta yapılan pazarlıklar sonucu Almanya, Yeni Akdeniz Politikası fikrini kabul ederken diğer üye devletler de doğuya genişleme sürecine ivme kazandırılmasına yeşil ışık yaktılar.⁹⁹

Üye devletler arasında varılan uzlaşma, 24-25 Haziran 1994'teki Corfu zirvesi kararlarına yansdı ve Konsey, Komisyondan MDAÜ'leri katılıma hazırlayacak bir strateji geliştirilmesini istedi. Zirveden sonraki altı ay boyunca Almanya'nın dönem başkanlığında elinde tutmasıyla yoğun biçimde çalışan Komisyon, "Avrupa Anlaşmaları ve Ötesi" adında katılım öncesi stratejisinin ana bileşenlerini ortaya koyan raporunu tamamladı ve Essen Zirvesi'ne sundu. Zirvede ayrıca, Kıbrıs ve Malta'ya ilişkin olarak, bir sonraki genişlemede bu iki ülkenin de yer alacağı ifade edildi. Ancak üyelik müzakerelerinin başlangıcına ilişkin bir tarih saptanamadı. 9-10 Aralık 1994'te yapılan Essen Zirvesi'nde Konsey, Komisyonun önerilerini benimseyerek katılım öncesi stratejiyi resmen onayladı. Katılım öncesi strateji, daha önceki hiçbir genişlemede örneği olmayan benzersiz bir nitelik taşıyor ve üyeliğe giden yol haritasını çiziyordu. Essen Zirvesi kararlarıyla artık AB-MDAÜ arasındaki ilişkiler de genişlemeye hazırlanma üzerine yoğunlaşmıştı.

Zirvede ayrıca, üç Baltık ülkesi ve Slovenya ile AA'ların sonuçlandırılarak bunların da katılım öncesi stratejiye dahil edileceği teyit edildi. Zirvede Kıbrıs ve

⁹⁹- Grabbe, Heather and Hughes, Kirsty, "Enlarging the EU Eastwards" London, Royal Institute of International Affairs, 1998, s.29.

Malta ile ilgili olarak da Corfu'da alınan karar bir kez daha teyit edildi. Müzakerelerin başlangıç tarihine ilişkin olarak ise AB; Kıbrıs'taki siyasi sorun nedeniyle yine bir taahhüt altına girmekten kaçındı.¹⁰⁰

Essen Zirvesi, daha önceki anlaşma ve taahhütleri de biraraya getirerek katılım öncesi stratejiyi tüm unsurlarıyla ortaya koydu. Buna göre katılım öncesi strateji, AA'lar ve PHARE yardım Programı'na ilaveten şu iki bölümü de içine almaktaydı:

- Mevcut yapısal ilişkinin güçlendirilmesi,
- MDAÜ'lerin Tek Pazar'a entegrasyonu için rotayı çizecek olan, Komisyonun tarafından hazırlanacak olan Beyaz Kitap.

Essen Zirvesi'nde, katılım öncesi stratejinin onaylanmasının yanısıra genişleme sürecine ilave bir koşul da getirildi: iyi komşuluk ilişkileri. AB; bu koşul ile yeni üye olacak ülkeler arasındaki sorunları (azınlıkların korunması ve sınır anlaşmazlıkları gibi nedenlerden kaynaklanan) barışçıl biçimde çözmeye teşvik etmeyi amaçlıyordu. Böylece, genişlemenin güvenlik riski en aza inmiş olacaktı. Doğal olarak, yeni üyelerin Birliğe yeni çatışma veya istikrarsızlıklar taşıması istenmiyordu. Bu amaçla AB, 1994-1995 yılları boyunca Avrupa'da İstikrar Paketi kurulması için görüşmeler yürüttü. Müzakereler Mart 1995'te tamamlanarak Avrupa'da İstikrar Paketi imzalandı. Paketin amacı, AB ve diğer uluslararası örgütlerin yardımıyla MDAÜ'lerin aralarındaki anlaşmazlıkları çözmelerini teşvik için önleyici diplomasinin kullanılmasıydı.¹⁰¹

Essen Zirvesi'nden sonra yapılan 26-27 Haziran 1995'teki Cannes Zirvesi'nde Beyaz Kitap resmen onaylandı. Konsey, Komisyondan Aralık 1995'teki zirveye Beyaz Kitap'ın uygulanmasında sağlanan ilerlemeye ilişkin rapor vermesini istedi. Zirveye henüz AA imzalamış olan Baltık ülkeleri de katıldı. Böylelikle, bu üç ülke de katılım öncesi sürece katılmış oldu.¹⁰²

Cannes Zirvesi'nden sonra 15-16 Aralık 1995'te yapılan Madrid Zirvesi'nde

¹⁰⁰- Smith, Karen E., "The Conditional Candidacy: From Luxemburg to Helsinki-to Ankara?", *Mediterranean Politics*, Vol: 5, No: 3, Autumn 2000, s. 122-124.

¹⁰¹- Smith, Karen, "The Conditional Offer of Membership as an Instrument of EU Foreign Policy: Rezhaping Europe in the EU's Image", *Marmara Journal of European Studies*, Vol: 8, No: 1-2, 2000, s. 36

genişleme konusu daha kapsamlı biçimde ele alındı. Zirvede Konsey, Komisyondan üyelik başvurusunda bulunan tüm MDAÜ'lerin başvurularına ilişkin görüşlerini hazırlamasını ve bunları 1996'da başlayacak olan hükümetlerarası konferans sonuçlarını sonuçlanmaz kendisine iletmesini istedi. Konsey ayrıca, Komisyondan genişlemenin AB politikalarına ve özellikle de Ortak Tarım Politikası ve yapısal fonlara etkilerini değerlendiren bir çalışma yapmasını da istedi. Komisyonun hazırlayacağı tüm bu görüş raporları ve analizler, Temmuz 1997'de açıklanacak Gündem 2000 tebliğinin de içeriğini oluşturacaktı.¹⁰³

Zirvede Konsey, Kıbrıs ve Malta'nın durumuna ilişkin olarak da önemli kararlar aldı. Zirvede bu yönde karar alınmasının yolunu açan gelişmeyi ise 1995 baharında Fransa'nın dönem başkanlığı sırasında müzakerelerin başlangıç tarihine ilişkin olarak AB içinde varılan uzlaşma oluşturdu. Bu çerçevede, Fransa'nın çabalarıyla Yunanistan, Türkiye ile AB arasında gümrük birliği kurulması kararına yönelik vetosunu kaldırdı. Bunun üzerine üye devletler de Kıbrıs ve Malta ile üyelik müzakerelerinin, adadaki sorun çözülmemesine rağmen 1996'da başlayacak olan hükümetlerarası konferansın bitiminden altı ay sonra başlatılmasını prensipte kabul etti. Bu prensip kararı, Madrid Zirvesi'nde de teyit edilerek resmi bir nitelik kazandı ve bu iki ada ülkesi için üyeliğin önündeki engel de önemli ölçüde kalkmış oldu.¹⁰⁴

Zirvede MDAÜ'ler yine müzakerelerin ne zaman başlayacağı konusunda kesin bir tarih elde edememişti. Ayrıca, hangi ülkelerle müzakerelerin başlayacağı da açıkça dile getirilmemişti.¹⁰⁵ Madrid Zirvesi'ni takiben AB'nin dikkati, Mart 1996'da başlayan hükümetlerarası konferansa yöneldi. Maastricht Antlaşması'nda yapılacak değişiklikler ve diğer kurumsal reformlar bu konferansın gündemini oluşturuyordu. Genişleme ise, konferansı sona erdiren Haziran 1997'deki Amsterdam Zirvesi

¹⁰²- Baun, Michael J., “ A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement”, Lanham, Rowman and Littlefield Publishers, 2000, s. 66.

¹⁰³- Nas, Çiğdem “ The Enlargement Policy of the EU and its Wink the External Dimension of Human Rights Policy : Turkish Case” Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi, C.5., No.1-2 (1997), s. 187-188.

¹⁰⁴-Firat, Melek, “ AB_Kıbrıs İlişkileri ve Türkiye'nin politikaları”, En Uzun 10 Yıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış politika Gündeminde Doksanlı Yıllar” İstanbul, Boyut Kitapları, 1998, s. 41.

¹⁰⁵- Henderson, Karen, “ The Challenges of EU Eastward Enlargement” , International Politics, Vol: 37, 2000, s.4.

sonrasında Komisyonun On MDAÜ'ye ilişkin görüş raporlarını sunmasıyla yeniden gündeme geldi.

Bu arada, Madrid Zirvesi'nde alınan olumlu karara rağmen Malta'da Ekim 1996'da yapılan genel seçimlerde iktidara gelen İşçi Partisi hükümeti, 25 Kasım 1996'da tam üyelik başvurusunu dondurma kararı aldı. Yeni hükümet buna gerekçe olarak, AB müktesebatının Malta'da uygulanabilir olmadığını ve üyeliğin anayasadaki tarafsızlık ilkesiyle bağdaşmadığını öne sürdü. Diğer yandan Malta, bu kararın Kıbrıs'ın üyeliğine zarar vermemesi gerektiğini de önemle vurguladı. Komisyon da Kıbrıs ile ilişkilerin bu durumdan etkilenmeyeceğini ve müzakerelerin daha önce kararlaştırıldığı gibi hükümetlerarası konferanstan altı ay sonra başlatılacağını ifade etti.¹⁰⁶

B-KOMİSYON GÖRÜŞLERİ

Komisyonun MDAÜ'lere ilişkin görüşleri daha önceki genişlemelerde hazırlananlardan ayrı bir niteliğe sahipti. Bu da, görüş raporlarının aday ülkenin sadece o anki hazırlığını değil aynı zamanda Beş yıllık orta vadeli hazırlık derecesini de değerlendirmesinden ileri geliyordu. Raporların bu niteliği, MDAÜ'lerin içinde bulunduğu dönüşüm sürecinden kaynaklanmaktaydı. Görüş raporları bu açıdan orta vadeye odaklanarak, geçen süre içinde hazır duruma gelen adaylarla müzakerelerin başlatılabileceğine işaret etmişti. Ancak üyeliğin siyasi kriterleri bu orta vadeli perspektifin dışında olup, kısa vadede yerine getirilmesi gereken koşullar içinde yer almaktaydı.¹⁰⁷

Komisyon görüşlerinin her biri, aday ülkenin AB ile ilişkilerinin geri planını özetleyen bir giriş ve her biri Kopenhag kriterlerine göre değerlendirmeler içeren üç detaylı bölümden oluşuyordu. Komisyonun tek tek ülkelere ilişkin görüşlerine bakılacak olursa, siyasi kriterleri karşılamada yalnızca Slovakya, ülkedeki baskıcı hükümet politikalarından dolayı, tümüyle olumsuz bir değerlendirme ile karşılaşmıştı. Ekonomik kriterler açısından ise Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya,

¹⁰⁶- Redmond, John and Rosenthal, Glenda, "The Expanding European Union : Past, Present, Future, Boulder, Lynne Rienner Publishers, 1998, s.9.

¹⁰⁷- Baun, Michael J., " A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement", Lanham, Rowman and Littlefield Publishers, 2000, s. 79-80.

Estonya ve Slovakya olmak üzere altı ülkenin işleyen bir pazar ekonomisine sahip olduğu ya da bu yolda ilerleme kaydettiği ifade edilmişti. Ancak Komisyon, ekonomik kriterleri karşılama bile Slovakya'nın AB'nin müzakere başlatacağı ülkeler arasında yer alamayacağını açıkça dile getirdi. Ekonomik kriterler açısından geride kalan ülkeler ise Litvanya, Letonya, Bulgaristan ve Romanya idi.

Müktesebatı üstlenebilme ve uygulama ile idari kapasite kriterlerine gelince; Komisyon, Macaristan ve Polonya'nın orta vadede bu kriterleri karşılayabileceği, Bulgaristan ve Romanya'nın ise bundan çok uzak bir konumda olduğunu ifade etmişti. Geri kalan adaylar açısından ise bu kriterleri karşılamada önemli çaba sarfetmeleri gerektiği kaydedilmişti.¹⁰⁸

Komisyon görüş raporlarının sonuç bölümünde, tek tek aday ülkelere ilişkin yaptığı değerlendirmeler ışığında, tüm kriterleri karşılamada öne çıkan beş MDAÜ ile katılım müzakerelerin başlatılmasını önermişti. Bu ülkeler; Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Slovenya, Estonya ve Polonya idi. Geri kalan beş ülke olan Bulgaristan, Romanya, Slovakya, Letonya ve Litvanya için ise Komisyon, Kopenhag kriterlerini karşılamada yeterli ilerlemeyi sağlar sağlamaz, bu ülkelerle de müzakerelerin başlatılabileceğini ifade etti. Böylelikle aday ülkeler arasında müzakerelere hazırlık derecesi bakımından bir ayrıma gitmişse de Komisyon, on MDAÜ'den hiçbirine tümüyle olumsuz bir görüş vermemiş oluyordu.¹⁰⁹

Genişleme stratejisine ilişkin Komisyon, öneride bulunsa da katılım müzakerelerinin ne zaman ve kiminle başlatılacağına ilişkin son kararı Konsey verecekti. Bu doğrultuda 12-13 Aralık 1997'de yapılan Lüksemburg Zirvesi'nde Konsey, resmen on MDAÜ ve Kıbrıs için katılım sürecini başlatma kararı verdi. Katılım sürecinin başlama tarihi olarak Mart 1998 öngörülmüş ve sürecin onbir aday ülkenin tümünü kapsayan tek bir çerçeveye oturtulması kararlaştırılmıştı. Konsey, katılım sürecinde aday ülkeler arasında ayırım yapılmadığını vurgulamak amacıyla da bütün adaylara aynı kriterlerin uygulanacağını ve yine bütün adayların eşit düzeyde

¹⁰⁸ - Henderson, Karen, "The Challenge of Eastward of EU Enlargement"; International Politics, Vol: 37, No:1 March 2000, s. 5.

¹⁰⁹ - Grabbe, Heather and Hughes, Kirsty, "Enlarging the EU Eastwards" London, Royal Institute of International Affairs, 1998, s. 53-54.

katılım sürecinde yer alacaklarını ifade etti. Katılım sürecinin tüm adayları kapsamına karşılık, sadece Komisyonun önerdiği beş MDAÜ ve Kıbrıs ile müzakerelere başlanacaktı. Müzakerelerin başlangıç tarihi ise 30 Mart 1998 olarak belirlenmişti. Geri kalan beş MADÜ ile ise, ilk grup ülkelerle yürütülen müzakerelere paralel olarak müzakere hazırlıklarının, Birlik müktesebatının analitik incelenmesi (tarama) yoluyla hızlandırılması kararlaştırılmıştı.

Böylelikle de aday ülkeler, Mart 1998'de müzakerelerin başladığı grup ve müzakere hazırlıklarının hızlandırıldığı grup olarak ikiye bölünmüş oluyordu. Ancak bunun birinci ve ikinci dalga genişlemeler şeklinde algılanmaması için Konsey, müzakereleri başlatma kararının bunların aynı zamanda başarıyla sonuçlandırılması demek olmadığını da vurguladı. Yani bu gruplar, müzakerelerin nihai sonucuna ilişkin kesin bir gösterge niteliğinde değildi. İkinci grupta yer alan bir aday ülke gerekli koşulları yerine getirir ve öndeki grupta yer alan ülkeleri yakalayabilirse katılım müzakerelerine katılabilir ve hatta öndeki adayları geride bırakabilirdi.¹¹⁰

Lüksemburg Zirvesi'nde alınan diğer kararlara gelince, Konsey öncelikle 1998 sonundan itibaren Komisyondan MDAÜ'lerin katılım kriterlerini yerine getirmedeki ilerlemelerine ilişkin yıllık raporlar hızlanmasını istedi. Bu raporlara dayanarak geri kalan beş aday ülkeyle katılım müzakerelerinin başlatılıp başlatılmamasına karar verilebilecekti. Zirvede ayrıca Konsey, Komisyondan Mart 1998'e kadar her bir aday ülkeye ilişkin katılım ortaklıklarını hazırlama talimatı da verdi. Yine Konsey, Luxemburg'ta genişleme için kapsayıcı bir çerçeve oluşturmak amacıyla AB üyeleri, aday ülkeler ve AB'ye üye olmaya istekli diğer Avrupalı ülkeleri biraraya getirecek bir Avrupa Konferansının toplanmasını da kararlaştırdı. İlk toplantının da Mart 1998'de Londra'da yapılması öngörüldü.¹¹¹

Lüksemburg Zirvesi sonrası Komisyon, 1997'nin ikinci yarısından itibaren Konseyin talimatı doğrultusunda katılım ortaklıklarını hazırlamaya başladı. Komisyon çalışmalarını 25 Mart 1998'de tamamladı ve nihai metinleri, katılım sürecini başlatacak olan 30 Mart'taki toplantıda hazır olması için Konseyin onayına sundu. On MDAÜ'ye

¹¹⁰- Karluk, Rıdvan, "Avrupa Birliği ve Türkiye", 5.Baskı, İstanbul, Beta Basım Yayım ve Dağıtım, 1998, s. 92.

¹¹¹- Baun, Michael J., "A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement", Lanham, Rowman and Littlefield Publishers, 2000, s.12.

ilişkin katılım ortaklığı belgelerinin her biri benzer bir formata sahip olup, kısa ve orta öncelik ve hedefleri içeriyordu. Kısa vadeli öncelik ve hedefler, Komisyonun 1998 sonuna kadar tamamlanmasını ya da önemli ilerleme sağlanmasını beklediği öncelik ve hedeflerdi. Orta vadeli öncelikler ise Komisyonun, tamamlanmasının bir yıldan fazla sürmesini beklediği önceliklerdi. KOB'ların, Komisyonun yıllık ilerleme raporları çerçevesinde güncelleştirilerek gözden geçirilmesi de öngörülmüştü.¹¹²

Katılım Ortaklığı Belgelerinin içeriğine gelince, aday ülkeler herşeyden önce demokrasi, makroekonomik istikrar ve nükleer güvenlik hedeflerine odaklanan, spesifik siyasi ve ekonomik reform taahhüdü altına girmekteydi. KOB'lar bazı hedefleri, tüm aday ülkeler için öngörse de her bir aday ülkenin spesifik durumunu ve ihtiyaçlarını yansıtan bir nitelik taşıyordu. Sözgelimi Polonya, Litvanya gibi ülkelerin KOB'larında hiçbir siyasi önceliğe yer verilmemişti. Buna karşın, Macaristan, Romanya, Bulgaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin KOB'larında bu ülkelerdeki Doman azınlığın durumuna dikkat çekilmiş, yine Slovakya'daki azınlık dili sorunları siyasi öncelikler içine alınmıştı.¹¹³

KOB'lar ayrıca, Komisyon görüşlerinde ortaya konan öncelikli alanlara odaklanarak belli bir takvim içinde "Müktesebatın Benimsenmesi İçin Ulusal Programlar"ın hazırlanmasını da öngörüyordu. Diğer yandan, KOB'lar, AB mali yardımı için de tek bir çerçeve sağlayacaktı. Bu yardım, katılım yolunda ilerleme sağlama ve KOB'larda öngörülen hedeflere ulaşma koşullarına bağlanmıştı.¹¹⁴

C-MÜZAKERELER

Bir yandan KOB'lar tamamlanırken diğer yandan da katılım süreci resmen on MDAÜ ve Kıbrıs ile 30 Mart 1998'de başlatıldı. Bir sonraki gün de Lüksemburg'da kararlaştırılan ilk gruptaki BEŞ MDAÜ ve Kıbrıs ile katılım müzakereleri başlatıldı. Her iki gruptaki aday ülkeler için de katılım sürecindeki başlangıç adımını, Komisyonun aday ülkelerle birlikte yürüteceği müktesebatın analitik incelenmesi ya da

¹¹²- Baun, Michael J., "A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement", Lanham, Rowman and Littlefield Publishers, 2000, s. 101.

¹¹³-Kaleağası, Bahadır, "Kopenhag Sonrası Türkiye-AB İlişkileri", İşveren Dergisi, TİSK Yayını, 2003, Cilt 41, Sayı 4., s.20-22.

¹¹⁴-Baykal, Sanem, "Katılım Ortaklığı Belgesi: Türkiye-AB İlişkilerinde Yeni Bir Dönemeç", Mülkiye, Cilt: XXV, Sayı: 226, Ocak-Şubat 2001, s.211-212.

taranması oluştuyordu. Tarama sürecinin hedefi, adayların ne ölçüde, AB yasa ve düzenlemeleriyle uyum içinde olduğunu ve hangi alanlarda uyumlaştırmaya gitmesi gerektiğini belirlemektir. Bu tarama ayrıca, müzakerelerde ortaya çıkabilecek ve belki de geçici muafiyetler veya geçiş düzenlemeleriyle çözülebilecek potansiyel problemleri de ortaya koyacaktı. Tarama süreci resmen 3 Nisan 1998'de Brüksel'deki bir genel bilgilendirme toplantısında başlatıldı ve bundan sonra, her iki gruptaki aday ülkelerle ayrı ayrı yürütüldü.¹¹⁵

Katılım müzakerelerinin tarama aşaması önce çok taraflı, sonra da iki taraflı ve her bir aday ülkeyle ayrı ayrı oturumlar şeklinde gerçekleşmekteydi. İlk gruptaki altı ülkeyle çok taraflı oturumların hemen ardından başlayan iki taraflı tarama süreci Temmuz 1999'da tamamlandı. İkinci gruptaki beş ülkeyle ise tarama sürecinin Nisan 1998'de başlayan çok taraflı kısmı, 1999 yılı başlarında tamamlandı. İkinci gruptaki ülkelerle iki taraflı oturumlar ise Mart 1999'da sona erdi. Tarama süreci devam ederken AB, müktesebatın tüm bölümlerinin taranmasını beklemeksizin taramanın tamamlandığı bölümler üzerine müzakerelerin ikinci aşamasına geçme kararı aldı. Bu yönde ilk adımlar 29 Ekim 1998'de atıldı ve AB temsilcileri ile ilk gruptaki altı ülkenin temsilcileri biraraya gelerek müzakerelerin ikinci aşamasını fiilen başlattılar. Burada üye devletler ve aday devletler, taranmış olan yedi bölüme ilişkin hazırladıkları müzakere pozisyonlarını değiş tokuş ettiler. AB ortak pozisyonları da 9 Kasım 1998'de resmen Konsey tarafından onaylandı ve 10 Kasım'da, altı ülkeyle somut müzakereler resmen başladı. Bu arada ikinci grupta yer alan aday ülke sayısı da Malta'nın, başvurusunun yeniden işleme konulması yönündeki talebiyle altıya çıktı.¹¹⁶

Malta üyelik başvurusunu dondurmakla birlikte resmen geri çekmemiştir. Nitekim Eylül 1998'de yapılan genel seçimlerde iktidara gelen yeni hükümet, başvurusunun dondurulması kararını geri alarak yeniden işleme sokulmasını talep etti. Bu kararı olumlu karşılayan AB, Malta'yı katılım sürecine yeniden dahil etti. Böylelikle

¹¹⁵- Baun, Michael J., "A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement", Lanham, Rowman and Littlefield Publishers, 2000, s. 105.

¹¹⁶- Maresceau, Marc ve Montaguti, Elisabetta, "The Relations Between the European Union and Central and Eastern Europe, "Common Market Law Review, Netherlands, Vol.32, No.6, 1995, s.105-110.

on MDAÜ ve Kıbrıs ile onbir olan aday ülke sayısı oniki'ye yükselmiş oldu.¹¹⁷

İkinci grupta yer alan beş MDAÜ'ye gelince, Lüksemburg'da Konsey, bu grupta yer alan ülkelere ileri bir tarihte müzakerelere katılacakları teminatını vermişti. Bu ülkelerin müzakerelere hazır olup olmadıklarının ise Komisyonun her bir aday ülkeye ilişkin hazırladığı yıllık ilerleme raporlarında değerlendirilmesi öngörülmüştü. Komisyon bu çerçevede 4 Kasım 1998'de ilk düzenli ilerleme raporunu yayınladı. Bu raporları sonuçları itibariyle tamamlayan Karma Belge'de Komisyon, Slovakya, Letonya, Litvanya ve Malta'yı müzakere açılması yolunda ilerleyen ülkeler olarak tanımladı. Romanya ve Bulgaristan'ın ise bu ülkelerin gerisinde kaldığı vurgulandı. Böylelikle, ilk ilerleme raporlarında ikinci grup içinde de bir ayrıma gidilme eğilimi görüldü ve henüz hiçbir aday ülkenin müzakerelere başlamaya hazır olmadığı fikri ortaya konuldu.¹¹⁸

Komisyonun bu değerlendirmesi 11-12 Aralık 1998'deki Viyana Zirvesi'nde de benimsendi ve Konsey, ikinci gruptaki hiçbir aday ülke ile yeni müzakere açılmamasına karar verdi. Ayrıca Konsey, Komisyondan başvurusunu yenileyen Malta'ya ilişkin görüş raporunu güncelleştirmesini istedi. Zirveden sonra Komisyon, Malta'ya ilişkin çalışmasına başladı ve Şubat 1999'da Malta'nın başvurusu hakkındaki görüşünü güncelleyerek, müzakerelerin yıl sonunda başlatılmasını tavsiye etti.¹¹⁹

Viyana Zirvesi'nden sonra Almanya'nın dönem başkanlığı sırasında yapılacak Köln Zirvesi'nde de ikinci gruptaki adaylar açısından olumlu bir adım atılması zor görünüyordu. Zira Almanya, AB bütçesinin yeniden yapılanmasına odaklanmıştı. Bu durumda genişleme konusu ancak 1999'un ikinci yarısındaki Finlandiya'nın dönem başkanlığında ele alınabilecekti. Ancak bu arada Mart 1999'da patlak veren Kosova Savaşı, AB'yi genişleme stratejisinde köklü değişiklik yapmaya zorladı. Komisyonun ilk ilerleme raporlarında olumsuz değerlendirmeye maruz kalan Bulgaristan ve Romanya'nın konumu değişti. Savaşın yarattığı güvenlik endişeleri ile AB, bu

¹¹⁷- Henderson, Karen, "The Challenge of Eastward of EU Enlargement"; International Politics, Vol: 37, No:1 March 2000, s. 6.

¹¹⁸- Baun, Michael J., "A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement", Lanham, Rowman and Littlefield Publishers, 2000, s. 119-120.

¹¹⁹- Erçin, Erhan, "Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Aday Ülkeler", İKV Dergisi, Sayı: 148, Ocak-Nisan 2001.

ülkelerdeki reform çabalarını teşvik ederek, iki ülkeyi de müzakere sürecine dahil etme eğilimine girdi. Böylelikle AB, hem Güneydoğu Avrupa'da istikrar ve güvenliği garanti altına almayı amaçlıyor, hem de bu ülkelerin, NATO'nun Sırbistan'a yönelik operasyonuna verdiği desteği karşılıksız bırakmamış oluyordu.¹²⁰

AB'nin strateji değişikliğine odaklandığı bir sırada, 3-4 Haziran 1999'da yapılan Köln Zirvesi'nde genişlemeye ilişkin somut bir karar alınmadı. Konsey burada, Aralık 1999'da yapılacak Helsinki Zirvesi'nde adayların katettiği ilerlemeyi değerlendirip bir sonuca varacağını ifade etmekle yetindi. Genişleme konusunda bir sonuç çıkmayan bu zirveden sonra, 1999 sonbaharına doğru AB artık genişleme stratejisinde değişiklik yapmaya daha hazır görünüyordu. Ancak bu konuda bir karar almadan önce, üye devletler Komisyonun ikinci ilerleme raporları ve katılım sürecine ilişkin önerilerini beklemeyi uygun gördüler.¹²¹

Komisyon, 13 Ekim 1999'da ikinci ilerleme raporlarını yayınladı. Buna ilaveten katılım sürecine ilişkin önerileri içeren bir Karma Belge de hazırladı. Bu belgede Komisyon, ikinci grupta yer alan beş MDAÜ ve Malta'nın somut müzakere sürecine dahil edilmesini önerdi. Böylelikle, katılım sürecinde yer alan oniki aday ülkenin tümü müzakere sürecine alınmış olacaktı. Ancak Komisyon, Romanya ve Bulgaristan ile müzakerelerin başlatılabilmesi için bazı önkoşullar öne sürdü. Romanya'nın öncelikle zayıf ekonomisini ve bütçe yapısını düzeltmesi ve ayrıca çocuk bakımevlerindeki yapısal reformu bir an önce tamamlaması gerekmektedir. Bulgaristan'ın ise Kozloduy nükleer santralının ilk dört biriminin kapatılması yönünde uygun bir plan hazırlaması ve ekonomik kriterleri karşılamada ilerleyişini hızlandırması için adım atması öngörülmüştü.¹²²

Komisyon belgede, müzakere stratejisinde önemli değişikliğe gidilmesini de önerdi. Bu çerçevede Komisyon, tüm adaylarla aynı anda ve aynı sayıda müzakere bölümü açılmasını öngören mevcut stratejinin terkedilmesi yönünde görüş

¹²⁰- Baun, Michael J., "A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement", Lanham, Rowman and Littlefield Publishers, 2000, s. 119-120.

¹²¹- Henderson, Karen, "The Challenge of Eastward of EU Enlargement"; International Politics, Vol: 37, No:1 March 2000, s. 7.

¹²²- Baun, Michael J., "A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement", Lanham, Rowman and Littlefield Publishers, 2000, s. 125-126.

bildirdi. Bunun yerine ise, adaylar arasında açılacak müzakere bölümlerinin sayısı ve zamanlaması bakımından ayrıma gidilmesini öngören "farklılaştırma" ilkesinin uygulanmasını tavsiye etti. Bu noktada AB; herhangi bir adayla açılacak müzakere bölümlerinin sayısı ve zamanlamasına ilişkin kararını, ilgili ülkenin hazırlık durumunu gözönüne alarak verecekti. Böylelikle müzakereler, adayların katılıma hazırlanmada sağladığı ilerlemeye paralel olarak yürütülebilecekti. Aksi halde ilerde, yeterince hazırlanmamış aday ülkelerle yapılan katılım antlaşmalarının onaylanmama riski oluşabilirdi.¹²³

Komisyon belgede, müzakerelerin açılmasının yanında yürütülmesine ilişkin olarak da önerilerde bulundu. Bu çerçevede Komisyon, müzakere bölümlerinin geçici olarak kapatılması usulünün revize edilmesini önermekteydi.

Komisyonun raporlarının açıklanmasından bir kaç gün sonra yapılan Tampere toplantısında Konsey, büyük ölçüde Komisyonun önerilerini benimsedi. Komisyonun bu ikinci ilerleme raporları çerçevesinde MDAÜ'lerin katılım ortaklıkları da revize edildi ve revize edilen KOB'lar Aralık 1999'da Komisyonca resmen kabul edildi.¹²⁴

Helsinki Zirvesi yaklaşırken Romanya ve Bulgaristan, Komisyonun öngördüğü koşulları karşılama çabası içine girdiler. Romanya, bakımevlerindeki çocukların koşullarının düzeltilmesine odaklanırken, Bulgaristan da nükleer santralin aşamalı olarak kapatılması planını hazırladı. Bu gelişmelerin ardından 10-11 Aralık 1999'da yapılan Helsinki Zirvesi'nde Konsey, katılım sürecinde ikinci grupta yer alan Slovakya, Letonya, Litvanya, Malta, Bulgaristan ve Romanya ile katılım müzakerelerinin Şubat 2000'de başlatılmasını kararlaştırdı. Zirvede, Türkiye'ye de adaylık statüsü verildi ve Türkiye'nin diğer adaylarla eşit muamele göreceği ifade edildi. Konsey zirvede, her adayın müzakerelerde göstereceği performansına göre değerlendirmeye tabi tutulacağını ve müzakerelere yeni başlayanların önde olanları yakalama olasılığının bulunduğunu da bir kez daha ifade etti. Böylece adaylar arasında

¹²³-AB'ye Katılım Yolunda 13 Aday Ülke İçin Avrupa Komisyonu Tarafından Hazırlanan Karma Bölge ve Türkiye İlerleme Raporu, Ankara, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 1999, s. 27-28

¹²⁴- Baun, Michael J., “ A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement”, Lanham, Rowman and Littlefield Publishers, 2000 , s. 126.

farklılaştırma ilkesinin sürdürüleceği kesin biçimde ortaya konmuş oluyordu. Ayrıca Konsey, müzakerelerdeki ilerlemenin, adayın müktesebatı benimsemesi ve uygulamada kaydedeceği ilerlemeyle paralel olacağını da vurguladı.¹²⁵

Helsinki Zirvesi'nde, genişleme takvimi konusu da gündeme geldi. Müzakerelerin tamamlanacağı ve katılımın gerçekleşeceği tarihlerin saptanması konusunda özellikle, müzakerelerin ikinci aşamasının yürütüldüğü ülkeler ısrarcıydı. Komisyon da ikinci ilerleme raporlarında spesifik katılım tarihleri öngörmedi. Komisyon sadece, AB'nin 2002'den itibaren tüm kriterleri karşılayan adayların katılımı yönünde karar almaya hazırlanması gerektiğini belirtmekle yetindi. Bu durumda, yeni katılım antlaşmalarının üye ülkeler ve aday ülkeler tarafından onaylanması ancak 2002'den sonra gerçekleşebilirdi. 2003'te de onaylanma sürecinin devam edeceği düşünülürse katılımlar için en erken tarih 2004 olmaktaydı.¹²⁶

Sonuç olarak, Helsinki Zirvesi ile AB, gruplar halinde genişleme stratejisini resmen terketmiş oldu.

Bu değişiklikte Avrupa'da siyasi durumun, özellikle Kosova savaşı ile önemli ölçüde değişmesi büyük rol oynamıştı. AB, Doğu ve Güney Avrupa'da barış ve istikrarı sağlamak için daha kapsayıcı bir yaklaşımı benimsemek zorunda kalmıştı. Nitekim, Helsinki'de alınan kararlar, özellikle müzakere sürecine yeni dahil edilen ülkelerde büyük memnuniyetle karşılandı. Müzakerelere daha önce başlanmış olan ülkeler de memnuniyetlerini ifade etmekle birlikte, müzakerelere yeni adayların dahil edilmesinin, kendi katılımlarını olumsuz etkilemesinden duydukları kaygıyı da vurguladılar.¹²⁷

Helsinki Zirvesi kararları çerçevesinde ikinci grupta yer alan altı ülke ile somut müzakereler 15 Şubat 2000'de başladı. Bu arada Kıbrıs ve Malta'ya ilişkin ilk KOB'lar da Mart 2000'de tamamlandı. İkinci grup ülkelerle yapılan müzakereler ve bunlarda

¹²⁵ - Bulletin of the European Union, 12/1999, s. 7-8., Baun, Michael J., "A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement", Lanham, Rowman and Littlefield Publishers, 2000, s.14.

¹²⁶ - Baun, Michael J., "A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement", Lanham, Rowman and Littlefield Publishers, 2000, s. 128-129.

¹²⁷ - "Aday Ülkelerin Katılım yönünde İlerlemeleri Üzerine Genişleme Stratejisi Belgesi ve Düzenli Raporların Sonuçları", Ankara, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2000, s. 115-117.

elde edilen ilk somut sonuçlar, 19-20 Haziran 2000'deki Santa Maria De Feira Zirvesi'nde ele alındı. Zirvede Konsey, bu ikinci grup içinde en fazla ilerleme kaydetmiş olan ülkelerle 2001 yılında mümkün olan en kısa zamanda müktesebatın bütün bölümlerinde müzakerelerin açılmasını kararlaştırdı. Konsey müzakerelere daha önce başlanan ilk gruptaki ülkelerle "kurumlar" dışında müktesebatın tüm bölümlerinde müzakere açıldığını ve müzakere edilen bazı alanlarda önemli ilerleme sağlandığını da kaydetti.¹²⁸

Oniki aday ülke ile de müzakereler devam ederken Komisyon, 8 Kasım 2000'de Türkiye de dahil onüç aday ülkeden her birinin katılım yolunda ilerlemelerine ilişkin, üçüncü ilerleme raporlarını açıkladı. Komisyon bu raporların bulgularına dayanarak ayrıca bir Genişleme Stratejisi Belgesi de kabul etti. Bu belge ile Komisyon, müzakerelerin daha özlü bir aşamaya taşınması ve sonuçlandırılması için yol gösterecek yeni bir strateji ortaya koymaya çalıştı. Bu çerçevede stratejinin başlıca unsurlarını şunlar oluşturmaktaydı.¹²⁹

*Üye devletler ve aday ülkelerin, geçiş düzenlemesi taleplerinden kaynaklanan önemli konuları müzakerelerde ele almaları öngörülmüştü. Burada Komisyon, aday ülkelerden gelen ve çoğu tarımla ilgili 500'e yakın geçiş düzenlemesi talebine yanıt olarak ortak pozisyonlar geliştirmeyi öneriyordu.

Ortak pozisyonları hazırlarken Komisyon, bu talepleri kabul edilebilir, müzakere edilebilir ve kabul edilemez şekline sınıflara ayırarak değerlendirme yapacaktı. Uygun gördüğü durumlarda Komisyon, Birliğin çıkarına geçiş düzenlemesi önerebilecekti.

*Komisyon oniki aday ülkeyle yapılan müzakereleri ilerletmek için, müzakerelerdeki bölümlere sıralı yaklaşım şeklinde bir yol haritası önermekteydi. Bu yol haritası, müzakerelerdeki tüm adayların gerçekçi bir zaman çizelgesine bağlanmasını amaçlıyordu. Komisyonun önerdiği öncelik çizelgeleri, müzakerelerin özellikle geçiş düzenlemesi taleplerinden dolayı açık kaldığı bölümlerde ilerlemesini

¹²⁸- Bulletin of the European, 6/2000, s.10-11; Erçin, Erhan, " Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Aday Ülkeler" , İKV Dergisi, Sayı: 148, Ocak-Nisan 2001, s.335.

¹²⁹-Bulletin of the European Union, 12/2000, s. 8-9 ; İKV Bülteni, 16-31 Aralık 2000, s. 1-2.

sağlayacaktı. Yol haritası, gelecek üç yarıyıl için müzakerelere ilişkin öncelikleri belirlemekte ve adayların geçiş düzenlemesi talep ettiği bölümlere gönderme yapmaktaydı. Buna göre 2001'in ilk yarısında müktesebatın, sermayenin, malların ve kişilerin serbest dolaşımı, hizmet sunma özgürlüğü, şirketler hukuku, çevre, sosyal politika ve istihdam ile dış ilişkiler bölümlerine öncelik verilecekti. Aynı yılın ikinci yarısında ise rekabet, ulaşım, enerji, vergilendirme, gümrük birliği, tarım, balıkçılık, adalet ve işleri ile mali kontrol bölümlerine öncelik verilecekti. 2002'nin ilk yarısında da tarımda kalan sorunlar, bölgesel politika, maliye ve bütçe, kurumlar gibi bölümlerine yoğunlaşılacaktı.

Nice Antlaşması ve AB kurumsal yapısındaki değişiklikler yürürlüğe girer girmez, AB'nin 2002 sonundan itibaren hazır olan aday ülkeleri üyeliğe alabileceği ifade edildi. Bu da Komisyonun önerdiği stratejinin niteliği ile yakından ilişkiliydi. Zira Konseye göre bu stratejideki yol haritası, esnek bir çerçeve oluşturmuştu ve her adayın sağladığı ilerlemeye göre uyarlanabilmekteydi. Böylelikle de daha iyi hazırlanan ülkeler daha hızlı ilerleme kaydedebilecekti. Konsey, Komisyonun önerdiği stratejinin uygulanmasında kaydedilen ilerlemenin de Haziran 2001'de yapılacak olan Göteborg Zirvesi'nde değerlendirilmesini kararlaştırdı.¹³⁰

15-16 Haziran 2001'de yapılan Göteborg Zirvesi'nde Konsey, İsveç dönem başkanlığı sırasında, müzakerelerde önemli ilerleme sağlandığını kaydetti. Hatta tüm tarafların yoğun çabalarıyla 2001'in ilk yarısında Nice'te öngörülen hedeflerin bile ötesine geçilmişti.

Bu çerçevede aday ülkelerin bazılarıyla müzakere edilen bölümlerin üçte ikisi geçici olarak kapatılmıştı. Yine önceki yıl müzakereye başlanılan aday ülkelerin bazılarıyla da Haziran 2001 sonundan önce tüm müzakere bölümleri açılmış olacaktı. Tüm bu gelişmeler, yol haritasının müzakereler için gerçekçi ve teşvik edici olduğunu kanıtlamaktaydı. Bu çerçevede zirvede, müzakerelerde uygulanan farklılaştırma prensibinin de devam edeceği ifade edildi. Ayrıca Konsey, katılım kriterlerinin karşılanmasında sağlanan ilerlemenin, bu hızda sürmesi halinde yol haritasının, hazır olan aday ülkeler ile 2002'nin sonuna kadar müzakerelerin tamamlanmasını mümkün

¹³⁰-Bulletin of the European Union, 6/2001, s. 8-9 ; İKV Bülteni, 16-30 Haziran 2001, s. 1-2 ; Serdar, Seda " Avrupa'da Yoğun Gündem ve İsveç Başkanlığı'nın Son Zirvesi " , Stratejik Analiz, Cilt: 2, Sayı: 15, Temmuz 2001, s. 38.

kılabileceğini de kaydetti.¹³¹

2000 yılı ilerleme raporunda ortaya konan yol haritası ve yeni strateji, bir yıl sonra Komisyon tarafından 2001 yılı İlerleme Raporları ve Genişleme Stratejisi belgesi çerçevesinde değerlendirmeye tabi tutuldu. 2001 yılı İlerleme Raporlarının sonuçları itibariyle Genişleme Stratejisi Belgesi'nde Komisyon, geçen bir yılda tüm müzakereci ülkelerin katılım kriterleri yolunda büyük ilerleme sağladıklarını ve bu ilerlemenin yol haritası ile birlikte müzakerelerde önemli mesafe alınmasını mümkün kıldığını öncelikle belirtti. Ardından Komisyon, yol haritasının öngörüldüğü gibi izleneceğini, adaylar arasında farklılaştırma ilkesinin değiştirilmeden uygulanacağını ve AB'nin geriye kalan müzakere başlıkları için ortak pozisyonlar belirleyeceğini ifade etti. AB'nin gerekli koşulları yerine getiren ülkelerle müzakereleri, 2002 sonuna kadar sonuçlandırmaya hazır olabileceği öngörülmekteydi. Yeterince hazırlanmış olmaları halinde 2002 yılı içinde bu ülkelerle 29 müktesebat başlığının tümünde müzakere açılmış olacaktı. Komisyon da, 2002'de kaydedilen ilerlemeyi ve Göteborg Zirvesi kararlarını gözönüne alarak, 2002 yılı Genişleme Stratejisi Belgesi'nde güncellenmiş bir yol haritası ve gerekirse revize edilmiş bir katılım öncesi strateji ortaya koyacaktı. Belgede ayrıca, tüm adayların Avrupa'nın geleceğine ilişkin olarak bir sonraki hükümetlerarası konferansın zeminini hazırlayacak olan Kurultay'a katılacakları da ifade edildi.¹³²

İlerleme raporlarının yayınlanmasından sonra 14-15 Aralık 2001'de yapılan Laeken Zirvesi'nde, Komisyonun Strateji Belgesi'ndeki tavsiyeleri çerçevesinde önemli kararlar alındı. Zirvede Konsey, öncelikle komisyonun hazırladığı Genişleme Stratejisi Belgesi'nin, aday ülkelerin ilerleme raporlarının ve gözden geçirilmiş katılım ortaklığı belgelerinin, katılım sürecini başarıya ulaştırmak için somut bir çerçeve oluşturduğunu ifade etti. Ayrıca Konsey, geri dönülmez bir nitelik kazanan genişlemenin gerçekleşmesini sağlayacak mali destek yapılanmasının, 1999'daki

¹³¹-"Genişlemeyi Başarıya Ulaştırma : Strateji Belgesi ve Aday Ülkelerden Her Birinin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Avrupa Komisyonu'nun Raporu ", 2001, s. 28-29,

¹³²-İKV Bülteni, 16-31 Aralık 2001, s. 2-3., ATAUM Bülteni, Kış 2002, s. 16; Gezgin, Meral Eriş, "AB Genişleme Sürecinde Son Durum" , Dünya, 3 Ocak 2002.

Berlin Zirvesi'nde oluşturulmuş olduğunun da altını çizdi.¹³³

Katılım müzakerelerinde kaydedilen önemli gelişmeler çerçevesinde ise Konsey, 2002 yılı sonuna kadar hazır olan aday ülkelerle müzakerelerin sonuçlandırılması yönündeki kararlılığını ifade etti. Böylece bu ülkelerin 2004'teki AP seçimlerine tam üye olarak katılımlarının sağlanması öngörülüyordu. Ayrıca daha önceki zirvelerde ifade edildiği gibi burada da adayların, kendi performanslarına göre değerlendirileceği ve Konsey'in katılıma ilişkin nihai kararını ilerleme raporlarına dayanarak vereceği belirtildi. Bu doğrultuda 2001 İlerleme Raporları çerçevesinde, Romanya ve Bulgaristan dışında on aday ülke, öngörülen tarihte hazırlıklarını tamamlayabilecek durumda görünüyordu. Bulgaristan ve Romanya'ya ilişkin olarak ise verilen desteğin artırılması ve daha net bir yol haritası izlenmesi halinde, bu ülkelerle de 2002'de tüm konu başlıklarının müzakereye açılacağı ifade edildi. Zirvede, Nice'te belirlenen yol haritasının geçerliliğini koruduğu ve Komisyonun 2002 yılı başında , tarım, yapısal politikalar ve bütçe konu başlıklarına ilişkin ortak pozisyonunu açıklayacağı ve katılım antlaşmalarına yönelik taslak çalışmalarının 2002 yılı ilk yarısında başlayacağı da belirtildi.

24-25 Ekim 2002 tarihlerinde gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Brüksel Zirvesi'nde; 1995 yılında Slovenya, 1996'da Çek Cumhuriyeti, 1998'te Estonya, Polonya, Macaristan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve 2000 yılında Malta, Slovakya, Letonya, Litvanya, Romanya ve Bulgaristan ile başlayan üyelik müzakerelerinin, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya'nın 12-13 Aralık 2002 tarihlerinde yapılacak Kopenhag Zirvesi ile sonuçlandırılmasına karar verildi. 2003 yılının Nisan ayında Atina'da Katılım Antlaşmaları imzalandı. Kopenhag Zirvesi ardından Atina Antlaşması (16 Nisan 2003) ile 10 aday ülkenin AB'ye katılımı gerçekleşti ve bu ülkeler 1 Mayıs 2004 tarihinde Birliğe tam üye oldular.

¹³³ - Bulletin of the European, 6/2000, s.10-11; Erçin, Erhan, " Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Aday Ülkeler" , İKV Dergisi, Sayı: 148, Ocak-Nisan 2001, s.335.

VII-AVRUPA BİRLİĞİ'NE KATILIM MEVZUATI : KOŞULLAR VE PROSEDÜR

A-AT KURUCU ANTLAŞMALARINDA KATILIM MEVZUATI VE KOŞULLARI

Avrupa Topluluklarına katılım konusu hem Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kuran 1951 tarihli Paris Antlaşması'nda, hem de Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu (AAET) kuran Roma Antlaşması'nda benzer biçimde düzenlenmiştir. Roma Antlaşması'nın giriş bölümünde, üye ülkelere barış ve özgürlüğü koruma ve güçlendirme, bu idealleri paylaşan öteki Avrupa halklarına da bu çabaya katılma çağrısı yapılmıştır. Antlaşma metnine gelince, AKÇT Antlaşması'nın 237'inci ve AAET Antlaşması'nın ise 205'inci maddesinde hükme bağlanmıştır. AET Antlaşması'nın 237'inci maddesine bakılacak olursa, burada “ her Avrupalı devletin Topluluğa üye olmak için başvurabileceği” ifade edilmektedir. Bu başvurunun, komisyonun görüşünü aldıktan sonra oybirliğiyle bir karara varacak olan Bakanlar Konseyi'ne yapılması öngörülmüştür.

Görüldüğü gibi üyeliğin tek koşulunu “ Avrupalı bir devlet olmak” oluşturmaktadır. Bu niteliğiyle devletler hukuku açısından kurucu anlaşmalar, katılıma açık bir karakter taşımaktadır. Birliğin bugüne kadarki genişlemelerine bakıldığında, aynı dönemde üye olmak isteyen ülkeleri bir arada ele alma eğilimi göze çarpmaktadır. Örneğin birinci genişleme sürecinde, AT'ye alternatif olarak kurulan EFTA'nın başarılı olamaması üzerine AET'ye katılmaya karar veren İngiltere ve onu izleyen diğer EFTA üyeleri Danimarka, İrlanda ve Norveç'in başvuruları birlikte değerlendirilmiştir. Yine Yunanistan ile İspanya ve Portekiz'i kapsayan ikinci ve üçüncü genişleme süreci, ayrı tarihlerde gerçekleşse de Birliğin güneye genişleme eğiliminin bir sonucudur. Birliğin dördüncü genişlemesinde üye olan Avusturya, İsveç ve Finlandiya da EFTA'nın gelişmiş demokrasileri olarak kısa sürede Birliğe katılmışlardır.

Son Merkezi ve Doğu Avrupa'ya genişleme sürecinde de Birlik, Soğuk Savaş'ı sona erdiren bir dizi çok önemli siyasal değişikliğe yanıt verme çabasıyla tümü ekonomik ve siyasi dönüşüm geçiren bu eski Doğu Bloku ülkelerini bir arada ele almıştır.¹³⁴

Topluluğa katılıma ilişkin olarak kurucu antlaşmada açıkça ifade edilen tek koşul olan “ Avrupalı bir devlet olma” ya da “ Avrupalılık” kriterine daha yakından bakmak gerekirse, bu kritere ilk olarak coğrafi perspektiften yaklaşmak mümkündür. Bu da öncelikle Avrupa'nın sınırlarının çizilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarır. Bugüne kadar Avrupa'nın sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği konusunda resmen bir tanımlamaya gidilmemiştir. Ancak Ortaçağ'dan beri Avrupa'nın bütünleşmesini savunanlar ve bu konuda proje üretenlerin bir çoğunun Türkiye ve Rusya'yı bu sınırların dışında tuttuğu görülmektedir. Bununla birlikte coğrafi bakış açısının tam bir kesinlikten yoksun olduğu da söylenemez. Nitekim Topluluk, Fas'ın 8 Temmuz 1987 yılında yaptığı üyelik başvurusunu, bu ülkenin Avrupa kıtasında yer almaması nedeniyle reddetmiştir.

Avrupalılık kriterine ikinci bir bakış açısını ise; etnik benzerlikler ve dinsel inançları vurgulayan kültürel değerler oluşturmaktadır. Bu da bir ülkenin, Avrupa kültür ve tarih mirasını ne ölçüde paylaştığı ile yakından ilişkilidir. Aslında gerçek anlamda Avrupalılık kriterinin “ Avrupa Kimliği” niteliği kazanmasını da beraberinde getirmektedir. Ancak Avrupa'nın sınırlarının çizilmesindeki zorluk burada da belirir. Objektif ve açık bir tanımlamaya gitme gücü ortaya çıkar. Nitekim Topluluk da şimdiye kadar Avrupa Kimliği'ni resmen tanımlama yoluna gitmemiştir. Bu durum Komisyonun 1992'de hazırladığı ve aynı yılın Haziran ayında yapılan Lizbon Zirvesi'ne sunduğu “ Europe and the Challenge of Enlargement” adlı raporunda da açık biçimde görülür. Raporda, Avrupalılık kriterine ilişkin olarak Komisyon, bu kavramın, her biri Avrupa Kimliği'ne katkıda bulunan coğrafik, tarihsel ve kültürel unsurların bileşiminden oluştuğunu ifade etmiş ve açık bir tanım yapmaktan kaçınmıştır.

¹³⁴ - Avcı, Gamze and McDonald, Christopher, “ EU Enlargement Policy : Institutions, Society and Lessons From Turkish Case”, Turkish Review of Balkan Studies, Annual 1998/99-4, s. 150-151 ; Holland, Martin, “European Community Integration”, New York, ST. Martin's Pres, 1993, s.159.

Komisyon buna gerekçe olarak ise tüm Avrupa uluslarının paylaştığı coğrafi yakınlık, düşünce, değer ve tarihsel etkileşim deneyiminin tek bir formülde açıklanamayacağı görüşünü ileri sürmüştür. Komisyonun raporundaki bu görüşler, 26-27 Haziran 1992'deki Lizbon Zirvesi'nde Konsey tarafından da olumlu bulunmuş ve bir kez daha teyid edilmiştir.¹³⁵

B-KURUCU ANTLAŞMALARIN REVİZYONU SONRASINDA KATILIM MEVZUATI VE KOŞULLARI

Avrupalılık kriteri, katılım mevzuatında yer alan tek resmi üyelik koşulu olmayı, 1997'de imzalanan ve kurucu antlaşmaları revize eden Amsterdam Antlaşması'na kadar sürdürmüştür. Bu arada, kurucu antlaşmaları revize eden diğer düzenlemeler olan, Avrupa Tek Senedi (ATS) ve Maastricht Antlaşması'nda ise katılım mevzuatına ilave olacak üyelik kriterlerinin eklenmesi konusunda bir gelişme sağlanamamıştır. Ancak, her iki düzenlemede de katılım mevzuatında prosedüre ilişkin bazı değişikliklere gidilmiştir. Böylelikle, primer Topluluk hukuku bakımından katılım mevzuatında ancak usule ilişkin değişikliğe gidilebilmiş, esasa ya da katılım koşullarına ilişkin adımlar ise, Amsterdam Antlaşması yapılarına kadar, Konsey kararları seviyesinde atılabilmektedir. Bu çerçevede 1993'teki Kopenhag Avrupa Konseyi Zirvesi'nde saptanan üyelik kriterleri ile kurucu antlaşmalardaki boşluk giderilmeye çalışılmıştır. Çizilen bu çerçevede, katılım mevzuatında usüle ilişkin ilk değişiklik ise 1986 tarihli ATS ile yapılmıştır.

Topluluk kurucu antlaşmalarını ilk kez revize eden 1986 tarihli Avrupa Tek Senedi ile katılım mevzuatında prosedüre ilişkin önemli bir değişiklik yapıldığı görülmektedir. ATS'nin 8'inci maddesi uyarınca AET Antlaşmasınının 237.maddesinde yapılan değişikliğe göre:

¹³⁵- Wessels, Wolfgang, “ Deepening Versus Widening ? Debate on the Shape of EC-Europe in the Nineties”, The European Union in the 1990's : Ever Closer and Larger? “, W.Wessels and C.Engels (eds.) Bonn, Institut für Europäische Politik and College of Europe, Europa Union Verlag, 1993,s. 53-55; Karluk, Rıdvan, Avrupa Birliği ve Türkiye, 5.Baskı, İstanbul, Beta Basım Yayım ve Dağıtım, 1998, s.68-69.

“Topluluğa katılım konusunda, Konsey kesin karar almadan önce, Komisyonun görüşünün yanında Avrupa Parlamentosunun (AP) onayını da alacaktır.” Konsey bu durumda, Parlamentosunun üye tam sayısının mutlak çoğunluğuyla vereceği onay olmadan bir karara varamayacaktır. Bu prosedür, Topluluğun Avusturya, İsveç ve Finlandiya’yı kapsayan dördüncü genişlemesinde ilk defa uygulanmış ve AP’nin de onayıyla bu ülkeler AB’ye üye olmuşlardır. Bu değişiklik AB’nin doğrudan seçilen tek organı olarak AP, diğer organlar ile birlikte genişlemeye ilişkin karar alınmasını etkileme olanağı bulmuştur.¹³⁶

Katılım mevzuatında, kurucu antlaşmaları ikinci kez revize eden ve AT’yi Avrupa Birliği’ne dönüştüren, 1992 tarihli Maastricht ya da diğer adıyla Avrupa Birliği Antlaşması (ABA) ile bir kez daha değişiklik yapılmıştır. Ancak bu değişiklik katılım başvurusunun yapılmasından sonraki süreçte yapılan bir değişiklik olmayıp, Topluluğun geçirdiği dönüşüme paralel olarak, başvurunun yapıldığı örgütsel yapıyla ilgilidir. AT, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) ve Adalet ve İçişlerinde İşbirliği olmak üzere üç sütuna dayalı AB’yi kuran antlaşmada, Birliğe katılım konusu “ O “ maddesinde hükme bağlanmıştır. Bu maddede de daha önce uygulanan 237’inci maddede olduğu gibi ilk paragrafta, tüm Avrupalı devletlerin Birliğe üye olmak için başvuru yapabileceği ve başvurunun işleme konulmasında izlenecek prosedür ortaya konulmuştur. İkinci paragrafta ise katılımın gerçekleşmesi sırasında son aşamada izlenecek olan yasal yöntem düzenlenmiştir. Böylelikle, artık genişleme AT’ye değil, ABA ile kurulan AB’ye katılım anlamına gelmektedir. “O” maddesinin yürürlüğe girmesiyle Topluluklara katılıma ilişkin AET, AAET ve AKÇT Antlaşmalarının sırasıyla 237’inci, 205’inci ve 98’inci maddeleri de yürürlükten kalkmış ve katılım mevzuatı tek bir çatı altında toplanmıştır. Artık üyelik başvuruları üç Topluluğa da değil, sadece Avrupa Birliğine yapılmaktadır. Bu anlamda tam üyelik de, yeni üyenin hem AB’yi oluşturan üç sütuna birden üye olmasını hem de siyasi birlik doğrultusunda antlaşmada öngörülen hedefi benimsemesini gerekli kılmaktadır.¹³⁷

¹³⁶ - Genç, Mehmet, “Avrupa Topluluklarının Kurumsal ve Hukuksal Yapısı”, Bursa , Uludağ Üniversitesi Yayınevi, 1993, s.145.

¹³⁷ -Holland, Martin, “European Community Integration, New York, ST Martin Pres, 1993 , s.160 ; Booss, Dierk and Forman, John, “Enlargement : Legal and Procedural Aspects” , Common Market Law Review, Vol : 32, No : 1, 1995, s. 98.

Katılım mevzuatında, usule ilişkin bu değişiklikler yapılırken, diğer yandan da katılım kriterleri Topluluğun ilk üç genişlemesinden edinilen deneyimlerle yavaş yavaş şekillenmeye başlamıştır. Bu doğrultuda ilk olarak, 9-10 Aralık 1991’de yapılan Maastricht Zirvesi’nde Konsey, Avrupalılık kriterine ek olarak, demokrasi kriterinin de katılım koşulu olması yönünde karar almıştır. Buna göre, yalnızca demokratik yönetim biçimiyle yönetilen Avrupa ülkeleri, üyelik başvurusu yapabilecektir. Ancak Maastricht Antlaşması’nın “O” maddesinde, AET Antlaşması’nın 237’inci maddesindeki hüküm değiştirilmeden korunmuş ve üyeliğin tek koşulu Avrupalılık olarak kalmıştır. Maastricht Zirvesi’nde Konsey ayrıca, genişlemenin Birliğin gelişimine etkileri konusunda Komisyondan bir rapor hazırlamasını ve bir sonraki Zirve olan Lizbon Zirvesi’ne sunmasını istemiştir. Komisyon 1992 baharı boyunca çalışmış ve hazırladığı “Europe and the Challenge of Enlargement” adlı raporu Lizbon Zirvesi’ne sunmuştur. Komisyon bu raporda, genişlemenin etkilerine ilişkin değerlendirmelere ilaveten Topluluğa üyelik kriterlerini de saptamıştır.¹³⁸

26-27 Haziran 1992’de yapılan Lizbon Avrupa Konseyi Zirvesi, gelecekteki genişlemeleri göz önüne alarak, Komisyon raporundaki kriterler çerçevesinde birtakım üyelik koşulları belirlemiştir. Bu bağlamda Birliğe üye olmak için başvuran devletlerin, bir dizi sıkı ekonomik ve siyasi koşulu karşılaması gerekmektedir.¹³⁹

Lizbon zirvesinde belirlenen koşullar şunlardır;

- * Öncelikle başvuran devletler, Avrupalılık, demokratik olma ve insan haklarına saygı koşulunu karşılamalıdır.
- * İkinci olarak, yeni üye olacak ülkeler, Topluluk sistemini kabul ederek, bunu uygulama kapasitesine sahip olmalıdır. Bu da, rekabetçi bir pazar ekonomisini ve hem kamusal hem de özel sektörde yeterli bir idari ve hukuki yapılanmayı gerekli kılmaktadır.
- * Son olarak ise, yeni üyelerin her yıl gelişen ODGP’yi de kabul etmesi ve uygulama kapasitesine sahip olması gerekmektedir.

¹³⁸- Michalski, Anna and Wallace, Helen, “The European Community : The Challenge of Enlargement”, London, Royal Institute of International Affairs, 1992, s. 47-48.

¹³⁹- Sjurssen, Helene, “ Enlarging the Union”, New Challenges to the EU Policies and Policy Making”, Stavridis, Stelios et al (eds), “ Aldershot, Dartmouth Publishing Company”, 1998, s.162.

Lizbon Zirvesi'nde çerçevesi çizilen üyelik koşulları yaklaşık bir yıl sonra yapılan Kopenhag Zirvesi'nde MDAÜ'lere atfen, büyük bir değişikliğe uğramaksızın resmi üyelik kriterleri olarak kabul edilmiştir. 21-22 Haziran 1993'te yapılan zirvede, üye devlet ve hükümet başkanları, Komisyonun Birliğe üye olmak isteyen MDAÜ'lere yönelik hazırladığı raporu değerlendirmişlerdir. Bu çerçevede Konsey, bu ülkelerin üyeliğin gerektirdiği ekonomik ve siyasi kriterleri karşılar karşılamaz, Birliğe üye olacaklarını kararlaştırmıştır. MDA ülkelerine atfen saptanan bu üyelik kriterleri şunlardır: ¹⁴⁰

- a- demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve azınlıkların korunmasını güvenceye alan istikrarlı kurumların varlığı,
- b- rekabetçi ve Avrupa iç pazarının gücüne dayanma kapasitesine sahip, işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı.
- c- ekonomik, parasal ve siyasi birlik hedeflerine ulaşma amacına bağlılığı da içeren, üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme yeteneği.

Konsey genişlemenin, Avrupa bütünleşmesinin ivmesi sürerken, Birliğin yeni üyeleri özümseme kapasitesine bağlı olarak gerçekleşebileceğini de vurgulamıştır. Böylelikle Konsey, gelecekteki genişlemeyi AB'nin iç bütünleşme ve kurumsal reform çabalarına bağlamıştır. AB politika ve kurumlarındaki bu reformların ise, yeni üyelerin katılımı öncesinde yapılması öngörülmüştür. Bu durumda yeni üyeler, kendi katılımları olmadan yapılan bu değişiklikleri kabul etmek durumuyula karşı karşıya kalabilecektir. Bu da bahsedilen ülkeler açısından, üyelik yolunda aşmaları gereken önemli bir engel oluşturma potansiyeli taşımaktadır.

Kopenhag Kriterlerine daha ayrıntılı bakılacak olursa, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve azınlıkların korunmasını kapsayan siyasi kriterler önceliği almaktadır. Siyasi kriterlerin yerine getirilmesindeki temel ölçütlerin neler olduğu, Komisyonun 1997 tarihli Gündem 2000 tebliğinde ortaya konmuştur.

¹⁴⁰ - Baun, Michael, "A Wider Europe : The Process and Politics of European Union Enlargement" , Lanham, Rowman & Littlefield Publishers", 2000, s.44 ; Smith, Karen, " The Conditional Offer of Membership as an Instrument of EU Foreign Policy: Reshaping Europe in the EU's Image", Marmara Journal of European Studies, Vol: 8, No: 1-2, 2000, s.35.

Komisyunun, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayan genişleme süreci çerçevesinde her bir aday ülkenin, tam üyelik başvurusunu içeren bu belgede, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü tanımlayan unsurlar şu şekilde sıralanmıştır.¹⁴¹

a- siyasal çoğulculuk, ifade özgürlüğü ve dini özgürlüğü kapsayan anayasal güvencelerin mevcudiyeti,

b- çeşitli devlet birimlerinin görevlerini yapabilmeleri için gerekli ortamı sağlayacak olan demokratik kurumlar, bağımsız yargı ve anayasa mahkemesi gibi kurumların varlığı,

c- farklı siyasi partilerin iktidara gelmelerine olanak tanıyan ve muhalefeti sınırlamayan adil ve serbest seçimlerin yapılması.

Gündem 2000 ayrıca, demokrasi ve hukukun üstünlüğü açısından, aday devletlerin yalnızca bu ilkelere bağlı olduklarını açıklamalarını değil, aynı zamanda bunları tüm unsurlarıyla hayata geçirmeleri gerektiğini de vurgulamıştır. İnsan haklarına saygı bakımından ise Komisyonun fazla ayrıntıya girmediği görülüyor. Bu bağlamda aday ülkelerin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 'ne (AİHS) taraf olmaları ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) bireysel başvuru hakkını kabul etmiş olmaları, temel referans noktaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Azınlıkların korunması konusunda ise aday ülkelerin, Avrupa Konseyi Uluslararası Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi ile Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nce kabul edilen 1201 sayılı tavsiyeyi temel başvuru kaynağı olarak alması öngörülmüştür. Bu noktada azınlık sorunlarına yönelik olarak AB'nin, özellikle güvenlik kaygılarından dolayı hassas bir yaklaşım içinde olduğu görülmektedir. Zira bu sorunların çözümsüzlüğünün, demokratik istikrarı tehlikeye sokması ve böylelikle komşu ülkelerle ihtilafların doğmasına yol açma olasılığı yüksektir. Bu bakımdan, azınlıkların tam üyelik öncesi toplumla tatminkar ölçüde entegrasyonunun sağlanmasının, hem AB'nin hem de aday ülkelerin çıkarına olacağı öngörülmüştür.¹⁴²

¹⁴¹- Smith, Karen, " The Conditional Offer of Membership as an Instrument of EU Foreign Policy: Reshaping Europe in the EU's Image", Marmara Journal of European Studies, Vol: 8, No: 1-2, 2000, s.37-38.

¹⁴²-AGENDA 2000 : " For A Stronger and Wider Union, Bulletin of the European Union", Supplement 5/97, s.39-42.

Demokrasi ve insan hakları konusunun birer katılım kriteri haline geliş sürecine yakından bakmak gerekirse, öncelikle bu ilkelerin Topluluk hukukundaki yerini ortaya koymak gerekir. Roma Antlaşması'nda insan haklarının korunması alanında görülen hukuksal boşluk bu konuda göze çarpan ilk husustur. Buna karşın, topluluğun nihai hedeflerinin siyasi bütünleşme olması nedeniyle, giderek insan hakları ve onunla bağlantılı olarak da demokrasi konusu, Topluluk gündemine ve politikalarına girmiştir. Özellikle 1970'li yıllarda, Topluluk içindeki üye devletler ve Topluluk kurumları yayınladıkların bildirimler ve yaptıkları açıklamalarla, ATAD da bu konudaki içtihatlarıyla ortaya çıkan boşluğu doldurmaya çalışmışlardır.¹⁴³

Avrupa bütünleşmesinin siyasi birlik hedefi doğrultusunda 1970'lerde gösterilen bu çabalar, Topluluğun genişleme sürecine de yansımıştır. Topluluk bu çerçevede otoriter yönetimlerin bulunduğu İspanya ve Portekiz gibi Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerini uzun yıllar mesafeli tutmuştur. Yine Topluluk, 1961'den itibaren ortaklık ilişkisi içine girdiği Yunanistan'ın, 1967'de bir darbe ile askeri yönetim altına girmesine de sert tepki göstermiş ve bu ülkeyle ortaklık ilişkisini askıya almıştır. Topluluk, istikrarlı bir demokrasi ve insan haklarının korunmasına verdiği önemi, 1978'de yapılan Kopenhag Avrupa Zirvesi'nde aldığı kararlar da göstermiştir. Konsey bu zirvede, “ her üye devlette temsili demokrasi ve insan haklarına saygının ve bunların devamlılığının, üyeliğin vazgeçilmez koşulları olduğuna” karar vermiştir. Bu karar, 1970'lerin ortalarından itibaren, otoriter rejimlerden kurtulup demokrasiye geçen ülkelerde giderek önemli bir faktör halini almış ve kendiliğinden bir demokratikleşme yönelimine yol açmıştır.¹⁴⁴

1980'lere gelindiğinde ise AT'nin, demokrasi ve insan hakları politikasının daha aktif bir nitelik kazandığı görülmektedir. Nitekim kurucu antlaşmaların ilk revizyonu olan 1986 tarihli ATS ile, ana metinde olmasa da, ilk kez önsöz kısmında insan haklarına atıf yapılmıştır.

¹⁴³- Karakaş, Işıl, “ Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerinde İnsan Hakları Sorunsal”, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s.707 ; Oder, Bertil, “ Avrupa Topluluğunda Temel Hak koruması”, AB Hukuku, İstanbul , Beta Basım Yayım ve Dağıtım, 2000, s.740-742.

¹⁴⁴- Dağı, İhsan D.,” İnsan Hakları ve Demokratikleşme : Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Siyasal Boyut”, Türkiye ve Avrupa, Atila Eralp (yay. haz.), Ankara, İmge Kitabevi, 1997, s.122-123 ; Smith, Karen, “The Making of the EU Foreign Policy : The Case of Eastern Europe”, Macmillan Press, 1999, s.35-36.

Bu gelişme Topluluk için, siyasi bir hedefin ortaya konması anlamını taşımış ve bu hedef 1992 Maastricht Antlaşması ile daha da ileri bir aşamaya taşınmıştır. Burada ilk kez bir kurucu antlaşmanın ana metninde, demokrasi ve insan haklarının korunmasına doğrudan atıf yapıldığı görülmektedir.¹⁴⁵

AT'nin siyasi kimlik kazanma sürecinin açık bir kanıtını oluşturan bu gelişme, daha önce olduğu gibi genişleme sürecinde de ifadesini bulmuştur. Bu doğrultuda ilk olarak, 9-10 Aralık 1991'de yapılan Maastricht Zirvesi'nde Konseyin aldığı kararda, Birliğe üyelik başvurularını yalnızca demokratik yönetim biçimiyle yönetilen Avrupa ülkelerinin yapabileceği ifade edilmiştir. Daha sonra, bu zirveyi takiben önce Komisyonun "Europe and the Challenge of Enlargement" raporunda, ardından da Kopenhag Zirvesi'nde, demokrasi ve insan haklarına saygı, üyeliğin temel koşullarından biri olarak sayılmıştır.¹⁴⁶

Kopenhag Kriterlerinin, aday ülkelerin ekonomik kapasitesi ile ilgili olan kısmına bakılacak olursa, öncelikle aday ülke ya da ülkelerin işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olmaları temel önem taşımaktadır. İşleyen bir piyasa ekonomisinin temel niteliklerinin neler olduğu konusunda ise, Komisyonun Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayan genişleme süreci çerçevesinde hazırladığı 1997 tarihli Gündem 2000 raporu bize ışık tutmaktadır. Aday ülkelerin tam üyelik başvurularına ilişkin olarak Komisyonun görüş raporlarını da içeren bu belgeye göre, işleyen bir piyasa ekonomisinin temel unsurlarını şunlar oluşturmaktadır:¹⁴⁷

a- ekonomide arz-talep dengesinin ve serbest piyasa güçlerinin bağımsız bir şekilde karşılıklı etkileşim ile kurulmuş olması,

b- ticaret kadar fiyatların da serbest olması ve pazara giriş (yeni firma açılması) ve çıkış (iflaslar) için engeller bulunmaması,

c- mülkiyet haklarının korunması mevzuatı da dahil olmak üzere hukuk sisteminin düzenli işleyişi, hukukun ve sözleşme özgürlüğünün güçlendirilmesi,

¹⁴⁵-Oder, s. 742-748-750 ; "Demokrasi ve İnsan Hakları", İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı, No: 150, Kasım 1997, s.114-115.

¹⁴⁶-Sjursen, Helene, "Enlarging the Union," New Challenges to the European Union : Policies and Policy Making", der. S. Stavridis ve d., England, Dartmouth Publishing, 1997, s.65.

¹⁴⁷-AGENDA 2000, s. 42-43.

d- fiyat istikrarı ve katlanılabilir kamu finansmanı ve dış borçlanma ile makroekonomik istikrarın sağlanması,

e- ekonomi politikasının temelleri ile ilgili olarak geniş bir konsensüsün varlığı,

f- mali sektörün, tasarrufları yatırıma dönüştürme potansiyeline sahip konumda bulunması.

Gündem2000’de tanımlandığı şekliyle ekonomik kriterlerin rekabetçi baskı ve Birlik içi piyasa güçlerinin karşısında durabilme yeteneğini mümkün kılan unsurları ise şunlar oluşturmaktadır.¹⁴⁸

a- ekonomiyi yönetenlerin tahmin yapabilmesine olanak veren yeterli bir makroekonomik istikrarı sağlanmış, işleyen bir piyasa ekonomisi,

b- düşük maliyetli ve yeterli miktarda beşeri ve fiziksel sermaye bulunması, enerji arzı, telekomünikasyon, ulaştırma vb. alanlarda, eğitim ve araştırma ile gelecekteki gelişmelerin ortaya koyduğu ihtiyaçlara cevap verilebilmesi,

c- hükümet politikaları ve mevzuatın, ticaret politikası, rekabet politikası, devlet yardımları, KOBİ’lerin desteklenmesi vb. yoluyla rekabeti arttıracak hale gelmesi,

d- genişleme öncesinde aday ülkenin Birlikle sağladığı ticari bütünlüğün derecesi ve temposu,

e- küçük ve orta ölçekli işletme sayısının artırılması

Rekabet edebilme derecesinin göstergeleri olarak, Birliğe katılmadan önce aday ülke ile AB arasında belli bir ticaret ortaklığının olması ve ülke ekonomisinde çok sayıda ve rekabet gücüne sahip küçük firma bulunması özellikle önem taşımaktadır.

Ekonomik kriterlerden piyasa ekonomisinin varlığı kriteri kısa vadede, Birlik içindeki rekabet baskılarına ve piyasa güçlerine dayanabilme kapasitesi ise orta vadede yerine getirilmesi öngörülen kriterlerdir. Birlik, birinci kriter olan, işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı kriterini, yukarıda sayılan faktörler ışığında değerlendirirken, aday ülkelerin genel ekonomik performansına ve özellikle de makroekonomik koşullara odaklanmaktadır.

¹⁴⁸⁻ Pedersen, Thomas, I, “ European Union and the EFTA Countries: Enlargement and Integration, London, Pinter Publishers, 1994, s.133-134.

Öncelikle, kişi başına GSMH'daki artış, yıllık büyüme oranları, kişi başına GSMH'nin AB ortalamasına oranı gibi genel ekonomik performansa bakılmaktadır. Daha sonra ise, enflasyon oranları, kamu işletmelerinin özelleştirilmesi, bütçe açığı, işsizlik ve AB ile ticari ve mali bütünleşme performansı gibi makroekonomik ölçütler temelinde, piyasa ekonomisinin işleyişi kriterinin karşılanıp karşılanmadığı ortaya konulmaktadır. İkinci kriter olan Birlik içinde rekabetçi baskı ve piyasa güçlerine dayanma kapasitesi yönünden bir aday ülkenin durumunun değerlendirilmesi ise ilkinden daha zordur. Zira bu kriterin temelini oluşturan unsurlar daha karmaşıktır. Ayrıca değerlendirmenin orta vadeli bir bakış açısıyla yapılması ve bu kriterin karşılanmasının bir ölçüde birinci kriterin karşılanmasına bağlı olması da durumu güçleştirmektedir. Yine doğru ekonomik önlemler alınsa ve yapısal reformlar uygulanırsa bile bunların ekonomiye ve ekonominin rekabet yeteneğine etkisini göstermesi de uzun zaman almaktadır.¹⁴⁹

Kopenhag Kriterlerinin içinde en karmaşık ve zorlu olanını ise ekonomik, parasal ve siyasi birlik hedeflerinin benimsenmesini de kapsayan, müktesebatın üstlenilmesi oluşturmaktadır. Katılım bu anlamda, topluluk sistemi ve onun kurumsal çerçevesine bağlı, tüm mevcut ve muhtemel hak ve yükümlülüklerin benimsenmesini gerektirmektedir. Müktesebat kavramına daha da ayrıntılı bakacak olursak, yeni üye olacak ülkelerin öncelikle birincil (primer) hukuk alanındaki düzenlemeleri kabul etmeleri zorunludur. Birincil hukuk tasarruflarını AB'nin tüm kurucu antlaşmaları ve yeni üye devletlerle yapılan katılım antlaşmaları oluşturur. Aday ülkelerin birincil mevzuat yanında, AB'nin işleyişi ve faaliyetleri ile ilgili olarak başvurduğu hukuk tasarruflarıyla oluşan ikincil (seküler) mevzuatı da benimsemesi gerekir. Bu hukuk tasarruflarını, Topluluğun kuruluşundan bugüne kadar Topluluk kurumlarınca çıkartılan ve yürürlükte kalan bütün tüzük, yönerge, karar, tavsiye ve görüşler ile ortaklık antlaşmaları da dahil Topluluğun, üçüncü ülkelerle yaptığı uluslar arası antlaşmalar oluşturmaktadır.

¹⁴⁹ - "AB'ye Katılım Yolunda 12 Aday Ülkeye Yönelik Avrupa Komisyonu Tarafından Hazırlanan 1998 Yılı İlerleme Raporları", Ankara, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 1999, s.6-8.

Son olarak ise aday ülkelerin müktesebatın tüm AB ülkelerinde tek örnek uygulamasını gözeten ATAD'ın yargı kararlarını da kabul etmesi gerekmektedir.¹⁵⁰ Müktesebatın üstlenilmesi kriteri ilk olarak AT'nin İngiltere, İrlanda ve Danimarka'yı kapsayan birinci genişlemesinde gündeme gelmiştir. Topluluğun bu ilk genişleme süreci boyunca Fransa, İngiltere'nin müktesebatı üstlenemeyeceği veya üstlenmek istemediği gerekçesiyle bu ülkenin üyeliğine karşı çıkmıştır. Fransa'nın ikna edilmesi ancak müktesebatın tümünün üstlenilmesi prensibinin bir giriş koşulu olarak öngörülmesiyle mümkün olabilmiştir. Bu prensip, topluluğun daha sonraki bütün genişlemelerinde ve ayrıca bazı EFTA ülkeleriyle yürütülen Avrupa Ekonomik Alanı (AEA) müzakerelerinde de uygulanmıştır.¹⁵¹

Müktesebatın üstlenilmesi kriterinin uygulanmasına yakından bakılacak olursa, öncelikle Topluluğa katılmak isteyen devletin a priori Topluluk müktesebatını kabul etmesi gerekmektedir. Böylelikle AT'nin bu devletle müzakere edebileceği tek konu, bu müktesebata uyumun hangi sürelerde gerçekleşebileceği olmaktadır. Dolayısıyla bugüne kadar, AB üyesi olan tüm devletler, müktesebatı aynen kabul etmişlerdir ve yalnızca müktesebatın bazı kısımlarına uyum için geçiş süreleri ve geçici düzenlemeler elde etmekle yetinmişlerdir. AB'nin bu stratejisinin izleri bugüne kadar yapılan tüm katılım antlaşmalarında açık bir şekilde görülebilir. Bu stratejiden dolayı, yeni üyeler açısından katılım antlaşmaları da, yalnızca şeklen katılımı düzenleyen birer metin olmaktan çıkmış, aynı zamanda tam üyelikten doğan yükümlülüklerle uyum süreçlerini düzenleyen antlaşmalar niteliğini kazanmıştır. Aynı şekilde AB açısından da katılım antlaşmaları, yeni üyelerin yükümlülüklerini yerine getirmeleri ölçüsünde bu ülkelere haklar tanıyan antlaşmalar olarak tanımlanabilir.¹⁵²

Müktesebat kavramı, katılım müzakerelerinin odağında yer alsa da, Maastricht

¹⁵⁰-Michalski, Anna and Wallace, Helen, "The European Community : The Challenge of Enlargement, Royal Institute of Institutional Affairs, London, 1992 , s.35-37; Baydoral, Can, " Tam Üyelik Sürecinde Topluluk Müktesebatına (Acquis Communautaire) Uyum " , Yeni Türkiye, Yıl : 6, Cilt : 1, Sayı: 35, Eylül-Ekim 2000, s.311-312.

¹⁵¹- Preston, Christopher, " Obstacles to EU Enlargement : The Classical Community Method and the Prospects a Wider Europe", Journal of Common Market Studies, Vol: 33, no: 3, September 1995, s.452; Bayarol, op.cit., s.311-312.

¹⁵²- Tigrel, Ali, " Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyeliğine Hazırlık Süreci", Yeni Türkiye, Yıl : 6, Cilt : 1, Sayı : 35, Eylül-Ekim 2000, s.279.

Antlaşması'na kadar kurucu antlaşmalar kapsamına alınmamıştır.

Maastricht Antlaşması'nın ortak hükümler kısmının B ve C maddelerinde bu kavrama yer verilmesiyle artık müktesebatın üstlenilmesi prensibi daha da öne çıkmıştır. Bu durumda artık kurucu antlaşma kapsamına alınan müktesebatın üstlenilmesi, aday ülkeler açısından zorlu müzakerelerin habercisi anlamı taşımaktadır. Ancak bu zorluğu ortaya çıkaran esasında, müktesebat kavramına kurucu antlaşmalarda yer verilmesinden çok, bu kavramın kapsamının giderek genişletilmiş olmasıdır. AT'nin faaliyetlerinin yıllar geçtikçe karmaşıklaşması ve alanının yaygınlaşmasıyla, müktesebatın içeriği de genişlemiştir. Bu genişlemeyle Avrupa Para Birliği (APB) ve Tek Pazar mevzuatı, müktesebatın önemli bir kısmını oluşturmaya başlamıştır. Ayrıca, ekonomik bütünleşme alanlarına ilaveten, Ortak Dış Güvenlik Politikası ile Adalet ve İçişlerinde İşbirliği gibi daha hassas politik konular da müktesebat kapsamı içine girmiş bulunmaktadır.¹⁵³

Böylelikle, APB ve Tek Pazar müktesebatını üstlenmede problemi olan ülkeler için üyeliğin maliyeti artmış olmaktadır. Ancak aynı durum, teknik ya da ekonomik problemlerden çok, egemenliğini kaybetme endişesi içinde bulunan ve Birliğin nihai siyasi birlik hedeflerinden şüphe duyan ülkeler için de geçerlidir. Aslında ekonomik bütünleşme de dahil tüm müktesebat alanları, Birliğin uzun vadeli siyasi birlik hedefinin tamamlayıcıları niteliğini taşımaktadır. Bu da tam üyelik için aşılması gereken eşğin, birliğin siyasi hedefinin benimsenmesi seviyesine yükselmesi demektir.¹⁵⁴

Müktesebatın içeriği bu şekilde sürekli genişlerken, en geniş kapsamlı bölümünü oluşturan ikincil mevzuat kısmı da Birliğin son MDAÜ'ler, Kıbrıs ve Malta'yı kapsayan genişleme sürecinde, aday ülkelerin özgün konumuna bağlı olarak yeni bir sınıflamaya tabi tutulmuştur. Daha önce AB'nin kullanmakta olduğu sınıflandırma çerçevesinde yirmi alt başlıktan oluşan müktesebat, esas olanın AB'nin kendi içindeki sınıflama olduğu gözardı edilmeden, bu yirmi başlığa alt açılımlar

¹⁵³-Wessels, Wolfgang, "Deepening versus Widening ? Debate on the Shape of EC-Europe in the Nineties", The European Union in the 1990's : Ever Closer and Politik and College of Europa Union Verlag, 1993 s.45-50

¹⁵⁴- Michalski, Anna and Wallace, Helen, "The European Community : The Challenge of Enlargement, Royal Institute of Institutional Affairs, London, 1992, s. 36-37

getirilerek otuzbir bölüme ayrılmıştır. Bununla yeni genişleme sürecinde katılıma hazırlık çalışmalarının ve müzakerelerin daha rahat yürütülmesi amaçlanmıştır.¹⁵⁵

Kopenhag Kriterlerinde yalnızca müktesebatın üstlenilmesine değil, aynı zamanda bunu üstlenebilme yeteneğine de yer verilmiştir. Bu da, tüm yükümlülükleri üstlenebilecek ve tüm hakları kullanabilecek yeterli bir yasal ve idari organizasyonu gerektirmektedir.

Birçok AB Mevzuatının Batı Avrupa ülkelerinin yasal ve yönetsel deneyimlerini yansıtmamasından dolayı, aday ülkelerin Batı Avrupa geleneklerine ve çalışma yöntemlerine uyum sağlama sorunu, müktesebatın üstlenilmesinde öne çıkmıştır. Özellikle, APB ve Tek Pazar mevzuatı ile birlikte AT yasa ve düzenlemelerinin homojen biçimde uygulanmasının öneminin daha da artması, yeterli bir yasal ve idari mekanizmanın varlığını zorunlu hale getirmiştir. Ancak düzenli bir yasal ve idari yapıya sadece tam üyelikten doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesi için değil, aynı zamanda tam üyeliğin sağladığı haklar açısından da ihtiyaç duyulmaktadır. Bu anlamda örneğin, AB yapısal fonlarının etkin bir şekilde kullanımı için, yeterli ve düzenli bir idari ve yargısal yapılanmanın bulunması şarttır.¹⁵⁶

İdari ve yasal kapasite açısından aday ülkelere düşen en önemli görev, yapısal reformlar çerçevesinde eleman yetiştirilmesi ve kariyer olanaklarının geliştirilmesidir. Aday ülkelerin bu konuya ciddi yaklaşım yaklaşmadıkları da tam üyelikte önemli bir değerlendirme kriteri olarak göze çarpmaktadır.

Katılım kriterleri Konsey kararları seviyesinde saptanmasına ve detayları da Komisyonca ortaya konulmasına rağmen “Avrupalılık” hala kurucu antlaşmalardaki tek resmi koşul olmayı, 29 Mart 1996’da başlayan hükümetlerarası konferansın sonunda imzalanan Amsterdam Antlaşması’na kadar sürdürdü. Kurucu antlaşmaları revize eden antlaşmayla katılım mevzuatında esasa ilişkin önemli değişiklikler yapıldı.

¹⁵⁵- Baydarol, Can, “Avrupa Birliği’nin Genişlemesi”, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Ankara, 1998., s.321-322; Tigrel, Ali, “Türkiye’nin Avrupa Birliği Üyeliğine Hazırlık Süreci”, Yeni Türkiye, Yıl: 6, Cilt : 1, Sayı: 35, Eylül-Ekim 2000 .

¹⁵⁶- Aktan, Coşkun C., “Avrupa Birliği’nin Doğuşu ve Genişleme Süreci”, Yeni Türkiye, Yıl : 6, Cilt: 1, Sayı : 35, Eylül-Ekim 2000, s.183; Michalski, Anna and Wallace, Helen, “The European Community : The Challenge of Enlargement, Royal Institute of Institutional Affairs, London, 1992, s.47-48; Baydarol, Can, “Avrupa Birliği’nin Genişlemesi”, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Ankara, 1998, s.311.

16-17 Haziran 1997 tarihli Amsterdam Zirvesi'nde imzalanan Amsterdam Antlaşması'nın katılımı düzenleyen 49'uncu maddesi, Maastricht Antlaşması'nın O maddesini yürürlükten kaldırdı. 49'uncu maddede, “ Sadece Amsterdam Antlaşmasınının 6'ncı madde birinci paragrafındaki ilkelere saygılı Avrupa devletlerinin birliğe üye olmak için başvuruda bulunabileceği” ifade edildi.

Burada bahsedilen 6'ncı madde ise Maastricht Antlaşması'nın F maddesindeki düzenlemenin yerini almıştı. 6'ncı maddenin birinci paragrafında “ Birliğin, üye devletlerde ortak olan özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlükler ile hukukun üstünlüğü ilkelerine dayandığı” hükme bağlandı. İkinci paragrafta ise F maddesi ikinci paragrafındaki düzenleme aynen korunarak, “Birliğin, temel özgürlüklere, AİHS'nin güvenceye aldığı ve üye devletlerin demokratik gelenekleriyle Topluluk hukuku geleneklerinden kaynaklanan şekliyle uyacağı” ifade edildi.

6.maddedeki bu düzenlemeye 49.maddede yapılan atıfla, ilk kez üyeliğin siyasi koşulları kurucu antlaşma metnine girmiş olmaktadır. Bu da, Kopenhag Siyasi Kriterlerinin, azınlıkların korunması dışında da, kurucu antlaşma metninde teyit edilmesi anlamına geliyordu. Diğer yandan Amsterdam Antlaşması, 6.maddedeki ilkelerin ihlali halinde uygulanacak bir yaptırım mekanizması da öngörmekteydi. 7.maddede düzenlenen bu mekanizma, 6(1)'deki ilkelerin bir üye devlet tarafından ciddi ve sürekli ihlali halinde, ilgili ülkeye yönelik, Konsey'deki oy hakkı da dahil olmak üzere üyelik haklarının askıya alınabileceği yaptırımlardan söz ediyordu. Böylece Birlik, yeni üye olacak ülkelere de demokrasi, insan hakları ve özgürlükler konusundaki hassasiyetini, kurduğu bu iç denetim mekanizmasıyla göstermiş oldu.¹⁵⁷

Amsterdam'daki hükümler, azınlıkların korunması dışında Kopenhag Siyasi kriterlerinin teyidi niteliğinde olsa da bu durum azınlıkların korunması ilkesinin tam üyelik başvurularında bir kriter olarak gözetilmeyeceği anlamı taşııyordu. Nitekim AB'nin son genişleme sürecindeki MDAÜ'lere yönelik değerlendirmelerinde, azınlıkların korunması konusuna ne denli önem verdiği, Komisyonun üyelik başvuruları sonrası her bir aday ülkeye yönelik hazırladığı görüş raporlarında açıkça

¹⁵⁷- Nowak, Manfred, “ Human Rights “ Conditionality” in Relation to Entry to, and Full Participation in, the EU”, The EU and Human Rights, Philip Alston et al (eds.) Oxford Universtiy Pres, 1999, s.692-694.

görülmektedir Bu raporlarda Komisyon, aday ülkelerde yaşayan azınlıkların temel insan haklarından yararlanmaları, kendi kültür, dil ve benliklerini koruyabilmeleri ve vatandaşlık haklarında eksiksiz olarak yararlanabilmeleri ile bunların ekonomik ve sosyal durumlarının düzeltilmesi üzerinde önemle durmuştur.

Komisyon ayrıca, bu koşulların yerine getirilip getirilmediğini de 1998'ten itibaren yayınladığı düzenli ilerleme raporlarıyla gözden geçirmiş ve azınlıkların korunması konusu bu raporlarda önemli bir yer işgal etmiştir.

Amsterdam Antlaşması'nda dikkat çeken bir diğer konu da; ölüm cezasına ilişkin olarak antlaşmaya bir bildirge eklenmiş olmasıydı. Bildirgede antlaşmanın 6'ncı madde 2'inci paragrafına atıf yapılarak, bu cezanın, üye devletlerin de çoğunun taraf olduğu ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin AİHS'ye ekli Altı no'lu Protokolün imzalanmasından bu yana, bir çok üye ülkede kaldırıldığı ve hiçbir üye ülkede uygulanmadığı ifade edilmişti. Dolayısıyla Birlik burada, her ne kadar antlaşma metninde yer almasa da ölüm cezasının kaldırılmasını bir üyelik kriteri olarak göz önüne alabileceğinin işaretlerini vermişti. Nitekim Komisyonun yeni genişleme sürecindeki MDAÜ'lere ilişkin görüş raporlarında da ölüm cezasının kaldırılması ile AİHS'ye ekli 6 nolu protokolün imzalanması konusu, siyasi kriterler arasında yerini almıştır.

Üye devletler, Amsterdam Antlaşması ile siyasi kriterleri kurucu antlaşma metnine dahil etse de, aday ülkelerin tam üyelik için üstlenmekle yükümlü oldukları bu alandaki mevzuata ilişkin, uzun yıllardır süregelen hukuki boşluk devam etmekteydi. Dolayısıyla yeni genişleme sürecinde 31 ana başlık altında toplanan AB müktesebatı da siyasi kriterleri kapsamıyordu. Bu durumu gören üye devletler Haziran 1999'daki Köln Zirvesi'nde, üyeliğin siyasi kriterlerinin en azından temel haklar kısmının müktesebatını teşkil edecek bir " AB Temel Haklar Şartı" hazırlanması yönünde karar aldı. Daha sonra Konsey, bu Şartı hazırlamak üzere bir kurul oluşturulmasını ve bu kurulun taslak Şartı Aralık 2000'deki zirveye sunmasını istedi. Bu amaçla oluşturulan kurul, çalışmasını kısa sürede tamamlayarak 28 Temmuz 2000'de AB Temel Haklar Şartı'nı açıkladı. Şart, AİHS, üye devlet anayasaları, Avrupa Sosyal Şartı, 1989 tarihli AT Sosyal Şartı ve üye devletlerin taraf olduğu diğer uluslararası sözleşmelerde yer alan bireysel, ekonomik, sosyal ve siyasal hakların bir çoğuna yer veriyor ve 54 maddeden oluşuyordu. Bu taslak halindeki Şart, 7-9 Aralık 2000'deki Nice Zirvesi'nde

ele alındı ve Konsey Şart'ı memnuniyetle karşıladı. Ancak Şart'ın yaptırım gücü ve kurucu antlaşma metnine dahil edilmesi konusunda, üye devletler arasında konsensus sağlanamadığı için bu konuların 2004'te yapılacak hükümetler arası konferansa bırakılması kararlaştırıldı.¹⁵⁸

Böylelikle tüm gelişmelerin sonucu olarak Birlik, kurulduğu dönemde demokrasi ve insan hakları alanlarında varolan hukuki boşluk düşünülürse bugün artık bu alanda, bir yandan kendi içinde oluşturduğu iç denetim mekanizmaları ve Temel Haklar Şartı ile diğer yandan da genişleme sürecinde demokrasi ve insan haklarına saygıyı tam üyeliğin önkoşulu yapmasıyla, önemli mesafe almış olmaktadır.

C- AVRUPA BİRLİĞİ'NE KATILIMPROSEDÜRÜ

a-) KATILIM BAŞVURUSU VE KOMİSYON GÖRÜŞÜ

AB'ye katılımın teknik prosedürü, Avrupalı bir devletin üyelik başvurusunda bulunmasıyla başlar. Şimdiye kadar ki genişlemelerde AB'nin başvuruları teşvik etmesi veya herhangi bir ülkeyi üyeliğe davet etmesi söz konusu olmamıştır. Başvuru kararı, tümüyle başvuran ülkenin kendi bağımsız kararıdır. Topluluğu kuran Roma Antlaşması'nın 237'inci maddesine göre başvuru, Bakanlar Konseyi'ne yapılır. Konsey, Komisyonun başvuruya ilişkin görüşünü aldıktan sonra oybirliği başvuru hakkında kararını verir. AT'nin ilk üç genişlemesi bu prosedüre göre gerçekleşmiştir. Birliğin Avusturya, İsveç ve Finlandiya'yı kapsayan dördüncü genişlemesi ise 1986 tarihli Avrupa Tek Senedi ile değiştirilen prosedür çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Buna göre, Konseyin bir karara varabilmesi için Komisyonun görüşünün yanında Parlamento'nun onayını da alması gerekmektedir. Parlamento bu onayı üye tam sayısının mutlak çoğunluğuyla vermektedir.¹⁵⁹

Kurucu antlaşmalarda basitçe ifade edilse de katılım prosedürü karmaşık bir diplomatik süreçtir. Bu prosedür, arka arkaya gelen genişlemeler boyunca şekillenmiş ve bugün artık yerleşik bir hukuki kalıba oturmuştur. Katılıma ilişkin olarak " O" maddesi ile 49.madde arasında prosedüre ilişkin bir fark yoktur. Her

¹⁵⁸- Yeltin, Leyla T., " Nice Zirvesi ve Yeni Nice Antlaşması Taslak Metni", İKV Dergisi, Sayı: 147, Eylül-Aralık 2000, s.96-97.

¹⁵⁹-Pedersen, Thomas I., "European Union and The EFTA Countries: Enlargement and Integration, London, Pinter Publishers, 1994, s. 130-133.

ikisinde de Konsey ve Komisyonun yanına AP'yi de ilave eden ve son halini almıştır.

160

Katılım prosedüründe başvurudan sonraki adımı, Komisyon görüşü oluşturur. Komisyon görüşü, başvuran ülkenin üyeliğe, özellikle de Topluluk müktesebatını üstlenebilmeye hazır olup olmadığının detaylı bir incelemesidir. Ayrıca görüş, bu ülkenin üyeliğinin AB açısından yaratabileceği sorunları da ortaya koyar. Aslında görüş katılım müzakerelerinin başlaması için bir önkoşul değildir. Ancak usulen Bakanlar Konseyi, müzakereleri başlatma kararını vermeden önce görüşü bekler. Çünkü görüş, başvuruya ilişkin karar vermede Konseye yardımcı olur. Böylelikle de görüş, genişleme prosedürünün sonraki adımlarının yolunu çizer.

Görüş, katılım müzakerelerinde ele alınıp tartışılacak konuları ortaya koyduğundan, müzakerelerde önemli bir şekillendirici rol oynamaktadır. Ancak bu etkisine karşın görüş, her zaman belirleyici değildir. Örneğin, Yunanistan'ın AT'ye katılımı öncesinde Konsey, Komisyonun verdiği olumsuz görüşü gözardı ederek müzakereleri başlatma kararı almıştır.¹⁶¹

Komisyonun görüşünü Bakanlar Konseyine sunması için belli bir zaman sınırlaması yoktur. komisyonun görüşü hazırlama süresi dört aydan (1993'te Norveç'in başvurusunda olduğu gibi) üç yıla kadar (1989'da Türkiye'nin başvurusuna ilişkin hazırlanan görüş gibi) değişebilir. Bu süre farklılaşması başvuruya ilgili konuların niteliğine ve karmaşıklığına bağlıdır. AB'nin başvuruyu ele almadaki istekliliği de görüşün hazırlanma süresini etkileyebilir.

Komisyon, görüşü hazırlandıktan sonra, tüm Komisyon üyelerinin çoğunluğunun oyuyla Bakanlar Konseyine sunar.¹⁶²

¹⁶⁰ - Preston, Christopher, "Enlargement and Integration in the European Union, London, Routledge", 1997, s.10; Pedersen, Thomas I., "European Union and The EFTA Countries: Enlargement and Integration, London, Pinter Publishers, 1994, s.130-131; Baun, Michael J., "A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement", Lanham, Rowman and Littlefield Publishers, 2000, s.12.

¹⁶¹ - Preston, Christopher, "Enlargement and Integration in the European Union", London, The Routledge, 1997, s.13.

¹⁶² - Maresceau, Marc, " On Association, Partnership, Pre-Accession and Accession", Enlarging the European Union : Relations between the EU and Central and Eastern Europe, Marc Maresceau (ed.), London, Longman Limited, 1997, s.16-17.

b-) KONSEY KARARI

Komisyon görüşü alındıktan sonra katılım müzakerelerinin başlatılmasına ilişkin kararı verecek olan organ, Bakanlar Konseyidir. Konsey, bu kararı oybirliğiyle verir. Müzakerelerin açılması kararı, hem AB'yi hem de üye devletleri önemli bir kaynak taahhüdü altına soktuğundan hayati bir nitelik taşır. Bu kararlar siyasi olarak zorlu bir süreç başlatılmış olur. Bu zorlu yolda artık dikkatler, somut çıkarılara ve sorunlara çevrilmiştir. Ayrıca müzakerelerin başlatılması, AB'nin genişleme taahhüdünü somutlaştırma çabasının da bir göstergesini oluşturur.¹⁶³

c-) KATILIM MÜZAKERELERİ

Katılım müzakereleri, üye devletlerle başvuran devlet arasında yapılan hükümetlerarası bir konferans şeklinde gerçekleşir. Bu nedenle müzakereler, AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı ve Konseyin verdiği görevle, Komisyonca temsil edildiği müzakerelerden farklıdır. Genişleme müzakereleri, Komisyonun desteği ile üye devletlerin kendileri tarafından yürütülür. Müzakere oturumlarına AB Dönem Başkanı başkanlık eder.¹⁶⁴

Katılım konferansının müzakere oturumları, normalde bakanlar veya büyükelçiler seviyesinde yapılır ve AB Dönem Başkanı oturumlara başkanlık eder. Eğer birden fazla aday varsa konferanslar her bir adayla ayrı ayrı yürütülür. Katılım konferansı başlamadan önce müktesebatin müzakere edilmesi gereken spesifik bölümleri (tarım, çevre, enerji vb.) üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Ancak katılım konferansı, eşitler arasında gerçekleşen bir müzakere niteliği taşımaz. zira müktesebatı benimseme ve uyum yükü, tümüyle yeni üye olacak devlete yüklenmiştir. Aday ülke belli durumlarda ve sınırlı ölçüde, mevzuatın bazı kısımlarında geçiş dönemleri veya geçici muafiyetler elde etse de müktesebatı tümüyle kabul etmelidir.¹⁶⁵

Müktesebata uyum, ulusal mevzuatın AB müktesebatına yakınlaştırılması ya da uyumlulaştırılması olarak anlaşılmalıdır. Bu noktada öncelikle, ulusal mevzuat

¹⁶³-Preston, Christopher, "Enlargement and Integration in the European Union", London, The Routledge, 1997, s.14-15.

¹⁶⁴-Baun, Michael J., " A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement", Lanham, Rowman and Littlefield Publishers, 2000, s.13-14

¹⁶⁵- Baun, Michael J., " A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement", Lanham, Rowman and Littlefield Publishers, 2000, s.13.

detaylarıyla gözden geçirilmekte ve AB müktesebatıyla aradaki farklar veya eksiklikler saptanmaktadır.

Katılım müzakereleri iki aşamalı olarak gerçekleşir. İlk aşamada Komisyon, aday ülke delegasyonu ile birlikte müktesebatın analitik incelemesini (taramasını) yapar. Bu inceleme ile aday ülkenin, ne ölçüde AB yasa ve düzenlemelerini uygulayabileceği ve hangi alanlarda, aday ülkenin ulusal mevzuatıyla Topluluk mevzuatının teknik uyumunun gerekeceği belirlenir.¹⁶⁶

Müzakerelerin ikinci aşamasında ise öze ilişkin konular ele alınır. Bu aşamada taraflar katılım koşulları ve olası geçiş düzenlemeleri üzerine yoğun bir hükümetlerarası pazarlığa girişirler. Bu aşama, her iki taraf için de kritik bir nitelik taşır. Aday ülke açısından süreç, AB'nin iç politika sorunlarının çözümünü izleme ve beklemeyi gerektirdiği için sıkıntılı geçer.

d-) KATILIM ANTLAŞMALARI

Katılım müzakereleri, aday ülke ile AB üyesi ülkeler arasında bir Taslak Katılım Antlaşması ile sonuçlanır. Katılım antlaşmasının " antlaşma " kısmı çok kısadır. Ancak antlaşmaya ekli bir belgede detaylı katılım koşulları ve kurucu antlaşmalarda yapılacak değişiklikler belirlenir. Katılım Antlaşması Taslağı hem Konseye hem de AP'ye sunulur. Bu arada Komisyon da katılım antlaşmasına ilişkin görüşünü sunar. Konseyin antlaşmayı onayından önce, AP üye tam sayısının çoğunluğuyla onay vermelidir. Böylelikle AP, Komisyonun son görüşünden sonra, ancak Konseyin nihai onayından önce onay verme prosedüründe yerini alır. AP'nin de onayından sonra artık Konseyin antlaşmayı oybirliğiyle onaylaması gerekir. Tüm bunlar, tamamlandıktan sonra antlaşma, üye devletler ve aday ülke tarafından imzalanır.¹⁶⁷

Antlaşma imzalandıktan sonra sıra onaylama aşamasındadır. Katılım Antlaşması, hem üye devletler hem de aday ülke tarafından anayasal usullerine uygun

¹⁶⁶- Preston, Christopher, "Enlargement and Integration in the European Union", London, The Routledge, 1997, Preston, s.16.

¹⁶⁷- Maresceau, Marc ve Montaguti, Elisabetta, " The Relations Between the European Union and Central and Eastern Europe, "Common Market Law Review, Netherlands, Vol.32, No.6 December 1995, s.19; Stuart Croft et al, "The Enlargement of the Europe" , Manchester, Manchester University Press, 1999,s.60-61.

olarak onaylanır. Aday ülke, anayasasına göre parlamento onayına veya referanduma giderek veya ikisini birden kullanarak antlaşmayı onaylar. Katılım antlaşmasının imzalanmasına karşın bazen bu onay prosedürü aşılması gereken önemli bir engel oluşturabilir. Örneğin, AB'nin dördüncü genişleme sürecinde Norveç halkı, yapılan referandumda antlaşmaya hayır oyu vermiş ve Birliğe katılım gerçekleşmemiştir. Üye devletlerdeki onaylama prosedürü ise daha çok bir formaliteden ibarettir ve şimdiye kadar gerçekleşen genişlemelerde aksi bir durumla karşılaşılmamıştır. Antlaşma onaylandıktan sonra belirlenen tarihte yürürlüğe girer ve böylece aday ülke resmen üye olur.¹⁶⁸

D- AB'NİN SON GENİŞLEME SÜRECİ VE KATILIM PROSEDÜRÜ

Katılım prosedürüne, MDAÜ'ler, Kıbrıs ve Malta'yı kapsayan SON genişleme sürecinde yeni birtakım unsurlar eklendiği görülmektedir. Genişlemenin AB kontrolünde ilerlemesini daha da kolaylaştıran bu yeni unsurlar, niteliğine göre AB ya da aday devletler tarafından tek taraflı olarak hazırlanmaktadır. Prosedüre yeni ilave edilen bu unsurlar, Komisyonun insiyatifinde geliştirilmiş ve Konseye önerilmiştir. Bu unsurları, on MDAÜ, Kıbrıs, Malta ve son olarak Türkiye için önerilen ve AB tarafından hazırlanan Katılım Ortaklıkları ve Çerçeve Tüzükler ile müktesebatın benimsenmesi için her bir aday ülkenin hazırlayacağı Ulusal Programlar ve Komisyonun aday ülkelerin katılım yolunda ilerlemelerine ilişkin hazırladığı yıllık düzenli İlerleme Raporları oluşturmaktadır.¹⁶⁹

Katılım sürecine dahil edilen unsurlardan Katılım Ortaklıkları, Komisyonun Gündem 2000 tebliğinde¹⁷⁰, MDAÜ'leri üyeliğe hazırlamak için önerdiği, güçlendirilmiş katılım öncesi stratejinin ana unsuru olarak öngörülmüştür. Komisyonun MDAÜ'ler ile katılım ortaklıkları kurulması yolundaki bu önerisi, Aralık 1997'deki Lüksemburg Zirvesi'nde Konsey tarafından kabul edilmiş ve Komisyondan MDAÜ'lere ilişkin katılım ortaklıklarını hazırlamaya başlaması istenmiştir

¹⁶⁸-Preston, Christopher, "Enlargement and Integration in the European Union", London, The Routledge, 1997, s.17-18.

¹⁶⁹-<http://www.deltur.cec.eu.int>. Erişim Tarihi : 02.01.2006.

¹⁷⁰-<http://www.abgs.gov.tr>. Erişim Tarihi: 01.01.2006.

Komisyon çalışmasını Mart 1998'de bitirerek katılım ortaklıklarını yayınlamış ve hemen ardından da tüm aday ülkeler için katılım süreci başlamıştır.¹⁷¹

Katılım prosedürüne eklenen yeni unsurlar içinde belki de en önemlisi katılım ortaklıklarıdır. Zira bunlar diğer iki araç olan çerçeve tüzük ve ulusal programlar için temel oluşturur. Her bir aday ülke için ayrı ayrı hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgeleri (KOB), o aday devletin üyelik sürecinde, kısa ve orta vadede ilerleme sağlaması gereken öncelikli alanları belirlemekte ve bu alanlara AB'nin yapacağı yardımları tek bir çerçeve içine almaktadır.¹⁷²

Kısa vadeli önceliklere bakılacak olursa, bunların süresi bir yılı aşmamaktadır. Kısa vadeli hedefler arasında ekonominin yeniden yapılanması ve reformlar, Tek Pazar düzenlemeleri, istihdam, sosyal güvenlik, çevre, içişleri, adalet ve organize suçla mücadele gibi alanlar yer almaktadır. Bunun yanında siyasi kriterlerin karşılanması bağlamında siyasi reformlar da kısa vadeli öncelikler arasında bulunmaktadır. Bu reformlar müzakerelerin başlatılabilmesi için bir önkoşul oluşturabilmektedir. Nitekim, Türkiye ve Romanya'nın KOB'larında bu açıkça ifade edilmiştir.¹⁷³

Orta vadeli öncelikler ise, genelde dört yıllık bir süreyi kapsamaktadır. Bu kapsama, parasal birliğe katılım, balıkçılık, ulaştırma, enerji gibi daha geniş çaplı konular girmektedir. Prosedür açısından aday ülkelerle katılım ortaklıkları kurulması kararını Konsey oybirliğiyle almaktadır. Komisyonca tek taraflı hazırlanan katılım ortaklıkları, aday ülke hükümetleriyle danışma içinde yazılsa da ortaya çıkan metin müzakere edilmemektedir. Daha sonra bu metin, Konseyce nitelikli çoğunlukla onaylanarak yürürlüğe girmektedir. Katılım Ortaklıkları, Komisyonca her bir aday ülke için her yıl düzenli olarak hazırlanan ilerleme raporlarıyla da güncellenmektedir. Çerçeve tüzük de katılım ortaklığına bağlı olarak katılım prosedürüne yeni eklenen diğer bir unsuru oluşturmaktadır. Katılım ortaklığında öngörülen öncelikler ve bunların hayata geçirilmesinde sağlanacak mali yardım arasındaki hukuki ilişkiyi çerçeve tüzük

¹⁷¹- http://www.belgenet.com/arsiv/ab/kortak_2000.html. Erişim Tarihi : 31.12.2005.

¹⁷²- Baun, Michael, J, " A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement " , Lanham Rowman and Littlefield Publishers, 2000, s.101-102.

¹⁷³- Vural, Volkan, " Avrupa Birliği ve Türkiye", Yeni Türkiye, Yıl: 6, Cilt: 1, Sayı : 35, Eylül-Ekim 2000, s.254-255.

kurmaktadır. Çerçeve tüzük, mali bir nitelik taşımamasından dolayı Bakanlar Konseyi'nde oybirliğiyle onaylandıktan sonra yürürlüğe girmektedir.¹⁷⁴ Katılım prosedüründe yeni bir unsur olan " Müktesebatın Benimsenmesi için Ulusal Programlar" da katılım ortaklıkları gibi Birliğin yeni genişleme sürecinde geliştirilmiş bir araçtır.

Aday ülkeler tarafından hazırlanan UP'ler, içerik itibarıyla Komisyonun katılım ortaklıklarında öngördüğü, kısa ve orta vadeli öncelikler için hedef takvimleri belirleyerek bu çerçevede alınması öngörülen önlemleri ayrıntılı biçimde ortaya koymaktadır. Katılım ortaklıklarından yola çıkılarak hazırlanan geniş kapsamlı belgeler olarak UP'ler, bu niteliğiyle de katılım ortaklıklarının tamamlayıcı bir unsurunu oluşturmaktadır.¹⁷⁵

Ulusal Programlar da KOB'lar gibi tam üyeliğe kadar geçerliliğini koruyan, fakat önceliklerin karşılanması doğrultusunda değişime uğrayan dinamik metinlerdir. Bu çerçevede katılım ortaklıkları gibi kaydedilen ilerlemelere bağlı olarak güncellenmektedir. Bu güncelleştirmede, aday ülkelerin öncelikleri karşılamadaki ilerlemesine ilaveten, Komisyonun tavsiyeleri ile katılım ortaklığında yapılan değişiklikler de dikkate alınmaktadır.¹⁷⁶

Genişleme sürecinin AB'nin kontrolünde ilerlemesini kolaylaştıran ve prosedüre yeni genişleme süreciyle ilave edilen bir başka unsur ise Komisyonun, aday ülkelerin katılım yolunda sağladıkları ilerlemeyi değerlendirdiği Yıllık İlerleme Raporlarıdır. Bu ilerleme raporlarının temeli Komisyonun Gündem 2000 tebliğine dayanmaktadır.

İlerleme raporlarının hazırlanmasında Komisyon, çeşitli bilgi kaynaklarından yararlanmaktadır. Bu çerçevede, aday ülkelerin başvurularına ilişkin hazırlanan görüş raporlarında olduğu gibi, burada da aday ülkelere sağlanan bilgilerin yanısıra, AP raporları, üye devletlerden gelen değerlendirmeler, Avrupa Konseyi ve

¹⁷⁴-Baykal, Sanem, " Katılım Ortaklığı Belgesi: Türkiye-AB İlişkilerinde Yeni Bir Dönemeç" , Mülkiye, Cilt: XXV. Sayı: 226, Ocak-Şubat 2001, s.215; Vural, op.cit.,s.255.

¹⁷⁵-Vural, Volkan, "Avrupa Birliği ve Türkiye", Yeni Türkiye, Yıl: 6, Cilt: 1, Sayı: 35, Eylül-Ekim 2000.

¹⁷⁶- Erçin, Erhan, " Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Aday Ülkeler" , İKV Dergisi, Sayı: 148, Ocak-Nisan 2001.s.32.

AGİT gibi uluslararası kuruluşlardan ve mali kurumlardan gelen bilgiler ile sivil toplum örgütlerinin çalışmaları temel alınmaktadır. Ayrıca raporların hazırlanmasında Komisyon, aday ülkelerin katılım kriterlerini karşılamada kaydettiği ilerlemeyi, taslak halinde değil, fiilen kabul edilmiş ve uygulamaya sokulmuş yasal düzenlemeler temelinde değerlendirmektedir.¹⁷⁷

Sonuç olarak, Komisyonun ilerleme raporları, yeni genişleme sürecinde müzakere ve katılım sürecini doğrudan ve düzenli olarak etkileyen bir araç işlevi görmüştür. Ayrıca, bu işleviyle ve yıldan yıla hazırlanmasıyla, aday ülkelerin katılım sürecinde gevşek davranarak geride kalmasını önlemede ve bu ülkelerdeki kamuoyunun genişlemeye ilgisini canlı tutmada da önemli rol oynamıştır.

E-GENİŞLEMENİN AB KURUMLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

a-) KURUMSAL REFORM İHTİYACI

1 Mayıs 2004 tarihinde on yeni ülkenin AB'ye resmen katılması ile AB tarihinin en kapsamlı genişlemesini tamamlamış oldu. Toplam 378 milyon nüfusa sahip olan AB15'in nüfusu, son genişleme ile birlikte 454 milyona ulaşırken; yeni ülkelerin katılımıyla AB'nin resmi dillerinin sayısı da 11'den 20'ye yükseldi. Avrupa kıtasının tarihi bölünmesini sona erdiren bu genişleme dalgası AB'nin sosyal, kültürel, ekonomik iç dengelerinin yanı sıra kurumsal yapısını da büyük ölçüde değiştirdi. Genişleme ile birlikte AB kurumlarının alacağı şekil 1 Şubat 2003 tarihinde yürürlüğe giren Nice Antlaşması ile belirlenmişti.¹⁷⁸

Genişlemenin gerekli kurumsal reformlar yapılmadan, yani derinleşme konusundaki gerekli adımlar atılmadan gerçekleştirilemeyeceğinin farkında olan AB'nin, 1996 yılında başlayan hükümetlerarası Konferansa verdiği en önemli görevlerden birisi, Birliği, etkinliğini yitirmeden genişlemeye hazırlamaktır.

¹⁷⁷- Baun, Michael J., “ A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement”, Lanham, Rowman and Littlefield Publishers, 2000,s.31.

¹⁷⁸-Nice Antlaşması için : http://europa.eu.int/comm/nice_treaty?index_en.htm. Erişim Tarihi : 19.12.2005.

Hükümetlerarası Konferans öncesinde Komisyon, gerçekleştirilmesi gerektiğini düşündüğü kurumsal reformlara ilişkin görüşünü Konsey'e sunmuştur. Bu görüş çerçevesinde söz konusu Konferans'ın üç konu üzerinde çalışması ve karar alması gerektiği ifade edilmiştir.

Bu konular;

- 1- Genişlemenin kurumlar üzerindeki etkileri
- 2- Oyçokluğu ile karar almanın kural haline gelmesi
- 3- Birliğin " yavaş üyeler" tarafından engellenmesini önlemek amacıyla bir "esneklik sistemi" nin benimsenmesidir.

Komisyon, kurumların genişleme ile ortaya çıkacak duruma uyumunun sağlanması gerektiğinin altını çizmektedir. Artan sayıda katılımcı ile çalışmanın, en azından daha çok lisan ve daha uzun ve daha az etkin toplantılar söz konusu olacağından, zorlaşacağı açıktı.

b-) GENİŞLEMENİN KURUMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Üye devletlerin AP'deki sandalye sayısı, ülke nüfuslarıyla orantılıdır ancak küçük nüfusa sahip ülkelerin de uygun şekilde temsilini sağlayacak şekilde düzenlenmiş böylece bir denge sağlanmış, tüm üye devletlerin başlıca siyasi gruplar itibarıyla temsili sağlanmıştır.

Komisyon bu dengenin genişlemiş bir Birlik'te de sürmesi gerektiğini ifade etmekteydi. Ancak, parlamentonun orantısız bir şekilde büyümesini engellemek için, üye sayısı ne olursa olsun, Parlamento sayısının da sınırlanması gerekmekteydi. Komisyon, Parlamento'nun önerisi olan sandalye sayısının 700 ile sınırlanması fikrine katılmaktadır. Bu sınırlamanın sonucu, Parlamento'nun seçmen tabanının genişlemesidir ki bu durum seçmenlerin etkin temsilini sağlayacak olan ortak bir seçim sistemine duyulan ihtiyacı da arttıracaktır.¹⁷⁹

¹⁷⁹ - <http://www.euturkey.org.tr/abportal>. Erişim Tarihi: 21.12.2005.

aa-KONSEY

Genişlemenin Konsey üzerinde üç şekilde etkili olması düşünülmektedir.

aaa-) KONSEY BAŞKANLIĞI

Genişleme ile birlikte üye devletler, Konsey Başkanlığını daha uzun aralarla üstleneceklerdir. Ancak, Komisyon Konsey Başkanlığı'nı bir görev ve hizmet olarak değerlendirmekte, Başkanlığı yürüten ülkede AB'ye olan kamuoyu desteğinin arttığını ifade ederek Hükümetler arası Konferansın, Başkanlığın eylem gücünü arttıracak yollar üzerinde çalışmasını önermektedir. Konsey Başkanlığı konusunda, üye devletlerden Fransa'nın önerisi, dört üye devlet tarafından yürütülecek olan bir " grup başkanlığı" yönetiminin uygulanmasıdır. Bu öneri İngiltere tarafından da, her grupta bir büyük devletin olması koşuluyla, destek görmektedir.

aab-) OY DAĞILIMI

Nitelikli çoğunlukla karar alma mekanizması, Konsey'in etkin çalışması için şarttır. Hukuken eşit ama nüfus olarak birbirinden farklı olan üyeler arasındaki oy dağılımı, devletler arasında varılan anlaşmalar ile gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle, uygulanmakta olan oy dağılımı, küçük nüfuslu devletlerin lehinedir. Örnek verilecek olursa, Almanya'nın her 8 milyon nüfusu için bir oyu varken Lüksemburg'un her 200 bin nüfusu için bir oyu vardır. Komisyon varolan dengeyi korumak amacıyla, genişleme ile birlikte oy dağılımının yeniden düzenlenmesini ya da hem aday ülkelere hem de ülke nüfuslarına dayanan " ikili çoğunluk" sisteminin benimsenmesi gerektiğini ifade etmiştir.

aac-) NİTELİKLİ ÇOĞUNLUK İLE KARAR ALMA

Nitelikli çoğunluğun uygulandığı konularda bir kararın alınması 87 oydan 62'sinin olumlu olmasını gerektirmektedir.¹⁸⁰ Bir kararın bloke edilmesi için de 26 oy gerekmektedir. Almanya, İngiltere ve Hollanda, toplam AB nüfusunun 2/5'ini oluşturmalarına rağmen bir kararı bloke edememektedirler. Buna karşılık, İrlanda,

Lüksemburg, İsveç, Yunanistan, Avusturya, Belçika ve Finlandiya toplam nüfusun sadece %12.5'ine sahip olmakla birlikte bir kararı bloke edebilmektedir. Genişleme ile birlikte bu eğilimin güçleneceğinin bilincinde olan büyük devletler " ikili çoğunluk" ya da " süper nitelikli" çoğunluk sistemlerinin uygulanmasını desteklemektedirler. Küçük devletler ise nitelikli çoğunlukla karar almanın, Tek Pazar ile sınırlı olan kapsamının sosyal, çevre, vergi gibi konuları kapsayacak şekilde genişletilmesi koşuluyla bu değişiklikleri destekleme eğilimindedirler.

Nitelikli çoğunlukla karar almanın yaygınlaştırılmasına en büyük muhalefet ise İngiltere'den gelmektedir. Bir kararın bloke edilmesine en çok, hükümetler arası ve oybirliği ile karar alınmasının şart olduğu konular olduğundan, ODGP, Adalet ve İşçileri konusunda rastlanmakta, genişleme ile birlikte bu alanlarda karar almanın felce uğramasından korkulmaktadır. " Avrupa Birleşik Devletleri" taraftarları Federalistler için nitelikli çoğunluğun bu alanları da kapsar hale gelmesi önemlidir. Ancak, bütün fikir ayrılıklarına rağmen bu konuda bir reform yapılması gerekliliğine tüm üyeler inanmaktadır. Komisyon genişlemenin karar almayı güçleştirecek olmasından hareketle, karar almayı daha da güçleştirecek olan adımlardan kaçınılmasını, nitelikli çoğunluk için gerekli olan oy sayısının (yaklaşık %71) arttırılmasını tavsiye etmektedir.

bb-KOMİSYON

Genişleme ile üye sayısında meydana gelen artıştan sonra, Komisyon'un inisiyatif hakkı, yürütmeye ilgili özel güçleri ve kurucu anlaşmaları koruma işlevi korunmalı, Komisyon Başkanı Avrupa Konseyi tarafından seçilmeli, Parlamento'nun onayı alınmalıdır. Komisyon Başkanı, üyelerin seçiminde, birlikte çalışmanın etkinliğini sağlamak amacıyla etkin rol oynamalıdır. Üyeler, Başkan ve üye devletler arasındaki ilişkiler bu anlaşma ile belirlenmelidir. Bu bağlamda hükümetlerarası Konferansın görevlerinden biri de Komisyon'un kompozisyonu ve yapısının yeniden düzenlenmesi için uygun prosedürü belirlemektir.

Genişleme ile birlikte Komisyon üyelerinin sayısındaki artışın önüne geçmek için getirilen önerilerden bazıları, Komisyon üyelerini kıdemli-kıdemsiz olarak

¹⁸⁰- Erçin, Erhan, " Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Aday Ülkeler" , İKV Dergisi, Sayı: 148, Ocak-Nisan 2001.s.32.

ayırarak, her ÷lkeye bir temsilci bulundurma hakkı tanımak ya da küçük nüfuslu ÷lkelere dönüşümlü olarak temsilci bulundurma hakkı tanımak şeklindedir.

cc-ADALET DİVANI

Adalet Divanı üye sayısındaki artıştan doğrudan etkilenen bir kurumdur. 60 yargıçlı bir Divan olasılığı bu konuda da bazı önlemler alınmasını gerekli kılmaktadır. Divan, çeşitli ulusal hukuk sistemlerinin temsilinin önemine işaret ederken, yargıçların sayısındaki artış Divan'ın bir " kongre" haline gelmesine neden olacağından ve davaların çoğu, "odalarca" görüleceğinden bu durumun adaletin gerçekleşmesinde bazı sorunlara neden olabileceğini ifade etmektedir. Komisyon, Divan'ın görüşüne katılarak, yargıçların görev sürelerinin uzatılmasını ancak tekrar görevlendirilmesini tavsiye etmiş, böylece yargıçların bağımsızlığının da güçlendirileceğini ifade etmiştir.

dd-) OY ÇOĞUNLUĞU İLE KARAR ALMANIN KURAL HALİNE GELMESİ

Komisyon, genişlemiş bir Birlik'te oybirliği ile karar alma kuralına bağlı kalmanın eylemsizlikle sonuçlanacağını, üye sayısı arttıkça oybirliği sağlamanın güçleşeceğini belirtmektedir. Bu durumdan hareketle çoğunlukla karar almanın genel kural haline gelmesi önerilmektedir.

Komisyon 2 noktaya dikkat çekmektedir:¹⁸¹

- 1- Oybirliğinin yerini nitelikli çoğunluğun alması şart değildir. Mesela, bazı hassas konularda "süper nitelikli" çoğunlukla karar alınabileceği kaydedilmektedir.
- 2- Kurucu antlaşmaların değiştirilmesinde oybirliği kuralı aranmaya devam ederse antlaşmaların, Hükümetlerarası Konferans'ta yapılan değişikliklerden sonra aldığı haliyle kalması söz konusu olacaktır ki bu Avrupa entegrasyonunun geleceği açısından istenmeyen bir durumdur. Acquis, kurucu antlaşmalar gibi vazgeçilmez, ilke kuralları içerdiği gibi Birlik politikaları gibi vazgeçilmez bir doğaya sahip olmayan düzenlemeler de içermektedir. Bu iki tip düzenleme arasında belirgin bir ayırma

¹⁸¹ - http://europa.eu.int/comm/nice_treaty?index_en.htm. Erişim Tarihi : 19.12.2005.

gitmenin mümkün olduğu ve gelecekte en azından anayasal nitelikte olmayan kuralların değiştirilmesinde oybirliği ilkesinden vazgeçilebileceği ifade edilmektedir.

ee-) ESNEKLİK

AB entegrasyonunun, Birliğin "en yavaş üyeleri" tarafından engellenmemesi, genişlemiş bir Birlik'te daha da önem kazanmaktadır. Birlik, esnekliğin çeşitli formlarını tecrübe etmiştir. Sınırlı ve geçici olmaları koşuluyla istisnalara Topluluk hukukunda izin verilmektedir ve bunlara yeni üyelerin katılımı sırasında tekrar başvurulması büyük bir olasılıktır. Ekonomik ve parasal birlik konusunda derinleşmenin sürdürülmesi için esnekliğe dayanan bir sistem benimsenmiştir. Ancak komisyon, Sosyal Şart'ın üyelerce kabulünde olduğu gibi, Topluluk hukukunun istenen-istenmeyen yönlerini "seçerek" entegrasyonun dışında kalmayı onaylamamaktadır.

Komisyon, kurucu antlaşmalarda saptanan amaçlar doğrultusunda daha hızlı ilerlemek isteyen üyeler arasında bir işbirliği ya da entegrasyon şeklinin belirlenmesini gerekli görmektedir. Gerekliliğini kabul etmekle birlikte Komisyon, bu yöneme ancak tüm üye devletleri içeren ve antlaşmalarda öngörülen eylem şekilleri denendikten sonra başvurulması gerektiğini ifade etmiştir.

Değişkenliğin, AB'nin bütünlüğünü korumak amacıyla, ancak şu ilkelere bağlı kılınarak uygulanabileceği ifade edilmiştir:

- * Birlik amaçları ile uygunluk
- * Birliğin kurumsal çerçevesi ile uyum
- * Diğer üyelere istedikleri anda katılma imkanının tanınması
- * Tek Pazar'ın ve ilgili politikaların korunması.

Esneklik prensibinin özellikle adalet ve içişleri konularında işlevsel olacağı düşünölmektedir. Ancak bunun dışındaki alanlarda esneklik mekanizmasının uygulanması, entegrasyonu geliştirmekten ziyade bölecektir. İngiltere, esneklik mekanizmasını desteklemekle birlikte bu konudaki kararların oybirliği ile alınmasını istemektedir ki bu, esneklik mekanizmasını anlamsız kılacağı gerekçesiyle diğer ölkelerden destek görmemiştir.

F- AMSTERDAM ANTLAŞMASI'NIN SONUÇLARI

a-) Genişleme ile İlgili Hükümler

Amsterdam Antlaşması'nın IV. bölümü " Birliğin Kurumları " başlığını taşımaktadır. Bu bölüm başlığı altındaki 1.madde, gelecekteki ilk genişlemenin yürürlüğe girmesiyle birlikte AET Antlaşması'nın 157(1) maddesine istinaden, her üye devletin Komisyon'da bir üye bulundurmasını kararlaştırmıştır. Ancak Komisyon'da iki temsilci bulunduran üye devletlerin durumunu telafi etmek amacıyla Konsey'deki oy dağılımının yeniden düzenlenmesi ya da ikili çoğunluk sisteminin benimsenmesi öngörülmektedir.

Antlaşma'nın 2'inci maddesi AB'nin üye sayısı yirmiye geçmeden en az bir yıl önce kurumların kapsam ve işleyişlerini düzenleyen Antlaşma hükümlerinin ayrıntılı bir şekilde düzenlenmesi öngörülmektedir.

b-) Parlamento

Maastricht Antlaşması ile Avrupa Parlamentosu'na araştırma, sağlık ve kültür gibi sınırlı konularda Konsey'le birlikte ortak karar alma imkanı sağlamıştır. Ortak karar alma süreci Parlamento'nun etkinliğini önemli ölçüde attırmakla birlikte son sözü Konsey'e bırakmaktadır. Ortak karar süreci çerçevesinde Parlamento, Konsey'in tasarısını değiştirme ya da belirli konularda "onay" verme hakkına sahiptir. Amsterdam Antlaşması ile Parlamento'nun onayını gerektiren konulara üye devletlerden birine, bir temel hakkın ciddi ve sürekli ihlali durumunda Konsey'in belirleyeceği cezalar, üyelik başvuruları, belirli uluslararası anlaşmalar ve AP seçimleri için standart bir seçim sisteminin belirlenmesi konuları eklenmiştir.

Bundan başka AP Milletvekili sayısının 700'ü geçmemesi kararlaştırılmıştır.¹⁸²

¹⁸²-Nice Antlaşması için : http://europa.eu.int/comm/nice_treaty?index_en.htm. Erişim Tarihi : 19.12.2005.

c-) Konsey

Anayasal konular ve vergi gibi son derece hassas konularda oybirliği ilkesi korunmakla birlikte Amsterdam Antlaşması, nitelikli çoğunlukla alınabilecek kararlara, en önemlileri araştırma, gümrük işbirliği ve kaçakçılık olmak üzere, bir kaç konuyu daha eklemiştir.

d-) Komisyon

Komisyon Başkanı, halen olduğu gibi, Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından seçilecek, ancak AP tarafından onaylandıktan sonra göreve başlayabilecektir. Komisyon üyeleri, Başkan ile üye devletler arasında anlaşma ile belirlenecek ve AP'nin onayına sunulacaktır.

e-) Esneklik

Amsterdam Antlaşması, entegrasyonda daha hızlı ilerlemek isteyen devletlere "sıkı işbirliği" imkanı sağlamakta, öte yandan Topluluğun amaçlarına ulaşması için ve yavaş üyelerinin diğerlerini asla yakalayamayacak duruma gelmelerini önleyecek çeşitli önlemler de içermektedir. Esneklik mekanizmasına ilişkin kararlar oy çokluğu ile alınacaktır. Üye devletler "ulusal çıkar"ları gerekçesiyle bazı kararların dışında kalabileceklerdir.

f-) Amsterdam Zirvesi'nin Sonuçları

Amsterdam Zirvesinin sonuçlarına ilişkin iki farklı yorum yapılmaktadır. Bazıları Antlaşmayı, Avrupa entegrasyonu açısından önemli bir başarı olarak değerlendirirken bazıları başarısız bulmaktadır. İkisi de geçerlidir. Ekonomik entegrasyon taraftarları açısından Antlaşma, EPB'nin ikinci aşamasına ilişkin aldığı kararlar ve bu amacı teyit etmesi itibarıyla başarılı olarak değerlendirilebilir ancak kurumsal yapılanmanın geliştirilmesi açısından, Antlaşma beklenen reformları gerçekleştirmeyerek, hayal kırıklığına neden olmuştur.

AB genişlemenin, Birlik içi güç kavgasının kurbanı olamayacağını ifade ederek genişleme konusunda daha önce öngörülen takvime bağlı kalınacağını ifade etmiştir.

Komisyonun aday MDA ülkelerine ilişkin görüşlerini sunma arzusu olumlu karşılanmış, müzakerelerin 1998 yılında başlatılacağı teyid edilmiştir.¹⁸³

Bununla birlikte, AB içerisinde genişlemenin gerekli kurumsal reformlar yapılmadan gerçekleştirilemeyeceğini belirten bir cephe oluştuğu söylenebilir. Belçika, genişlemeden önce, Komisyon ve Konsey'deki oy dağılımının yeniden düzenlenmesi ve çoğunlukla karar alınacak konuların sayısında artış olmak üzere, üç temel kurumsal sorunun çözülmesi gerektiğini ifade eden bir deklarasyon imzalamıştır.¹⁸⁴

Parlamento, herhangi bir genişlemeden önce Antlaşma'nın revize edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Parlamenterlerin büyük çoğunluğu Antlaşma'yı bir başarısızlık olarak nitelendirme kararını kabul etmeyip, Antlaşma'nın kabul edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Amsterdam Antlaşması ile ilk defa EPB'nin ekonomik sosyal boyutlarına parasal yönleriyle eşit bir önem verilmesi, sosyal konularda alınan kararlar ve ortak karar süreci ile alınacak kararlara yirmi üç konu eklenmiştir.

Konsey Başkanlığını devralan Lüksemburg'un Dışişleri Bakanı J.Poos, Komisyon'un kompozisyonu ve Konsey'deki oy dağılımına ilişkin bir gelişme olmadığı sürece genişlemenin gerçekleştirilemeyeceğini ifade ederek kişisel kanaatine göre Zirve toplantısı bir kaç daha sürse çözüm bulunabileceğini, Komisyon'daki temsilcilerinden vazgeçen üyeler için Konsey'deki oy dağılımını yeniden düzenleyerek telafi yolunun bulunabileceğini ifade etmiştir. J. Poos, ikili çoğunluk sistemi konusunda anlaşma sağlanmış olması halinde gelecekteki genişlemeler açısından bir çözümün yaratılmış olacağını vurgulayarak, son dakikada İspanya'nın sorun çıkarması nedeniyle bir sonuca varmanın imkansızlaştığını ifade etmiştir. Poos, Konsey'de çoğunlukla karar alma konusunda önemli bir ilerleme kaydedilmemiş olmasını normal karşıladığını, bunun bir ütopya olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁵

Komisyon'daki temsilci sayısının yirmi ile sınırlandırılmış olması, Birliğin genişlemeyi beş yeni üye ile sınırlı tutmak isteği şeklinde yorumlanmaktaydı. Ancak

¹⁸³- <http://www.deltur.cec.eu.int>. Erişim Tarihi : 03.01.2006.

¹⁸⁴- <http://www.deltur.cec.eu.int>. Erişim Tarihi : 03.01.2006.

¹⁸⁵- Agence Europe, 02.07.1997 .

Komisyon'un aday on MDAÜ'ne ilişkin görüşleri sonucunda, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya ve Slovenya ile müzakerelerin başlatılmasını önermesi, buna karşılık daha önce alınan, Kıbrıs ile müzakerelerin başlatılacağı kararının teyid edilmesi aday sayısını altı'ya çıkarmıştır. Bu durum, adayların mevzuat uyumunu gerçekleştirmek konusunda bir yarışa girmelerine neden olmuştur.

G-) AB ANAYASASI

29 Ekim 2004 tarihinde Roma'da Türkiye'nin de imza koyduğu bu 'ilk' Avrupa Anayasası önümüzdeki dönemde çok tartışılacak ilginç ayrıntılar içeriyor. Son iki yıldır üzerinde çalışılan metin büyük ve küçük devletler arasında hassas bir denge arayışında.

Prensip olarak Avrupa Anayasası, Avrupa Birliği ülkelerini egemen devletler olarak kabul ediyor ve AB'yi ancak "üyelerin tek başına başaramayacakları" amaçlarda devreye sokuyor. Bu kimilerine göre yalnızca kağıt üzerinde kalmaya mahkum sembolik bir adım. Özellikle İngilizler içinse bu ifade, Brüksel yönetiminin AB'nin 'federalleşmesi' ve Avrupa Birleşik Devletleri olarak tanımlanması gibi isteklerine karşı etkili bir fren. Peki, Anayasa ile AB'nin işleyişinde neler değişecek?

a-) Oybirliği İlkesi Yerine Nitelikli Çoğunluk

Oybirliği ilkesi, yerini "nitelikli çoğunluğa" terk ediyor. Bu gelişme, artık bir ülke istediği her şeyi keyfince veto etme lüksüne sahip olamayacak anlamını taşıyor. Nitelikli çoğunluk için, Avrupa Konseyi komiserlerinin yüzde 55'inin, yani en az 15 temsilcinin bir konu üzerinde uzlaşması gerekiyor. Aynı zamanda, bu üyelerin AB ülkelerinin toplam nüfusunun en az yüzde 65'ini temsil etmeleri şartı da aranıyor.

Geçmişte AB'nin çoğu kararları, Almanya-Fransa-İngiltere üçgeninde, İtalya ve İspanya destekli alınırken artık oyunun kuralları biraz daha farklı. Gelecekte nüfusları ve siyasi etkileri sınırlı küçük üyeler ile büyük ve etkin ülkeler arasında menfaatlere göre değişkenlik gösteren yeni ittifakların kurulacağını öngörmek yanlış olmayacaktır. Ayrıca "nitelikli çoğunluğu" tanımlayan kuralların değişmesine ilişkin her önerinin, bundan böyle 25 üye ülkenin parlamentosundan geçmesi gerekeceği için, Anayasa'nın bu hali AB'nin uzun süre talim edeceği bir zemin olarak kalmaya aday.

b-) AB'nin Yetkileri Genişliyor

Anayasa ile ilk kez tüzel kişilik kazanan Avrupa Birliği, uluslararası anlaşmalara taraf olma imkanını elde ediyor. Birlik, AB yesi olmayan ülkeler ile ticaret, gümrük, para ve iç pazar politikaları, tarım, balıkçılık, evre, sağlık hatta iş güvenliği gibi konularda zaten söz sahibi. Önümüzdeki dönemde adalet ile göçmen politikaları gibi tüm ye ülkeleri ilgilendiren konularda da Birliğin ağırlığını daha da çok hissettireceği düşünülüyor.

c-) Avrupa Komisyonu Küçülecek

Avrupa Birliği'nde yasa koyucu ve icracı rolündeki Komisyon, bugün itibariyle 25 ye ülke temsilcilerinden oluşuyor. Ancak beş yıl sonra temsilci sayısının 18 ya da 19'a indirilmesi söz konusu. Komisyonun küçülmesine gerekçe olarak, 25 ye için yeterli iş olmaması ve kurumun gereğinden fazla büyümesi gösteriliyor. Ancak konu, beş yıl sonra nasıl bir rotasyona oturacak, temsil edilemeyen ülkelerin durumu Birlik içinde ne ölçüde rahatsızlık yaratacak, bu soruların yanıtları henüz net değil.

d-) AB Başkanı ve Dışışleri Bakanı

AB altı ayda bir ülkeler arasında başkanlık değiştirmekten vazgeçiyor. Daha çok sembolik bir makam olan AB başkanlık koltuğuna oturacak kişinin, ye ülkelerin liderlerinden oluşan Avrupa Konseyi tarafından seçilmesi ve daha sonra da Avrupa Parlamentosu tarafından onaylanması gerekiyor. Konsey'e başkanlık edecek olan AB Başkanı'nın -ya da Cumhurbaşkanı'da denilebilir- görev süresi iki buçuk yıl olarak belirlendi. Bu süre en çok bir dönem için uzatılabilecek. Dışışleri Bakanının seçilmesi de başkanlık seçiminde olduğu gibi, yine Komisyon ile istişare halinde Konsey tarafından yapılacak. Bakanın görev alanı daha çok sözcü niteliğinde 'sınırlı' bir yetki olarak göze çarpıyor. AB Dışışleri Bakanı, sadece ye ülkelerin ortak politika belirleyebildikleri hususlarda açıklama yapma yetkisine sahip. Farklı birikim ve menfaatlere sahip 25 üyenin kaç konu üzerinde uzlaşabileceği ve bakanın görev süresince kaç kez açıklama yapabileceği ise merak konusu.

e-) Avrupa Parlamentosunun Önemi

Avrupa Parlamentosu “atanmış” delegelerden değil, direkt halklar tarafından seçilen milletvekillerinden oluşuyor ve AB içinde bu özelliği taşıyan tek kurum. Anayasa, Parlamento’nun halkın gücünü temsil ettiği noktasına vurgu yaparak, Parlamento’yu bundan böyle de Bakanlar Konseyi ile birlikte alınacak kararlarda yetkili kılıyor. Prensip olarak Birlik, kazandıktan sonra hiçbir üyesini kaybetmek istemiyor. Bununla birlikte “asla başvurulmamak üzere” hazırlansa da AB Anayasası’nda Birlik’ten ayrılma ile ilgili bir bölüme de yer verilmiş. Eskiden sadece kendi meclisinde, kanunlarında yapacağı değişiklik ile AB’ye veda edebilen bir ülke, artık ayrılma niyetini önceden Avrupa Konseyi’ne bildirme yükümlülüğünü taşıyor.

AB üyeleri bu ülke ile masa başına oturup “ayrılma müzakerelerine” başlıyorlar. Belli düzenlemeler yapıldıktan sonra ayrılma gerçekleşiyor. Ancak, bu müzakerelerin iki yıl hatta daha uzun bir döneme yayılma ve ayrılmak isteyen ülkeye zorluklar çıkarılması ihtimali caydırıcı bir nitelik taşıyor. Avrupa Birliği kapsamında, bir anayasa oluşturmak amacıyla ilk toplantı Şubat 2002’de düzenlendi.¹⁸⁶ Fransa’nın eski Cumhurbaşkanı Valery Giscard D’Estaing’in başkanlığında Temmuz 2003’e kadar devam eden Konvansiyon çalışmalarına, AB ülkelerinin parlamentolarından delegeler, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Komisyonu, AB üye ve aday hükümet temsilcileri taraf oldu. Nice Anlaşması’nı takiben, Aralık 2001’de Laeken’de düzenlenen Avrupa Konseyi zirvesinde anayasaya ilişkin bir deklarasyon yayınlandı. Avrupa Birliği’nin geçmişten bugüne tüm anlaşmalarını bir metinde toparlayan ve önerileri ele alan delegeler, ‘taslak’ bir anayasa üzerinde uzlaştılar ve Anayasa üzerindeki son rötuşların, 25 AB üyesi temsilcilerinden oluşan uluslararası bir konferansa bırakılması kararlaştırıldı.¹⁸⁷ Haziran 2003’teki Selanik Zirvesi’ne geldiğinde AB, taslak anayasanın “iyi bir başlangıç” olduğuna inanarak, Anayasa’nın 2006 yılında tüm üye ülkelerin meclislerinde ya da referandumda oylanmasını karara bağladı. 29 Ekim 2004 tarihinde Roma’da, üye ve aday ülke

¹⁸⁶- <http://www.deltur.cec.eu.int>; http://europa.eu.int/futurum/eu_constitution_en.htm.
Erişim Tarihi : 07.01.2006.

¹⁸⁷- <http://www.deltur.cec.eu.int>; http://europa.eu.int/futurum/eu_constitution_en.htm.
Erişim Tarihi : 07.01.2006.

liderleri ve Dışışleri Bakanları Anayasa metnine imza koydular.¹⁸⁸ Son olarak 12 Ocak 2005 tarihinde Avrupa Parlamentosu, AB Anayasası'nı oy çokluğuyla kabul etti. AP Genel Kurulu'nda yapılan oylamada, 500 'evet', 137 'hayır', 40 'çekimser' oy kullanıldı. Avrupa Anayasası'nın yürürlüğe girebilmesi için 25 üye ülkenin parlamentolarının ya da düzenlenecek referandumlarda halklarının Anayasa'ya 'evet' demesi gerekiyor.

¹⁸⁸-- <http://www.deltur.cec.eu.int>; http://europa.eu.int/futurum/eu_constitution_en.htm.
Erişim Tarihi : 07.01.2006.

İKİNCİ BÖLÜM : AVRUPA BİRLİĞİ - TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

I- ÜYELİK BAŞVURUSU'NDAN GÜMRÜK BİRLİĞİ'NE

A- TÜRKİYE'NİN AET'YE BAŞVURUSU VE ANKARA ANTLAŞMASI

Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu için ilk başvurusunu kuruluşundan hemen sonra Temmuz 1959'da yapmıştır. AET tarafından üyelik talebimiz, Türkiye'nin kalkınma düzeyinin tam üyeliğin gereklerini yerine getirmeye yeterli olmadığı gerekçesiyle geri çevrilmiş ancak, tam üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması imzalanması önerilmiştir.

Bu çerçevede, Türkiye'nin Topluluğa tam üye sıfatıyla katılabilmesi yolunu açan “Ankara Antlaşması” 12 Eylül 1963'te Ankara'da imzalanmış ve 1 Aralık 1964'te yürürlüğe girmiştir.¹⁸⁹

Hazırlık süreci ve gümrük birliği aşamalarından sonra Avrupa Topluluğu'na tam üyelik amaçlanmıştır. Nihai hedefi, Türkiye'nin Topluluğa tam üyeliği olan “Ankara Anlaşması”, Türkiye-AET ilişkilerini, malların serbest dolaşımı ile sınırlamamakta bunun yanı sıra işgücü, hizmetler ve sermayenin serbest dolaşımını sağlamayı, dolayısıyla Türkiye'nin Avrupa Tek Pazarına entegrasyonunu hedeflemektedir. Anlaşmada, “hazırlık dönemi”, “geçiş dönemi” ve “son dönem” olmak üzere üç devre öngörülmüştür. Geçiş döneminin sonunda ise Gümrük Birliği'nin tamamlanması planlanmıştır. Anlaşmada öngörülen “hazırlık dönemi”nin sona ermesiyle birlikte, 13 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren “Katma Protokol” ile geçiş döneminin hükümleri ve tarafların üstleneceği yükümlülükler belirlenmiştir. “Katma Protokol”ün yürürlüğe girmesi ile başlayan, karşılıklı ve dengeli yükümlülükler esasına dayanan “geçiş dönemi”, Türkiye ile AET arasında Gümrük Birliği'ni kademeli olarak yerleştirmeyi hedeflemiştir.

Gümrük Birliği'nin gerçekleşmesi için Avrupa Topluluğu, 1971 yılından itibaren Gümrük Birliği'nin kapsadığı sanayi mallarında, gümrük vergilerini Türkiye lehine sınırlamıştır. Türkiye ise aynı indirimleri 22 yıllık bir süre boyunca, 1973 yılından

¹⁸⁹-<http://www.deltur.cec.eu.int>. Erişim Tarihi : 12.01.2006.

başlayarak aşamalı olarak gerçekleştirmeyi taahhüt etmiştir. Türkiye, üzerine düşen indirimleri 1978 yılına kadar gerçekleştirmiş, ancak bu yıldan sonra indirimlerin dondurulmasını talep etmiştir.¹⁹⁰

Tam üyelik başvurusu 1987 yılında yapılmış, Topluluk Türkiye'nin başvurusunu inceleyerek, bu ülkenin tam üyelik için gerekli koşulları yerine getirmemiş olduğunu ifade eden kararını 1989'da açıklamıştır.

B- TÜRKİYE'NİN TAM ÜYELİK BAŞVURUSU

Türkiye'nin 14 Nisan 1987'de AT'ye yaptığı tam üyelik başvurusu Türkiye-AT ilişkilerinde bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Çünkü, Türkiye bu başvuruyla, toplulukla 1963'ten beri süregelen ortaklık çerçevesindeki ilişkilerini tam üyelik düzeyine çıkarma ve o zaman için Topluluğun 13'üncü üyesi olma isteğini açıkça ifade etmiştir. Aslında Türkiye'nin bu başvurudan önce de, biri 1980 askeri darbesinden önce, diğeri darbe sonrasında olmak üzere iki kez tam üyelik başvurusu yapma girişimi olmuştur. Ancak ortaklık ilişkisini kuran 1963 tarihli Ankara Anlaşması'nın, gerekli koşulların sağlanması halinde tam üyelik olasılığında bahseden 28'inci maddesi temelinde yapılması düşünülen bu başvuru girişimleri sonuçsuz kalmıştır.¹⁹¹

Bu girişimler sonuçsuz kalsa da Türkiye'nin AT'ye tam üye olma hedefi değişmeden kaldı. Kasım 1983'te biten askeri yönetim sonrası iktidara gelen Turgut Özal başkanlığındaki ANAP hükümetinin, dış politikadaki ilk hedefini, AT ile ilişkilerin düzeltilmesi ve ortaklık ilişkisinin yeniden canlandırılması oluşturmaktaydı. Bundan sonraki nihai hedef ise AT'ye tam üyelik olacaktı. Bu doğrultuda hükümet demokrasinin yeniden tesisi yönünde birtakım adımlar attı. Böylece uzun bir aradan sonra ortaklık organlarının faaliyetlerine yeniden başlamasının yolu açıldı. Türkiye-AT Ortaklık Konseyi, uzun bir aradan sonra 16 Eylül 1986'da toplandı. Toplantıdan Yunanistan'ın olumsuz tutumu nedeniyle somut bir karar çıkmadı. Toplantının sonuçsuz kaldığını gören Özal hükümeti de bundan sonraki stratejisini tam üyelik başvurusunda bulunma üzerine yoğunlaştırdı. Bu çerçevede, 14 Nisan 1987'de

¹⁹⁰ - Baykal Sanem, Arat, Tuğrul, "AB'yle İlişkiler", Türk Dış Politikası Cilt II, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.

Türkiye, AT'ye tam üyelik başvurusunda bulundu. Başvuru, AET, AAET ve AKÇT antlaşmalarının katılımı düzenleyen 237, 205 ve 98'inci maddelerine dayanarak yapıldı. Böylece başvuru, daha önceki girişimlerin aksine Ankara Antlaşmasının 28'inci maddesinden bağımsız olarak yapılmış oluyordu.¹⁹²

Türkiye bu yolla, 28'inci maddedeki düzenlemeye göre ekonomik durumunun tam üyeliğe hazır olmadığı ya da ortaklığa atfen başvuru kararını tek başına alamayacağı yönünde, AT'den kaynaklanabilecek itirazları baştan bertaraf etmeyi amaçlamıştı. Başvuru 27 Nisan 1987'de Bakanlar Konseyinde ele alındı ve görüş hazırlamak üzere Komisyon'a gönderildi. Görüşün hazırlanması iki buçuk yıl sürdü ve sonunda görüş raporu 18 Aralık 1989'da açıklandı.¹⁹³

Komisyon görüş raporunda, Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve siyasal durumunu ayrıntılı biçimde analiz etti. Komisyon ekonomik açıdan, Türkiye'nin ihracata dayalı kalkınma ve dışa açılma politikası çerçevesinde sağladığı hızlı büyüme ve ihracattaki artış gibi, 1980 sonrası kaydettiği bazı ilerlemeleri övmekle işe başladı. Ancak Komisyon, bu olumlu gelişmelerin Türkiye'nin yapısal, sosyal ve makroekonomik eksiklik ve dengesizliklerini ortadan kaldırmadığına da işaret etti. Bu çerçevede, Türkiye'nin tarım ve sanayideki yapısal sorunlar, sanayideki yüksek koruma düzeyi, yüksek enflasyon ve işsizlikten kaynaklanan makroekonomik dengesizlikler, düşük sosyal koruma düzeyi ve standartları gibi sorunların üstesinden gelmesi gerekiyordu. Komisyon, Türkiye'nin üyeliğinin AT bütçesine getireceği ağır yük ile Türk işçilerinin serbest dolaşımının AT istihdam piyasasına yapacağı olumsuz etkilere de dikkat çekmişti. Özetle rapora göre, Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik koşullar, üyelik yükümlülüklerini üstlenemeyeceğini gösteriyordu.¹⁹⁴

¹⁹¹- Müftüler, Meltem -Bac, "Turkey's Relations with a Changing Europe", Manchester University Pres, s.60-61 Atilla Eralp, Soğuk Savaş'tan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, Türkiye ve Avrupa, Ankara İmge Kitabevi, 1997, s.99-101.

¹⁹²- Canbolat, İbrahim , " Türkiye-AB İlişkileri ", Boyut Yayınevi, Ankara, s.34-35.

¹⁹³- Karluk, Rıdvan, "Avrupa Birliği ve Türkiye", 5.Baskı, İstanbul, Beta Basım Yayım ve Dağıtım, 1998, s.373-413; Eralp, Atila, "Soğuk Savaş'tan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, Türkiye ve Avrupa" Atila Eralp (yay.haz.), Ankara İmge Kitabevi, 1997, s. 101-102.

¹⁹⁴-Redmond, John, "The Next Mediterranean Enlargement of the EC": Turkey, Malta and Cyprus, Aldershot, Dartmouth Publishers, 1993, s.47-48

Siyasi açıdan ise Komisyonun Türkiye'ye yönelik değerlendirmeleri daha olumsuz ifadeler içeriyordu. Görüş raporu bu noktada, 1980'den sonra parlamenter demokrasinin yeniden kurulması yolundaki ilerlemeyi kaydettikten sonra, iki soruna dikkat çekiyordu: Bu sorunlar, askeri rejim sonrasındaki bazı olumlu gelişmelere rağmen insan hakları ihlallerinin sürmesi ve azınlık haklarının tanınmasına ilişkin sorunlardı. Bu iki konuda Türkiye'nin, demokratik bir yönetimin gerektirdiği düzeye ulaşamadığı ifade ediliyordu. İkincisi ise, Türkiye'nin Yunanistan ile arasındaki anlaşmazlıklar ve özellikle de Kıbrıs Sorunu'na bir çözüm bulunamaması idi.¹⁹⁵

Komisyonun bu değerlendirmeden sonra vardığı sonuç, Türkiye'nin tam üyeliğe, AT'nin de genişlemeye hazır olmadığı yönündeydi. Dolayısıyla Türkiye ile katılım müzakerelerinin başlatılması da sözkonusu olamazdı.

Zira bu sırada Topluluk, 1986 tarihli ATS'nin öngördüğü Avrupa Tek Pazarı'nın kurulması ile meşgul bulunmaktaydı. Bu aşamada da Topluluğun yeni bir üyelik başvurusuna olumlu bakması mümkün değildi. Bunu gözönüne alan Komisyon da Türkiye'ye ilişkin görüş raporunda genel bir ifade kullanarak, herhangi bir ülkeyle katılım müzakerelerinin, istisnai durumlar dışında, 1993'ten önce başlatılmamasını önermişti. Sonuç olarak Türkiye, hem üyelik yükümlülüklerini yerine getirme bakımından hem de AT'nin bu üyeliği özümseyemeyecek bir durumda olmasından dolayı tam üyeliğe hazır bulunmadı.¹⁹⁶

C- GÜMRÜK BİRLİĞİ SÜRECİ

Komisyon tam üyelik başvurusunun reddedilmesini önerse de Türkiye'nin tam üyeliğe ehil bir ülke olduğunu ifade ederek uzun süredir işlemeyen ortaklık ilişkisini işler hale getirmek için bir dizi önlem hazırladı. Bu işbirliği, 1963 tarihli Ankara Anlaşması'na dayanan şu dört spesifik önlemden oluşuyordu:

¹⁹⁵ - Redmond, John, "The Next Mediterranean Enlargement of the EC": Turkey, Malta and Cyprus, Aldershot, Dartmouth Publishers, 1993, s.48; Çelik, Yasemin, "Contemporary Turkish Foreign Policy, Praeger Publishers"1999,s.142.

¹⁹⁶ - Eralp, Atilla, " Değişen Savaş-Sonrası Uluslar arası Sistemde Türkiye ve AT"; Türkiye ve Avrupa İlişkileri, Canan Balkır ve Alan Williams, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1996, s.53-55.

- 1- Gümrük Birliği'nin tamamlanması.
- 2- Mali işbirliğinin yeniden başlatılması,
- 3- Sınai ve teknik işbirliğinin güçlendirilmesi.
- 4- Siyasi ve kültürel bağların arttırılması.

Bu öneriler Komisyon tarafından 6 Haziran 1990'da açıklandı. Böylelikle Topluluk, Türkiye'nin tam üyelik başvurusuna olumsuz yanıt vermesi karşılığında alternatif olarak, ortaklık anlaşmasının gözden geçirilerek geliştirilmesi yaklaşımını benimsemiş olmaktaydı. Topluluğun bu tavrı Bakanlar Konseyi'nin Komisyon görüşüne ilişkin 5 Şubat 1990'da aldığı karara da yansdı ve Konsey görüşü olduğu gibi kabul etti.¹⁹⁷

Komisyonun önerdiği ve Bakanlar Konseyinin de kabul ettiği işbirliği paketine rağmen, ilişkilerde 1992 yılı ortalarına kadar herhangi bir gelişme sağlanamadı. 26-27 Haziran 1992'de yapılan Lizbon Zirvesi'nde ise Konsey, demokrasiye yeni geçen MDAÜ'lerle ilişkilerden ayrı bir başlık altında Türkiye ile ilgili olarak, 1963 tarihli ortaklık anlaşması çerçevesinde ilişkilerin en yüksek düzeyde siyasi diyalogu da içerecek biçimde geliştirilmesini ve işbirliğinin yoğunlaştırılmasını öngördü. Ancak burada, tam üyelik başvurusunun ya da katılıma hazırlığa ilişkin hiçbir referansa yer verilmedi.

Türkiye söz konusu olduğunda gümrük birliği, arttırılmış işbirliği ve diyalog gibi genelde kullanılan kavramlar olarak ortaya çıkıyordu. Böylelikle de Türkiye, Topluluğun orta ve uzun vadede gelecekteki üyeleri olarak görülen MDAÜ'ler, Kıbrıs ve Malta ile aynı kategoride değerlendirilmemiş olmaktaydı.¹⁹⁸

Lizbon Zirvesi'ndeki bu gelişmelerin ardından 9 Kasım 1992'de yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında taraflar, 1970 tarihli Katma Protokolde öngöröldüğü şekliyle 31 Aralık 1995'e kadar, bir Gümrük Birliği kurulması konusunda görüş birliğine vardılar. AT - Türkiye ilişkilerinin ortaklık ekseninde seyrettiği bir dönemde, MDAÜ'ler Kıbrıs ve Malta'yı kapsayan yeni gelişme süreci ise artık somutlaşmaya

¹⁹⁷- Vardar, Deniz, "Türkiye Avrupa Topluluğu/Avrupa Birliği İlişkileri, Türk Dış Politikasının Analizi", Sönmezoğlu, Faruk (der.), İstanbul, Der Yayınları,1998, s.220-221; Redmond, op., s.48-49.

¹⁹⁸- Birand, Mehmet A., "Türkiye'nin Avrupa Macerası " 1959-1999," 10.Baskı, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 2000 , s.481.

başlamıştı. AT, MDAÜ'lerin tek taraflı üyelik hedefini paylaşmaya hazırlanıyordu. Nitekim 21-22 Haziran 1993'te yapılan Kopenhag Zirvesi'nde birlik, MDAÜ'lere tam üyelik perspektifi verirken, Türkiye ile ilgili olarak ortaklık anlaşmasına atıf yapmaktaydı. Bu çerçevede işbirliğinin, gümrük birliğinin gerçekleştirilmesi çerçevesinde geliştirileceğinin altı çizilerek ilişkiler Gümrük Birliği ile sınırlandırılmaktaydı.¹⁹⁹

Gümrük Birliği ile ilgili olarak Türkiye, 1992'den itibaren ortaklık anlaşmasında öngörülmüş olan süreci tamamlamak üzere yola çıktı ve 31 Aralık 1995 itibarıyla sınai mallarda tüm gümrükleri ve miktar kısıtlamalarını kaldırdı. Taraflar Gümrük Birliğinin tamamlanması kararını Ortaklık Konseyinin 6 Mart 1995'teki toplantısında aldı ve 13 Aralık 1995'te AP'nin onay vermesiyle AT-Türkiye Gümrük Birliği 1 Ocak 1996'dan itibaren yürürlüğe girdi. Böylece Türkiye, AB'ye tam üye olmadan Gümrük Birliğini tamamlayan tek ülke sıfatını kazanmış oldu. Bunda, hükümetlerin, GB'ni tam üyeliğe giden yolda önemli bir adım olarak görmesi ve böylelikle önce GB'ni sağlayıp sonra tam üyelik için AB ile pazarlık masasına oturma yönünde bir strateji belirlemesinin önemli payı vardı. Ancak Türkiye'nin, AB'nin MDAÜ'ler, Kıbrıs ve Malta'yı kapsayan yeni genişlemesinde yeri olmadığı kesinlik kazanması çok sürmedi.

Bu konuda Komisyon Gündem 2000 Tebliği ve ardından yapılan Lüksemburg Zirvesi'nde alınan kararlar, Türkiye'nin yeni genişleme sürecine dahil edilmeyeceğinin işaretlerini kesin olarak vermişti. Bu doğrultuda 15-16 Aralık 1995'teki Madrid Zirvesi'nde MDAÜ'ler, Kıbrıs ve Malta ile ilgili tarihi kararlar alınırken, Türkiye, AB'nin gelecekteki beş yıllık siyasi gündemi içinde diyalog, işbirliği ve ortaklığın sürdürüleceği Birliğe komşu ülkelerden biri olarak nitelendirilmişti.²⁰⁰

¹⁹⁹ - Karluk, Rıdvan, "Avrupa Birliği ve Türkiye", 5.Baskı, İstanbul, Beta Basım Yayım ve Dağıtım, 1998, s.83; Birand, Mehmet A., "Türkiye'nin Avrupa Macerası " 1959-1999," 10.Baskı, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 2000 , s.481-482.

²⁰⁰ - Nas, Çiğdem, " The Enlargement Policy of the European Union and its Link with the External Dimension of Human Rights Policy with Special Emphasis on the Turkish Case" Marmara Journal of European Studies, Vol: 5, No: 1-2; 1997, s.187-188.

a-) GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN KAPSAMI

Gümrük Birliği Ortaklık ilişkilerimizin ekonomik dayanağını teşkil etmektedir. Dolayısıyla Gümrük Birliği, Türkiye için salt bir ekonomik entegrasyon hareketi olarak değerlendirilmemekte, Ortaklık metinlerinde de ifade bulduğu gibi Türkiye'nin Avrupa Entegrasyonunun bir aşaması olarak algılanmaktadır.²⁰¹ 1 Ocak 1996 tarihinde Gümrük Birliğinin yürürlüğe konulması ile Ortaklık ilişkilerimizde Ankara Anlaşmasının 5'inci Maddesi uyarınca son döneme geçilmiştir. Nitekim Ankara Anlaşmasının 28'inci Maddesinde Ortaklığın nihai hedefi Türkiye'nin AB'ne tam üyeliği olarak belirlenmiştir. Gümrük Birliği, taraflar arasındaki ticarete mevcut gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve miktar kısıtlamalarıyla, her türlü eş etkili tedbirin kaldırıldığı, ayrıca, birlik dışında kalan üçüncü ülkelere yönelik olarak da, ortak gümrük tarifesinin uygulandığı bir ekonomik entegrasyon şekli olarak tanımlanmaktadır. Gümrük Birliği kapsamında malların hiç bir engellemeyle karşılaşmadan serbest dolaşımı esastır. Bu nedenle, Gümrük Birliği tarafları arasında malların serbest dolaşımını güvence altına almak ve muhtemel ticaret sapmalarını ortadan kaldırmak üzere taraflar arasında ortak ticaret politikası tedbirlerinin uygulanması zorunlu hale gelmektedir.

Söz konusu uygulamalar ithalat ve ihracatı düzenleyen temel kurallardan, üçüncü ülkelere karşı uygulanan tercihli rejimlerin üstlenilmesini ve özellikle günümüzde önem kazanan standartlar ve teknik mevzuat dahil çok geniş bir yelpazede mevzuatların uyumlaştırılmasını gerektirmektedir. Bunun yanısıra, ticareti dolaylı etkileyen rekabet kurallarının da taraflar arasında eşit düzeyde uygulanması önem arz etmektedir. Bu gelişime paralel olarak Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği'nin kurallarını belirleyen ve 6 Mart 1995 tarihinde kabul edilen 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) , Ankara Anlaşması ve Katma Protokolü aşan yükümlülükler ihtiva etmektedir. 1/95 sayılı OKK'da zikredilen söz konusu yükümlülüklerin bir kısmının, Gümrük Birliği ile birlikte bir kısmının ise belirli bir geçiş dönemi zarfında

²⁰¹ - Vardar, Deniz, "Türkiye Avrupa Topluluğu/Avrupa Birliği İlişkileri, Türk Dış Politikasının Analizi", Sönmezoğlu, Faruk (der.), İstanbul, Der Yayınları,1998, s.223.

tamamlanması öngörülmüştür. Ancak halihazırda Karar'da öngörülen geçiş süreleri tamamlanmış bulunmaktadır.

1/95 sayılı OKK aşağıdaki alanlarda hükümler içermektedir.

- a- Malların serbest dolaşımı (taraflar arasında gümrük vergisi ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması ve Ortak Gümrük Tarifesi uyumu),
- b- Teknik mevzuat uyumu,
- c- Ortak Ticaret Politikası'na uyum,
- d- AB'nin tercihli gümrük rejimlerinin üstlenilmesi,
- e- Türkiye'nin Topluluk Ortak Tarım Politikası'na uyumu ve tarım ürünleri ticaretinde uygulanacak tercihli rejim,
- f- Gümrük Kodu'na uyum ve karşılıklı idari işbirliği,
- g- Yasaların yakınlaştırılması (Fikri, sınai ve ticari mülkiyetin korunması, Gümrük Birliği'nin rekabet kuralları, ticari korunma araçları, kamu alımları, vergilendirme),
- h- Kurumsal hükümler (Gümrük Birliği Ortak Komitesi, danışma ve karar usulleri, uyuşmazlıkların çözümü, korunma tedbirleri).

Gümrük Birliği Kararı kurumsal hükümler de içermektedir. 1/95 sayılı OKK, Gümrük Birliğinin işleyişiyle doğrudan ilgili alanlarda Türk mevzuatının, Topluluk mevzuatıyla sürekli uyumu ilkesini tesis etmiş ve bu alanları, ticaret politikası, üçüncü ülkelerle imzalanan ve sanayi ürünleri itibariyle ticari boyutu olan anlaşmalar, sanayi ürünleri ticaretindeki teknik engellerin kaldırılmasına ilişkin mevzuat, rekabet, sınai ve fikri mülkiyet ile gümrük mevzuatı olarak belirlemiştir. Karar, söz konusu uyum ilkesini hayata geçirmek için temelde üç prensibe dayanan sürekli bir danışma prosedürü öngörmüştür.

Bu çerçevede şu kararlar alınmıştır:

1- Bir Gümrük Birliği Ortak Komitesi kurulması ve Komite'nin görevlerini yerine getirmesine yardım için gerekli göreceği şekilde alt komiteler ve çalışma grupları oluşturulması,

2- Komisyon, Konsey ya da Türkiye tarafından gümrük birliğinin doğrudan işleyişiyle ilgili bir mevzuat hazırlandığında ya da kabul edildiğinde, Komite içinde bir danışma ve bilgilendirme sürecinin tesis edilmesi,

3- Komisyonun teknik konularla ilgili komite toplantılarında Türk uzmanların da yer alması karara bağlanmıştır.

b-) GÜMRÜK BİRLİĞİ ERTESİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN UYUM ÇALIŞMALARI

1/95 sayılı OKK hükümleri doğrultusunda, Türkiye ile AB arasında sanayi ürünleri ticaretinde gümrük vergileri, 1 Ocak 1996 itibarıyla sıfırlanmış ve Türkiye üçüncü ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) uygulamaya başlamıştır.

Bu durumun tek istisnası, 1996 yılında başlayan ve 2000 yılı sonuna kadar süren beş yıllık geçiş döneminde, otomobiller, ayakkabılar, deriden mamuller ve mobilyalar gibi kısıtlı sayıdaki hassas ürün için üçüncü ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) hadlerinden daha yüksek gümrük vergileri tatbik edilmesi olmuştur. Ancak 2001 yılında ithalat rejimimizin yürürlüğe konulmasıyla, bu konudaki geçiş süreci de sona ermiş ve tüm sanayi ürünleri itibarıyla OGT oranlarına uyum sağlanmıştır.

1 Ocak 2005 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren İthalat Rejimi de aynı çerçevede ve Gümrük Birliği kapsamındaki yükümlülüklerimizin yanısıra, DTÖ taahhütlerimiz ve üçüncü ülkelerle imzalanan serbest ticaret anlaşmalarının hükümleri dikkate alınarak hazırlanmıştır.²⁰²

Bu kapsamda, sanayi ürünleri itibarıyla üçüncü ülkeler için Gümrük Birliği öncesinde %16 seviyesinde olan ortalama koruma oranı, 2005 yılı İthalat Rejimi

²⁰²- Vardar, Deniz, "Türkiye Avrupa Topluluğu/Avrupa Birliği İlişkileri, Türk Dış Politikasının Analizi", Sönmezoğlu, Faruk (der.), İstanbul, Der Yayınları,1998, s. 220-221.

kapsamında %4,2 seviyesine gerilemiştir. Gümrük vergilerinin AB ve EFTA'ya karşı sıfırlanması, üçüncü ülkelere karşı ise OGT seviyesine indirilmesi, Gümrük Birliği öncesinde bir çok sanayi sektöründe, rekabet gücünün bu indirimleri kaldıramayacağı ve bunun sonucunda faaliyetlerine son vermek zorunda kalacakları endişesine yol açmıştır.

Ancak, 1980'li yıllarda uygulamaya konulan ihracata dayalı dışa açık ekonomik politikaların esasen ülkemizi giderek uluslararası rekabete açarak, bir çok sanayi sektörünü bu rekabete kendilerini hazırlama yönünde teşvik etmiş olması, bu endişelerin büyük oranda yersiz olduğunu ortaya koymuştur.

Türkiye, AT'ye karşı gümrük vergilerini üç yıllık bir takvim çerçevesinde indirerek 1999 yılında sıfırlamıştır. AKÇT Antlaşması'nın 50 yıllık yürürlük süresinin 23 Temmuz 2002 tarihinde dolmasını müteakip, AB, 2002/595/EC sayılı Konsey Kararı ile AKÇT ile üçüncü ülkeler arasında yapılmış olan anlaşmalardan doğan hak ve yükümlülükleri 24 Temmuz 2002 tarihinden itibaren AT'ye devretme kararı almıştır. Bu bağlamda Türkiye-AKÇT Serbest Ticaret Anlaşması'nın yeni muhatabı AT olmuştur.²⁰³

Üçüncü ülkelerden ithalatı düzenleyen ve kısıtlayan kurallar ile ilgili uyum çalışmaları kapsamında, Topluluk tarafından üçüncü ülkelere karşı belirli tekstil ve konfeksiyon ürünleri ithalatında söz konusu olan miktar kısıtlaması ve gözetim önlemleri ülkemiz tarafından da uygulanmaya başlanmış ve gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde, 23 ülke ile tekstil ve konfeksiyon ürünleri ticaretine ilişkin Mutabakat Zabıtları imzalanmıştır.²⁰⁴

Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girdiği tarihten bu güne gerçekleştirilen uyum çalışmaları değerlendirildiğinde, 1996 yılında tesis edilen Gümrük Birliği'nin, taraflar arasında ileri düzeyde bir entegrasyon sağladığı ve Türkiye'yi özellikle ortak ticaret ve rekabet alanlarındaki AB müktesebatının üstlenilmesi ve uygulanması bakımından diğer aday ülkelere göre ileri bir konuma getirdiği görülmektedir. Bugün Türkiye, AB ile paralel ticaret politikaları uygulayan tek aday ülke durumundadır.

²⁰³-<http://www.deltur.cec.eu.int>. Erişim Tarihi : 12.02.2006.

²⁰⁴-<http://www.abhaber.com>. Erişim Tarihi : 02.02.2006.

Gümrük Birliği çerçevesinde Türkiye, ortak ticaret politikasına ilişkin önlemlerin yanı sıra, teknik mevzuat, fikri ve sınai mülkiyetin korunması, devlet yardımları, ticari nitelikli devlet tekelleri ve rekabet hukuku alanlarında da AB mevzuatına önemli ölçüde eşdeğer düzenlemeleri hayata geçirmiş bulunmaktadır. Bu süreçte vurgulanması gereken önemli bir husus, Türkiye'nin söz konusu kapsamlı düzenlemeleri AB'den ciddi ölçülerde teknik ya da mali destek almadan gerçekleştirmiş olmasıdır. Türkiye, Gümrük Birliği kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirirken gerek idari gerekse ekonomik yapısının yeni koşullara uyum gösterebilme kapasitesini ortaya koymuştur.

II- LÜKSEMBURG ZİRVESİ VE TÜRKİYE'NİN YENİ GENİŞLEME SÜRECİNDEN DIŞLANMASI

A- GÜNDEM 2000 BELGESİ VE TÜRKİYE

16 Temmuz 1997'de açıklanan ve Komisyonun MDAÜ'lerin üyelik başvurularına ilişkin görüş raporları ile genişleme stratejisine yönelik önerilerini içeren Gündem 2000 belgesinde, Türkiye'ye ilişkin değerlendirmeler çok kısa tutulmuştu. Belgede Türkiye, yeni genişleme sürecindeki adaylardan biri olarak sayılmayarak diğer aday ülkelerden ayrı bir başlık altında ele alındı.²⁰⁵ Burada öncelikle 1989 tarihli Komisyonun görüş raporuna atıf yapılarak, Türkiye'nin tam üyeliğe ehil olduğu bir kez daha teyit edildi. Ayrıca Türkiye'ye, diğer aday devletlerle aynı objektif standart ve kriterlerin uygulanacağı belirtildi. Türkiye ile kurulan gümrük birliğinin de tatmin edici biçimde işlendiği, ancak siyasi koşulların, mali işbirliğinin ve siyasi diyaloğun GB kararında öngörüldüğu şekliyle devam etmesine olanak tanımadığının altı çizildi. Bu çerçevede Türkiye ile ilişkiler bağlamında, 1989'dan beri bilinen eleştiriler tekrarlandı. Bunlar, Türkiye'nin bireysel haklar ve ifade özgürlüğünde AB standartlarının çok gerisinde olması, Güneydoğu sorununa barışçıl bir çözüm bulunmaması, işkence ve gözaltında kaybolma vakalarının sürmesi, Milli Güvenlik Kurulu'nun(MGK) siyasi hayatta ağırlıklı rolünün giderek artması, Türk-Yunan anlaşmazlıklarının uluslararası hukuka uygun olarak, özellikle de Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) yargı yetkisine dayanarak çözümlenmesi ve Türkiye'nin Kıbrıs

Sorunu'nun BM kararlarına göre çözümüne destek vermesi gerektiği şeklinde özetlenebilir.²⁰⁶

Belge, Türkiye'ye yönelik bu eleştirileri getirirken diğer yandan da AB'nin, Türkiye'nin sorunlarını aşmasında destek olması ve Birlikle daha yakın bağlar kurmasını teşvik etmesi gerektiğini ifade etmişti. Bu doğrultuda Türkiye ile giderek artan işbirliğinin, ortaklık anlaşması ve Gümrük Birliği temeline dayanması öngörülüyordu.

Burada Türkiye ile gelecekteki ilişkilerin gelişimi üzerine, Komisyonun hazırladığı "Reflection Paper" adlı tebliğdeki önerilere dikkat çekilmekteydi. Komisyondan, 24 Mart 1997'de Apeldoorn'da yapılan gayri resmi Konsey toplantısında, Türkiye ile ilişkilerin Gümrük Birliği çerçevesinde geliştirilmesi konusunda hazırlanması istenen tebliğ, Gündem 2000 ile aynı tarihte Komisyonca açıklandı. Bu tebliğde, 1 Ocak 1996'da başlayan Gümrük Birliği çerçevesinde ilişkilerin ilerletilmesi Türkiye için yeterli görülüyordu. Ancak Türkiye ile ilişkilerin bu çerçevede geliştirilmesi, siyasi alanda yerine getirilmesi gereken koşullarda ilerleme kaydedilmesi şartına bağlanmıştı. Bununla da yetinmeyerek Komisyon, Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesini, özel sektörün dinamizmine rağmen ekonomik alanda daha fazla ilerleme sağlanması koşuluna da bağladı. Buna karşılık, Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi doğrultusundaki önerilerin hayata geçirilmesi için AB'nin mali yardım yapması gerektiğinin de önemle altını çizdi.²⁰⁷

Sonuç olarak, Gündem 2000'de Türkiye'ye yönelik yapılan değerlendirmeler, aslında Komisyonun 1989'daki görüş raporundan çok farklı bir nitelik taşıyordu. Geçen süre içinde tam üyelik Türkiye'nin tek hedefi olarak kalırken, AB, Türkiye'yi sorunlu ve stratejik bir bölgede önemli ve iyi ilişkiler kurulması ve sürdürülmesi gereken bir ortak olarak görme eğilimini sürdürmüştü.

²⁰⁵ - Birand, Mehmet A., "Türkiye'nin Avrupa Macerası " 1959-1999," 10.Baskı, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 2000 , s.500-501.

²⁰⁶- Karluk, Rıdvan, "Avrupa Birliği ve Türkiye", 5.Baskı, İstanbul, Beta Basım Yayım ve Dağıtım, 1998, s.83.

²⁰⁷- Baykal, Sanem ve Arat, Tuğrul, " AB'yle İlişkiler", Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, Baskın Oran (ed.) , İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, 345-346.

Türkiye, AB'nin bu eğilimini yansıtan Gündem 2000'deki önerileri yeterli bulmayarak müzakere açılması öngörülen aday ülkeler arasında sayılmamasına tepki gösterdi. Komisyonun Türkiye ile ilişkilerin, gümrük birliğinin ötesinde geliştirilmesi için sunduğu programda tam üyeliğe açık bir atıf yapılmaması da görüşün temelsiz olmadığını kanıtlamaktaydı. Türkiye, Gündem 2000'in açıklanmasını takip eden aylarda, AB'nin belgede ifade edilen pozisyonunu değiştirmesi için yoğun bir çaba içine de girdi. Bu çerçevede Türkiye, öncelikle Brüksel'e, Kıbrıs ile müzakerelere başlanmasının adadaki sorunun çözümünü olumsuz etkileyebileceği mesajını verdi. Daha sonra da, Türkiye'nin adaylığına karşı çıkan Almanya'nın direnci ve İngiltere'nin isteksizliği bertaraf edilmeye çalışıldı. Bu iki ülkeye karşı Türkiye'nin adaylığını destekleyen Fransa ile de daha yakın ilişkiler kuruldu.

Ayrıca Türkiye, ABD'nin de desteğini almaya çalıştı ve 1997 sonbaharı boyunca ABD'li diplomatlar, AB politikacılarını Türkiye'ye adaylık statüsü tanınması konusunda ikna etmeye çalıştılar.²⁰⁸

B- LÜKSEMBURG ZİRVESİ

Türkiye'nin tüm çabalarına karşın 13 Aralık 1997'de yapılan Lüksemburg Zirvesi'nde alınan kararlar aksi yönde oldu. Zirvede, tam üyeliğe ehil olduğu bir kez daha teyit edilse de, Türkiye'nin tam üyelik için öngörülen siyasi ve ekonomik koşulları karşılayamadığından dolayı yeni katılım sürecine alınmayacağı ifade edildi. Böylelikle Türkiye, AB'nin MDAÜ'ler ve Kıbrıs'ı kapsayan yeni katılım sürecinden resmen dışlanmış oldu. Daha önce Gündem 2000'de olduğu gibi bu zirvede de, Türkiye'ye diğer aday ülkelerle aynı kriterlerin uygulanacağı belirtilmişti. Ancak, bir yanda müzakerelerin başlatılması açısından iki gruba ayrılarak da olsa katılım sürecine dahil edilen onbir aday ülke, diğer yanda ise Türkiye bulunuyordu. Ayrıca, 1993 Kopenhag Zirvesi'nde tam üyelik için saptanan kriterler de Türkiye için aday olma kısıtları olarak öngörülmekteydi.²⁰⁹

²⁰⁸ - Öniş, Ziya, “ Lüksemburg, Helsinki and Beyond : Towards an Interpretation of Recent Turkey-EU Relations” , Government and Opposition, Vol: 35, no: 4, Autumn 2000, s.463-466.

²⁰⁹ - Kabaalioğlu, Haluk, “ Turkey and European Union : Converging or Drifting Apart? “ , Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Dergisi Cilt : 7, Sayı : 1-2, 1999, s.134-136.

On bir aday ülke için bunları üyeliğe hazırlayacak bir güçlendirilmiş katılım öncesi strateji hazırlanmasını karıştıran zirvede Konsey, Türkiye için ise ülkeyi her alanda AB'ye yakınlaştırmak için üyeliğe hazırlayacak bir strateji öngörmekteydi. Bu strateji, Ankara Anlaşması'nın sağladığı olanakların geliştirilmesi, mevcut Gümrük Birliği'nin güçlendirilmesi, mali işbirliğinin uygulanması, Birlik müktesebatının benimsenip uygulanması ve Türkiye'nin AB'nin belli program ve kuruluşlarına katılımının sağlanması gibi unsurları içeriyordu.

Konsey, bu stratejinin özellikle Ankara Anlaşması'nın 28. maddesinden hareketle, Kopenhag Kriterleri ve Ortaklık Konseyinin 29 Nisan 1997 tarihli kararı ışığında, Ortaklık Konseyince yeniden değerlendirileceğini de ifade etti. Böylelikle ilk kez bir Konsey zirvesi kararında, Ankara Anlaşması'nın 28. maddesine atıf yapılmış oldu. Bu da Türkiye-AT ilişkilerinde, Ortaklık Anlaşması çerçevesinde son döneme geçildiği anlamına geliyordu.²¹⁰

Lüksemburg'ta Konsey, aday ülkeler arasına almadığı Türkiye'yi, Avrupa Konferansı'nın açılış toplantısına davet ederek teselli etmeye çalıştı. Bu konferansta katılımcılar genel sorunları tartışmanın yanı sıra, dış politika, güvenlik, adalet ve içişlerinde işbirliği ve diğer ortak konularda işbirliğinin derinleştirilmesini görüşeceklerdi. Konsey bu davet ile 11 adayı da içine alan tek çerçeveli katılım sürecine, Türkiye'yi adaylık vermeden dahil etmeyi amaçlıyordu. Ancak Konsey, bu konferansa katılımı bile Türkiye için bazı önkoşulların yerine getirilmesi şartına bağladı. Bu koşullar daha önce Gündem 2000'de ve son olarak da Lüksemburg Zirvesi'nde öngörülen koşulların aynıydı.²¹¹

Sonuç olarak, Lüksemburg Zirvesi kararlarıyla Konsey, Türkiye'ye süresi belirsiz ve içi doldurulmamış bir tam üyelik perspektifi vermeye çalıştı. Ancak Kopenhag Zirvesi'nde MDAÜ'lere yapılan muamelenin aksine, Türkiye için ne bir katılım öncesi strateji öngörülüp ne de Türkiye on bir aday ülkeyi kapsayan yeni

²¹⁰- Karluk, Rıdvan, "Avrupa Birliği ve Türkiye", 5.Baskı, İstanbul, Beta Basım Yayım ve Dağıtım, 1998, s.90; Baydarol, Can, "Avrupa Birliği'nin Genişlemesi", Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Ankara, 1998, s.323.

²¹¹-Kabaalioğlu, Haluk, "Turkey and the European Union : Converging or Drifting Apart? Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt: 7, Sayı 1-2, s.134-140.

katılım sürecine dahil edilmişti. Hatta, Türkiye'yi üyeliğe hazırlamak için öngörülen stratejinin uygulanması ile yine Türkiye'yi teselli etmek için tasarlanan Avrupa Konferansı'na katılım, diğer adaylardan tam üyelik için istenen koşulların yerine getirilmesi şartına bağlanmıştı. Bu da Türkiye'ye diğer adaylarla aynı objektif kriterlerin uygulanmadığının açık kanıtını oluşturuyordu.²¹²

Zirvedeki Türkiye'ye yönelik bu negatif ve ayrımcı yaklaşımın ardından Türkiye-AB ilişkilerinin yapıcı ve çok yönlü bir diyalog içinde sürmesi beklenemezdi. Nitekim, Türkiye'nin ilk tepkisi de sert oldu. Mesut Yılmaz Hükümeti 14 Aralık 1997'de açıklanan bir bildiri ile zirve sonuç bildirgesinde bazı olumlu unsurlar bulunmakla birlikte, alınan kararların kabul edilemez olduğunu ifade etti.²¹³ Burada Türkiye'nin, diğer aday ülkelerle aynı çerçevede, aynı iyi niyetli yaklaşım ve objektif kriterlerle değerlendirilmediği üzerinde duruldu. Ayrıca Türkiye için yeni ve olumlu bir adım olarak öngörülen noktaların, gerçekte üstlenilmiş taahhütler olduğu ve bunların yıllardır AB tarafından yerine getirilmediği eleştirisi de getirildi. Türkiye'nin iç yapısı ve Kıbrıs da dahil dış politikasına ilişkin değerlendirmelerin ise kısmi, önyargılı ve abartılı olduğu vurgulandı. Türkiye bu tepkisini de Brüksel ile, İnsan Hakları, Yunanistanla ilişkiler ve Kıbrıs konusunun artık tartışılmayacağını belirtip, siyasi diyalogu keserek somutlaştırdı.

Türkiye yine, Avrupa Konferansı'na katılımı için öne sürülen koşulları kabul edilmez bularak konferansa katılmayı da reddetti. Bu tepkisine karşın Türkiye, 1987'deki başvurusunu geri çekmeyi düşünmediğini açıklayarak 1 Ocak 1996'da başlayan GB'nin sürdürüleceğini belirtti. Böylece Türkiye, AB ile bağları tümüyle koparma yoluna gitmemiş olmaktaydı.²¹⁴

AB'ye yönelik tavrını, ilişkileri tümüyle koparmayıp yalnızca siyasi diyalogu kesmek şeklinde belirleyen Türkiye'nin, adaylığına karşı çıkan ülkelere,

²¹²- Baun, Michael J., “ A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement”, Lanham, Rowman and Littlefield Publishers, 2000, s.93-94.

²¹³- Sayılğan, Şevket, “AB-Türkiye İlişkileri ve Makro Mikro Düzeyde Yapısal Uyumun Değerlendirilmesi”, yeni Türkiye, Yıl: 6, Cilt: 1, Sayı: 35, Eylül-Ekim 2000, s.341-342.

²¹⁴- Baun, Michael J., “ A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement”, Lanham, Rowman and Littlefield Publishers, 2000, s.99; Karluk, Rıdvan, “Avrupa Birliği ve Türkiye”, 5.Baskı, İstanbul, Beta Basım Yayım ve Dağıtım, 1998, s.92.

özellikle de Almanya ve Yunanistan'a karşı tepkisi ise çok daha şiddetli oldu. Lüksemburg'ta Türkiye'nin adaylığına destek veren İtalya ve Fransa'nın aksine, Almanya'nın Türkiye'nin adaylığına soğuk bakması, bu ülkenin geleneksel insan hakları politikasına dayanmaktaydı. Ayrıca Kohl Hükümeti de, yaklaşan genel seçimler için yabancı ve göçmen karşıtı bir propaganda yürütmekteydi. Türkiye'nin Kohl Hükümetine sert tepkisi, Başbakan Yılmaz'ın açıklamalarında açık biçimde görülmekteydi.

Başbakan, AB'nin doğuya genişlemesi konusundaki Alman politikasını, Nazi Almanyası'nın "lebensraum " ²¹⁵ politikasına benzetecek kadar sert açıklamalar yaptı ve Kohl'ü AB'yi bir "Hristiyan Klübü"ne dönüştürmekle suçladı. ²¹⁶ Başbakan ayrıca, Almanya'nın bu tavrıyla Avrupa'nın sınırlarını Bulgaristan'da sonlandırmayı amaçladığını da ifade etti. Lüksemburg'ta Türkiye'nin adaylığına en çok karşı çıkan diğer ülke de Yunanistan idi. Ege'deki Türk-Yunan anlaşmazlıkları ve Kıbrıs Sorunu ile zaten çok hassas dengede olan ilişkiler, özellikle 1995-1997 yılları arasında ardarda gelen Kardak ve S-300 füze krizleriyle daha gergin hale gelmiş ve Yunanistan iyice olumsuz bir tutum içine girmişti. Nitekim Türkiye-AB Gümrük Birliği çerçevesinde Türkiye'ye sağlanacak mali yardımlar da, Yunan vetosu nedeniyle bir türlü verilememişti. Bu durumda mali yardıma bile karşı çıkan Yunanistan'ın Türkiye'nin adaylığını kabul etme olasılığı bulunmuyordu. ²¹⁷

Türkiye-AB ilişkilerinin giderek bozulduğu sırada Lüksemburg'ta öngörülen ve Türkiye'nin de davet edildiği Avrupa Konferansı 12 Mart 1998'de Londra'da toplandı. Konferans öncesinde AB Dönem başkanı İngiltere ve AB Komisyonu, Türkiye'yi ikna

²¹⁵ - Lebensraum : Almanca “yaşam yeri” anlamına gelir. İkinci Dünya Savaşının başlama sebeplerinden biri de Almanların lebensraum talepleridir. 1933 ve 1945 yılları arasında Naziler tarafından slogan olarak kullanılan “hayat sahası” anlamındaki bu terim, Almanya'nın topraklarını genişletme ve özellikle Doğu Avrupa'daki komşu bölgeleri nüfuz alanına sokma isteğinin simgesi olmuştur.

²¹⁶ - Park, William, “Turkey's European Union Candidacy : From Luxemburg to Helsinki-to Ankara?” , Mediterranean Politics, Vol : 5, No: 3, Autumn 2000, s.35.

²¹⁷ - Kramer, Heinz, “Turkey and European Union: A Multidimensional Relationship with Hazy Perspectives”, Turkey between East and West : New Challenges for a Rising Regional Power, Vojtech Mastny and Craig Nation (eds.), Westview Pres, 1996, s.198-199 ; Baun, Michael J., “ A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement”, Lanham, Rowman and Littlefield Publishers, 2000, s.100.

etmek için bir son dakika girişiminde bulundular. Bu girişim, Türkiye'ye yönelik daha kapsamlı bir gümrük birliği anlaşması teklifi ile tarım, sanayi, hizmetler gibi alanlarda işbirliğinin artırılmasını öngörmekteydi. Ancak bu diplomatik çabaya Türkiye'nin yanıtı olumsuz oldu. Konferans, Türkiye dışında on bir aday ülke ve on beş AB üyesinin katılımıyla yapıldı. Böylece Türkiye, AB ile siyasi ilişkilerin yeniden kurulmasını reddeden tavrını korudu.²¹⁸ Türkiye'nin Avrupa Konferansı'na katılmayı reddettiği sırada Komisyon Mart 1998'de, Lüksemburg Zirvesi'nde hazırlanması öngörülen "Türkiye için Avrupa Stratejisi"ni ilan etti. Strateji, Lüksemburg'ta ifade edilen unsurları içermekte ve GB'nin derinleştirilmesi ile genişletilmesini temel hedef olarak ortaya koymaktaydı.

Cardiff Zirvesi'nde strateji, "Türkiye'yi Üyeliğe Hazırlama Stratejisi" olarak öngörüldü ve Konsey, Komisyonun önerilerinin ilişkilerin sağlam ve sürekli bir temelde geliştirilmesi için uygun bir platform oluşturduğunu ifade etti. Böylelikle Konsey, Türkiye ile ilişkileri kısmen de olsa düzeltmenin ve Lüksemburg'taki hatasından dönmenin ilk işaretlerini de vermiş oldu. Bu çerçevede Türkiye'yi üyeliğe hazırlama stratejisine ilaveten, Türkiye ile ilişkilere "AB'nin Genişlemesi" başlığı altında değinilmesi de olumlu bir gelişme idi. Böylelikle resmen olmasa da AB; Türkiye'yi bir üye ülke adayı olarak görme eğilimine girmiş oldu. Zirve Sonuç Bildirgesi'nin bu eğilimi yansıtan diğer kararları ise Türkiye'ye yönelik mali destek ve müktesebat uyumuna ilişkindi. Bu noktada Konsey, Türkiye'yi üyeliğe hazırlama stratejisi çerçevesinde Türkiye'ye mali destek sağlanması gerektiğini ve bunun için Komisyonun çeşitli çözüm yolları arayacağını ifade etti. AB müktesebatına uyum konusunda ise Konsey, Dönem Başkanı ülke, Komisyon ve Türkiye'yi, Türk mevzuatının ve uygulamalarının AB müktesebatıyla uyumlaştırılması hedefini gözetmeye çağırırdı. Bu, genişleme sürecindeki diğer aday ülkelerle yürütülen tarama sürecinin bir benzeri olmakla beraber, Türkiye'ye adaylık statüsü tanınması anlamı taşımıyordu. Son olarak zirvede, Komisyonun 1998 sonunda hazırlayacağı yıllık ilerleme raporlarından Türkiye'ye ilişkin olanının, Ankara Anlaşması 28'inci maddesi

²¹⁸ - Hatipoğlu, Hale O., " Lüksemburg Çıkmazından Helsinki Dönemecine" , Foreign Policy, Yıl : 2, Sayı : 6, Yaz 1999, s.88-89.

ve Lüksemburg Zirvesi kararlarına dayanacağı da ifade edildi. Bu rapor, Türkiye ile ilişkilerin, Türkiye'nin tam üyelikten doğan yükümlülükleri üstlenebileceğini öngörece kadar gelişip gelişmediğini ortaya koyacaktı.²¹⁹

Cardiff Zirvesi Türkiye açısından bakıldığında somut bir netice vermemiştir denebilir. Zirvede AB, Lüksemburg sonrası bozulan ilişkileri düzeltmek için bazı adımlar atmış izlenimi verse de Türkiye, beklentilerinin karşılanmadığı görüşünü savunmaktaydı.

Bu noktada Türkiye, Avrupa Stratejisi'nin Türkiye'yi üyeliğe hazırlama stratejisi haline getirilmesi şeklindeki formül ile zımnen on iki aday ülke arasında sayılmasını olumlu bulsa da, bu adaylığın ancak "sanal" bir adaylık olacağını vurguladı. Dolayısıyla Türkiye, AB ile siyasi diyalogu yeniden başlatmak için de herhangi bir sebep olmadığını belirtti.²²⁰

Cardiff Zirvesi, AB-Türkiye ilişkilerinde önemli bir değişikliğe yol açmazken Komisyon, Lüksemburg ve Cardiff kararları ışığında Türkiye ve diğer aday ülkelerin katılım yolunda kaydettiği ilerlemelere ilişkin bir yıllık ilerleme raporlarını 4 Kasım 1998'de yayınladı. Raporda Türkiye, Kopenhag kriterleri ışığında diğer adaylarla birlikte ve özel bir kategoriye sokulmaksızın Komisyonca değerlendirilmeye tabi tutuldu. Bu niteliğiyle rapor, AB'nin Türkiye'ye diğer adaylarla aynı kriterler temelinde muamele edildiğini göstermeyi amaçlıyordu. Siyasi, ekonomik ve müktesebatın üstlenilmesi kriterleri açısından değerlendirmeler yapan Komisyon, Türkiye'nin özellikle siyasi kriterler bakımından tam üyeliğe ve üyelik müzakerelerinin başlamasına hazır olmadığı sonucuna vardı. Böylelikle Türkiye'yi diğer adaylarla birlikte ele almakla birlikte rapor, Türkiye'nin beklentilerini karşılayamadı.

²¹⁹ - Loğoğlu, Faruk, " Helsinki'nin Birinci Yılında Türkiye-AB İlişkileri", Mülkiye, Cilt: XXV, Sayı : 226, Ocak- Şubat 2001, s.180 ; Baun, Michael J., " A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement", Lanham, Rowman and Littlefield Publishers, 2000, s.130; Kabaalioğlu, Haluk, "Turkey and the European Union: Converging or Drifting Apart?", Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt :7, Sayı : 1-2, 1999, s.141-142.

²²⁰ - Kuniholm, Bruce, " Turkey's Accession to the European Union: Differences in European Union and US Attitudes and Challenges for Turkey", Turkish Studies, Vol: 2, No: 1, Spring 2001, s.27-28.

Türkiye, Avrupa Konseyi zirve toplantılarında adaylık statüsü verilmedikçe, komisyon rapor ya da önerilerinin Türkiye-AB ilişkilerinde önemli değişim yaratamayacağını vurgulayarak tepkisini ortaya koydu.²²¹ 11-12 Aralık 1998'de yapılan Viyana Zirvesi'nde Türkiye ile ilişkiler, Komisyonun 4 Mart 1998'de hazırladığı Türkiye için Avrupa Stratejisi çerçevesinde değerlendirildi. Burada Komisyonun önerdiği stratejinin daha ileri götürülerek, Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi öngörüldü. Ancak Konsey, Türkiye'de demokratik hukuk devleti ve azınlıklar konularındaki sorunların halen sürmekte olduğunu da vurguladı. Kısa ve genel ifadeler içeren bu zirve sonuçları, Lüksemburg sonrası ilişkilerdeki bozulmanın hala tamamıyla düzelmediğini açıkça ortaya koymaktaydı. Böylece Viyana Zirvesi kararları, ilişkilerdeki mevcut durumun bir teyidi olmaktan öteye gidemedi.²²²

Aslında Viyana Zirvesi'nden olumlu ve somut kararlar çıkması, Türkiye-AB ilişkilerinin Öcalan Krizi nedeniyle gerginleştiği bir dönemde pek mümkün değildi. Terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın Suriye'yi terketmesi sonrasında, Yunanistan ve İtalya'nın sağladığı destekle kaçması ve İtalya'ya sığınması ile birlikte, AB-Türkiye ilişkileri bir kez daha gerginleşmişti. Oysa bu sırada Almanya başta olmak üzere bazı üye ülkelerdeki iktidar değişikliği ile Hristiyan Demokratlar'ın yerini sosyal demokrat partilere bırakması ilişkilerin olumlu yönde seyredebileceği bir ortam yaratabilirdi. Nitekim Almanya'da iktidara gelen Schröder Hükümeti de bu doğrultuda Türkiye'nin adaylığı konusuna eğilme ihtiyacı hissetti. Schröder Hükümetinin Türkiye'nin adaylığına yönelik yaklaşımı, daha önceki Hristiyan Demokrat iktidarın kültür-kimlik farklılığı görüşünün aksine, Kopenhag kriterlerinin karşılanması üzerine odaklanmıştı.

Almanya'daki yeni Sosyal Demokrat-Yeşiller koalisyonunun Türkiye politikası ile birleşince AB-Türkiye ilişkilerinin olumlu yönde seyretmesi için uygun ortam da doğmuş oldu.²²³

²²¹- Eralp, Atilla, “ Turkey in the Enlargement Process from Lüksemburg to Helsinki “ , Perceptions, Vol: 5, No: 2, June-August.

²²²- Viyana Zirvesi, İKV Dergisi, Sayı: 140, Ocak-Nisan 1998, s.58-60 .

²²³- Eralp, Atilla, “Turkey in the Enlargement Process, from Luxembourg to Helsinki”, Perceptions, Vol: V, No: 2, June-August 2000, s.29-30 ; Kuniholm, Bruce, “Turkey’s Accession to the European Union: Differences in the European and the US Attitudes, and Challenges for Turkey, Turkish Studies, Vol : 2, No: 1, Spring 2001.

Ortaya çıkan bu yeni olumlu ortamı yaratan başka sebep ve gelişmeler de vardı. Öncelikle Türkiye'de 18 Nisan 1999 seçimleri ile milliyetçi eğilimli partilerin iktidara gelmesi Avrupa'da, Lüksemburg'taki dışlanmanın içeriye yansımaları olarak algılanmıştı. Bu açıdan, "AB içinde bir Türkiye'nin daha istikrarlı ve işbirliğine açık olacağı kanısı AB'de yerleşmeye başlamıştı. Bu arada Öcalan'ın yakalanması da AB'de, Türkiye'de demokrasi ve insan haklarındaki reformların önünün açılacağı beklentisi yarattı. Yine aynı dönemde Kosova'da devam eden savaş ve bölgeye yönelik NATO müdahalesi bağlamında Türkiye'nin stratejik önemi de yeniden öne çıkmıştı. Özellikle AB'nin bölgede kurmayı planladığı istikrar Paketi'nde bölge ülkeleriyle iyi ilişkileri olan Türkiye önemli rol oynayabilirdi. Bununla bağlantılı olarak, ABD'nin, Türkiye'nin stratejik önemini daha da artırması paralelinde, AB adaylığına sağladığı destek ilave bir faktör olarak göze çarpmaktaydı.²²⁴

Tüm bu faktörlerin yarattığı olumlu atmosferde gerçekleşen 3-4 Haziran 1999'daki Köln Zirvesi'nde, özellikle Almanya'nın yoğun çabalarına karşın somut adımlar atılamadı. Bazı üye devletlerce de desteklenen Alman Şansöyesi Schröder, Türkiye'ye bir aday ülke olarak muamele edilmesi yönünde Konseyde görüş birliği sağlamaya çalıştı ise de başarısız oldu. Almanya'nın bu doğrultuda hazırladığı taslak metin, İngiltere ve Fransa'nın desteğine rağmen Yunanistan ve diğer bazı üye ülkelerin itirazları nedeniyle kabul görmedi. Türkiye, Almanya'nın çabalarını memnunlukla karşıladı. AB'nin politikasını, tek bir üye devletin belirlemesine izin vermeye yönelik yaklaşımını değiştirmediyiğini ve bu nedenle Temmuz 1999'da yapılacak II. Avrupa Konferansı'na da katılmayacağını bildirdi. Böylece Türkiye'nin adaylığı konusu, Finlandiya'nın dönem başkanlığı sırasında yapılacak olan Helsinki Zirvesi'ne kalmış oldu.²²⁵

²²⁴ - Baun, Michael J., "A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement", Lanham, Rowman and Littlefield Publishers, 2000, s.131 ; Hatipoğlu, Hale O., "Luxemburg Çıkmazından Helsinki Dönemecine", Foreign Policy, Yıl : 2, Sayı : 6, Yaz 1999, s.89-92; Baykal Sanem, Arat, Tuğrul, "AB'yle İlişkiler", Türk Dış Politikası Cilt II, Başkan Oran (ed.), İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.352.

²²⁵ -,Baun, Michael J., "A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement", Lanham, Rowman and Littlefield Publishers, 2000, s.130 ; Kramer, Heinz, "Turkey and European Union: A Multidimensional Relationship with Hazy Perspectives", Turkey between East and West : New Challenges for a Rising Regional Power, Vojtech Mastny and Craig Nation (eds.), Westview Press, 1996.

Köln Zirvesi'nde olumlu bir sonuç çıkmamasına karşın Helsinki Zirvesi öncesi Türkiye'nin adaylığı konusunda hemen hemen tüm üye ülkeler arasında bir görüş birliği oluşmuş görünüyordu. Bu noktada Türkiye'nin önündeki tek engel olarak ise Yunan vetosu kalmıştı. Ancak 1999 ortalarından itibaren iki ülke ilişkilerinde görülen olumlu gelişmeler üzerine, bu engelin de aşılma olasılığı belirdi. Özellikle, Türkiye'nin üyeliğinin Yunanistan'ın güvenliği açısından daha olumlu olacağını düşünen Yunan Dışişleri Bakanı G. Papandreu ile Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem arasındaki kişisel iyi ilişkiler, iki ülke ilişkilerine de yansdı. Ayrıca Yunanistan'ın en kısa sürede APB'ye katılmak istemesi ve bu amaçla kamusal ve özellikle de askeri harcamalarda kesintiye gitme zorunluluğu duyması da politika değişikliğinde önemli rol oynadı. Nitekim 5 Eylül 1999'da yapılan AB Dışişleri Bakanlarının gayriresmi toplantısında Yunanistan, prensipte Türkiye'yi aday ülke olarak kabul etmeye hazır olduğunu ilan etti. Ancak toplantıda hala, AB'nin Türkiye politikasının hangi çerçeveye oturtulacağı konusunda konsensüs oluşmamıştı. Bu noktada devreye, Komisyonun Ekim 1999'da yayınladığı ikinci ilerleme raporları girdi.²²⁶

İlerleme raporu, AB'nin Türkiye politikasının ana çerçevesini çizdi. Komisyon raporda, Türkiye'ye adaylık statüsü verilmesini önerdi. Komisyon, katılım müzakerelerinin ise Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmesi koşuluyla başlatılabileceğini ifade etti. Ayrıca Komisyon, Türkiye ile insan haklarına odaklanacak bir güçlendirilmiş siyasi diyalog ve Türkiye'yi katılıma hazırlamak için atılması gereken adımları ortaya koyacak bir Katılım Ortaklığı kurulmasını da önerdi. Türkiye'nin bir Ulusal Program hazırlaması, Katılım Ortaklığının uygulanmasını izlemek üzere Avrupa Anlaşmaları çerçevesinde işleyenlere benzer mekanizmalar kurulması ve AB müktesebatına uyumun taranmasına yönelik bir sürecin başlatılması da öngörüldü. 18 Ekim 1999'daki Tampere Zirvesi'nde AB liderleri, Türkiye'ye ilişkin olarak Helsinki'de olumlu bir karar alınması yönünde konsensüse vardılar. Böylece Helsinki Zirvesi öncesinde Türkiye'ye adaylık statüsü verilmesinin önünde herhangi

²²⁶-Park, William, "Turkey's European Union Candidacy ; From Luxemburg to Helsinki-to Ankara?", Mediterranean Politics, Vol : 5, No: 3, Autumn 2000, s.37-38 ; Öniş, Ziya,"Luxemburg, Helsinki and beyond: Towards an Interpretation of Recent Turkey-EU Relations", Government and Opposition, Vol: 35, No: 4, Autumn 2000, s.472-473.

bir engel kalmamış oldu.²²⁷

C- HELSİNKİ ZİRVESİ

10-11 Aralık 1999 tarihleri arasında Finlandiya'nın dönem başkanlığında gerçekleştirilen Helsinki Avrupa Konseyi Zirvesi'nde Türkiye Cumhuriyeti, Avrupa Birliği'ne tam üye adayı olarak kabul edilmiştir.²²⁸

Zirve toplantısında Avrupa Konseyi, Komisyon'un ilerleme raporunda da belirtildiği gibi, Türkiye'de yaşanan olumlu gelişmelerden ve Kopenhag Kriterleri çerçevesinde Türkiye'nin reformlara devam etme kararlılığından duyduğu memnuniyeti dile getirerek, Türkiye'nin AB üyeliğine aday olduğunu ifade etmiştir. Mevcut Avrupa Stratejisi kapsamında geliştirilecek bir ön katılım stratejisi ile Türkiye'deki reformlara destek sağlanacağını vurgulayan Konsey, söz konusu stratejinin, güçlendirilmiş siyasi diyalog ve Kopenhag Siyasi Kriterlerine uyumun yanı sıra, insan hakları konularını içereceğini belirtmiştir. Ayrıca Zirve'de Türkiye'nin, Topluluk programlarına katılabileceği belirtilmiştir.²²⁹

Alınan karar şüphesiz, Türkiye açısından memnuniyetle karşılanmıştır. Türkiye'nin çağdaş, demokratik, insan haklarına saygılı ve ekonomisi gelişmiş bir hukuk devleti olma yönündeki hedefiyle eşdeğerde tutulan AB'ye tam üyelik, bu kararla ileri bir safhaya taşınmıştır. Helsinki Zirvesi'ne kadar olan olumsuz hava zirveyle birlikte yumuşamaya başlamıştır.²³⁰

²²⁷ - "AB'ye Katılım yolunda 13 Aday Ülke İçin Avrupa Komisyonu Tarafından Hazırlanan Karma Belge ve Türkiye İlerleme Raporu" Ankara, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 1999, s.33 ; Baun, Michael J., " A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement", Lanham, Rowman and Littlefield Publishers, 2000, s.131.

²²⁸ - Baykal Sanem, Arat, Tuğrul, "AB'yle İlişkiler", Türk Dış Politikası Cilt II, Başkın Oran (ed.), İstanbul, İletişim Yayınları, 2001., s.351-352.

²²⁹ - İktisadi Kalkınma Vakfı Bülteni, 16-31 Aralık 1999

²³⁰ - Belge, Murat (2003) Yaklaştıkça Uzaklaşıyor mu? : AB ve Türkiye, Birikim Yayınları, İstanbul: s.148-149.

10-11 Aralık 1999'da yapılan Helsinki Zirvesi'nde, AB genişleme sürecinde, Balkanlar'daki gelişmelerin sonucu, öne çıkan jeopolitik faktörlerin etkisiyle kapsayıcı ve çok yönlü bir yaklaşım benimsenmişti. AB'nin bu yaklaşımı Türkiye'ye ilişkin tavrına da yansdı ve Türkiye, Konseyin oybirliğiyle aldığı kararla, AB'ye tam üye adayı olarak kabul edildi. Bu açıdan, Lüksemburg Zirvesi kararları ışığında bakıldığında, Helsinki Zirvesi bir dönüm noktası niteliği taşıyordu. Helsinki Zirvesi ile AB-Türkiye ilişkileri, genişleme perspektifinden geri dönüşü olmayan bir sürece girdi ve Lüksemburg sonrası belirsizlik hali ortadan kalktı. Bu olumlu karar Türkiye'nin amaçlarına yönelmesi için bir altyapı oluşturmuştur. Bundan sonra Avrupa Birliği'nin Türkiye'den beklediği Kopenhag Kriterlerine uyumdur.²³¹

Ayrıca kısa bir sürede, ekonominin istikrarlı ve sağlam temellere oturması, gelir dağılımını adil hale getirecek önlemlerin alınması, Güneydoğu sorununun temelinde yatan ekonomik ve sosyal sorunların çözülmesi ve insan haklarının çağdaş düzeye getirilmesi gereklidir.²³²

Lüksemburg'dan Helsinki'ye varan değişim sürecinde birçok farklı neden rol oynamıştır. Bilindiği üzere hayal kırıklığı yaratan dört zirveden sonra (Lüksemburg, Cardiff, Viyana, Köln) Helsinki Zirvesi, Türkiye-AB ilişkilerinde tam anlamıyla bir dönüm noktası olmuştur. Bu süre içinde, AB'nin kararını etkileyen önemli hususlar olmuştur; Nedenlerden ilki, Kıbrıs sorununun Türkiye'nin devreye girmesiyle çözülmesi amacıdır. Diğer bir neden ise; Lüksemburg'da tam üyelik hedefi verilmeyerek on Orta ve Doğu Avrupa ülkesi ile Kıbrıs Rum Kesimi'nin gerisine düşürülen ve Avrupa bütünleşmesinden bir ölçüde dışlanan Türkiye'nin, bu zirve kararları sonrasında AB ile siyasi diyalogu kesmesi ve ilişkileri dondurmasıdır. Türkiye'nin bu bölgedeki önemi özellikle, Kosova Krizi'nden sonra bir kez daha kanıtlanmıştır. AB , Kafkaslar'da demokrasiyi sağlamak amacına yönelik olarak bölgeyle tek bağı olan Türkiye ile ilişkilerini yeniden güçlendirmek gereğini duymuştur. Lüksemburg zirvesinde bu hata düzeltilmiştir. Türk diplomasisinin

²³¹- Gündüz, Aslan, “ Kopenhag Kriterleri Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği'nin Ortak Paydası mı ?”, Kabaoğlu İbrahim Ö., (ed.) Kopenhag Kriterleri, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 2000, s.266.

²³²- İren, Ertan, “ Avrupa Birliği Adaylığı Sürecinde Türkiye-AB İlişkilerinde Ortaya Çıkacak Gelişmeler”, Çimento İşveren Dergisi, Sayı: 2, 2000, s.29 .

özellikle bu dönemde AB ülkeleri nezdinde son derece etkin bir politika izlemesi de AB'nin kararında etkili olmuştur.²³³ AB ile ilişkilerin Helsinki Zirvesi'nde yumuşamasında Yunanistan önemli rol oynamıştır. Düşünülmesi gereken nokta, Yunanistan'ın daha önceki zirvelerde Türkiye'nin adaylığına karşı bir tutum sergilerken, neden daha ılımlı bir politika izlemeye başladığıdır. Bunun nedeni, ne deprem felaketi, ne de Papandreu'dan sonra değişen dış politikadır. Bunun nedeni, sürecin ileriki aşamalarında Kıbrıs ve Ege sorunlarını öne sürerek Türkiye'ye yapılacak mali işbirliğini ve müzakerelerin başlamasını önlemek, AB içindeki dengelerle bu sorunların istekleri doğrultusunda çözümlenmesini sağlamaktır.

AB içinde de durum benzerdir. Türkiye'nin siyasi diyalogu kesmesi durumunda, Türkiye üzerindeki siyasi etki ve baskı yapma olanağının kaybolduğunun fark edilmesi üzerine, Türkiye'ye yaklaşmanın şart olduğu sonucu doğmuştur.

Helsinki Zirve Sonuç bildirgesi'nin 4, 9 ve 12'nci maddeleri Türkiye'nin adaylığı ile ilgili ayrıntılı bilgiler içermektedir.

Bildirgenin dördüncü maddesi şu şekildedir:

“ Madde 4 : Avrupa Konseyi on üç aday ülkenin üyelik sürecine eşit bir temelde katıldığını teyid eder. Aday ülkeler AB'nin anlaşmalarla belirlenen değer ve amaçlarına uymakla yükümlüdür. Bu bağlamda Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin, anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi ilkesini vurgular ve her aday ülkenin sınır sorunlarını ve ilgili diğer anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi ilkesini vurgular ve her aday ülkeyi sınır sorunlarını ve ilgili diğer anlaşmazlıklarını çözmek için her türlü çabayı göstermeye davet eder. Anlaşmazlıkların belirli bir süre içinde çözülememesi durumunda aday ülkeler sorunlarını Lahey Uluslararası Adalet Divanı'na götürmelidir.

Konsey, ilgili sorunların çözümünü desteklemek için en geç 2004 yılının sonundan sonra, var olan durumu gözden geçirecektir. Avrupa Konseyi, Kopenhag Kriterleri'ne uyumun üyelik görüşmelerinin başlatılması için önkoşul olduğunu ve bu kriterlere uymanın birliğe girmenin temelini oluşturduğunu anımsatır.

²³³- Günuğur, Haluk, “ Helsinki Kararları ve Tam Üyelik Sürecinde Ulusal Egemenlik Yetkilerinin Kısmen Devri ile AB Hukukunun Önceliği Sorunu” , Süreç Dergisi, İGEME, Sayı: 13, 2000, s.46.

“ Madde 9 : a) Avrupa Konseyi, Kıbrıs sorununun çözümü için 3 Aralık'ta New York'ta dolaylı görüşmeler başlatılmasını memnunlukla karşılar ve BM Genel Sekreteri'nin süreci başarıyla sonuçlandırılmasına yönelik çabalarını destekler.

b) Avrupa Konseyi, siyasi çözümün Kıbrıs'ın AB üyeliğini kolaylaştıracağına altını çizer. Ancak üyelik görüşmelerinin sona ermesine kadar soruna bir çözüm bulunamaması durumunda Konsey'in kararı bu koşula bağlı olamayacaktır. Bu durumda Konsey, ilgili tüm faktörleri de dikkate alacaktır.

Madde 12 : Avrupa Konseyi, Türkiye'deki son olumlu gelişmelerden ve Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerine uyum çerçevesinde reformları sürdürme niyetinde olmasından memnunluk duyar. Türkiye'ye diğer aday ülkelere uygulanan aynı ölçütler uygulanacaktır. Diğer aday ülkeler gibi Türkiye de tam üyelik öncesi stratejisinden yararlanacaktır.

Bu strateji, insan hakları alanında ilerleme sağlanması ve 4.madde ile 9.maddenin a paragrafındaki siyasal kriterlerin yerine getirilmesine yönelik geliştirilmiş siyasal diyalogu da kapsayacaktır. Türkiye tüm AB programlarına ve ajanslarına katılım fırsatına sahip olacak ve katılım süreci çerçevesinde aday ülkelerle birlik arasındaki toplantılara katılabilecektir.²³⁴

Zirve sonuçlarına kısaca bakacak olursak; zirve metninde Türkiye'nin diğer aday ülkelere uygulanan kriterler çerçevesinde aday ülke ilan edilmenin yanı sıra, Türkiye için üyelik bakımından gerekli olan reformların gerçekleştirilmesine yönelik olarak bir “ Katılım Öncesi Strateji” geliştirileceği belirtilmiştir. Ayrıca, diğer adaylardan da istendiği gibi, AB Komisyonu tarafından Türkiye için de bir “ Katılım Ortaklığı ” hazırlanması öngörülmüştür. “Katılım Ortaklığı Belgesi” Kopenhag Kriterleri'ne uyum için yapılması gerekenleri ve AB müktesebatına uyum yükümlülüklerini içerecek ve üyelik için gerekli olan kısa ve orta vadeli öncelikleri kapsayacaktır. Bu önceliklerin yerine getirilmesi için sağlanması gereken mali yardım da Katılım Ortaklığı'nın bir parçası olacaktır. Zirve metninde, katılım sürecinde diğer

²³⁴ - Varlı, Bahar, (2000) : Türkiye- AB İlişkilerinde Tarihi Dönemeç, Helsinki Zirvesi ve Sonrası Yaşanan Gelişmeler, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü Araştırma Servisi s.12.

aday ülkelerin olduğu gibi Türkiye'nin de, Topluluk programlarından faydalandırılacağı ve AB ile diğer aday ülkeler arasında yapılacak toplantılara dahil edileceği ifade edilmiştir. Bunlara ek olarak, Türkiye tarafından AB müktesebatının üstlenilmesine ilişkin bir “ Ulusal Program” hazırlanması öngörülmüştür. Ulusal Program'da, AB müktesebatına uyum sağlanması için Türk mevzuatında ihtiyaç duyulan değişiklikler, yenilikler ve oluşturulması gerekli yeni kurumlar ile bu düzenlemelerin gerektireceği finansman ihtiyacı belirlenecektir. Bu doğrultuda, Zirve'de AB Komisyonu'ndan, üstlenilmesi gereken AB mevzuatına ilişkin bir çalışma yapması ve sağlanacak olan tüm katılım öncesi mali yardımların koordinasyonuna ilişkin bir çerçeve hazırlaması talep edilmiştir.²³⁵

Karar metninde Türkiye'yi rahatsız edecek kimi unsurlar bulunmakla birlikte, benzer koşullar diğer ülkelerin de önüne konulmuştur. Ancak bu konular, Türkiye için gerçekten zorlayıcı ve hassas konulardır.²³⁶

Helsinki kararları Türkiye'ye ilk kez ve açıkça tam üyelik perspektifi sunulması anlamı taşımaktaydı. Tam üyeliğin, her iki tarafın da ortak hedefi olduğu açıkça ortaya konmuştu. Tam üyelik hedefinin somutlaşacağına ilişkin olarak 12. paragrafta öngörülen katılım öncesi strateji ve bunun için dolduran katılım ortaklığı, mali yardım ve topluluk program ve ajanslarına katılım gibi unsurlar da bu perspektifin sağlam bir temele oturduğunun kanıtını oluşturmaktaydı. Bu perspektife Türkiye'nin yaklaşımı ise başlangıçta temkinli oldu. Türkiye öncelikle, kararlarda Ege sorunlarına ve Kıbrıs'a atıfta bulunulmasından rahatsızlık duyduğunu AB'ye ilettili. Helsinki kararlarının birer önkoşul ya da taviz anlamına gelip gelmediğinin Türkiye'de tartışılmaya başlandığı bu ortamda, AB de Türkiye'ye yönelik iki yönlü bir diplomatik ikna çabasına girdi.

Söz konusu bildirmede, “ komşularıyla sınır sorunu olan ülkelerin bu sorunu 2004 yılına kadar çözmeleri gerektiği, aksi takdirde Uluslararası Adalet Divanı'na gidilebileceği “ belirtilmiştir. Ayrıca, Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin üyeliğine, adadaki bölünmüşlüğü engel olmayacağını, ancak AB Bakanlar Konseyi'nin konuyu

²³⁵-Devlet Planlama Teşkilatı, (2000): Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Avrupa Birliği ve Dış Ekonomik İlişkilerde Gelişmeler, 1996-2000, s.3-4.

²³⁶- Belge, Murat, “ Kaçan Fırsat” , Radikal, 12 Aralık 1999.

tam üyelik aşamasındaki tüm faktörleri göz önünde bulundurarak yeniden değerlendireceği şeklinde bir karar daha alınmıştır. Bu kararın yarattığı güvensizlik Türk tarafının ancak, aldığı yazılı güvenceden sonra Helsinki Zirvesi sonuçlarını kabul etmesine yol açmıştır.²³⁷

Dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem AB Helsinki Zirvesi'nde, Türkiye'nin AB adaylığı konusunda alınan karar sonrası basın mensuplarına şu açıklamayı yapmıştır.

“ Metne baktığımızda birkaç konuya açıklık getirmek istiyorum. Bir defa bizim ilk üzerinde durduğumuz, 2004 yılı tanımının kullanım biçimi olmuştur. 2004 yılı bir Uluslararası Adalet Divanı'na başvuru tarihi değildir. Ama gelişmelerin Avrupa Birliği Konseyi tarafından gözden geçirileceği bir tarihtir. Sorun barışçı yöntemler içinde müzakere yoluyla görüşülmelidir.²³⁸

Türkiye'nin AB yolundaki en önemli sorunu Kıbrıs'tır. Özellikle Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin 16-17 Nisan 2003 tarihlerinde Atina Zirvesi'nde Birliğe Katılım Anlaşması'na imzasını atmasıyla, Türkiye'nin izlediği Kıbrıs politikası tam anlamıyla çıkmaza girmiştir. Çünkü Mayıs 2004 yılında Kıbrıs Rum Kesimi'nin tam üye olmasıyla Türkiye işgalci durumuna düşecektir. Bu bağlamda, Türk tarafının yapacağı tüm boykotlar anlamsız kalacaktır. Bütün bunların yanında, 2004 yılında yapılacak Zirve toplantısında Ankara, eğer tarih verilirse, Kıbrıs sorununun çözüleceğine dair yeşil ışık yakmıştır.

Bu bağlamda, Türkiye AB'ye tam üyelik yolunda uyum yasalarını hızla çıkarırken gözlerini 2004'teki zirveye çevirmiştir. Helsinki Zirvesi'nde Türkiye ve AB arasında özellikle Avrupa Savunması konusunda tartışmalar yaşanmıştır. NATO olanaklarının AB operasyonlarında kullanılmasını veto edebileceğini açıklayan Türkiye, karar mekanizmasına katılımını sağlamak üzere AB'ye üç maddelik öneri sunmuştur.

²³⁷ - Akyol, Nihat, (2000): “ Helsinki Sonrası Türkiye-AB İlişkileri” ; Görüş Dergisi, TÜSİAD Yayın Organı: 42, s.43; İKV Bülteni 16-31 Aralık 1999, s.5.

²³⁸ -Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in Helsinki Zirvesi sonrası basın mensuplarına yaptığı açıklama, 11 Aralık 1999. <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupc/cf/1999/12/06.htm>

Bunlar;

- AB'nin danışma sürecine her aşamada katılmak,
- NATO'dan olanaklarını kullanmasını istendiğinde Türkiye'nin eşit hak ve sorumlulukla süreç içinde olması
- AB'nin NATO imkanlarını kullanmadığı durumlarda uygulayacağı operasyonlara da katılabilmek.

Türkiye için önemli olan Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği(AGSK) kurumlarında yerinin nasıl olacağı ve Avrupa savunmasına zaten katkıda bulunan Türkiye'nin, bunu hangi kurumsal yapıya yapacağıdır. Bu bağlamda, Türkiye'nin AB güvenliği ile ilgili konularda karar mekanizmalarından dışlanmaya çalışılması her iki taraf içinde sorunları beraberinde getirecek bir konu olmaya devam edecektir.²³⁹

D- TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ ORTAKLIK KONSEYİ TOPLANTISI

Türkiye-AB ilişkilerinde Helsinki Zirvesi sonrası önemli gelişmeler meydana gelmiştir. üç yıl aradan sonra Türkiye-AB Ortaklık Konseyi, 11 Nisan 2000 tarihinde, Lüksemburg'da toplanmıştır.

Ortaklık Konseyi, hem politik hem de GB'ne dair teknik konuları çözüme kavuşturmakla yetkili teknik organın görevi yerine getirirken, bu toplantıya Türkiye'nin ilk kez “ aday” ülke sıfatıyla katılması nedeniyle özel bir önem taşımaktadır.

Konsey toplantısı'nda alınan ilk karar, Gümrük Birliği'nden bu yana üzerinde çalışılan hizmetler alanında müzakerelerin başlatılmasıdır. 2000 yılı sonuna kadar bitirilmesi öngörülen, Türkiye ile AB arasında hizmetler alanında yerleşme ve hizmet sunumu üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması ve kamu ihaleleri pazarının karşılıklı olarak açılması neticesinde, taraflar arasındaki ilişkilerin daha da derinleşmesi beklenmektedir.

Ortaklık Konseyi'nde alınan ikinci önemli karar, AB müktesebatının üstlenilmesi aşamasında büyük önem taşıyan “ tarama-screening” sürecine bir ön

²³⁹ - Cumhuriyet, 13 Aralık 1999; Filiz Erdem, Helsinki Zirvesi Kararlarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. <http://www.msb.gov.tr/prgs/BULTENLER/dergiislem.php>.

hazırlık niteliğindeki “ analitik inceleme” için sekiz alt komitenin kurulmuş olmasıdır.

Bu komiteler ;

- Tarım ve Balıkçılık Komitesi
- İç Pazar ve Rekabet Komitesi
- Ticaret, sanayi ve AKÇT Ürünleri Komitesi
- Ekonomik ve Parasal Konular Komitesi
- Yenilikçilik Komitesi
- Ulaştırma, Çevre ve Enerji Komitesi
- Bölgesel Politika, İstihdam ve Sosyal Politika Komitesi
- Gümrükler, Vergilendirme, Uyuşturucu Kaçakçılığı ve Kara Para Aklama Komitesi'dir.

Toplantıda ayrıca, mali yardımlar konusunda AB'den gelecek olan ; 15 milyon Euro'luk yardımın onaylandığı ve yıllık 180 milyon Euro'ya yakın yardımın da verileceği teyid edilmiştir.

E- HELSİNKİ ZİRVESİ SONRASI TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNİN SEYRİ VE KATILIM ORTAKLIĞI BELGESİ

Helsinki Zirvesi sonrası AB ile ilişkilerimizin olumlu yönde gelişmesi ile Türkiye'nin AB'ye üyelik yolunun çerçevesi çizilmeye başlanmıştır. Bu yolun en önemli özelliği, artık soyut kelimelerin değil, gerçekler üzerine konuşulan bir sürecin başlamasıdır.²⁴⁰

Helsinki Zirvesi'nden çıkan bildiriye istediğimiz şekilde okuyabilir, yorumlayabiliriz. Ama ister aday, ister tam üye olalım yada dışarıda kalalım, hiç değişmeyecek gerçekler vardır. Türkiye, bir yandan uluslararası konjonktür, öte yandan “ AB'ye tam üye adayı” olarak, artık bazı şeyleri yapmak ve yapmamak zorundadır. İsteddiği gibi hareket etme dönemi artık kapanmış, “ Benim iç işime karışamazsınız” anlayışı son bulmuştur.²⁴¹

²⁴⁰ - Yumrukaya, Ahmet, “ AB ile Yeni Dönem Başladı”, Dünya, 05.02.2000.

²⁴¹ - Birand, Mehmet A., (2000) : Türkiye'nin Avrupa Macerası, Doğan Kitapçılık, İstanbul: s.544.

Helsinki Zirvesi'ne kadar Türkiye-AB ilişkileri “ Gümrük Birliği” düzeyinde yürümüştür. Ancak, Helsinki'den sonra Gümrük Birliği'nin çok ilerisinde bir takım çalışmaların yapılması gerekmektedir. Dış politik çalışmalar geri plana atılarak iç politik ve teknik çalışmalar sürecine girilmiştir.²⁴²

Türkiye'nin adaylığının teyit edilmesi ile Komisyon, Katılım Öncesi Stratejisinin en önemli unsuru olan Katılım Ortaklığı Belgesini (KOB) 8 Kasım 2000 tarihinde açıklamıştır.

Helsinki Sonuç Bildirgesi'nde Türkiye için diğer aday ülkelere olduğu gibi bir katılım ortaklığı hazırlanması öngörülmüştür. Katılım Öncesi Stratejisinin en önemli aracı olan Katılım Ortaklığı, bir taraftan üyeliğe hazırlanma sürecinde aday ülke tarafından kısa ve orta vadede aşama kaydedilmesi gereken öncelikli alanları ortaya koyarken, diğer taraftan katılım öncesi strateji kapsamında söz konusu uyum çalışmalarına verilecek mali desteğin de çerçevesini çizmektedir.

Katılım Ortaklığı, aday ülkelerin üyelik başvurusuna cevaben Komisyon tarafından verilen görüşte yer alan hususları dikkate alacak şekilde hazırlanır. KOB, başta demokrasi, makro ekonomik istikrar, topluluk müktesebatının üstlenilmesi olmak üzere, birçok alanda her aday ülke için öncelikleri belirlemektedir. Kısa vadeli öncelikler, 12 aylık bir dönemde tamamlanması gereken hususlar, orta vadeli öncelikler ise, bir yıldan uzun bir vadeye sahip olan hususları belirlemektedir. Katılım Ortaklığı, Komisyon tarafından kabul edildikten sonra, Konsey'de nitelikli çoğunlukla onaylanmakta ve ilke olarak Avrupa Parlamentosu'na sunulmaktadır.

Ayrıca her yıl, Katılım Ortaklığının kısa vadeli önceliklere ilişkin bölümü, gerçekleşmiş hedeflerin yerine yenilerinin belirlenmesi yoluyla güncelleştirilmektedir.

243

Komisyon, “ Katılım Ortaklığı Belgesi'ni Türkiye ile gerçekleştirdiği temaslar çerçevesinde hazırlamıştır. KOB'a karşılık Türkiye'nin de Ulusal Programı'nı hazırlaması istenmiştir.

²⁴²- Çimen, Ahmet, “ Avrupa Bakanlığı Üzerine”, Dünya, 18.02.2000.

²⁴³- Varlı, Bahadır, “2000 Yılı Genişleme Stratejisi, Türkiye İçin Katılım Ortaklığı”, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2000, Ankara: s.13-23.

Komisyunun Türkiye'ye ilişkin olarak hazırladığı KOB, 8 Kasım 2000'de taslak metin olarak Komisyona açıklandı. KOB'un hazırlanmasında Komisyon tek taraflı hareket etse de belgede yer alacak temel ilkeler, öncelikler, ara hedefler ve koşulların saptanmasında Türkiye'ye de danışılmıştı. Ancak belgeye son şeklini veren 4 Aralık 2000'de yapılan Balkanlar Konseyi toplantısı oldu. Bu doğrultuda hem Türkiye'nin hem de Yunanistan'ın itirazları sonucu Komisyona hazırlanan taslak belgede değişiklikler yapıldı.

Daha sonra da 7-9 Aralık 2000'de yapılan Nice Zirvesi'nde de belgenin bu haliyle onaylanması üzerinde görüş birliğine varıldı.

F- KATILIM ORTAKLIĞI BELGESİ

Hukuki temelini Helsinki kararlarının Türkiye'nin adaylığı ile ilgili bölümlerinden alan KOB, Türkiye'nin adaylık sürecinde aldığı mesafeye ilişkin olarak Komisyona hazırlanan 2000 yılı ilerleme raporundaki değerlendirmeleri dikkate almaktaydı. Belge; Giriş, Amaçlar, İlkeler, Öncelikler ve Orta Vadeli Hedefler, Programlama, Koşullar ve İzleme başlıklı yedi bölümden oluşmaktaydı.²⁴⁴

Türkiye'nin diğer adaylar gibi bir katılım öncesi stratejiden yararlanacağı ifade edilmişti. Böylelikle Türkiye, reformlarını siyasi kriterlerin karşılanması yönünde ilerleme ve Helsinki kararlarının 4 ve 9 (a) ve (b) paragraflarında yer alan konulara yönlendirmeye teşvik edilmekteydi.²⁴⁵

KOB'un özünü oluşturan "Öncelikler ve Orta Vadeli Hedefler" başlıklı bölümde ise katılım ortaklığının öncelikli ve hedefleri, kısa ve orta vadeli olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Kısa vadeli öncelikler, bir yıl içinde, diğer bir deyişle 2001 yılı sonuna kadar Türkiye tarafından tamamlanması ya da somut adımlar atılması beklenen konuları kapsamaktaydı. Orta Vadeli Hedefler ise kesin bir tarih öngörülmemekle birlikte, tamamlanması bir yıldan fazla sürebilecek ve olanaklar ölçüsünde çalışmaları, 2001 yılı içinde başlatılması beklenen konulardan oluşmaktaydı.

²⁴⁴-Türkiye İçin Katılım Ortaklığı 2000, Ankara, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2000, s.13.

²⁴⁵-Varlı, Bahadır, "2000 Yılı Genişleme Stratejisi, Türkiye İçin Katılım Ortaklığı", Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2000, Ankara: s.13-23.

Komisyonun hazırlayıp Konseye sunduğu ilk haliyle, KOB'daki kısa ve orta vadeli öncelikler, siyasi kriterler ve ekonomik kriterler ile Tek Pazar, Tarım, Enerji ve Çevre gibi müktesebat başlıklarından oluşmaktaydı.

Kısa vadeli öncelikler içindeki en dikkat çekici başlık siyasi kriterlerdi. Bu başlıkta ilk olarak, Türkiye'nin Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik olarak, siyasi diyalog çerçevesinde BM Genel Sekreteri'nin soruna kapsamlı bir çözüm bulunması çabalarını kuvvetle desteklemesi öngörülmekteydi. Kısa vadede öngörülen öncelikli diğer siyasi hedefleri ise daha çok insan hakları ile ilgili konular oluşturuyordu. Bu çerçevede, ifade özgürlüğü ile ilgili yasal ve anayasal güvencelerin güçlendirilmesi, şiddet yanlısı olmayan görüşleri dile getirmekten hüküm giyenlerin durumuna eğilinmesi, sivil toplumun gelişiminin teşvik edilmesi, tüm insan hakları ihlallerine karşı yeniden yargılama olanaklarının güçlendirilmesi, barışçıl toplantı yapma ve dernek kurma özgürlüğüne ilişkin hukuki ve yasal güvencelerin güçlendirilmesi, işkenceye karşı mücadeleyi pekiştirmek için yasal hükümlerin güçlendirilmesi öngörülmüyordu.

Kanun uygulayıcılarının insan hakları konularında eğitilmesi, DGM'ler de dahil olmak üzere yargının işlevselliğinin ve verimliliğinin uluslararası standartlara çıkarılması, gözetim ile ilgili uygulamaların uluslararası standartlara uyumlu hale getirilmesi, Türk vatandaşlarının TV ve Radyo yayıncılığında anadillerini kullanmalarını yasaklayan hukuki düzenlemelerin kaldırılması, tüm vatandaşların ekonomik, sosyal ve kültürel olanaklarının artırılması amacıyla bölgesel farklılıkların giderilmesi ve özellikle Güneydoğu'daki duruma eğilinmesi ile idam cezasına ilişkin fiili moratoryumun devam ettirilmesi konuları, kısa vadeli öncelikler arasında sayılmıştı.²⁴⁶

Orta Vadeli siyasi kriterlere gelince, burada da kısa vadede olduğu gibi son derece zorlu ve kapsamlı konulara yer verilmişti. Bu çerçevede, Türk Anayasası ve ilgili diğer yasaların AİHS'de belirtildiği şekliyle temel hak ve özgürlükleri güvenceye alan bir perspektiften gözden geçirilmesi gerektiği belirtilmişti. MGK'nın anayasal rolünün hükümet için bir danışma organı şekline dönüştürülmesi, cezaevi koşullarının uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi, ölüm cezasının kaldırılarak AİHS'ye

²⁴⁶-Baykal, Sanem, "Katılım Ortaklığı Belgesi : Türkiye-AB İlişkilerinde Yeni Bir Dönemeç", Mülkiye, Cilt:XXV, Sayı: 226, Ocak-Şubat 2001, s.215-217.

ekli 6 nolu Protokolün imzalanması ve onaylanması, tüm bireylerin dil, ırk, renk, cinsiyet, din ve siyasi görüş bakımından herhangi bir ayırım yapılmadan temel haklardan yararlanmalarının güvenceye alınması öne çıkıyordu. Türkiye'nin henüz imzaladığı BM Uluslararası Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi ile Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar sözleşmesi ve ek protokollerinin onaylanması, kültürel kökenlerine bakılmaksızın tüm vatandaşlar için kültürel hakların garanti edilmesi ve kültürel çeşitliliğin sağlanması ile eğitim alanındakiler de dahil olmak üzere, hakların kullanılmasını engelleyen yasal hükümlerin kaldırılması ve Güneydoğu'daki Olağanüstü Hal'in sona erdirilmesi konularının da orta vadede yerine getirilmesi öngörülmüştü.²⁴⁷

KOB, siyasi kriterlere ilaveten, ekonomik ve sosyal politikada da kısa ve orta vadede karşılanması gereken öncelik ve hedefleri ortaya koymaktaydı. Bu çerçevede, kamu harcamalarının denetim altına alınması, IMF ve Dünya Bankası ile uzlaşılan ekonomik programın uygulanması, tarım reformu, özelleştirme, mali sektörün reforme edilmesi, Merkez Bankası'nın bağımsızlaştırılması, sosyal güvenlik sisteminin düzenlenmesi ve yasadışı göçün önlenmesine yönelik AB müktesebatının benimsenmesi gibi ekonomik ve sosyal kriterlerin kısa ve orta vadede yerine getirilmesi öngörülmekteydi.²⁴⁸

Türkiye'nin KOB'daki öncelik ve hedeflere ulaşabilmesi ve bu yapısal dönüşümü gerçekleştirebilmesi için AB tarafından sağlanacak mali yardımlar ve bunun koşulları da KOB'da belirlenmişti. Bu bağlamda, 2000 yılından itibaren Türkiye'ye ayrılacak yıllık tahsisat, MEDA II ikili yardımlarından ortalama % 15'lik bir payla, "Avrupa Stratejisi/Katılım Öncesi Strateji" başlıklı iki tüzük çerçevesinde öngörülen fonları kapsamaktaydı. Nisan 2000'de kabul edilen Avrupa Stratejisi Tüzüğü, AT-Türkiye GB'ni derinleştirecek önlemlerin uygulanması için üç yıl boyunca yılda beş milyon Euro'luk bir yardımı öngörüyordu. İkinci tüzük ise Türkiye'ye ekonomik ve sosyal kalkınmayı teşvik amacıyla üç yıl boyunca yılda beş milyon Euro'luk bir yardımı öngörüyordu.

²⁴⁷-Türkiye İçin Katılım Ortaklığı 2000, s.18-19.

²⁴⁸- Kale, Başak, "Türkiye'nin Avrupa Birliği Serüveninde Yeni Bir Sayfa : Katılım Ortaklığı Belgesi", Stratejik Analiz, Cilt : 1, Sayı : 8, Aralık 2000, s.11-14.

KOB'un "izleme" başlıklı bölümünde ise KOB'daki öncelik ve koşulların Türkiye tarafından yerine getirilip getirilmediğine ilişkin olarak uygulanacak usul belirlenmişti. Bu çerçevede, KOB'un uygulanmasının Ortaklık Anlaşması çerçevesinde izleneceği çerçeve olmayı sürdüreceği anlamına geliyordu. İzlenme sürecinde KOB'un ilgili bölümleri, Ortaklık komitesinin ilgili alt komitesinde tartışılacaktı. Bu incelemeler sonunda ortaya çıkacak olan değerlendirme ise komisyonun 2001 Yılı İlerleme Raporuna veri oluşturarak ilişkilerin gelişiminde belirleyici olacaktı.²⁴⁹ Bu unsurları kapsayan KOB'a Türkiye'nin yaklaşımı, öncelikle kısa vadeli siyasi kriterlere odaklanmak oldu. Zira Kıbrıs Sorununun çözümü, Türkiye için 2001 yılı sonuna kadar karşılanması gereken bir siyasi kriter olarak öngörülmüştü.

Yunanistan'ın baskıları sonucu ve Türkiye'ye danışılmaksızın son anda belgeye eklenen bu kritere karşı Türkiye, Kıbrıs Sorunu ile AB üyeliği arasında herhangi bir bağ kurulamayacağını savunarak durumun kabul edilemez olduğunu ifade etti.

Bu arada Yunanistan da, Ege anlaşmazlıklarını orta vadeli öncelikler arasına alınmasını sağlama çabası içine girmişti. Bu durum karşısında Türkiye, AB ile ilişkilerin gözden geçirilmesine kadar varabilecek tepkiler verebileceğini açıkladı. Böylelikle bu soruna, Yunanistan'ın olumlu bakacağı ve Türkiye'nin de kabul edebileceği bir çözüm bulunması ihtiyacı belirdi. Bu çözüme 4 Aralık 2000'deki Bakanlar Konseyi toplantısında AB Dönem Başkanı Fransa'nın geliştirdiği bir formülle ulaşıldı. Buna göre, "Öncelikler ve Orta Vadeli Hedefler" başlığına "Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler" adlı bir ekleme yapılması öngörülerek Kıbrıs Sorunu'nun kısa vadede, sınır anlaşmazlıklarının ise orta vadede siyasi diyalog çerçevesinde ele alınması kararlaştırıldı. Orta vadeli öncelikler arasına eklenen Ege anlaşmazlığına ilişkin olarak ise, "Helsinki Sonuç Bildirgesi'ne uygun olarak, siyasi diyalog bağlamında anlaşmazlıkların BM Antlaşması çerçevesinde barışçıl yollarla çözülmesi ilkesi kapsamında, Helsinki Sonuç Bildirgesi'nin 4'üncü paragrafında atıf yapıldığı gibi, devam eden sınır anlaşmazlıklarının ve diğer konuların çözümü için her çabanın gösterilmesi ifadesine yer verildi.²⁵⁰

²⁴⁹- Akyol, Nihat, (2000): " Helsinki Sonrası Türkiye-AB İlişkileri" ; Görüş Dergisi, TÜSİAD Yayın Organı: 42, s.43; İKV Bülteni 16-31 Aralık 1999, s.5.

²⁵⁰- Baykal, Sanem, " Katılım Ortaklığı Belgesi : Türkiye-AB İlişkilerinde Yeni Bir Dönemeç", Mülkiye, Cilt: XXV, Sayı: 226, Ocak-Şubat 2001, s.359.

Komisyon, Türkiye için KOB'u açıkladığı 8 Kasım 2000'de, 2000 yılı ilerleme raporlarını da yayınladı. Türkiye'ye ilişkin raporda Komisyon, adaylık sürecinde 2000 yılı içinde kaydedilen ilerlemeyi değerlendirdi. Siyasi kriterlerin karşılanması çerçevesinde Komisyon, Türkiye'nin henüz Kopenhag siyasi kriterlerini karşılayamadığını ifade etmekte ve bir önceki rapora kıyasla pek az iyileşme olduğunu vurgulamaktaydı. Komisyon, Türkiye'de siyasi reform tartışmalarının başlaması ve bazı uluslararası insan hakları belgelerinin imzalanması ile İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu'nun çalışmalarının hükümetçe onaylanmasını olumlu gelişmeler olarak değerlendiriyordu. Kurumsal reformlarda yavaş kalınması, yargı alanında yaşanan sorunlar, yolsuzluk, MGK'nın siyasi hayattaki rolü, cezaevlerindeki koşullar ve işkencenin önlenememesi ise insan hakları bakımından endişe verici olmaya devam eden konular olarak sıralanmıştı.

Ekonomik kriterler açısından ise Türkiye'nin, ekonomisinin en acil dengesizliklerini ele almada önemli ilerleme sağlamasına karşın işleyen bir piyasa ekonomisine ulaşma sürecini tamamlayamadığı ifade edilmekteydi. Müktesebat uyumu bakımından da Türkiye'nin GB ile ilgili alanlarda uyum yeteneğinin üst düzeyde olmasına karşın, somut ilerleme kaydedilmesi gereken alanlar olduğu üzerinde durulmuştu. Sonuç olarak Komisyon, Türkiye'nin müzakerelerin başlatılması için henüz hazır olmadığını ancak katılım öncesi stratejinin uygulanması yönündeki eylemlerin devam etmesi gerektiğini belirtti. Bu doğrultuda da siyasi diyalogun sürdürülmesi, KOB'un uygulanmasının mevcut mekanizmalar yoluyla izlenmesi, müktesebatın taranması sürecine hazırlık çalışmalarına devam edilmesi, mali yardım için tek bir çerçeve hazırlanması ve Türkiye'nin Topluluk programlarına katılımı için ikili bir anlaşma yapılmasını öngördü.²⁵¹

G- NİCE ZİRVESİ

Türkiye-AB ilişkileri açısından 2000 yılı içindeki son önemli gelişmeyi ise; Nice Zirvesi ve zirvede alınan kararlar oluşturdu.

7-9 Aralık 2000 tarihleri arasında Fransa'nın Nice kentinde gerçekleştirilen

²⁵¹- "Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine 2000 Düzenli Raporu ve Aday Ülkelerin Katılım Yönünde İlerlemeleri Üzerine Genişleme Stratejisi Belgesi ve Düzenli Raporların Sonuçları" Ankara, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2000, s.32-51, 121-122.

Avrupa Konseyi Zirve Toplantısı'nda, AB Genişleme Süreci ile ilgili önemli kararlar alınmış ve bir de strateji belirlenmiştir. Zirvede ülkemizi dönemin Başbakanı Bülent Ecevit ve Dışişleri Bakanı İsmail Cem temsil etmiştir. Bu zirvede, AB'nin kurucu anlaşmalarını yenileyecek "Nice Anlaşması" taslak metni üzerinde uzlaşma sağlanmıştır.²⁵² Zirvede, AB'nin genişlemesi konusunda gerekli hukuki zemin oluşturulmuş, nitelikli çoğunluk oylama sisteminin kapsamı önemli oranlarda genişletilmiştir. Ancak Türkiye, yeniden oluşturulan kurumsal yapıya, katılım müzakerelerine başlayamadığı gerekçesiyle dahil edilmemiştir.

AB Dönem Başkanı Fransız Dışişleri Bakanı Hubert Verdine, Türkiye'ye belgede yer verilmemesini 10 Aralık 2000'deki basın toplantısında şu şekilde açıklamıştır.

" Türkiye'nin konumu diğer aday ülkelerindekinden farklı. Çünkü diğer adaylarla üyelik müzakereleri başlamış bulunuyor. Türkiye farklı, özel ve ayrı bir duruma sahip. Helsinki'de Türkiye'ye adaylık statüsü tanındı. Ancak bildiğiniz gibi Türkiye ile üyelik müzakereleri henüz açılmadı.²⁵³

Avrupa Birliği liderleri, AB içindeki kararlarda yirmi dokuz önemli alanda, oybirliğinden oyçokluğu ilkesine geçilmesini kararlaştırmıştır. Başlangıçtan beri yirmi üyeyi aşan bir birlik içinde oybirliği ile karar almanın aşılmaz problemler getireceği kabul edilmekteydi. Aynı şekilde çoğunluk prensibine geçişin de , birçok üye devletin kabul etmek istemediği egemenlik kaybına neden olabileceği bilinmekteydi. Bu soruna bu nedenle büyük önem verilmiştir. AB liderleri, bununla birlikte, özellikle Almanya, İngiltere ve Fransa'nın itirazları üzerine; vergilendirme, göçmenler, sınır kontrolü, sağlık, eğitim ve kültür konularında, oybirliğinden oy çokluğuna geçişle ilgili olarak uzlaşmaya varamadı. İspanya'nın uzun süre itirazına neden olan, fakir bölgelere yardım konusunda ise 2007 yılından sonra, oy çokluğuna geçiş ilkesi benimsenmiştir.

Nice Sözleşmesi'ne göre, AB ülkelerinin genişleme sonrası konseydeki oy dağılımının şöyle olması öngörülmüştür.

²⁵²-T.C. Başbakanlık Basın-Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü Bülteni, 2000, Yıl : 16, No:94, s.4

²⁵³- <http://www.belgenet.com/arsiv/ab/nicezirve.html>. Erişim tarihi : 09.01.2006

* Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya	29 oy
* İspanya ve Polonya	27 oy
* Romanya	15 oy
* Hollanda	13 oy
* Yunanistan, Çek Cumhuriyeti	12 oy
Belçika, Macaristan, Portekiz	
* Slovakya, Danimarka	7 oy
Finlandiya, İrlanda, Litvanya	
* Letonya, Slovenya, Estonya	4 oy
Kıbrıs Rum Kesimi, Lüksemburg	
* Malta	3 oy

Sözleşmeye göre, AB içinde sekizden fazla üye ülke, kendi aralarında anlaşmaya vardıkları takdirde bu ülkeler diğer ülkeleri beklemeksizin, kendi aralarında ve seçtikleri konularda daha yakın işbirliği ve entegrasyona gidebileceklerdir. Ancak, savunma konuları “güçlendirilmiş işbirliği” dışında bırakılacaktır.²⁵⁴

Nice Antlaşması AB'nin genişlemesi için uygun koşulları yaratmış olmakla beraber bunun için gerekli bütün kararları almış değildir. Üye devletlerin bu nedenle Nice'de kendilerine zor gelen kurumsal yapı ve prosedürüne uyum sağlamak için egemenlik ödününde bulunması gerekmektedir.²⁵⁵

Sonuç olarak; Nice Zirvesi birçok açıdan Avrupa'nın geleceğini şekillendirmiştir.²⁵⁶

Zirveden sonra AB kurumlarının yetkileri, esas gücü elinde bulunduran üye ülkelere göre biraz daha artmıştır. Üye ülkelerin veto yetkisinin geçerli olduğu alanlar azalmıştır. Avrupa Parlamentosunun yetkisi genişletilmiştir. Nice Zirvesi, gerçekten, tartışmaların çok fazla yaşandığı bir zirve olmuştur.

²⁵⁴ - Arsava, Füsün, “Nice Antlaşmasının Getirdikleri”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt: 1, Sayı 2, Ankara, 2002, s.2-9.

²⁵⁵ - Senemoğlu, Deniz, www.ankara.edu.tr/rescenter/ataum/bulten2_5htm. Erişim Tarihi: 14.12.2006.

²⁵⁶ - Drahman, Klaus, http://www.abhaber.com/nt_hbr_2003a/nt_hbr4849.htm. Erişim tarihi : 14.12.2006.

Nice Antlaşması, 2000 yılında müzakereler sonuçlandıktan sonra 26 Şubat 2001 tarihinde imzalanmış ve 1 Şubat 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir.²⁵⁷

H- ULUSAL PROGRAM

Türkiye'nin temel yükümlülüğünü oluşturan Ulusal Program 19 Mart 2001 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Ulusal Program, yapısı itibarıyla, tam üyelik hazırlıkları kapsamında siyasi, ekonomik kriterlere ve müktesebata uyumda atılacak adımların, diğer katılım önceliklerinin uygulamaya koyma sırasını ve bu uygulamalar için öngörülen kurumsal ve mali gereksinimler ile kısa ve orta vadede uyum takvimini gösteren bir belge niteliğindedir.

Program, 26 Mart 2001 tarihinde, dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem tarafından Komisyon'un genişlemeden sorumlu üyesi Günter Verheugen'e resmen sunulmuştur.²⁵⁸

Türkiye'nin Ulusal Programı, Katılım Ortaklığı Belgesi ile büyük ölçüde paralellik taşımakla birlikte birebir örtüşmemektedir. Katılım Ortaklığı, aday ülkeler hakkında hazırlanan yıllık İlerleme Raporları göz önüne alınarak hazırlanmıştır. İlerleme Raporları ise aday ülkenin, üyelik müzakerelerine başlayabilmesi için önkoşul olan Kopenhag Kriterleri'ne uyumlarını ve eksikliklerini ifade eden raporlardır. Bu doğrultuda hazırlanan Katılım Ortaklığı, her ülkenin kendine özgü ihtiyacı olan reformlar doğrultusunda hazırlanmıştır.

Katılım Ortaklığı, aday ülkenin topluluk değerler sistemine ve topluluk müktesebatına olan uyumu göz önüne alınarak hazırlanan bir metindir. Bu çerçevede Katılım Ortaklığı'na bir cevap niteliğinde olan ve aday ülkelerin Katılım Ortaklığı'nda ifade edilmiş olan yükümlülüklerini ne derecede ve ne şekilde gerçekleştireceğini gösteren Ulusal Program'ın hazırlanışı, Katılım Ortaklığı temel alınarak gerçekleştirilmelidir.²⁵⁹

²⁵⁷ - "Güncel Haber", Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Şubat-Mart 2003, Sayı: 30

²⁵⁸ - Çerçi, Tamer , "Avrupa Yalanı, AB Virajında Türkiye", Tez Yayınları, İstanbul, 2002, s.191

²⁵⁹ - Uzun, Ayşegül , " Siyasi Kriterler Çerçevesinde Katılım Ortaklığı ve Ulusal Programın Karşılaştırılması", İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.79.

Ulusal Programın en fazla eleştirilen yönü, siyasi kriterlere ilişkin bölümünün ayrıntılara girilmeden ve sadece genel çerçeveyi belirleyen bir anlayışla hazırlanmış oluşudur. Örneğin, KOB'da yer alan çeşitli konulara ilişkin olarak, Anayasa'nın ve diğer ilgili yasaların gözden geçirilmesinin öngörüldüğü ifade edilmekte ancak bu konulardaki eksiklerin ne olduğu ve hangi amaçla ve ne şekilde değişiklik yapılması planlandığı açıkça belirtilmemektedir.

Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecinde bir yol haritası olan Ulusal Program, Siyasi Kriterler ve Üyelik yükümlülüklerinin üstlenilmesi açısından 3 bölümde ele alınmıştır. Ulusal Program 2003 yılının Temmuz ayında, Avrupa Komisyonu'na yayınlanan ve revize edilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi'ndeki önceliklere göre yeniden düzenlenmiştir.

Bu bağlamda, Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Programın Siyasi ve Ekonomik Kriterler çerçevesinde karşılaştırmasını vermek yerinde olacaktır.

Kıbrıs konusu, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde " ilkeler " ve kısa vadeli öncelikler altında " Güçlendirilmiş siyasi diyalog ve siyasi kriterler" kapsamında yer alırken Ulusal Program'da ise " giriş " bölümünde yer bulmuştur. KOB'da Kıbrıs sorununun çözümü için, "Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin çabalarının desteklenmesi" ifadesi yer alırken, Ulusal Program'da " tarafların egemenlik eşitliğine dayalı, karşılıklı olarak kabul edilebilir bir çözüm kapsamında yeni bir ortaklık kurulması için BM Genel Sekreteri'nin çabalarının desteklenmesi" şeklinde yer almıştır.

KOB'da mevcut sınır sorunları ve buna bağlı konuların çözümü "ilkeler" ve "orta vadeli öncelikler " adı altında " Güçlendirilmiş siyasi diyalog ve siyasi kriterler " kapsamında yer almaktadır. Helsinki Zirvesi sonuçlarına atıfta bulunularak, özellikle katılım sürecine yansımaları ile ilgili olarak sorunların, 2004 yılına kadar çözümlenememesi halinde Uluslararası Adalet Divanı'na gidilmesinin teşviki ifade edilmiştir. Ulusal Program'da ise bu konu doğrudan Yunanistan'a atıfta bulunularak giriş bölümünde yer almış ve sorunların diyalog yoluyla çözümlenmesi için çabaların sürdürüleceği belirtilmiştir.

Düşünce ve ifade özgürlüğü, KOB'da kısa vadeli öncelikler kapsamında yer almış ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10.maddesine atıfta bulunularak yasal ve anayasal güvencelerin güçlendirilmesi, şiddet unsuru içermeyen görüşlerden hüküm giyen mahkumların durumlarının gözden geçirilmesi talep edilmiştir. Ulusal

Program'da ise bu konuda gerçekleştirilecek düzenlemeler, AİHS'nin 10.maddesi temelinde kısa ve orta vadeye yayılmış, KOB'da yer verilen mahkumların durumuna ilişkin herhangi bir düzenleme ise öngörülmemiştir.

Örgütlenme ve barışçı yollarla toplanma özgürlüğüne ilişkin yasal ve anayasal güvencelerin güçlendirilmesi, sivil toplumun gelişiminin desteklenmesi, KOB'da kısa vadeli öncelikler altında yer almıştır. Ulusal Program'da ise bu alanlarda yapılacak yasal ve anayasal düzenlemeler kısa ve orta vadeye yayılmıştır.

İşkence ile mücadelenin desteklenmesi amacıyla yasal hükümlerin güçlendirilmesi ve gerekli önlemlerin alınması, Avrupa İşkenceyi Önleme Sözleşmesi'ne uyum sağlanması konuları, KOB'da kısa vadeli kriterler arasında yer almıştır. Ulusal Program'da ise 1999 yılında Türk Ceza Kanunu'nda yapılan değişiklik ile Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması hakkında çıkarılan yasa ile bu alanda ilerleme kaydedildiği belirtilmiş ve konuyla ilgili diğer gerekli düzenlemelerin kısa ve orta vadede gerçekleştirilmesi öngörülmüştür.

Yargı öncesi gözaltı prosedürlerinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hükümleri ve İşkenceyi Önleme Komitesi'nin önerileri ile daha uyumlu hale getirilmesi, KOB'da kısa vadeli öncelikler arasında yer almış, Ulusal Program'da ise bu çerçevede yapılacak düzenlemelerin orta vadede gerçekleştirileceği ifade edilmiştir. İnsan Hakları ihlalleri karşısında yasal yollardan hak arayabilme imkanlarının güçlendirilmesi, KOB'da kısa vadeli öncelikler kapsamındadır. Ulusal Program'da ise bu konunun orta vadede ele alınacağı belirtilmiştir.

Devlet memurları ve kamu görevlilerinin insan hakları alanındaki eğitimleri, KOB ile uyumlu olarak, Ulusal Program'da da kısa vadeli öncelikler arasında ele alınmıştır. Devlet Güvenlik Mahkemeleri de dahil olmak üzere yargının işlevselliği ve verimliliği, hakim ve savcıların insan hakları ve AB hukuku konularında eğitimi, KOB'da kısa vadeli kriterler içinde yer alırken Ulusal Program'da, kısa ve orta vadeli önlemler kapsamında değerlendirilmiştir.

İdam cezası ile ilgili olarak KOB'da kısa vadede askıya alma halinin sürdürülmesi, orta vadede ise idam cezasının kaldırılması ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6.Protokolü'nün imzalanarak onaylanması istenmektedir. Ulusal Program, idam cezasının kısa vadede uygulanmaması, orta vadede ise kaldırılması

konusunda KOB ile uyumlu olmakla birlikte, UP'de ilgili sözleşmelerin imzalanacağına dair bir ibare bulunmamaktadır.

Türkiye vatandaşlarının kendi ana dillerinde radyo-TV yayını yapmalarını engelleyen yasal hükümlerin kaldırılması konusu KOB'da kısa vadeli kriterler altında yer almış, ancak Ulusal Program'da bu konuya yer verilmemiştir.

Etnik köken farkı gözetilmeksizin, tüm vatandaşların kültürel haklarının güvence altına alınması, eğitim de dahil olmak üzere bu haklardan yararlanılmasını engelleyen tüm yasa ve hükümlerin ortadan kaldırılması, KOB'da orta vadeli kriterler kapsamında yer almıştır. Ulusal Program'da ise resmi ve eğitim dilinin Türkçe olduğu, ancak bunun, vatandaşların günlük yaşamlarında ayrılıkçı ve bölücü amaçlar doğrultusunda olmamak kaydıyla istedikleri dili kullanmalarına engel teşkil etmediği ifade edilmiş ve konuyla ilgili olarak herhangi bir düzenleme öngörülmemiştir.

Tüm vatandaşların ekonomik, sosyal ve kültürel imkanlarının artırılması yönünde bir yaklaşım geliştirilmesi, KOB'da kısa vadeli kriterler çerçevesinde ele alınmıştır. Ulusal Program'da ise, KOB ile uyumlu olarak, bu konuda kapsamlı bir strateji benimsendiği ve bu stratejinin orta vadede tam olarak uygulamaya konulmasının öngörüldüğü belirtilmiştir.

Dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi görüş, inanç ya da din ayrımı gözetmeksizin tüm bireylerin insan hakları ve temel özgürlüklerden tam olarak yararlanmasının güvence altına alınması, KOB'da orta vadeli siyasi kriterler altında yer almıştır. Ulusal Program'da ise bu alanda gerçekleştirilecek anayasal ve yasal düzenlemeler ile gerekli önlemlerin kısa ve orta vadeye yayılacağı ifade edilmiş ayrıca ilgili uluslararası sözleşmelerin de bu çerçevede benimsenmesi öngörülmüştür.

Temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması konusunda Anayasa'nın ve ilgili diğer yasaların, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ve AB'ye üye ülkelerdeki uygulamalara uyumu, KOB'da orta vadeli öncelikler altında yer almış, Ulusal Program'da ise kısa ve orta vadede ele alınacak konular arasında değerlendirilmiştir.

BM Uluslararası ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile İhtiyari Ek Protokolü ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin onaylanması, KOB'da orta vadeli öncelikler kapsamındadır. Ulusal Program'da ise herhangi bir vade öngörülmemiş ancak, onay işlemlerinin başlatılması için gerekli hazırlıkların yapılacağı belirtilmiştir.

Cezaevlerindeki tutukluluk koşullarının, BM standartları ve uluslararası kurullarla uyumlaştırılması, KOB'da orta vadeli kriterler içinde değerlendirilmiştir. Ulusal Program'da ise bu konunun kısa ve orta vadede ele alınacağı ifade edilmiştir.

Milli Güvenlik Kurulu'nun anayasal rolünün, AB üyesi ülkelerdeki çerçevesinde bir danışma kurumu olarak değiştirilmesi KOB'da orta vadeli kriterlerde yer almaktadır. Ulusal Program'da ise MGK'nın bir danışma organı olduğu belirtilerek, orta vadede Kurul'un yapısı ve işlevini daha açık bir şekilde tanımlayacak şekilde Anayasal ve yasal düzenlemelerin gözden geçirileceği belirtilmiştir.

Güneydoğu'daki Olağanüstü Hal'in kaldırılması, KOB'da orta vadeli kriterlerde yer almaktadır. Ulusal Program'da ise OHAL'in bu konudaki gelişmeler ve güvenlik değerlendirmesine bağlı olarak tamamen kaldırılmasının planlandığı belirtilmekte ancak bir takvim verilmemektedir.

Ulusal Program'ın ekonomik kriterler bölümünde ise, Türkiye ekonomisinin yaşanan krizler sonucunda değişikliklere uğramakla birlikte, temel ilkelerinden ve hedeflerinden sapma olmadığı belirtilmekte, ekonomik krize rağmen kamu disiplininin sağlanması, yapısal reformların hayata geçirilmesi ve sürdürülebilir ekonomik istikrarın sağlanması için bu alanlardaki politikaların başlangıçta öngörüldüğü şekilde devam ettirileceği vurgulanmıştır.

2000 yılında uygulanan ekonomik istikrar programı çerçevesinde alınan önlemler ve bu alanlarda sağlanan gelişmelerin önümüzdeki dönemde de sürdürüleceği belirtilmiştir.

Ekonomik kriterlere ilişkin bölümde, 2000 yılında uygulanan ekonomik istikrar programının yerini alacak yeni bir programın hazırlanması ve bu programa ilişkin uluslararası finans kuruluşlarıyla henüz bir anlaşma imzalanmamış olması nedeniyle bazı alanlarda Ulusal Program'da uygulama takvimi belirtilmemiştir. Bununla birlikte, siyasi kriterlerle karşılaştırıldığında ekonomik önceliklerin çok daha detaylı bir biçimde ele alındığı ve uygulamaya yönelik daha somut ifadeler kullanıldığı görülmektedir.

IMF ve Dünya Bankası ile yapılan anlaşmaya dayalı olarak uygulanan enflasyonla mücadele ve yapısal reform programının sürdürülmesi, kamu harcamalarının kontrol altına alınması, KOB'da kısa vadeli öncelikler altında yer

almıştır. Ulusal Program'da, bu alanda 2000 yılında kaydedilen gelişmeler belirtilmiş ve önümüzdeki dönemde söz konusu reformların sürdürüleceği ifade edilmiştir.

Şeffaflık ve gözetimi güvence altına almayı amaçlayan mali sektör reformunun süratle uygulamaya koyulması, KOB'da kısa vadeli kriterler kapsamında, mali sektörlerde reformların tamamlanması ise orta vadeli önceliklerde yer almıştır. Ulusal Program'da, bu konu mali şeffaflık ve mali sektör reformu olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, Bankalar Kanunu'ndaki değişiklikler, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun kuruluşu ve işlevi, Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu, Bankacılık sisteminin uluslararası standartlara yaklaştırılması yönünde atılan adımlar, kamu bankalarının özelleştirilmesi amacıyla uygulamaya konulan yasal düzenlemeler, SPK'nın yeniden düzenlenmesi vb. uygulamalar hakkında bilgi verilmiştir. UP'de 2000 yılında sağlanan bu gelişmelerin, gözetim ve denetim hususlarında ek önlemlerle sürdürüleceği, kısa vadede bankacılık sisteminin riskliliğinin ve kayıt sisteminin şeffaflaşmasının AB standartlarına yaklaştırılması, orta vadede ise, mali sistemin tam anlamıyla piyasa koşullarına göre çalışmasının temini ve mevduat sigortasının AB düzeyine indirilmesi hedeflenmiştir. Merkez Bankası Kanunu'nun ise hızla yasalaştırılacağı belirtilmiştir. Bu açıdan, Ulusal Program'ın KOB'un zamanlamasıyla uyumlu olduğu görülmektedir.²⁶⁰

2003 yılının Nisan ayında Avrupa Komisyonu'nun yayınladığı Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi'ne göre, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 900 sayfalık Ulusal Programı hükümete sunmuştur. Bu programa göre Yıllık İlerleme raporuna yönelik çalışmalar da devam etmektedir.

Ulusal Programın birçok olumlu yanları bulunmasına karşın, ciddi eksiklikleri de olduğu kesindir. Örneğin, Ulusal Program'da çoğunlukla, kesin kararlılık belirtilen ifadelerden çok “ çalışmaların başlatılmasının öngörüldüğü” şeklinde ifadeler kullanılmıştır. Ulusal Program'da belirtilen sayısız reformu hayata geçirmek ve ekonomik kriterlerde ilerleme sağlamak kuşkusuz çok önemlidir. Bir diğer önemli nokta da, Türkiye'nin tam üyelik sürecinde sürekli karşısına çıkacak olan üç kilit nokta bulunmaktadır. Bunlar; MGK reformu, Kıbrıs'ta çözüm ve Türkçe dışındaki ana

²⁶⁰-Erçin,Erhan, “Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Aday Ülkeler” , İKV Dergisi, Sayı: 148, 2002, s. 111-113 .

dillerde yayın ve eğitim hakkıdır.²⁶¹

Türkiye'nin yaptığı hukuksal reformlar ve değişiklikler, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan ve Ulusal Program'da düzenlenen kısa ve orta vadeli siyasal kriterler çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Yine kilit noktalardan biri sayılan ve Türkiye'de endişe konusu olan ve bu nedenle, belirli siyasal akımların ve güçlerin karşı çıktığı, idam cezasının kaldırılması da önemli bir konudur. Yine de büyük bir toplumsal muhalefete rağmen bu husus aşılmış ve kanunda değişiklik yapılmıştır.²⁶²

Kopenhag Kriterleri'nin siyasi ve ekonomik öncelikleri kadar bir diğer önemli kriteri de, AB müktesebatına uyum ve uyumlaştırılmış mevzuatın etkin olarak uygulamaya konulabilmesi için yeterli kapasitenin oluşturulmasıdır. Ancak, müktesebat uyumuna yönelik çalışmalar, siyasi ve ekonomik kriterlerle aynı paralelde yürütülmemektedir.

Müktesebat uyum çalışmaları belli oranlarda 1996 yılında tamamlanan Gümrük Birliği çerçevesinde başlatılmıştır. Malların serbest dolaşımı, gümrüklerin yanı sıra rekabet mevzuatı, dış ekonomik ilişkiler ve tüketicinin korunması konularında Gümrük Birliği sürecinde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.

I- 2001 YILI İLERLEME RAPORU

Avrupa Birliği Komisyonu, onüç aday ülkeye ilişkin Yıllık İlerleme Raporlarını ve Genişleme Stratejisi Belgesini 13 Kasım 2001 tarihinde açıklamıştır. Açıklanan 4'üncü İlerleme Raporu'nda Komisyon, yapılan reformlara yer verirken, insan hakları alanında atılan adımları yetersiz bulduğunu açıklamıştır. Türkiye'nin bazı alanlarda ilerleme kaydettiğini ancak, katılım müzakerelerinin başlatılmasının ön şartı olan Kopenhag Siyasi Kriterlerini henüz karşılamadığı Komisyon tarafından Türkiye'ye bildirilmiştir. Ayrıca Komisyon, yapılan reformların uygulamasının görülmesi beklentisini de dile getirmiştir. Raporda ayrıca, Türk hükümetinin ekonomik kriz karşısındaki tavrı ve önlemlerinden olumlu olarak söz edilmiş, Gümrük Birliği

²⁶¹- Aktar, Cengiz , “Avrupa Yol Ayrımında Türkiye”, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.78.

²⁶²- Batur, Süheyl, “Avrupa Birliği Üyeliğine Doğru Türkiye'de Siyasi Reformlar”, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yayını, Yayın No: 332, 2002, s.11.

mekanizmasının iyi çalıştığı da belirtilmiştir.²⁶³

Bu bağlamda, TBMM’de 3 Ekim 2001 tarihinde yapılan görüşmelerde, insan hakları ve temel özgürlüklerin güçlendirilmesine yönelik anayasal değişikliklerin memnuniyetle karşılanmasına rağmen, bu alandaki reform çalışmalarının sürdürülmesinin, AB için Türkiye ile müzakereleri başlatmak için son derece önemli olduğunun altı çizilmiştir.

Türkiye için hazırlanan Rapor’un olumlu ve yapıcı olması, kaydedilen ilerlemelerle doğrudan bağlantılıdır. 2001 İlerleme Raporu’nun olumlu sonuçlanması, Aralık ayında gerçekleştirilen Leaken Avrupa Konseyi sonuç bildirgesinin de aynı doğrultuda şekillenmesini sağlamıştır.²⁶⁴

J- LEAKEN ZİRVESİ

Leaken Zirvesi, Avrupa Birliği üyesi onbeş ülke ile aday onüç ülkenin devlet ve hükümet başkanlarını, 14-15 Aralık 2001 tarihinde Belçika’nın başkenti Brüksel’in kuzeyindeki Leaken bölgesinde bir araya getirmiştir. Zirve’den sonra yayınlanan bildiride “ Türkiye ile müzakereler yakın” ifadesi, Türkiye-AB ilişkilerinde önemli bir aşama olarak değerlendirilmiştir.

Leaken Zirvesi’nde, Türkiye’yi dönemin Başbakanı Bülent Ecevit ve Dışişleri Bakanı İsmail Cem temsil etmiştir.

Zirveden, Türkiye açısından iki önemli sonuç çıkmıştır. İlk defa bir AB zirvesinde, devlet ve hükümet başkanlarının onayını taşıyan resmi bir belgede, “ Türkiye’nin üyelik müzakereleri perspektifinin yakınlaşmakta olduğu” ifade edilmiş, ayrıca Türkiye, “ AB Konvansiyonu’na katılmaya davet edilmiştir.

Yayınlanan Sonuç bildirisi’nin 12.paragrafında Türkiye’ye ayrılan bölümde şöyle denilmiştir.

“ Türkiye özellikle anayasasında son yaptığı değişikliklerle AB’ye üyelik için belirlenmiş siyasi kriterlere uyum yolunda aşama kaydetmiştir. Türkiye ile üyelik müzakerelerinin başlama perspektifi bu şekilde yakınlaşmıştır. Türkiye özellikle insan

²⁶³-Çerçi, Tamer, “ Avrupa Yalanı, AB Virajında Türkiye”, Tez Yayınları, İstanbul, 2002: s. 203.

²⁶⁴-Erçin, Erhan, " Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Aday Ülkeler" , İKV Dergisi, Sayı: 148, Ocak-Nisan 2002, s.13.

haklarına ilişkin politik ayrıca ekonomik kriterlere uyum sağlaması yolunda gelişme katetmeye teşvik edilir. Türkiye için üyelik öncesi stratejisi, müktesebata uyum çerçevesinde yapılan hazırlıkların analizi dahilinde yeni bir aşamanın oluşumunu zorunlu kılmaktadır.²⁶⁵

Bildirinin, Kıbrıs sorunu ile ilgili 11'inci maddesinde, Kıbrıs'taki Türk ve Rum toplumlarının temsilcileri arasındaki son görüşmelerden duyulan memnuniyet dile getirilmiş, Birleşmiş Milletler çatısı ve BM Güvenlik Konseyi kararları doğrultusunda çözüme ulaşmak için AB Konseyinden destek mesajı verilmiştir. Bildirinin genişleme bölümünde ise, 2004 yılında yapılacak Avrupa Parlamentosu seçimlerinden önce AB'ne tam üye olabilecek adaylar arasında Kıbrıs Rum Kesimi de sayılmıştır.

K- SEVİLLA ZİRVESİ

Avrupa Konseyi 21-22 Haziran 2002 tarihlerinde gerçekleşen Sevilla Zirvesi'nde, Türkiye'nin geçtiğimiz dönemde gerçekleştirdiği reformları memnuniyetle karşılamış ve KOB'da tanımlanan önceliklerin yerine getirilmesi yönünde çabaların desteklendiği belirtilmiştir.²⁶⁶ İstenen siyasi ve ekonomik reformların hayata geçirilmesi durumunda diğer aday ülkelere uygulanan aynı ilke ve kriterlere uygun olarak Türkiye'nin katılım olasılığını ortaya çıkaracağı vurgulanmıştır.²⁶⁷

Görüldüğü üzere bildiriye, Türkiye'ye ilişkin ifadeler Leaken Zirvesi'nin çok ötesine geçmemektedir.

Zirve sırasında özellikle Türk basınında yer alan haberlerde idam cezası ve anadil konusunda Türkiye'nin somut adımları atması gerektiği, aksi takdirde Kopenhag Zirvesi'nde müzakere tarihi verilmeyeceği konusunda görüşler bildirilmiştir.

²⁶⁵- Karluk, Rıdvan ve Tonus, Özgür, "AB Kapısında Türkiye", Turhan Kitapevi, Ankara, 2002, s.98

²⁶⁶-Hürriyet, 23 Haziran 2002; ATAUM BÜLTEN, Bahar 2002, Sayı: 2, s.17.

²⁶⁷-http://haber.mynet.com/detail_news. Erişim Tarihi : 16.01.2006.

Bu bağlamda Türkiye'nin Sevilla Zirvesi ile Kopenhag Zirvesi arasındaki dönemde yeni adımlar atması gerektiği de vurgulanmıştır.²⁶⁸ Bu çerçevede, AB Komisyonu'nun Ekim 2002 tarihinde sunacağı İlerleme Raporu'nun Türkiye'nin adaylığını bir sonraki aşamaya taşıması açısından önemi artmıştır.

L- UYUM YASASI PAKETLERİ

Türkiye'nin 1999 Helsinki Zirvesinde tam üye adayı olarak resmen ilan edilmesinden sonra geçen üç yıllık dönemde, 2002 yılı, Türkiye-AB ilişkileri açısından oldukça hareketli bir yıl olmuştur. 2000 ve 2001 yıllarındaki hazırlık ve gelişme safhalarından sonra 2002 yılı, özellikle siyasi kriterler açısından uygulama yılı olmuştur. Bir yandan Türkiye'de reform hareketleri hızlanmış, diğer taraftan Aralık ayında yapılacak olan Kopenhag Zirvesi için yoğun diplomasi trafiği başlamıştır.

3 Kasım 2002 seçimlerine kadar hükümetin başında bulunan Demokratik Sol Parti (DSP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Anavatan Partisi'nden (ANAP) oluşan koalisyon hükümeti yerine seçimlerden sonra Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidara gelmiştir.

1.2. ve 3.uyum paketleri DSP-MHP-ANAP hükümeti zamanında çıkarılmıştır. Bu uyum paketleriyle, Kopenhag Kriterlerine uyum sürecinde kanunlarda önemli değişiklikler yapılmıştır.

a-) BİRİNCİ UYUM YASASI (6 ŞUBAT 2002)

Bu paketle, düşünce özgürlüğü kapsamında Türk Ceza Kanunu'nun 159. ve 312.maddeleriyle, Terörle Mücadele Yasası'nın 7 ve 8. maddelerinde önemli değişiklikler yapılmıştır.

Hapis cezası süreleri düşürülmüştür. DGM'lerde on beş güne kadar uzatılan gözaltı süresi dört güne indirilmiştir. Özel hayatın gizliliği, haberleşme ve konut dokunulmazlığına güvence getirilmiştir.

²⁶⁸-Hürriyet, 21 Haziran 2002; Hürriyet, 22 Haziran 2002, Cumhuriyet, 22 Haziran 2002.

b-)- İKİNCİ UYUM YASASI (9 NİSAN 2002)

Bu paketin kabul edilmesiyle, Dernekler Yasası ile Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda değişiklikler yapılmıştır. İşkence ve kötü muamele sebebiyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin hükmettiği tazminatların bu suçları işleyen görevlilere ödettirilmesi hükmü kabul edilmiştir. Partilerin kapatılması zorlaştırılmıştır. Basın Kanunu'ndaki " yasaklanmış dil" kavramı kaldırılmıştır.

c-)-ÜÇÜNCÜ UYUM YASASI (9 AĞUSTOS 2002)

Anayasa değişikliği çerçevesinde kanunlardaki idam cezaları kaldırılarak yerine müebbet ağır hapis cezası getirilmiştir. Azınlık vakıflarının taşınmaz mal edinimlerinin önündeki engeller kaldırılmıştır. Radyo ve televizyonlarda Kürtçe yayın yapılmasına ilişkin düzenleme hayata geçirilmiş, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türkiye aleyhine verdiği kararların yeniden yargılama sebebi sayılmasına ilişkin değişiklik yapılmıştır.²⁶⁹

M- 9 EKİM TARİHLİ TÜRKİYE İLERLEME RAPORU

2002 İlerleme Raporu Türkiye'nin 2001'den bu yana sağladığı ilerlemeyi ayrıntılı şekilde değerlendirmektedir.

Avrupa Komisyonu'nun 9 Ekim 2002 tarihli raporunda, Türkiye'ye tam üyelik görüşmelerine başlama konusunda yeni bir tarih verilmeyerek, bu konuda nihai karar Kopenhag Zirvesi'ne bırakılmıştır. On ülkenin 2004 yılında Birliğe katılımının tavsiye edildiği raporlarda, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Litvanya, Letonya, Estonya, Slovenya, Malta ve Kıbrıs Rum Kesimi'nin bu yıl üyelik görüşmelerini tamamlayabilecekleri ve AB'ye 2004 yılında tam üye olarak katılabilecekleri kaydedilmiştir. Komisyon, Bulgaristan ve Romanya'nın ise birliğe 2007 yılında giriş çabalarını desteklediğini belirtirken, Türkiye'nin siyasi kriterleri tam

²⁶⁹Vizyon Dergisi, " Avrupa İle Yeni Yol Haritası Maratonu", İTO Yayını, Sayı: 3, İstanbul, 2003, s.13.

olarak yerine getirmediğini, ancak önemli ilerlemeler kaydettiğini belirtmiş, fakat tam üyelik müzakereleri ve başlangıç tarihi konusuna değinmemiştir.²⁷⁰

Komisyon üç olumsuz noktaya dikkat çekmektedir.

Birincisi, gerçekleştirilen reformların ilerleme raporunda da belirtildiği gibi temel hak ve özgürlüklerin tam olarak kullanılmasına yönelik bazı önemli sınırlamalar içerdiği. İkinci olarak, reformların çoğunun uygulanması için tüzük ve diğer idari tedbirlerin kabulünün gerektiği ve etkin olabilmeleri için tüm ülkede, değişik seviyelerdeki idari bilimler ve yargı organları tarafından uygulamaya geçirilmesine ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Üçüncü olarak, siyasi kriterler kapsamında yer alan bazı önemli konulara ilişkin yeterli çalışma yapılmadığı vurgulanmıştır. Bu konular, işkence ve kötü muamele ile mücadele, sivillerin ordu üzerindeki kontrolü ile ilgili bazı sorunlar, şiddet içermeyen görüş ifade etmekten dolayı tutuklananlar ve AİHM Kararlarına uyulmasıdır.²⁷¹

Bu rapor, Türkiye'nin AB adaylığının gidişatı, bir sonraki evresi ve ülkemizin değerlendirilmesi konusunda önemli ipuçları vermektedir. Raporunda üzerinde ciddiyetle durulması gereken dört temel konu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, TBMM'nin 3 Ağustos 2000 tarihinde yasalaştırdığı on dört maddelik son uyum paketinin siyasi anlamının Komisyon raporunda hakkıyla değerlendirilememiş olmasıdır. İkinci temel konu, raporun Türkiye'nin adaylığının bir sonraki evresi konusunda dolaylı bir tavsiyede bulunmasıdır. En dikkat çekici tavsiye ise, GB kapsamının genişletilmesi ve bu sayede Türkiye ile AB arasındaki ticaret ve yatırım sermayesi akışının derinleştirilmesidir. Dördüncü önemli nokta ise raporun, Kopenhag Kriterlerindeki eksikliklere ve aksayan uygulamalara dikkat çekmesidir.²⁷²

Rapor bu noktalarıyla, Türk yetkililer tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmış, üyelik öncesi stratejinin güçlendirilmesi olarak tanımlanan önerilerin ise süreci yavaşlatıcı ve asıl hedefinden saptırıcı olabilir endişesini yaratacağı belirtilmiştir

²⁷⁰-“Türkiye'nin AB'ye Katılım Sürecine İlişkin 2002 İlerleme Raporu”, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Ankara, 2002, s.37-38.

²⁷¹-Güncel Haber, Ekim-Aralık 2002, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayını, Özel Sayı ; Radikal, 10 Ekim 2002.

²⁷²- Aktar, Cengiz, " AB İçin Zamana Karşı Yarış", Radikal, 14 Ekim 2002 .

Ayrıca bu dönem Türkiye'nin 3 Kasım seçimlerine odaklanmış olduğu dönemdir.²⁷³

Kabul edilmelidir ki, söz konusu yasalar, özellikle zor koşullarda kabul edilmiştir. Türk siyasi sisteminin hassas olarak nitelendirilen alanlarında bile kararlılıkla önemli adımlar atılmıştır.²⁷⁴

Raporda ortaya çıkan bu sonuç, beklenen bir sonuç olup, Türkiye'nin gerekli demokratikleşme düzeyine ulaşabilmesi için çabalarına ara vermemesi gerektiğini vurgulamaktadır.²⁷⁵

2002 İlerleme Raporuyla Türkiye'ye kapılar kapanmamıştır. 12-13 Aralık tarihinde yapılacak Kopenhag Zirvesi, Türkiye için belirleyici konuma taşınmıştır.

III- KOPENHAG ZİRVESİ'NDEN TARAMA SÜRECİNE

A- AVRUPA BİRLİĞİ KOPENHAG ZİRVESİ

12-13 Aralık 2002 tarihinde gerçekleşen Avrupa Konseyi Kopenhag Zirvesi'nde gündem konularını; Kıbrıs, Türkiye, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP), Ortadoğu ve Irak oluşturmuştur. Zirve'de ayrıca, bütçe ve mali konular, 12 Aralık 2002 Konsey toplantısı Bildirisi, Ortadoğu ve Irak'a ilişkin bildirimler ek metinler olarak kabul edilmiştir. Zirve'nin sonuç bildirisinde Türkiye ile ilgili olarak, Aralık 2004'deki Avrupa Konseyi Zirvesi'nde verilecek olan, Komisyon raporu ve tavsiyesi üzerine, Kopenhag Siyasi Kriterleri'nin karşılandığına karar verilirse, Avrupa Birliği'nin Türkiye ile katılım müzakerelerini gecikmeksizin başlatacağı açıklanmıştır.²⁷⁶

Kıbrıs Rum Kesimi, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya ile sürdürülen müzakerelerin tamamlanarak 1 Mayıs 2004'te bu ülkelerin Avrupa Birliği'ne katılımı kararı alınmıştır. Katılım tarihine kadar, üyelik sorumluluklarını almak için yeni katılacak ülkeler bir izleme

²⁷³-Hürriyet, 10 Ekim 2002.

²⁷⁴-İKV Bülteni, 1-15 Ekim 2002; ATAUM BÜLTEN, Güz 2002, Sayı : 3.

²⁷⁵- Yetkin, Murat " Hiçbirşey Bitmiş değil" , Radikal, 10 Ekim 2002.

²⁷⁶-İKV Bülteni, 1-15 Aralık 2002.

sürecine tabi tutulacak, izleme raporları temelinde Komisyon gerekli bulduğu önerileri yapacaktır.²⁷⁷

Zirvede, 16 Nisan 2003 tarihinde Atina'da imzalanmak üzere Katılım Anlaşması'nın taslağının hazırlanması ve Avrupa Komisyonu'nun görüşü ve Avrupa Parlamentosu ile Avrupa Konseyi'nin onayının alınması kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda, 10 yeni katılımcı ülke, 1 Mayıs 2004 tarihinde yapılacak olan Avrupa Parlamentosu seçimlerine katılabilecektir.²⁷⁸

B- ZİRVE SONRASI TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ

Kopenhag Zirvesi'nin ardından Türkiye-AB ilişkilerinin geldiği nokta, şüphesiz Türk kamuoyunun zirve öncesindeki beklentilerini tam olarak karşılayamamıştır. Ancak, zirve ile ilgili olarak yapılan değerlendirmeler, genellikle Türkiye'nin net bir takvim alamaması noktası ile sınırlı tutulmuş, bu nedenle de zirvede tam olarak ne söylendiği ve bundan sonra yaşanacaklarla ilgili net bir harita ortaya konulamamıştır. Öte yandan, zirve döneminde Türkiye'nin bütün gündemini Irak sorunu ile ilgili gelişmelerin oluşturması ve Kıbrıs gelişmeleri, ne yazık ki Türkiye'nin AB gündeminin yeterince sağlıklı değerlendirilmemesini ve atılması gereken adımların ikinci plana itilmesi sonucunu doğurmuştur. “2004 tarihi Türkiye açısından çok önemlidir. Çünkü, somut bir müzakere tarihinin konuşulması ve kapının aralanması ile hem AB hem de Türk kamuoyunda önemli bir adım atılmıştır. Ancak, siyasi kriterlere uyum sağlanmadan müzakerelerin başlayamayacağı dikkate alındığında, siyasi kriterlerin tümüyle yerine getirilmesi halinde 2004 yılı sonu, Türkiye için müzakerelerin başlanmasına karar verildiği bir tarih olacaktır. Bu çerçevede önümüzdeki bir buçuk yılın çok iyi değerlendirilmesi gerekmektedir.”²⁷⁹

Bu bağlamda, zirve sonuçları ışığında gelecek dönemde yapılacak çalışmalar kararlaştırılmıştır. AB Komisyonu, Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlayacaktır. Bu belgedeki ifadelerin mümkün olduğunca açık olması Türkiye'nin

²⁷⁷-Sabah, 14 Aralık 2002 .

²⁷⁸-“Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi”, <http://www.ikv.org.tr/turkiye-ab/guncel/kopenhag-zirve-sonuc.htm>. Erişim Tarihi : 03.01.2006.

²⁷⁹- Dönmez, Mustafa, " Kopenhag Zirvesi Sonrasında Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri ", İşveren Dergisi, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayını, Cilt 41, Sayı: 4, 2003, s.7.

beklentileri arasındadır.

Bir diğeri ise, Türkiye, Yeni Katılım Ortaklığı Belgesi'ndeki öncelikleri de dikkate alarak Ulusal Programını yenileyecektir. Türkiye ile AB arasında müzakereler başlamadığı için tarama süreci de başlayamamış " analitik inceleme" , " detaylı inceleme" gibi ifadelerle Türk ve AB mevzuatının karşılaştırılması yetersiz kalmıştır. Gümrük Birliği'nin genişletilmesi ve derinleştirilmesi için görüşmeler yapılacaktır. Geçmiş yıllarda Türkiye'ye verilen mali kaynaklar yetersiz kalmış, yeni dönemde Türkiye'ye tahsis edilen mali kaynaklar arttırılacağı için Türkiye'nin Ulusal Program önceliklerini yerine getirmesi kolaylaşacaktır.²⁸⁰

Kopenhag Zirvesi'nin ardından yayınlanan Başkanlık Bildirisi'nin Türkiye'yi ilgilendiren paragrafları 18, 19, 20 ve 21, Kıbrıs'ı ilgilendiren paragrafları ise 3, 10, 11 ve 12'dir.

Bu paragraflar incelenecek olursa, Türkiye ile ilgili olarak Onsekizinci maddede şöyle denir:

"18 - Avrupa Konseyi, Türkiye'nin diğer aday ülkelere uygulanan kriterler temel alınarak Birliğe katılacak olan bir aday ülke olduğunu belirten tarihli Helsinki kararını hatırlatmaktadır. Konsey, özellikle Katılım Ortaklığı Belgesi'nde belirtilen birçok öncelikli alanı kapsayan yasa paketleri ve bunları takiben gerçekleştirilen uygulamaya yönelik tedbirler olmak üzere, Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerini karşılama yönünde attığı adımları memnuniyetle karşılamaktadır. Birlik, yeni Türk hükümetinin reform yolunda atılacak adımlar konusundaki kararlılığını görmekte ve hükümeti, özellikle siyasi kriterler alanındaki eksiklikleri hem yasal alanda hem uygulamada gidermesi için teşvik etmektedir.

Birlik, 1993 yılında Kopenhag'da karara bağlanan siyasi kriterlere göre, üyeliğin gerçekleşmesi için aday ülkenin demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlıkların korunmasına saygıyı sağlayacak istikrarlı kurumları yerleştirmesi gerektiğini hatırlatmaktadır. "

²⁸⁰- Pirlar, Bülent, " Kopenhag Zirvesi Sonrası Türkiye-AB ilişkilerinde Son Durum", İşveren Dergisi, TİSK Yayını, Cilt: 41, Sayı: 4, 2003, s.7.

19'uncu madde şöyledir. - " Birlik, Türkiye'yi reform sürecini hızla sürdürmesi yönünde teşvik etmektedir. Eğer Aralık 2004'deki Avrupa Konseyi, Komisyon raporu ve tavsiyesi üzerine Türkiye'nin Kopenhag Siyasi Kriterlerini karşıladığına karar verirse, Avrupa Birliği, Türkiye ile katılım müzakerelerini geciktirmeksizin başlatacaktır. "

20'inci madde de şöyle denilmektedir. - "Türkiye'nin AB üyeliği yolunda desteklenmesi amacıyla, Türkiye'nin katılım stratejisi güçlendirilecektir. Komisyon, gözden geçirilmiş bir Katılım Ortaklığı Belgesi için öneri sunmaya ve yasal inceleme sürecini güçlendirmeye çağrılmaktadır. Buna paralel olarak, AB-Türkiye Gümrük Birliği genişletilmeli ve derinleştirilmelidir. Birlik, Türkiye'ye yaptığı katılım öncesi mali yardımı önemli ölçüde arttıracaktır. Bu yardım, 2004 yılından itibaren, bütçeden " katılım öncesi giderleri" başlığı altında karşılanacaktır. "

21'inci madde şu şekildedir- "Avrupa Birliği ve katılan ülkeler, Katılım Antlaşması'na eklenecek olan ve genişleme sürecinin sürekli kapsayıcı ve geri döndürülemez yapısına ilişkin " Tek Avrupa" adlı deklarasyonunu kabul etmiştir."

Kıbrıs ile ilgili maddelere gelince :

Üçüncü madde : - "1993 yılındaki Kopenhag Konseyi, Avrupa'da süregelen anlaşmazlık ve bölünmüşlüğe son vermek için bir süreç başlatmıştır. Bugün, Güney Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya ile bu sürecin tamamlanmasında tarihi ve benzeri görülmemiş bir dönüm noktasına gelinmiştir. Birlik bu ülkelerin 1 Mayıs 2004 itibarıyla üye olmalarını beklemektedir. Bu başarı, Avrupa halklarının ortak bir kararlılıkla kıtamızda barış, demokrasi, istikrar ve refahın itici gücü haline gelen Avrupa Birliği'nde bir araya geldiğini kanıtlamaktadır. Dayanışma ilkesine dayanan bu birliğin tam üyeleri olarak bu ülkeler Avrupa projesinin daha da gelişmesinde rol oynayacaklardır. "

Onuncu madde : - "3.paragraf uyarınca, Kıbrıs ile katılım müzakereleri tamamlandığında Kıbrıs Avrupa Birliği'ne yeni bir üye devlet olarak kabul edilecektir.

Buna rağmen, Avrupa Konseyi Avrupa Birliği'ne birleşmiş bir Kıbrıs'ın katılımı yönündeki güçlü tercihini yinelemektedir. Bu bağlamda Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin önerileri temelinde, Kıbrıslı Rumların ve Kıbrıslı Türklerin 28 Şubat 2003 tarihine kadar Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulmak amacıyla müzakerelere devam etme kararlılığını memnuniyetle karşılamaktadır. Avrupa Konseyi, önerilerin, ilerideki haftalarda çözüm sağlanabilmesi için benzersiz bir fırsat sunduğuna inanmakta ve Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk toplumlarının liderlerini bu fırsatı kullanmaya çağırmaktadır. “

Onbirinci madde : “Birlik, çözüm koşullarının, AB'nin kurulduğu temel ilkelere uygun olarak, Katılım Antlaşması'nda yer alması konusundaki arzusunu yinelemektedir. Çözüm durumunda Konsey, Komisyon önerileri temelinde oybirliği ile Kıbrıs Türk toplumu ile ilgili olarak Kıbrıs'ın AB'ye katılım koşullarının uyarlanması konusunda karar verecektir. “

Onikinci madde : “Avrupa Konseyi, çözüm sağlanamadığı takdirde, komisyon önerisi temelinde oybirliği ile aksi kararlaştırılmadıkça, AB müktesebatının adanın Kuzey kısmında uygulanmasının askıya alınmasına karar vermiştir. Ayrıca Konsey, Komisyon'u Kıbrıs hükümeti ile danışma içinde, Kıbrıs'ın kuzey kısmının ekonomik kalkınmasının desteklenmesi ve Birliğe yakınlaştırılmasının yollarını incelemeye çağırmaktadır.²⁸¹

Türkiye, AB tarihinde ilk kez bu kadar çok tartışılmış, AB hükümet ve devlet başkanları ilk kez Türkiye'nin bir gün tam üye olabilmesini ciddi olarak tartışmak zorunda kalmışlardır.”²⁸²

Bu dönemde, Türkiye açısından kapı kapatılmamış aksine, 2004 yılında yapılacak değerlendirmenin ardından Türkiye'nin 2005 yılında müzakerelere başlaması olası görülmektedir.

Türk heyeti verilen tarihi her ne kadar öne çekmek istemiş ise de, 2004 Aralık ayı olarak belirlenmiştir. Artık tek koşul demokratikleşmenin, çağdaşlaşmanın ölçütü

²⁸¹ - Baydoral, Can , " Kopenhag Zirvesi'nin Ardından Türkiye-AB İlişkileri", İşveren Dergisi, TİSK Yayını, Cilt 41: Sayı: 4, 2003, s.18-19.

²⁸² - Babahan, Ergun, " 2010'da Avrupa'dayız", Sabah, 14 Aralık 2002.

olarak kabul edilen Kopenhag Kriterlerini yerine getirmek olacaktır. Katılım Ortaklığı Belgesi açıklanmış buna karşılık Ulusal Program yeniden düzenlenmiş ve Uyum Yasası paketleri arka arkaya çıkartılmıştır.

" Bundan sonra yapılması gereken Türkiye'nin evinin içini temizlemesidir".²⁸³

D- DÖRDÜNCÜ VE BEŞİNCİ UYUM YASASI PAKETLERİ

Kopenhag Zirvesi sonrası AB'ye tam üyelik yolunda yapılan çalışmalar devam etmiştir.

Yürürlüğe konulan Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma, Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerin Öğrenilmesi, Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinmeleri ve Bunlar Üzerinde Tasarrufta Bulunmaları, İçişleri Bakanlığı, İller İdaresi Genel Müdürlüğü, Dernekler Daire Başkanlığı, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun Uygulanması Yönetmelikleri, Cezaevi Reformu ile birlikte bir dizi Adalet Bakanlığı genelgesinin yayınlanması ile ikinci mevzuat, esas itibarıyla yürürlüğe konulmuştur.

16 ve 23 Ocak tarihlerinde AB çerçevesinde 4'üncü ve 5'inci Uyum Paketleri TBMM tarafından onaylanmış, 4'üncü Paketle Siyasi Partiler Yasası ve Adli Sicil Kanunu'nda değişiklik yapılarak siyasi yasaklar yumuşatılmıştır. Siyasi yasaklıların milletvekili seçilmelerinin önündeki engel kaldırılmış, Siyasi Partiler yasasında değişiklik yapılarak parti kapatılmasını zorlaştıran düzenlemeler getirilmiştir. İşkence cezalarının paraya çevrilmeyeceği ve ertelenmeyeceği yönünde değişiklik yapılmıştır. 5'inci Uyum Paketiyle, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına dayanarak yeniden yargılama yapılması kolaylaştırılmıştır.²⁸⁴

²⁸³ - Sarıkaya, Muharrem, " Yeni Bir Dönem" , Sabah , 14 Aralık 2002.

²⁸⁴ -<http://www.nethaber.com/haber/haberler/3.00.html>. Erişim Tarihi : 06.01.2006.

D- KATILIM ORTAKLIĞI BELGESİ 2003

AB Komisyonu, 26 Mart 2003 tarihinde Türkiye İçin Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi'ni açıklamış, Konsey kararına yönelik bir Komisyon önerisi olarak sunulan taslak metin, Konsey tarafından 19 Mayıs 2003 tarihinde görüşülerek kabul edilmiştir. 19 Mayıs 2003 tarih ve 2003/398/EC sayılı Konsey kararı, 12 Haziran 2003 tarih ve 1.145 sayılı Avrupa Birliği Resmi Gazetesi'nde yayımlanarak geçerlilik kazanmıştır. Gözden geçirilmiş KOB, Türkiye'nin 2003-2004 döneminde siyasi ve ekonomik kriterler ile müktesebat uyumu alanlarında yerine getirmesi gereken yükümlülükleri içermektedir.²⁸⁵

Bilindiği üzere, Komisyon 9 Ekim tarihli " Genişletilmiş Birliğe Doğru" Strateji Belgesi'nde, " Avrupa Birliği'nin, Türkiye'nin adaylığının bir sonraki aşamasını göz önünde bulundurarak, katılım öncesi hazırlıklarına verdiği desteği güçlendirmesini" önermişti. Komisyon, aynı zamanda bu hedefin gerçekleştirilmesi yönünde, Katılım Ortaklığı Belgesi'ne kıyasla Komisyon önerisini, son iki yılın gelişmelerini geniş bir şekilde ele almakta ve öncelikli faaliyetlerin sürdürülmesi gereken alanlara dikkat çekmektedir. Komisyon Türkiye'ye mali yardımın arttırılmasını öngören daha detaylı öneriler sunmuştu. Konsey tarafından 2001 yılında kabul edilen katılım Ortaklığı Belgesi'ne kıyasla Komisyon önerisi, son iki yılın gelişmelerini geniş bir şekilde ele almakta ve öncelikli faaliyetlerin sürdürülmesi gereken alanlara dikkat çekmektedir.

Türkiye'nin KOB temelinde AB müktesebatının kabulüne ilişkin gözden geçirilmiş bir Ulusal Program hazırlaması, gerekli tedbirleri kabul etmesi ve uygulaması beklenmektedir.²⁸⁶

²⁸⁵ - Baydoral, Can , " Kopenhag Zirvesi'nin Ardından Türkiye-AB İlişkileri", İşveren Dergisi, TİSK Yayını, Cilt 41: Sayı: 4, 2003, s.20-22..

²⁸⁶ - İKV Bülteni, 1-15 Nisan 2003; Güncel Haber, Nisan-Mayıs 2003, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayını, Özel Sayı.

E- ATINA ZİRVESİ

Atina Zirvesi'nden önce 9 Nisan 2003 tarihinde Türk basınında çıkan bir haber, Türkiye-AB ilişkilerinde şok etkisi yaratmıştır. Danimarkalı bir gazetecinin belgesel niteliği taşıyan haberinde, 12-13 Aralık 2002 Kopenhag Zirvesi'nden önce yapılan toplantılarda Alman Dışişleri Bakanı Joschka Fischer'in ağzından çıkan " Türkleri önce uyutalım sonra unutalım" sözü kafalarda soru işareti yaşatmıştır. Toplantıda bulunan Danimarka Başbakanı ise; " Masada onların dostlarından hiçbiri yoktu. Kimse Türkiye'yi desteklemedi. Şimdi Türkiye'nin durumu sadece 2004'te görüşülecek. Türkiye'yi birliğe istemeyenler, o zaman bir bahane bularak karşı çıkacaklar ve bu iş uzayacaktır. 2004'e kadar Türkiye konusu kapanmıştır. " ifadesini kullanmıştır.

Haber özellikle Türk basınında farklı başlıklarla verilmiştir.

" Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olmasını engelleyen hiçbir şey yok" mesajını sık sık veren Avrupa'nın ikiyüzlü olması makalelerde çok kez yazılmıştır. "²⁸⁷

Türkiye-AB ilişkilerinde en büyük sorun " güven" sorunu olurken, bu tür haberler iki taraf arasındaki güveni sarsmıştır. AB yolu gerçekten zorlu, virajlı bir yoldur. İyi ve planlı politikaların olumlu şekilde hayata geçirilmesi için taraflar arasında diyalogun verimli işlemesi şarttır.

AB Dönem Başkanı Yunanistan'ın başkenti Atina'da, 16 Nisan 2003 tarihinde düzenlenen gayri resmi zirve toplantısında, Mayıs 2004'de AB'ye tam üye olacak on ülkenin katılım antlaşması imzalanmıştır. Katılım Antlaşması imza töreninin gerçekleştiği zirve toplantısı sonrasında ise Avrupa Birliği ülkeleri ve vatandaşlarının temsilcileri tarafından onaylanan Atina Deklarasyonu açıklanmıştır. Atina Deklarasyonu ile on yeni AB üyesi; Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Letonya, Litvanya, Estonya, Polonya, Slovakya, Slovenya, Malta ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ne hoşgeldin denilmiştir. Katılım Antlaşmasının, ulusal parlamentolarda onaylanmasının ardından 1 Mayıs 2004 tarihinde yürürlüğe girmesi öngörülmüştür.²⁸⁸

²⁸⁷- Ekşi, Oktay, " Pek de Sürpriz olmadı", Hürriyet, 9 Nisan 2003.

²⁸⁸- <http://www.ikv.org.tr/turkiye-ab/guncel/atinadeklarasyonu.htm>. Erişim Tarihi : 09.01.2006

16 Nisan 2003 tarihinde gerekleŒen Atina Zirvesi'nde, AB'nin geniŒleme sureci çerçevesinde on yeni ülkenin katılım imzalarını atması, özellikle Kıbrıs Rum Kesiminin " Kıbrıs Cumhuriyeti" adı altında anlaşmayı imzalaması Türkiye tarafından sert bir tutumla karŒılanmıŒtır. DıŒıŒleri Bakanı Abdullah Gül, bu imza törenine katılmayarak tepki gstermiŒ, törende Türkiye'yi Atina Büyükelçisi Yiğit Alpogan temsil etmiŒtir.²⁸⁹

Türk DıŒıŒleri Bakanlığı, AB'nin Rum Kesimini tek taraflı üyeliğe kabul etmesine tepki gösteren bir açıklama yayımlamıŒtır. Açıklamada, " BM Güvenlik Konseyi'nin gündeminde bulunan bir uluslararası ihtilafı içine dahil etmesi, AB'nin dayandığı hukukun üstünlüğü ve demokratik meŒruiyet ilkeleriyle baėdaŒmıyor" denilmiŒtir. 1960 AnlaŒmaları'nın Kıbrıs Ortaklık Cumhuriyeti'ni kurduğu ve Türkiye, Yunanistan ve Britanya'ya garantörlük görevi verdiği anımsatılan açıklamada, AB'nin adanın tümünü temsil etmekte yetersiz olan bir siyasi otoriteyi uluslararası anlaşmaları ihlal ederek içine alma hakkına sahip olmadığı vurgulanmıŒtır. Açıklamada, " Türkiye, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin tam yeliği ile ilgili Katılım AnlaŒması'nı ve ekli protokolü, hukuki ve siyasi bakımdan kabul etmemektedir." Denilerek, bu grŒn Avrupa Komisyonu'na diplomatik yoldan iletildiği kaydedilmiŒtir.²⁹⁰

Zirve'de Kıbrıs Rum Yönetimi'ne iki protokol imzalatılmıŒtır. İlk protokolde, AB müktesebatının önce Rum Kesimi'nde, zmn ardından da tüm adada uygulanacağı ve bu çerçevede AB'nin, BM kararları çerçevesinde, BM Genel Sekreteri'nin de katkısıyla, adil bir zm istediği ifadeleri yer almıŒtır. Protokolde, zmden sonra AB Müktesebatının Kıbrıs'ın tümünde, AB komisyonu'nun nerisi ve AB Konseyi'nin oybirliğiyle vereceği karar sonrası uygulanacağı da kaydedilmiŒtir. Diğer protokolde ise Britanya'nın Kıbrıs'taki iki askeri üssünün konumunun deėiŒmeyeceėi açıklamasına yer verilmiŒtir.

²⁸⁹-Cumhuriyet, 17 Nisan 2003

²⁹⁰- Radikal, 17 Nisan 2003

Dışışleri Bakanı Abdullah Gül, zirve sonrası yaptığı konuşmada, Kıbrıs'ın tek taraflı üyeliğinin ilişkileri zedeleyeceğini belirtmiş, Türkiye ile AB arasında müzakerelerin başlayacağı tarih olan Aralık 2004'e kadar, Kıbrıs'ta çözüm ümidi vermeyen Gül, basın mensuplarına; " Eğer Türkiye-AB müzakereleri başlarsa sorunun çözümü çabuklaşır" açıklamasını yapmıştır.²⁹¹

Açıklamadan da anlaşılacağı üzere Ankara, Kıbrıs konusunu, müzakerelerin başlatılmasını sağlamak için bir koz olarak kullanacağı mesajını vermiştir.

Sonuçta Atina Zirvesi, Türkiye'nin tam üyelik sürecini, dikenli bir yola dönüştürmüştür. Rum Kesimi için Atina Zirvesi gerçekten tarihi bir gün olmuştur. Ancak Türkiye için henüz hiçbir şey bitmiş değildir. Atina Zirvesi'nden sonra, 1 Mayıs 2004 tarihi, AB'nin samimiyetini göstermesi için önemli bir tarih, Birliğin çifte standart uygulayıp uygulamadığının belli olacağı gün olarak görülmeye başlanmıştır.

F- AVRUPA BİRLİĞİ SELANİK ZİRVESİ

Avrupa Birliği Dönem Başkanlığının Yunanistan'dan İtalya'ya geçtiği Avrupa Konseyi Zirvesi, 19-20 Haziran 2003 tarihleri arasında Selanik'te gerçekleşmiş, aday ülkelerin gözlemci olarak katıldıkları Zirve'de, Türkiye'yi Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Dışışleri Bakanı Abdullah Gül temsil etmiştir.

Zirve'de yaklaşık bir yıldır sürdürülen Konvansiyon çalışmaları neticesinde oluşturulan Taslak Anayasa, Konvansiyon Başkanı Valery Giscard d'Estaing tarafından AB liderlerine sunulmuştur. Zirve gündemini, AB'nin gelecekteki yapısının kararlaştırılması ve 2003 sonbaharındaki hükümetlerarası konferans için hazırlanan Anayasal Antlaşma taslağının yanısıra sığınma ve göç konuları ile genişleme oluşturmuştur.²⁹² Türkiye ile ilgili olarak ise, AB Konseyi, Türk Hükümetinin reform sürecini devam ettirme ve özellikle geriye kalan yasal düzenlemeleri 2003 sonuna kadar tamamlama yönündeki kararlılığını memnuniyetle karşılamıştır. Türkiye'nin, AB'ye üyelik müzakerelerinin başlaması amacıyla Kopenhag siyasi Kriterlerini yerine

²⁹¹-Hürriyet, 16 Nisan 2003

²⁹²-İKV Bülteni, 16-30 Haziran 2003.

getirme çabalarının desteklendiği vurgulanmıştır. Kaydedilen ilerlemelere rağmen daha çok çaba gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir. Türkiye'nin gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi'ndeki önceliklere uyumunun AB üyeliği yolunda ilerlemesine yardımcı olacağı vurgulanmıştır. Özellikle Avrupa Konseyi'nin Aralık 2004'te alacağı karar gözönüne alındığında KOB'un, Türkiye-AB ilişkilerindeki önemli bir dönüm noktasını oluşturduğunun altı çizilmiştir.²⁹³

Kıbrıslı Türk ve Rumlar arasındaki temas ve işbirliğini engelleyen kısıtlamaların yumuşamasının olumlu olduğu ve iki toplumun AB üyesi bir odada beraber yaşayabileceklerini kanıtlandığı belirtilmiştir. Bununla birlikte, bu gelişmenin, sorunun genel anlamda çözümü için yeterli olmadığı vurgulanmıştır. Bu nedenle Kıbrıslı Türk ve Rum yetkililer başta olmak üzere, tüm taraflar BM Genel Sekreteri'nin önerileri temelinde müzakerelere tekrar başlamaya davet edilmiştir. Bu zirvenin bir diğer özelliği de, AB'nin bir üye ülkede yaptığı son zirve olmasıdır. Ekonomik nedenlerden ötürü, bundan sonra AB zirvelerinin tümü Brüksel'de yapılacaktır.²⁹⁴

Zirve'de Türkiye açısından iki önemli gelişme olmuştur. İlki, Avrupa Konvansiyonu Başkanı, Anayasa taslağını devlet ve hükümet başkanlarına sunmuştur. Bundan sonra devlet ve hükümet başkanları, hükümetlerarası konferansta biraraya geleceklerdir.

Ekim ve Aralık 2003 tarihleri arasında yapılacak çalışmalara aday ülkelerden yalnızca müzakereye başlayan ülkelerin katılması öngörülüyordu. Ancak Türkiye, üyelik müzakerelerine başlamamasına karşın, bu çalışmalara Bulgaristan ve Romanya ile birlikte gözlemci sıfatıyla katılabilecektir. Bu çok önemli bir gelişmedir. Diğer önemli gelişme de 20 Haziran 2003'te yapılan Batı Balkanlar toplantısıdır.

Selanik Zirvesi'nin ertesi günü yapılan bu toplantıda Avrupa Birliği üyesi ülkeleri ile Balkan ülkeleri yer almıştır. Türkiye bu toplantıya Avrupa cephesinde katılmıştır. Bu da özellikle Türkiye'nin Avrupa'nın bir parçası olarak görülmeye başlandığının kanıtıdır.²⁹⁵

²⁹³ - <http://www.absg.gov.tr/content.asp>. Erişim Tarihi : 09.01.2006.

²⁹⁴ - Mever, Gerda " AB Selanik 2005. Zirvesi'nin Ardından", <http://www.dwelle.de/turkish/yorum/404198.html>. Erişim Tarihi: 08.01.2006.

²⁹⁵ - <http://www.ntvmsnbc.com.tr/news/221148.asp>. Erişim Tarihi : 14.12.2006.

Zirve'nin geneline baktığımızda, temel konu Anayasa taslağı olmuştur. Türkiye diğer zirvelere kıyasla daha tatmin edici cevaplar almıştır. Ancak Kıbrıs konusunda bir süre daha sıkıntıların yaşanacağı kesindir.

Son dönemde Irak'ta yaşanan gelişmeler sonucu, ABD ile Türkiye arasında ortaya çıkan soğukluk, Türkiye için, Ortadoğu'nun yanısıra Avrupa ve Asya'da çok ciddi arayışları zorunlu hale getirmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinin niteliği değişmiştir. Hem AB'nin Türkiye'den beklentilerini hem de Türkiye için üyelik sürecinin seyrini değiştiren bu yeni durum, özellikle Avrupa ile Türkiye'nin bölgesel ve küresel gelişmelere bakışını birbirine yaklaştırmıştır. Kopenhag Zirvesi ile başlayan süreç, Selanik Zirvesi ile güçlenerek devam etmiştir.

G- ULUSAL PROGRAMIN SON ŞEKLİ

" Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı" ile " Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine İlişkin Karar" , 24.07.2003 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.²⁹⁶

Ulusal Programın giriş bölümünde, " Türkiye'nin esenliğini belirleyecek hedeflere ulaşmasını sağlayacak en önemli proje, Avrupa Birliğine tam üyektir. Türkiye'nin Avrupa Birliği ile bütünleşme emeli, her vatandaşımızın bugünü ve yarını temelden etkileyen toplumsal bir dönüşüm projesidir." açıklaması yapılmaktadır.

Ulusal Program'da, Türkiye'nin komşuları ve çevre bölgelerle ilişkilerini, barışçı dış politika hedefleri temelinde geliştirmeye devam edeceği vurgulanmaktadır. Kıbrıs konusunda ise, Avrupa Birliği ile güçlendirilmiş siyasi diyalogun bir parçası olarak, Kıbrıs'ta her iki tarafın egemen eşitliğine dayanan yeni bir ortaklık oluşturma yolundaki tüm çabaların destekleneceği, programın giriş bölümünde dile getirilmiştir. Ulusal Program'da, Türkiye'nin AB'ye uyum çerçevesindeki gelişmenin düzenli olarak izlenebilmesi ve Avrupa Birliği Komisyonu'nda gerekli bilgilerin temin edilmesi amacıyla tüm kamu kurum ve kuruluşlarının " Avrupa Birliği Müktesebatına Uyum Ulusal Veri Tabanına" iki ayda bir düzenli veri aktarımları da öngörülmüştür.

²⁹⁶ - <http://rega.basbakanlik.gov.tr/mukerrer/mukerrer.html>. Erişim Tarihi : 02.04.2006.

Siyasi Kriterlere gelince, hükümet, çeşitli yasalarda katılım müzakerelerinin başlaması için ön şart niteliğindeki siyasi kriterlere uyum konusunda gerekli düzenlemeleri süratli bir şekilde yasa paketleriyle gerçekleştirmeyi uygun görmüştür. Ancak bununla birlikte temel yasaların daha uzun vadede bir bütünlük içinde yenilenmesi hedeflenmektedir.

Hükümet, ifade özgürlüğünün geliştirilmesine ve sürdürülmesine öncelik ve önem verecektir. İşkence ve kötü muamele olayları önlenecek ve bu konuda sıfır hoşgörü gösterilecektir. Bu amaçla yürürlüğe konan yasal ve idari önlemler titizlikle uygulanacaktır.

Hükümet, tüm bireylerin herhangi bir ayırım yapmaksızın tüm insan hakları, temel özgürlükler ve kültürel haklardan tam ve eşit olarak yararlanmalarını güvence altına almanın temel görevi olduğuna inanmaktadır.

Türk vatandaşlarının geleneksel olarak kullandıkları dil ve lehçelerde yayın yapılması ve bu dil ve lehçelerin öğrenilmesine ilişkin hükümlerin uygulanması sağlanacaktır.

Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nin işlevleri, Anayasa ve ilgili yasa değişiklikleriyle yeniden tanımlanan danışma organı niteliğiyle uyumlulaştırılacaktır.

Türkiye'nin güncellenmiş Ulusal Programı'nın ekonomik kriterler bölümünde ise, makroekonomik politikaların temel özellikleri ekonomide sürdürülebilir büyüme ortamını oluşturma, enflasyonu kalıcı şekilde düşürmek, kamu açıklarının ve kamu borç stokunun Gayri Safi Yurtiçi Hasıla oranını AB üye ülkeleri ortalamalarına yaklaştırılması hedeflenmiştir. Programa göre, yatırım ortamının hem hukuki hem de iktisadi açıdan iyileştirilmesi ve yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi doğrultusunda atılan adımlar sürdürülecektir. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası ile birlikte yürütülen ekonomik reform programı da güçlendirilerek kararlı şekilde uygulanmaya devam edilecektir.²⁹⁷

Üyelik yükümlülüklerinin Üstlenilmesi, Müktesebatın Uygulanmasına Yönelik İdare Kapasite ve Finansman İhtiyacı gibi başlıklar programda mevcuttur. Ama daha önemli olan siyasi ve ekonomik kriterlerdir.

²⁹⁷ -<http://rega.basbakanlik.gov.tr/mukerrer/mukerrer.html>. Erişim Tarihi : 02.04.2006.

Gerçekte bu program 2001 yılındaki Ulusal Program'dır. Değişen koşullara göre yeniden gözden geçirilmiştir. Aynı zamanda program 2004 yılı sonunda üyelik müzakerelerinin başlamasını hedefleyen bir siyasi taahüt niteliği de taşıyacaktır. Program, 2003, 2004 ve 2005 yıllarında yapılması öngörülen düzenlemeleri de içermektedir.

Program, sivil toplum örgütlerinin, siyasi partilerin, önerileri doğrultusunda şekillenerek Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Programın ortaya konulması kadar uygulanmasının da önem taşıdığı açıktır. Söz konusu reformlar öncelikle Türkiye'yi hakettiği yere getirmek için yapılmalıdır. Daha demokratik, daha özgür, ekonomik ilişkileri güçlü bir Türkiye için çalışılmalıdır.

AB yalnızca paketlerle, programlarla sınırlı bir yol olmamalıdır. Türkiye bütünüyle bu yolda hareket etmelidir. Yapılan bu çalışmalar gerçekte, Türkiye'nin demokratikleşmesi için gerekli olan şeylerdir. Atılacak adımların, AB endeksli olmaktan çok, ülkemiz için öncelikle toplumsal örgütlenmeyi sağlaması gerekmektedir. Ancak o zaman, Avrupa ile her koşulda eşit duruma gelebiliriz. Avrupa'nın böyle bir Türkiye'yi benimsemekten başka bir çaresi yoktur.

H- ALTINCI UYUM YASALARI

TBMM Genel Kurulu'nda hükümetin AB Kopenhag Kriterleri için mevzuatta uyum sağlamak amacıyla hazırladığı ve " Altıncı Uyum Yasası Paketi" olarak bilinen " Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Tasarısı" TBMM'de yapılan müzakerelerin ardından 19 Haziran 2003 tarihinde kabul edilmiştir.²⁹⁸

Yirmi iki maddeden oluşan yasayla, bir yandan Anayasa'da yapılan değişikliklere uyum sağlanması, diğer yandan AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı çerçevesinde yapılması gerekli düzenlemelerle ilgili olarak çeşitli yasalarda değişiklik yapılması amaçlanmıştır.

Altıncı Uyum paketiyle birlikte, Terörle Mücadele Yasası'nın " devletin bölünmez bütünlüğü aleyhine propaganda yapma" suçunu tanımlayan 8'inci maddesi kaldırılmıştır. Özel televizyonlarla birlikte TRT'nin de Kürtçe yayın yapmasına imkan

²⁹⁸- www.belgenet.com/arsiv/ab/ab.html. Erişim Tarihi : 03.02.2006.

sağlanmış, Çocuklara bazı isimlerin konulamayacağına ilişkin yasak kaldırılmıştır. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda değişiklik yapılarak DGM'lerle diğer mahkemeler arasındaki yargılama farklılığına son verilmiştir. TBMM tarafından 19 Haziran 2003 tarihinde kabul edilen 6. Uyum paketinin analizi yapılacak olursa :

I- Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun :

Bu Kanunda yapılan değişikliklerle;

Yüksek Seçim Kurulu'nun özel radyo ve televizyon kuruluşlarına yönelik yaptırım yetkisi kademeli olarak değiştirilmekte ve hafifletilmektedir.

II- Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun :

Bu Kanunda yapılan değişikliklerle ;

* Türk vatandaşlarınca günlük yaşamda geleneksel olarak kullanılan farklı dil ve lehçelerde yayın yapılması imkanı, hem kamu hem de özel radyo ve televizyon kuruluşları vasıtasıyla yasal güvenceye kavuşturulmaktadır.

* Seçim dönemlerindeki yayın yasağının süresi daraltılmaktadır.

III. Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunu :

Bu Kanunda yapılan değişikliklerle;

* Denetim konusundaki sınırlama sebepleri azaltılmaktadır.

* Denetleme Kurulunun oluşumundan Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği çıkartılmaktadır.

* Yetkili merciin kararı bakımından hakim güvencesi getirilmektedir.

IV. Terörle Mücadele Kanunu:

Bu Kanunda yapılan değişikliklerle;

* Terörle Mücadele Kanunu'nun terör tanımıyla ilgili 1'inci maddesinde terör suçunun oluşmasında şiddet ve cebir şartı getirilmektedir. Ayrıca, maddede yapılan diğer bir

değişiklikle, sadece " suç teşkil eden eylemler" in maddede tanımlanan terör suçunu oluşturacağı hükme bağlanmaktadır.

* Düşünce ve ifade özgürlüğünün genişletilmesi bağlamında Terörle Mücadele Kanununun 8'inci maddesi yürürlükten kaldırılmaktadır.

V .Vakıflar Kanunu:

Bu Kanunda yapılan değişikliklerle;

Cemaat vakıflarının tasarrufları altında bulunduğu belirlenen taşınmaz malların, vakıf adına tescili için yapılacak başvurular bakımından öngörülen " altı aylık" süre " on sekiz ay"a çıkarılmaktadır.

VI. İmar Kanunu :

Bu kanunda yapılan değişikliklerle;

farklı din ve inançlara sahip bireylerin ibadet yerlerine ilişkin özgürlükleri genişletilmektedir.

VII. Nüfus Kanunu:

Bu kanunda yapılan değişikliklerle;

isim koyma konusundaki kriterler genişleterek, kişilerin özel hayatlarına ve aile hayatlarına ilişkin özgürlükler korunmaktadır.

TÜRK CEZA KANUNU

Bu kanunda yapılan değişikliklerle;

* "Namus için çocuk öldürme" suçunun failine verilen cezalar ağırlaştırılmaktadır.

* "Töre cinayetleri" olarak bilinen fiilin cezasında indirim yapılmasını içeren madde yürürlükten kaldırılmaktadır.

Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun:

Bu Kanunda yapılan değişikliklerle, dördüncü uyum paketiyle 16'ncı maddenin dördüncü fıkrasının yürürlükten kaldırılmasına paralel olarak, müdafii ile görüşme konusundaki Ceza Muhakemeleri Usulü kanunu hükümlerinin Devlet Güvenlik

Mahkemelerinde de uygulanması yönündeki değişiklik, madde başlığına yansıtılmaktadır.

Yapılan değişiklikle, yakalanan ve tutuklanan şahısların haklarına ilişkin Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu hükümlerinin Devlet Güvenlik Mahkemelerinin görev alanına giren suçlarda da uygulanabilmesi sağlanmaktadır.

AIHM Kararları Işığında Yargılamanın Yenilenmesi:

İdari Yargılama Usulü Kanununda yapılan değişiklikle, hukuk ve ceza davaları açısından mümkün olan, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ışığında yargılamanın iadesi yoluna başvurma, idari davalar açısından da olanaklı kılınması söz konusudur.

6. Uyum Paketi'nin özellikle Terörle Mücadele Kanunu'nun 8.maddesinde yapılan değişiklik, eleştirilere hedef olmuştur. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in onayına sunulan 6. AB Uyum Paketi'nin, Terörle Mücadele Yasası'nın devlete karşı işlenen terör suçlarını içeren 19. ve 21. maddeleri veto edilmiştir.

Cumhurbaşkanı Sezer'in gerekçesi şöyledir :

" 8.maddenin kaldırılması, terör yöntemlerine başvurmayı özendirecek biçimde işlenmesi durumunda, suçun cezasız kalması sonucunu doğurur" şeklindedir.

Meclis'e geri gönderilen paket aynen kabul edilince, paket ikinci kez Cumhurbaşkanı'nın onayına sunulmuş ve bu kez Cumhurbaşkanı Sezer tarafından onaylanmıştır. Paket 19 Temmuz 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir.²⁹⁹

I- YEDİNCİ UYUM YASASI PAKETİ

AB Kopenhag Kriterlerine iç mevzuatta uyum sağlamak amacıyla yapılan kanun değişiklikleri 6. Uyum Paketiyle sınırlı kalmamış arkasından 7. Uyum paketini getirmiştir.

Avrupa Birliği'ne uyum yasaları çerçevesinde hazırlanan ve kamuoyunda " 7. Uyum Yasası Paketi" olarak bilinen yasa tasarısı TBMM Genel Kurulu'nda 30 Temmuz 2003 tarihinde onaylanmıştır. Düşünce ve ifade özgürlüğünün kapsamını genişleten yasa, Milli Güvenlik kurulu ve işleyişi ile ilgili önemli değişiklikler içermektedir. 7. Uyum Paketinin getirdiği düzenlemeler şöyledir.³⁰⁰

²⁹⁹ - Hürriyet, 19 Temmuz 2003.

³⁰⁰ - <http://www.abinfoturk.net/news/news.asp>. Erişim Tarihi : 19.02.2006.

* Devletin ve görevlilerin manevi şahsiyetlerine " tahkir ve tezyif" suçlarına verilecek cezanın alt sınırı bir yıldan 6 aya indirilmiştir.

* " Tahkir, tezyif ve sövme kastı bulunmaksızın, sadece eleştirmek maksadıyla yapılan düşünce açıklamaları" cezayı gerektirmeyecektir.

* " Bilim ve sanat eserleri ile edebi değere sahip olan eserler, genel ahlaka aykırı yayınlar" kapsamında değerlendirilmeyecektir.

* Halkın ar ve haya duygularını inciten veya cinsi arzuları tahrik ve istismar eder nitelikteki genel ahlaka aykırı yayınlar, imha edilmeyecek, sadece müsaderesine karar verilebilecektir.

* " İşkence" suçunun soruşturulması öncelikli işlerden olacak. Bu suçlarla ilgili davalarda, duruşmalara zorunluluk olmadıkça otuz günden fazla ara verilmeyecek, adli tatilde de bakılacaktır.

* Asker olmayan kişiler, barış zamanında, " askerleri kanunlara karşı itaatsizliğe teşvik etme" ve " halkı askerlikten soğutma" suçları iddiasıyla sivil mahkemelerde yargılanacaktır.

* TBMM Başkanlığı'nın talebi üzerine, Sayıştay, Silahlı Kuvvetler'in elindeki mallar da dahil olmak üzere denetlemeler yapabilecektir.

* Çocuk mahkemelerinde yargılanma yaşı 15'ten 18'e çıkarılmıştır.

* Dernek hakları genişletilmiştir. Tüzel kişiler de dernek kurabilecek. Dernek üyeliğinden ayrılmak isteyen altı ay önceden haber vermesine gerek olmayacaktır.

* Toplantı ve gösteriler, 30 gün yerine ancak 10 gün ertelenebilecektir.

* Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi için, 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu hükümlerine tabi olmak üzere özel kurslar açılabilir.

MGK :

* Milli Güvenlik Kurulu'nun görevleri yeniden tanımlandı. MGK, ayda bir kez yerinde iki ayda bir toplanacaktır.

Kurul, gerektiğinde Başbakan'ın teklifi üzerine veya doğrudan Cumhurbaşkanı'nın çağrısı ile toplanabilecektir. MGK Genel Sekreterliği'nin görev ve yetkileri yeniden düzenlenmiştir. MGK Genel Sekreterliğine sivil de atanabilecektir. Genel Sekreter, Başbakan'ın teklifi ve Cumhurbaşkanı'nın onayı ile atanacaktır. Söz

konusu atamanın, TSK mensupları arasından yapılması halinde Genelkurmay Başkanı'nın olumlu görüşü alınacaktır.

* Türkiye'de kurulan vakıflar, amaçları doğrultusunda, uluslararası alanda işbirliği yapılmasında yarar görülen hallerde,. Dışişleri Bakanlığı'nın görüşü alınmak koşuluyla İçişleri Bakanlığı'nın izniyle yurtdışında kurulmuş vakıf veya kuruluşlara üye olabilecektir.

TERÖRLE MÜCADELE KANUNU:

Terörle Mücadele Kanunu'nun 7.maddesinin ikinci fıkrasına " şiddeti teşvik" eklenmiştir

Buna göre, " terör örgütü mensuplarına yardım edenlere, şiddet veya diğer terör yöntemlerine başvurmayı teşvik edecek şekilde propaganda yapanlara" fiilleri başka bir suç oluştursa bile ayrıca bir yıldan beş yıla kadar hapis ve 500 milyon liradan 1 milyar liraya kadar ağır para cezası verilecektir.³⁰¹

Avrupa Birliği, Türkiye'de yapılan bu hızlı reform değişikliklerini memnuniyetle karşılamıştır.

Avrupa Birliği'nin Genişlemeden Sorumlu Komisyon Üyesi Günter Verheugen yaptığı yazılı açıklamada; Reform sürecinin devam edeceğini, Türk hükümetinin Kopenhag Siyasi Kriterlerine uyum sağlanması için mevzuat değişikliklerini gerçekleştirme yönünde ciddi kararlılığının olduğunu vurgulamıştır. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, 7. uyum paketini 06.08.2003 tarihinde onaylamış ve paket resmi Gazete'de yayımlanmak üzere Başbakanlığa gönderilmiştir.³⁰²

Bu pakette de birtakım değişiklikler eleştiri konusu olmuştur. Özellikle MGK Genel Sekreterliği'ne sivillerin de atanabileceği kararı oldukça eleştirilmiştir. Kuşkusuz Türkiye'de MGK'nın yeri çok önemlidir.

Ancak, Avrupa Birliği ile müzakerelerin başlaması olasılığının iyice güçlendiği bir dönemde, MGK'nın işleyiş biçiminin ve yapısının değiştirilmesinin yadırganacak ve eleştirilecek bir yanı yoktur. Türkiye güvenlik açısından kırılgan bir coğrafyada yer almaktadır.

³⁰¹ - http://www.belgenet.com/yasa/ab_uyum7-1.html. Erişim Tarih : 04.02.2006.

³⁰² - http://www.belgenet.com/yasa/ab_uyum7-1.html. Erişim Tarih : 04.02.2006.

Ulusal Güvenlik açısından TSK'nın her zaman için çok önemli görevleri olacaktır. Yedinci Paket, Türkiye'nin AB üyeliği konusundaki iradesini ve kararlılığını en etkili biçimde hissettirdiği belge olarak kabul edilmelidir. Bu yasaların kabul edilmesiyle Türkiye artık dönüşü olmayan bir yolda ilerlemektedir.

J- BRÜKSEL ZİRVESİ

Genişleme sürecinde Türkiye-AB ilişkileri, 17-18 Haziran 2004 tarihlerinde gerçekleştirilen Brüksel Avrupa Konseyi'nde de ele alınmıştır.³⁰³ Brüksel Zirvesi'nin Sonuç Bildirgesi'nde;³⁰⁴

- * AB Konseyi'nin, Türkiye'nin reform sürecinde bugüne kadar gösterdiği ilerlemeleri takdirle karşıladığı,
- * AB Konseyi'nin, Türk hükümetinin Kopenhag kriterlerini karşılama yolundaki kararlı çabalarından memnuniyet duyduğu,
- * Bu bağlamda, gerçekleştirilen çalışmaların uygulamaya yansıtılmasının önemli olduğu,
- * AB'nin özellikle yargının bağımsızlığı ve işleyişinin güçlendirilmesinde, temel özgürlüklerin (toplanma, ifade ve inanç) uygulanmasının geliştirilmesinde, sivil-asker ilişkileri ile Güneydoğu Anadolu'daki mevcut durumun Avrupa'daki uygulamalarla uyumlaştırılmasında Türkiye'ye yardım etmeye devam edeceği,
- * Aralık 2004'de AB Konseyi, AB Komisyonu raporu ve tavsiye kararına dayanarak, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğine karar verdiği takdirde, Türkiye ile üyelik müzakerelerine gecikme olmaksızın başlanacağı,
- * Avrupa Konseyi'nin, Türkiye'yi Topluluk adına Komisyon ve 25 üye ülkeyle Ankara Anlaşması'nın yeni ülkelerin katılımını dikkate alacak şekilde uyarlanmasına

³⁰³ - <http://www.deltur.cec.eu.int>. Erişim Tarihi: 10.02.2006.

³⁰⁴ - <http://www.deltur.cec.eu.int>. Erişim Tarihi: 10.02.2006

ilişkin müzakereleri tamamlamaya hazır olduğunu göstermeye davet ettiği, ifade edilmiştir. Türkiye ile ilgili ifadelerde üstü kapalı olarak, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin de diğer yeni üyeler ile birlikte, Türkiye-AB Gümrük Birliği'ne dahil edilmesi yönünde Türkiye'ye çağrıda bulunulmuştur.

K-2004 İLERLEME RAPORU, ETKİ RAPORU VE KOMİSYON TAVSİYESİ

Türkiye'ye ilişkin olarak 6 Ekim 2004 tarihinde yayımlanan İlerleme Raporu, Etki Raporu ve Komisyon tavsiyesinde özet olarak şu konulara değinilmiştir.³⁰⁵

a-) İlerleme Raporu

2003 yılı İlerleme Raporu'ndan 31 Ağustos 2004 tarihine kadarki dönemi kapsayan 2004 yılı İlerleme Raporu'nun yapısı, önceki raporlara büyük ölçüde benzerlik arz etmekte ve temel olarak Türkiye'nin 1993 tarihli Kopenhag Avrupa Konseyi'nde belirlenen siyasi, ekonomik kriterler ile üyelik yükümlülüklerini yerine getirme kapasitesi gözden geçirilmektedir.

aa-) Gelişmiş siyasi diyalog ve siyasi kriterler

Aday ülkeler tarafından üyelik için uyulması gereken siyasi kriterler "demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıkların haklarına saygıyı sağlayan kurumların istikrarı"dır. 2004 yılı İlerleme Raporu'nda bu başlık altında yeni gelişmeler, demokrasi ve hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıkların korunması ve Kıbrıs konularıyla ilgili olarak yer alan değerlendirmeler şöyle özetlenebilir.

* Geliştirilmiş siyasi diyalog ve siyasi kriterlere ilişkin öncelikler konusunda özellikle geçen yılki raporda belirtilen alanlarda mevzuat açısından ciddi ilerleme

³⁰⁵⁻ <http://www.euturkey.org.tr/abportal>. Erişim Tarihi : 15.02.2006.

kaydedilmiştir. Uygulama açısından da önemli ilerleme sağlanmıştır. Bununla birlikte, eksiklikler bulunmaktadır ve siyasi reform süreci daha da konsolide edilmek ve genişletilmek durumundadır.

* Türkiye, Kıbrıs sorununa ilişkin olarak kapsamlı bir çözüme ulaşılması yönünde BM Genel Sekreterinin çabalarını desteklemiştir. Yunanistan ile ilişkiler pozitif yönde gelişmiştir.

* Sivil-asker ilişkileri, Avrupa standartlarına yaklaşmaktadır. Devlet Güvenlik

Mahkemelerinin kaldırılması da dahil olmak üzere yargı sisteminde de önemli değişiklikler getirilmiştir. İnsan hakları alanında Türkiye, AB ve uluslararası hukukun önceliğini tanımıştır. Uygulamada bazı aksaklıklar yaşansa da Türk vatandaşlarının temel özgürlüklerinin kapsamı geliştirilmiştir. Halihazırda yaşanan sıkıntılara rağmen ülkenin Güneydoğusunda normalleşme süreci başlamıştır.

* Son yıllarda Türkiye, siyasi reform sürecinde Katılım Ortaklığı Belgesinde ortaya konulan öncelikler çerçevesinde ciddi ilerleme kaydetmiştir. Bununla beraber, dernekler kanunu ve yeni ceza kanunu, ceza usul ve ceza infaz kanunları hala yürürlüğe girmemiştir.

* Türkiye söz konusu reformların uygulanması için güçlü çaba göstermektedir. Bununla birlikte, özellikle işkence ve kötü muamele, ifade, din ve vicdan özgürlüğü, kadın hakları, sendikal haklar ve azınlık hakları konularında uygulamanın güçlendirilmesi gereklidir.

ab-) Ekonomik Kriterler

Ekonomik kriterler, işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı ve Birlik içerisindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısı ile baş etme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır.³⁰⁶ Türkiye pazar ekonomisi olma yolunda, başta makro-ekonomik dengesizliklerin giderilmesi olmak üzere, önemli adımlar atmıştır. Ayrıca, Türkiye

³⁰⁶ http://www.belgenet.com/arsiv/ab/huk_051103.html. Erişim Tarihi : 17.03.2006.

istikrar politikasına devam etmesi ve yapısal reformlarla ilgili olarak kararlı adımlar atması halinde Birlik içindeki rekabetçi baskılara ve piyasa güçlerine dayanabilecektir. 2001 krizini takip eden dönemde ekonomik istikrar kayda değer ölçüde gelişmiştir. Bu kapsamda, yüksek enflasyonla mücadelede başarı sağlanmış, devletin ekonomiye müdahalesi azalmış, ekonomik yapı ve düzenlemeler uluslararası standartlarla uyumlu hale getirilmiş, mali sektörün hassasiyetleri büyük ölçüde giderilmiş, ekonominin şoklara direnç gösterme kapasitesi artmış, kamu yönetiminde şeffaflık ve etkinlik sağlanmış, doğrudan yabancı sermaye girişine kolaylık getirecek düzenlemeler yapılmış ve özelleştirmenin yasal çerçevesi geliştirilmiştir. Mevcut olumlu gelişmelerin sürdürülebilir kalkınma ve istikrara yansıtılması için, reform sürecinin kesintiye uğramadan devam etmesi önem arz etmektedir.

ac-) Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenme Kapasitesi

Bu bölümde, Türkiye'nin, yirmi dokuz başlık altında Topluluk müktesebatına uyumda kaydettiği ilerleme değerlendirilmektedir. Malların serbest dolaşımı alanında mevzuat uyumu istikrarlı şekilde devam etmiştir. Ancak, mevcut uyum ve uygulama düzeyi yetersizdir. Yatay ve prosedürel önlemler ile uygunluk değerlendirmesi ve piyasa gözetimi bakımından önemli adımların atıldığı spesifik mevzuat, en çok gelişme kaydedilen alanlar olmuştur. Kamu alımlarına ilişkin mevzuat halen AB mevzuatından farklılıklar içermektedir. Türkiye, ticarete teknik engelleri kaldırmaya, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nda belirlenen yükümlülüklerini yerine getirmeye ve uyumlaştırılmamış alanda malların serbest dolaşımını temin edecek düzenlemeleri hayata geçirmeye yönelik çabalarını arttırmalıdır.

Rekabet politikası alanında, AB anti-tröst mevzuatıyla uyum sağlanması önemli bir adım olmuştur. Bununla birlikte, devlet yardımları konusundaki uyum sınırlı kalmaya devam etmiştir. Bu kapsamda, devlet yardımları mevzuatının yürürlüğe konulması, devlet yardımlarını izleme otoritesinin kurulması ve çelik sektörünün yeniden yapılandırılması önem arz eden konulardır.

Gümrük Birliği alanında son İlerleme Raporundan itibaren bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. İdari kapasite daha da güçlendirilmiş ve bazı spesifik alanlar dışında

genel uyum düzeyi yükselmiştir. Serbest bölgelerdeki uygulamalar hala AB'ninkilerden farklılık arz etmektedir.

Dış ilişkiler alanında genel uyum düzeyi halihazırda yüksektir ve daha fazla ilerleme kaydedilmiştir. AB GSP'sinin büyük kısmına uyum özellikle iyi bir gelişmedir. Türkiye bu alandaki ve AB'nin tercihli ticaret rejimlerine uyum konusundaki çabalarına devam etmelidir.

b-) Etki Raporu

Avrupa Komisyonu, 6 Ekim 2004 tarihinde Türkiye için açıkladığı İlerleme Raporu ile birlikte değerlendirilmek üzere, Türkiye'nin muhtemel AB üyeliğinin etkilerini analiz eden bir rapor yayımlamıştır.³⁰⁷ Etki raporunda şu değerlendirmeler öne çıkmaktadır.

* Nüfusu, büyüklüğü, coğrafi konumu, ekonomik, güvenlik ve askeri potansiyeli gibi sebeplerle Türkiye'nin AB üyeliği önceki genişlemelerden farklı olacaktır.

* Türkiye halihazırda radikal bir değişim sürecinden geçmekte olup, bu sürecin devamı durumunda, özgürlük, demokrasi, insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü gibi temel değerlere bağlı olan, çoğunluğu Müslüman, model bir ülke olacaktır.

* Türkiye'nin AB üyeliği Türk ekonomisinin büyüklüğü ve halihazırda mevcut ekonomik entegrasyon göz önüne alındığında AB ekonomisi üzerinde küçük fakat olumlu bir etki yaratacaktır. Katılım müzakerelerine başlanması, Türkiye'nin makroekonomik istikrarı sağlama, yatırım ve büyümeyi teşvik etme çabalarını destekleyecektir. Bu varsayımlar altında, Türkiye'nin Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYİH)nın AB ortalamasından daha hızlı büyümesi beklenmektedir.

* Türkiye, AB üyeliği sonrası gerek Ortak Tarım Politikası, gerekse bölgesel

³⁰⁷ - http://www.belgenet.com/arsiv/ab/etki_2004.html. Erişim Tarihi : 17.03.2006.

gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi kapsamında, mevcut kuralların devamı halinde, önemli miktarda AB fonundan yararlanabilecektir.

* Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin sonucunda göç akımlarının, AB iş piyasasına olumsuz etkisini önlemek için uzun geçiş dönemlerinin uygulanması düşünülebilecektir. Türkiye'nin nüfus dinamikleri yaşanan AB toplumunun olumsuz sonuçlarını giderebilecektir. Bu bağlamda, AB Türkiye'de eğitim ve öğretime yapılan yatırım ve reformları desteklemede önemli menfaatlere sahiptir.

* Ortak Tarım Politikasına başarı ile katılım sağlamak için Türkiye'nin, kırsal kalkınması ve idari kapasitesinin güçlendirilmesi yönünde çaba sarf etmesi gerekmektedir.

* Türkiye'nin AB'ye üyeliği Birlik için, enerji yollarının güvenliğinin sağlanmasına yardımcı olacaktır.

* Türkiye'nin üyeliği sonucu gerçekleşecek bütçe transferleri 2025 yılında 22.1 milyar Euro ile 33,5 milyar Euro arasında olacaktır. Türkiye'nin 2025 yılında AB bütçesine katkısının 5.6 milyar Euro olacağı varsayıldığında AB'ye net maliyet 16.5 ile 27.9 milyar Euro arasında gerçekleşecektir.

c-) Komisyon Tavsiyesi

Aralık 2002 Avrupa Konseyi Sonuç Bildirgesi'nde ³⁰⁸AB Komisyonu raporu ve önerisi temelinde, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığına karar verilmesi durumunda, Aralık 2004 Zirvesi'nde alınacak kararla Türkiye ile müzakerelere gecikmeksizin başlanacağı ifade edilmiştir. Bu kapsamda, AB Komisyonu tarafından Türkiye'nin AB üyeliği yönünde kaydettiği gelişmelere ilişkin olarak hazırlanan öneride öne çıkan hususlar şunlardır:

³⁰⁸ - <http://www.belgenet.com/arsiv/ab/rapor2004-03.html>. Erişim Tarihi : 17.03.2006. *

* Reformlarda kaydedilen gelişmeler ışığında ve Türkiye'nin ilgili mevzuatı uygulamaya koyması durumunda Komisyon, Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterince yerine getirdiğini düşünmekte ve katılım müzakerelerinin başlatılmasını önermektedir.

* Türkiye'nin AB'ye katılım süreci; sonucu önceden garanti edilemeyecek ucu açık bir süreçtir. Müzakerelerin sonucundan bağımsız olarak AB ve Türkiye ilişkileri Türkiye'nin Avrupa yapılarına tam olarak bağlı kalmasını garanti altına alacak şekilde devam etmelidir.

* AB ile Türkiye arasında sorunsuz bir bütünleşmeye imkan verecek koşulların

oluşması için kayda değer bir zamana ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bu süreç, hem AB'nin uyum ve etkinliğinin korunması hem de Türkiye'nin kalkınma düzeyiyle uyumlu olmayan politikaları uygulama zorunluluğuyla karşı karşıya kalmaması için gereklidir.

* AB'nin temel prensipleri olan özgürlük, demokrasi, insan haklarına saygı, temel özgürlüklerin korunması ve hukukun üstünlüğü konularında ciddi ve sürekli ihlallerin olması durumunda, AB Komisyonu, Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Anayasası'na dayanarak, müzakerelerin askıya alınmasını tavsiye edecektir. Konsey, bu yöndeki bir tavsiye üzerine, nitelikli çoğunlukla karar verecektir.

* Katılım müzakereleri, kararların oybirliğiyle alınacağı bir Hükümetlerarası Konferans kapsamında yürütülecektir. Müzakerelerin resmen açılmasının hemen ardından, Komisyon müktesebatın incelenmesine dayanan tarama sürecini başlatacaktır. Tarım, yapısal politikalar ve kişilerin serbest dolaşımı gibi alanlar uzun geçiş süreleri ve/veya spesifik önlemler uygulanmasını gerektirebilecektir. Müzakereler, her biri ayrı bir politika alanını düzenleyen müktesebat başlıkları esas alınarak yapılacaktır. Komisyon, Türkiye'nin hazır olduğunu düşündüğü müktesebat başlıkları için müzakerelerin açılmasını tavsiye edecek, ekonomik boyutu olan alanlar için ön koşullar tespit edebilecektir. Müzakerelerin hızı ve seyri, sadece Türkiye'nin gösterdiği uyum düzeyine bağlı olmayacak, AB'nin yeni üyeleri kabul etme kapasitesi, bazı alanlarda kendini hazırlama ihtiyacı ve Avrupa entegrasyonunun devamlılığının sağlanması gereği de dikkate alınacaktır.

d-) Avrupa Parlamentosu Kararı

Türkiye'ye ilişkin 2004 İlerleme Raporu ve Komisyon Tavsiyesine yönelik olarak Avrupa Parlamentosu'nca hazırlanan Rapor, 15 Aralık 2004 tarihli Genel Kurul toplantısında kabul edilmiştir.³⁰⁹

Rapor'da dikkat çeken noktalara değinmek gerekirse

* Avrupa Parlamentosu, Türkiye'nin reformlarda kaydettiği genel ilerleme düzeyini göz önüne alarak, Avrupa Konseyi'ne, üyelik müzakerelerine gecikmeksizin başlanması çağrısında bulunmaktadır.

* Yeni bir Anayasa taslağı hazırlanması, Türk devletinin modernleşmesi ve AB üyeliği için gerekli değişikliklerin yapıldığının önemli bir göstergesi olacaktır.

* Dini azınlıklara yönelik ayrımcı her türlü faaliyete son verilmelidir. Bu kapsamda ilk açık gösterge olarak Rum Ortodoks Ruhban okulunun açılması ve Alevilerin tanınması ve korunması talep edilmektedir.

* Müzakereler başladıktan sonra Türkiye'nin özgürlük, demokrasi, insan hakları, temel özgürlükler ve hukukun üstünlüğü prensiplerini ciddi ve devamlı ihlali durumunda müzakereler Avrupa Parlamentosu ile istişare edilerek askıya alınmalıdır.

* Komisyon ve Konsey, Türkiye'nin siyasi kriterleri karşılması hususuna ilişkin yıllık raporlar hazırlamalı ve söz konusu raporlara yıl içinde yaşanan işkence olayları ile AB üyesi devletler tarafından kabul edilen Türk mülteci sayısını da dahil etmelidir.

* Rapor'da ayrıca, Türkiye'nin Ermenistan ile ilişkilerinin iyileştirilmesi ve geçmişte yaşanan olaylara ilişkin olarak ortak bir uzlaşa sağlanması yönündeki ifadelerin yanı sıra Fırat ve Dicle nehirlerinin paylaşımına yönelik değerlendirmeler de yer almaktadır.

³⁰⁹-<http://www.belgenet.com/arsiv/ab/rapor2004-03.html>. Erişim Tarihi : 17.03.2006

L- BRÜKSEL ZİRVESİ'NİN SONUÇLARI

16-17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirilen AB Zirvesi'ne ilişkin sonuç bildirisinde,³¹⁰ Türkiye ile ilgili konular genişleme başlığı altında yer almaktadır.

Türkiye ile ilgili önemli noktalar maddeler halinde sıralanacak olursa;

- * Türkiye ile üyelik müzakerelerine 3 Ekim 2005 tarihinde başlanacaktır.
- * Avrupa Konseyi, Türkiye'nin diğer aday ülkelerle aynı kriterler temelinde değerlendirilecek bir aday ülke olduğuna ve Aralık 2004 Zirvesi'nde; AB Komisyonu raporu ve tavsiyesi temelinde, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğine karar verilmesi halinde, gecikmesizin müzakerelere başlanacağı yönünde daha önce alınmış Konsey kararlarına atıfta bulunmaktadır.
- * Avrupa Konseyi, Türkiye'nin başlatmış olduğu reform sürecini memnuniyetle karşılamakta ve reform sürecinin devam edeceği yolundaki inancını ifade etmektedir. Politik reform sürecinin geri dönüşmezliğini teyit etmek amacıyla ve işkence ile kötü muameleye 'sıfır tolerans' ilkesi çerçevesinde, Türkiye'nin kişilerin temel özgürlükleri ve insan haklarına uyumundan emin olmak için, reform süreci Komisyon tarafından gözlem altında tutulacaktır. AB, reform sürecine ilişkin öncelikleri ortaya koyan bir Katılım Ortaklığı Belgesi temelinde siyasi reformlarda kaydedilen ilerlemeyi izlemeye devam edecektir.
- * Avrupa Konseyi Türkiye'nin, yeni üyelerin katılımını göz önüne alarak, Ankara Anlaşması'nın adaptasyonuna yönelik protokolü imzalama kararını memnuniyetle karşıladığını belirtmektedir. Bu kapsamda, Türkiye'nin "Türk Hükümeti Ankara Anlaşması'nın adaptasyonuna ilişkin Protokolü müzakerelerin fiilen başlaması öncesinde ve AB'nin mevcut üyeleri dikkate alındığında gerekli olan mutabakatın sağlanması ve adaptasyonların sonuçlanmasını takiben imzalamaya hazır olduğunu

³¹⁰-<http://www.belgenet.com/arsiv/ab/tusiadbr.html>. Erişim Tarihi : 21.03.2006.

teyit etmektedir” şeklindeki deklarasyonu memnuniyet vericidir.

* Avrupa Konseyi Türkiye'nin komşularıyla iyi geçinme ve AB'ye üye ülkelerle sınır sorunlarının, barışçıl yoldan Birleşmiş Milletler Hukuku çerçevesinde çözüme kavuşturma çabalarını memnuniyetle karşılamaktadır. AB Konseyi, çözüm sürecinde sorun teşkil edebilecek ikili anlaşmazlıklarda sorunların, eğer gerekli görülürse, Uluslararası Adalet Divanına taşınması gerektiğini belirtmektedir.

* AB'nin temel prensipleri olan özgürlük, demokrasi, insan haklarına saygı, temel özgürlüklerin korunması ve hukukun üstünlüğü konularında ciddi ve sürekli ihlallerin olması durumunda, AB Komisyonu, kendi inisiyatifi ya da üye ülkelerin 1/3'ünün talebi üzerine, müzakerelerin askıya alınmasını tavsiye edecek ve müzakerelerin yeniden açılması için gerekli şartları önerecektir.

16-17 Haziran 2005 tarihlerinde Brüksel'de gerçekleştirilen AB Zirvesi Sonuç Bildirgesinin ³¹¹ giriş bölümünde, “Avrupa Konseyi genişlemeye ilişkin olarak 17-18 Haziran 2004 ve 16-17 Aralık 2005 tarihli Zirve kararlarına atıfta bulunmuş ve söz konusu kararların tam olarak uygulanması gereğine vurgu yapmıştır.” ifadesine yer verilmiştir. Temmuz-Aralık 2005 döneminde AB dönem başkanlığını üstlenen İngiltere'nin programında genişleme başlığı altında ülkemiz ile ilgili olarak şöyle denilmiştir;

“Türkiye'ye 3 Ekim 2005 tarihinde katılım müzakerelerine başlanacağına dair verilen sözün yerine getirilmesine çalışılacaktır. Bu AB için, Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecini başlatması açısından önemli bir adım olacaktır.” ³¹²

³¹¹- <http://www.deltur.cec.eu.int>.Erişim Tarihi : 22.03.2006.

³¹²- <http://www.deltur.cec.eu.int>.Erişim Tarihi : 22.03.2006.

M- MÜZAKERE ÇERÇEVESİ

16-17 Aralık 2004 tarihli Zirve toplantısında Avrupa Konseyi ülkemiz ile müzakerelere 3 Ekim 2005 tarihinde başlanması kararı almıştır.³¹³ Söz konusu karar kapsamında, Avrupa Komisyonu Konsey'e sunulmak üzere ülkemiz için 29 Haziran 2005 tarihinde müzakere çerçevesini kabul etmiştir.

Çerçeve metinde şu hususlar dikkati çekmektedir:

* Müzakerelerin nihai hedefi Türkiye'nin AB üyeliğidir. Müzakere sürecinin ucu açıktır ve sonucu önceden garanti edilemez.

* Özgürlük, demokrasi, insan haklarına saygı, temel haklar ve hukukun üstünlüğü prensiplerinin, ciddi ve sürekli ihlali durumunda üyelik müzakereleri askıya alınabilecektir.

* Müzakerelerde kaydedilecek ilerlemenin şu alanlardaki gelişmelere bağlı olacağı belirtilmiştir.

a) Kopenhag kriterlerine uyum,

b) Türkiye'nin, komşuları ile olan sınır anlaşmazlıklarını Birleşmiş Milletler kuralları çerçevesinde çözmesi,

c) Türkiye'nin, Kıbrıs probleminin çözümüne yönelik olarak çabalarına devam etmesi ve anılan ülke ile ikili ilişkilerini normalleştirilmesi,

d) AB-Türkiye Gümrük Birliği'nden kaynaklanan yükümlülükler başta olmak üzere Türkiye'nin Ortaklık Anlaşmasından kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmesi.

* Türkiye'ye yönelik olarak, kişilerin serbest dolaşımı, yapısal politikalar veya tarım gibi alanlarda uzun geçiş süreleri, derogasyonlar, spesifik düzenlemeler veya sürekli korunma önlemleri gündeme gelebilecektir.

* Türkiye'nin katılımının ciddi mali sonuçları olabileceğinden, müzakereler ancak 2014 sonrası için, muhtemel mali reformlarla birlikte, Mali Çerçevenin belirlenmesini müteakiben sonuçlandırılabilir.

* Müzakerelerin hızını Türkiye'nin AB müktesebatını doğru ve etkin uygulama düzeyi belirleyecektir.

Özet olarak değerlendirildiğinde, ülkemiz için açıklanan müzakere çerçevesi içerik olarak 16-17 Aralık 2004 tarihli Zirve kararlarından farklı bir husus içermemektedir.

Son olarak, Ankara Anlaşması'nın AB'nin 1 Mayıs 2004 tarihli genişlemesi dikkate alınarak adaptasyonuna yönelik Uyum Protokolü, bir Deklarasyon eşliğinde 29 Temmuz 2005 tarihinde Türkiye tarafından imzalanmıştır.³¹⁴ Türkiye, AB ile arasındaki Gümrük Birliği'ni, aralarında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin de bulunduğu on yeni AB üyesini de kapsayacak şekilde genişleten, ek protokolü 29 Temmuz 2005'te imzaladı. Türkiye, protokolle birlikte bir deklarasyon yayımlayarak, atılan imzanın protokolün onaylanması ve uygulanmasının Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanıma anlamına gelmediğini duyurdu.

N- 2005 YILI İLERLEME RAPORU

AB Komisyonu tarafından 9 Kasım'da açıklanan İlerleme Raporu'nda³¹⁵ “Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli ölçüde karşılamaya devam ettiği” tespiti raporun öncelikli vurgulanması gereken yönü.

Raporda yer alan , değişim hızının 2005 yılında düştüğüne ilişkin uyarının, reformların sürdürülmesi ile müzakere süreci arasındaki sıkı bağlantı göz önüne alındığında önemle dikkate alınması gerekiyor. AB Komisyonu'nun açıkladığı

³¹⁴- Radikal, 30 Temmuz 2005.

³¹⁵- <http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab.html>. Erişim Tarihi : 21.02.2006.

Türkiye'ye yönelik 2005 yılı İlerleme Raporu ve Katılım Ortaklığı Belgesi'nin siyasi ve ekonomik kriterleri ile 2005 Genişleme Strateji Belgesi'nin Türkiye ile ilgili bölümleri incelendiğinde, iki belgenin de sürpriz unsurlar taşımadığı, gerek üslup, gerek içerik açısından büyük ölçüde dengeli ve gerçekçi olduğu görülüyor.

Dikkat çeken bir husus, bazı hassas konularda daha dikkatli ve özenli bir dil kullanılmış olmasıdır. 2005 yılı İlerleme Raporu, bir önceki İlerleme Raporu'ndan bu yana Türkiye'nin siyasi ve ekonomik kriterler ile müktesebat uyumu alanlarında kaydettiği ilerlemeleri ve eksikliklerini eleştirel bir bakış açısı ile özellikle de eksikliklerin düzeltilmesini hedefleyerek, ayrıntıları ve örnekleri ile ortaya koymaktadır. KOB ise çok daha kısa ve öz bir yaklaşımla, önümüzdeki dört yıllık dönemde neler yapılması gerektiğini belirlemekte ve sıraladığı önceliklerin Türkiye tarafından hazırlanacak kapsamlı bir plan çerçevesinde gerçekleştirilmesi beklentisini dile getirmektedir. Bu açıdan her iki belge de temel referans belgeleri olarak değerlendirilmeli ve tespit edilen eksiklikler yol gösterici olmalıdır.

İlerleme Raporu'nda özellikle, "Türkiye siyasi kriterleri yeterli ölçüde karşılamaya devam etmektedir" ifadesi ve bu ifadeyi takip eden tespit ve değerlendirmelerin AB tarafından müzakerelere başlamak için yeterli görülen Türkiye'nin siyasi kriterlere uyum performansının daha da artırılmasına ve sürdürülebilirliğine yönelik olduğu görülüyor.

Bu saptamadan hemen sonra değişim hızının 2005 yılında düştüğüne dair bir uyarı gelmekte ve Türkiye'nin müzakere süreci boyunca da siyasi kriterlere uyum ve uygulamaya azami özen göstermesi gerektiğine dikkat çekilmektedir. Reformların sürdürülmesi ile müzakere süreci arasındaki sıkı bağlantı göz önüne alındığında bu uyarının önemle dikkate alınması gerekmektedir.

Raporda "Doğu ve Güneydoğu'da 1999'dan beri iyileşen güvenlik konusunun AB'nin terör örgütü listesinde yer alan PKK'nın yeniden başlattığı şiddet olayları nedeniyle hassaslaştığı"na dikkat çekiliyor.

Türkiye açısından büyük hassasiyet taşıyan bu konuda, Komisyon'un sorunun kaynağını PKK olarak gördüğünü net biçimde vurgulaması, AB kanadında Türkiye'nin haklı tezlerine yönelik olumlu yönde gelişen bir yaklaşım farkını ortaya koyuyor. Raporda AB Komisyonu'nun, ekonomik kriterlere uyum çalışmalarından memnuniyet duyulduğunu vurgulayarak, istikrar programının dikkatle takip edilmesi ve popülist

yaklaşımlardan kaçınılması uyarısında bulunduğu belirtiliyor. 2005 yılı İlerleme Raporu'nun, ekonomik kriterler bölümünden çıkan temel sonuç, “Türkiye'nin Kopenhag ekonomik kriterlerini karşılama konusunda önemli bir ilerleme kaydettiği ve bu yöndeki çabalarını sürdürmesi gerektiği” şeklinde değerlendirilebilir.

20 Ekim'de başlayan tarama sürecinin 2006 yılı sonbahar aylarında tamamlanması bekleniyor. Uzun ve zorlu müzakere süreci devam ediyor.

O- AVRUPA BİRLİĞİ AÇISINDAN TÜRKİYE'NİN TAM ÜYE OLMASI DURUMUNDA ÇIKABİLECEK SORUNLAR

Türklerin tarihinde Avrupa'nın önemli bir yeri vardır. Avrupa için de aynı durum söz konusudur. Sosyal, ekonomik ve siyasi boyutlarda Avrupa'nın Türklerle ilişkileri ve etkileşimi uzun bir tarihi süreç içerisinde önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

Türkiye'nin Avrupa ile ilişkileri her zaman en ağırlıklı konumda olmuştur. Nüfus hareketleri, işgücü, ticaret, kültür, sosyal ve ekonomik gelişme gibi pek çok konuda Türkiye ve Avrupa ilişkilerinin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler, 1960'ların başında tam üyelik gibi uzak bir hayalle başladı. Bundan neredeyse kırk yıl sonra, Aralık 1999'da yapılan AB Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin tam üyelik adaylığı olasılık haline geldi.

Gözlemcilerin çoğuna göre, kapıların Türkiye'nin yüzüne çarpıldığı Lüksemburg Zirvesi'nden yalnızca iki yıl sonra alınan yüz seksen derece ters yöndeki bu karar öylesine ani oldu ki, iki taraf böyle bir gelişmeye hazırlıksız yakalandı. Türk kamuoyu heyecansızdı. Bu duygu belki de içinde bulunulan aşamanın sonuçlanmayacağı ve AB-Türkiye ilişkilerinde öncekine göre daha da sert bir çözülmenin yaşanacağı şeklindeki bir şüpheden kaynaklanıyordu.³¹⁶

Türkiye Avrupalı mı? sorusu, Avrupa Birliği - Türkiye ilişkilerinde kuşkusuz en

³¹⁶- Barchard, David, “Güçlü Bir Ortaklığa Doğru Türkiye ve Avrupa Birliği”, TSEV Yayınları, Çev. Murat Cemal Yalçın, Orhan Bilgin, İstanbul, 2001, s.11.

fazla sorulan soru olmuştur. 12-13 Aralık Kopenhag zirvesi'nde de bu sorunun cevabı aranmış, Türkiye ile müzakerelerin 2004 yılının sonuna doğru başlayabileceği belirtilmiştir. Bu ertelemenin AB açısından sebepleri incelenecek olursa ; AB'nin içinde bulunduğu durumu ve Türkiye'yle ilgili bazı faktörleri şu başlıklar altında toplayabiliriz:

Genişleme; on yeni üyenin katılımının kurumsal ve ekonomik etkilerinin AB içi dengelerde sindirilmesi ve halk nezdinde benimsenmesinin gerektireceği zaman ihtiyacı.

Derinleşme; Avrupa'nın Geleceği Kurultayı'nın üzerinde çalışmakta olduğu yeni AB yasasının, üye ülkelerdeki referandumlarda kabul görmemesi, red eğilimlerinin güçlenmesi ve bu durumun başta Euro'nun istikrarı olmak üzere ekonomiye olumsuz etkileri.

Ekonomik sorunlar ; ekonomik büyümenin %2 seviyesinin altına düştüğü bir konjonktürde, hükümetlerin gerekli yapısal reformları yapmakta sosyal tepkiler nedeniyle zorlanmaları.

Türkiye'nin imajı : yıllar boyunca insan hakları ve demokrasi açısından Türkiye'nin görüntüsü ve uluslararası saygınlığının çok olumsuz etkilenmesi. Son demokratik reformların çok yeni olmaları nedeniyle henüz AB nezdinde bu algılamının düzelmemiş olması. Bu durumun AB siyasetçilerinin Türkiye'ye yaklaşımlarına yansımaları.³¹⁷

AB Kamuoyunda, Türkiye'nin birliğe girmesiyle ortaya çıkacak sorunlarla ilgili bazı yanlış yargılar söz konusudur.

a-) Demografik sorun(nüfus)

Yaşlı Avrupa'nın önünde 70 milyonun üzerinde nüfusuyla Türkiye, gerçekten genç ve dinamik nüfus potansiyeli ile önemli bir güçtür. Doğurganlık oranı Avrupa'ya kıyasla yüksek olan Türkiye, yaşlı Avrupa'nın kuşaklarını korkutmaktadır. Türkiye'nin adaylığında din faktörünün yanında nüfus sorunu da bu nedenle sorgulanmaktadır. Müslüman bir demografik yapısı olan bir ülkenin Avrupa'ya katılması perspektifi,

³¹⁷- Kaleağası, Bahadır, " Kopenhag Sonrası Türkiye-AB ilişkileri" , İşveren Dergisi, TİSK Yayını, Cilt 41, Sayı: 4, 2003, s.26.

birçok Avrupalı için korkutucu bir perspektiftir. Siyasi açıdan ise; AB'ye girdiği varsayılan Türkiye, Avrupa Parlamentosu'nda yirmi yıl sonra en büyük parlamenter grubunu oluşturacak yani Almanya'nın önüne geçerek birinci ülke konumuna gelecektir. bu da Türkiye'nin istenmeyen bir devlet olmasında en büyük ikinci sebeptir.

318

Doğu ve Batı'nın, Kuzey ve Güney'in, Hristiyanlık ve İslam'ın kesişme noktasındaki Türkiye, Boğaz'dan binlerce kilometre ötedeki ülkeleri etkileme potansiyeline veya cazibe merkezine dönüşebilir. Zengin, demokratik ve hoşgörülü bir Türkiye imajı tüm bölge için önemli bir yol gösterici, belirleyici olabilir.³¹⁹

Bunun dışında, Avrupa'nın İslam dini ile olumlu bir kıyaslama sorunu bulunmaktadır. Avrupa'nın İslam dünyası ile sınırları vardır. Milyonlarca Müslüman , Avrupa ülkelerinde çalışmakta ve yaşamaktadır. Bu nedenle aşırı olmayan bütün pozisyonları desteklemek ve değerlendirmek Avrupa'nın çıkarıdır. Türkiye yaklaşık bir asırdır laik devlet prensibini kabul etmiştir, Avrupa gerçekte bunun bilincindedir.³²⁰ Türkiye'nin üyeliğini engelleyen ve üye olması durumunda çıkabilecek sorunlardan başlıcası ülkenin büyüklüğü ve toplumsal yapısıdır. Türkiye diğer ülkelerden daha az gelişmiş olmasının yanı sıra, şu an için Almanya dışında, hepsinden daha fazla nüfusa sahip olan potansiyel bir ülkedir.

b-) Göç

Diğer bir olumsuz yargı ise, " Türkiye'nin AB üyeliği, göçmen akımı sonucunu doğurur" şeklindedir. Tüm kamuoyu yoklamalarında, AB vatandaşlarının Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkan kesiminin (ortalama %55'i) en başta gelen olumsuz yargısının göç sorunu olduğu ortaya çıkmıştır.³²¹ Avrupa'da şu anda 11-12 milyon Müslüman yaşamaktadır. Fransa'da beş milyon, Almanya'da üç milyon, İngiltere'de iki milyon ve İtalya'da bir milyon Türk bulunmaktadır. Türkler AB içinde serbest dolaşırsa, ülkemizden kaç kişinin göç edeceğine bağlı olarak bir Müslüman işgali yaşanır korkusu bulunmaktadır.

³¹⁸⁻ Vaner, Semih, " AB Sürecinde MGK'nin Siyasi Ağırlığı" http://www.idealpolitika.com/arsiv/6/6_dosya_vaner1.htm. Erişim Tarihi : 04.03.2006.

³¹⁹⁻ Khalilzad, Ian O.Lesser, F. Setphen Larrabe, "Türk-Batı İlişkilerinin Geleceği Stratejik Bir Plana Doğru", ASAM Yayınları, Çev: Işık Kuşçu, Ankara, 2000, s.62.

³²⁰⁻ Marini, Franco, Sabah, 08.12.2003

Bazı rakamlara bakarsak, Avrupa'nın tarımdaki nüfusu %4 civarındadır. Tarıma destek de GSYİH oranı olarak %1.7, Türkiye'de toplam resmi işgücü rakamı 20-21 milyon kişidir. Tarımdaki nüfus en iyimser tahmin ile % 35, tarıma destek ise son IMF programları sonrasında bile kabaca %4.3 civarındadır. Korkulan şey, Türkiye'nin tarım nüfusunun önemli bir kısmının serbest dolaşımında AB'yi işgal etmesidir.

Bu bağlamda AB'de ortalama kişi başı geliri, Türkiye'nin ortalama gelirinin en az on misli kadardır. Türkiye'nin tarım nüfusunun ortalama geliri ise, genel ortalama gelirinin üçte biri kadar olabilmektedir.

Türkiye'nin 1961-1973 yılları arasında yurtdışına gönderdiği işçi sayısı 1.5 milyon kişidir. Bu rakam Türkiye'nin 1970 yılındaki çalışan nüfusun %10 kadarı ve 20-29 yaş arası erkek işgücü grubunun %40'ı kadardır. 1980'li yıllarda yapılan anketlerde ise, genç erkeklerin % 20'si yurtdışına çalışmaya gitmek istediklerini söylüyorlardı. Korkulan, bugünkü yüksek ve genç nüfusa bu oranlar uygulandığı zaman, müthiş bir göç dalgasının yaşanacağıdır. %8-9 rakamları arasında dalgalanan işsizliği olan ve sosyal refah sisteminde kriz yaşayan AB, Türkiye'deki genç erkek ve kadınların % 20-30 arasındaki bir kısmının göçünü kaldıramayacak durumdadır. Bu bağlamda, AB, tüm sosyal ve ekonomik dengelerin bozulacağı korkusu içindedir.³²² Bu nedenle, yeni üye ülkelerle AB arasındaki işgücünün serbest dolaşımına yönelik sınırlamaların 2007'ye kadar kaldırılmayacağı kaydedilmektedir. Genç nüfusun oranı en yüksek ülkelerden biri olan Türkiye üye olarak kabul edilmesi durumunda en önemli göç kaynağı olacaktır.³²³

Türkiye'deki ücretlerin düşüklüğü, göç olasılığını arttıran en önemli unsurlardan biridir. Türkiye'de çalışan nüfusun çoğunluğunun tabii olduğu asgari ücret, 119 Euro düzeyindedir. AB üyelerinde ise en düşük asgari ücret düzeyi 406 Euro ile Portekiz'dedir.

Birlik üyesi ülkelerde verilen sosyal yardımlar da Türkiye'yle kıyaslanmayacak

³²¹-<http://www.bocutarih.sitemynet.com/seminer/ab/ab/turkab.html>. Erişim Tarihi : 07.01.2006

³²²-Deniz Gökçe, " Esas Korku Göç", Akşam 05.12.2003.

³²³- Karaca, Kayahan, " Kaymera", <http://www.ntvmsnbc.com/news/185738.asp>. Erişim Tarihi : 04.01.2006.

ölçüdedir. OECD verilerine göre, tek başına yaşayan bir bireye verilen maksimum aylık sosyal yardım, Avrupa Birliği'nde 332 Euro ile 825 euro arasında değişmektedir.

Aradaki bu ücret uçurumunun AB'deki işgücü dengelerinin bozulmasına neden olacağından korkulmaktadır. Oluşacak bir göç dalgasıyla Batı Avrupa ülkelerindeki yabancı karşıtı ve ırkçı sağ partilerin güçlenebileceği endişesi de vurgulanmaktadır.³²⁴ Ancak bir nokta daha vardır ki, AB zamanla yaşlanan ve azalan nüfusu nedeniyle ileride işgücüne ihtiyaç duyacaktır. Olağandır ki; düşük gelirli ülkeler ile yüksek gelirli ülkelerin entegrasyonu büyük sorunlar yaratır.

c-) Demokrasi ve İnsan Hakları

Türkiye'nin AB üyeliğine olumsuz bakan kesimlerin bir diğer yargısı ise şu şekilde seslendirilmektedir.

" Türkiye demokratik kültürden yoksun, insan haklarına ve azınlıklara saygısız ve İslamcı olma eğilimli bir ülkedir" Bu yargının temelinde özellikle Avrupa medyasının Türkiye konusunda olumsuzlukları ön planda tutan habercilik yaklaşımı ve karşıt lobilerin kendi davalarını savunma yolunda Türkiye'nin demokratik zayıflıklarından güç kazanmaları yatmaktadır.³²⁵

İlber Ortaylı bir makalesinde, " İslam dünyasında demokrasi var mıdır? " sorusuna " hayır yoktur" diyerek cevap vermiş ancak bunun İslam dünyasında demokrasi olmayacak anlamına gelmemesi gerektiğini de belirtmiştir. Demokrasinin toplum içinde yavaş yavaş gelişeceğini ve zamanla vazgeçilmez bir rejim haline alacağını vurgulamıştır. Ayrıca demokrasinin, batı ile doğu arasında bir ayrımın göstergesi olmadığını, bu bağlamda bugün demokrasi üreten milletlerin çoğunun, onu geç devirde öğrendiğini hatta tam olarak öğrenemediğini de açıklamıştır.³²⁶

Demokratikleşme ve insan hakları, son yıllarda Türkiye-AB ilişkilerinde en önemli faktörlerden birisidir. 1960'lı ve 1970'li yıllarda büyük ölçüde ekonomik ve teknik konulara dayalı olan ilişki kalıbı giderek yapısal değişikliklere uğramıştır.

³²⁴<http://www.ntv.com.tr/news/190163.asp>. Erişim Tarihi : 17.12.2005.

³²⁵Kaleağası, Bahadır, "Kopenhag Sonrası Türkiye-AB İlişkileri" , İşveren Dergisi, TİSK Yayını, 2003, Cilt 41, Sayı 4., s.27.

³²⁶ Ortaylı, İlber , " Avrupa Siyasi Birliği ve Avrupalılar", Avrupa Siyasi Birliği ve Türkiye Semineri, T.C. Merkez Bankası Yayınları, Ankara, 1999, s.60.

AET'den AB'ye doğru yönelen Avrupa entegrasyon girişiminin niteliksel dönüşümü bunda etkili olmuştur. Ekonomik bir oluşumdan siyasal bir oluşuma geçerken, AB'nin üye olmayan ülkelerle ilişkilerinde siyasal boyut önem kazanmıştır. 1980 yılından sonra Türkiye'nin içerisinde bulunduğu koşullar AB-Türkiye ilişkilerinde insan hakları ve demokratikleşme konularının öncelik kazanmasına neden olmuştur.³²⁷

Sonuçta, insan hakları ve demokratikleşme konuları, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinin önemli bir boyutu haline gelmiştir.³²⁸ Kısaca, Türkiye-AB ilişkilerinde, insan hakları ve demokratikleşme gibi siyasal sorunların ağırlık kazanmasında, AB'nin kendi yapısal dönüşümü, Türkiye'nin demokrasi ve insan haklarına ilişkin iç sorunları ve soğuk savaş sonrası uluslararası sistemin yeniden yapılanması etkili olmuştur.

Demokrasi ve insan hakları konularını, dış politikasının önemli bir unsuru haline getiren Avrupa Birliği, Türkiye ile ilişkilerinde de bu siyasi baskıyı kullanmaktadır. AB ile bütünleşmenin temel unsuru, ekonomik istikrarın yanında insan hakları ve demokrasi ilkelerinden evrensel standartların benimsenmesidir.³²⁹ Türkiye özellikle son dönemde çıkardığı 6.ve 7. uyum paketleriyle demokrasi ve insan hakları hususunda önemli adımlar atmıştır. Bu konuda çalışmalar devam edecektir.

d-) Ekonomi

Bazı çevrelerin dile getirdiği, "Türkiye AB'ye ekonomik bir yüküdür" iddiası da Türkiye AB ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen faktörlerden biridir. Türkiye'nin AB ortalamasının altındaki kalkınmışlık seviyesi, doğal olarak AB kamuoyunda endişe yaratmaktadır. Müzakere süreci aday ülkenin kalkınmasını hazırlayan bir süreçtir. Geçmişteki deneyimler, AB üyeliğinin refah düzeyi yüksek ülkeler ile diğerleri arasındaki farkı daha da açacağı görüşünü çürütmektedir. Her AB genişlemesi, yeni üyeler fakir olsun veya olmasın, bölgesel dengesizlikleri arttırmamış aksine azalmıştır.

³²⁷-Dağı, İhsan, D. , “ İnsan Hakları ve Demokratikleşme : Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Siyasal Boyut”, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s. 120.

³²⁸- Uğur, Mehmet , “Avrupa Birliği ve Türkiye Bir Dayanak İnandırıcılık İkilemi”, Everest Yayınları, İstanbul, 1999, s.250.

³²⁹- Karkuş, A.İşıl, (1998) : " Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerinde İnsan Hakları Sorunsalı", Der Yayınları, İstanbul, 1998, s.716.

1950 ve 1990 yılları arasında, AB ülkeleri arasındaki eşitsizlikler 2/3 oranında, bölgeler arasındaki eşitsizlikler ise % 50'den daha fazla azalmıştır. İrlanda, Portekiz ve Yunanistan gibi gelir düzeyleri AB ortalamasının altında olan ülkelerin AB'ye girişinde bile, durum böyle olmuştur. AB'nin büyümesini yavaşlatmak yerine, yeni üyeler, artan ticaret ve yatırım düzeylerinin desteği sayesinde, AB ortalamasının hayli üzerinde büyüme oranlarıyla, genel ekonomik gelişmeyi hızlandırmıştır.³³⁰

Türkiye'nin AB karşısındaki rekabet gücü dengesi, 1995'te Gümrük Birliği uygulamasıyla yoğunlaşmıştır. Ankara Anlaşması'nda öngörüldüğü şekliyle, 1971'de o zamanki adıyla AET, sınırlı sayıdaki ürün dışında sanayi ürünlerinde Türkiye'ye gümrüklerini sıfırlamış, 1996'da ise aynı yükümlülüğü Türkiye yerine getirmiştir. Gümrük Birliği ile birlikte Türkiye, basit bir serbest ticaret anlaşmasının çok ötesine geçen bir sisteme girmiş ve ekonomik açıdan AB ile bütünleşmiştir.³³¹

Bunun yanında ülkemizin iç dinamiğinden gelen birtakım zayıflıklar vardır. Bugün Türk sanayicisinin ihtiyacı olan, AB ülkeleri ve dünya piyasaları ile rekabet edebilmek için bu ülkelerdeki üretim, yatırım, finansman vb. koşullara sahip olmaktır. Bugün ne yazık ki bu koşulların var olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu sıkıntıların giderilmesi, sanayicinin önünün açılması gereklidir. Türkiye ekonomik durumunu düzeltmelidir. O zaman Avrupa bizim kapımıza gelecektir.³³²

Türk ekonomisi yapısal bakımdan henüz istenilen noktaya ulaşmamıştır. AB'ye tam üyelik süreci içerisindeki Türkiye ekonomisi, yapısal bakımdan sağlam temellere oturtulmaya çalışılmalıdır. Avrupa Birliği'ne tam üyelik kriterlerinin başta geleni budur. Avrupa Birliği, ekonomik krizlere kapalı, temeli sağlam bir Türk ekonomisi görmek istemektedir. Bu çerçevede, hükümetin özellikle ekonomi politikasıyla ilgili konularda, Türk iş dünyası ile eşgüdüm içinde olması ve alınan kararların uygulanması aşamasında işbirliği sağlaması, Türkiye'nin önündeki hedeflere ulaşmasını kolaylaştıracaktır.

³³⁰-, "Ekonomik Gelişme ve AB", TUSİAD Yayınları, İstanbul, 2000, s.4.

³³¹ - Ökütçü, Davut, " Önümüzdeki Bir Buçuk Yıl Çok Kritik", Sanayi Odası Dergisi, Sayı: 447, 2003, s. 33.

³³²- Güvenç, Bozkurt, " Avrupa ve Türkiye İlişkilerinin Tarihi Kaynakları, Gelişmesi ve Bugünün Sorunları" ; Avrupa Siyasi Birliği ve Türkiye Semineri, T.C. Merkez Bankası Yayınları, Ankara, 1999, s.88.

e-) Din , Kùltür ve Kimlik

Bilindiği üzere, Türkiye-AB ilişkilerinde din, kùltür ve kimlik farklılığı sıkça gündeme gelmekte ve tartışılmaktadır.Ortak bir Avrupalılık kimliği oluşturmaya yönelik tartışmalar çerçevesinde AB'nin bir Hıristiyan Kulübü olduğu, AB'de bazı çevreler tarafından sıkça öne sürülen bir iddiadır. Bu görüşe göre, AB-Türkiye arasındaki ilişkiler din farklılığına göre şekillenmektedir. Bazı AB yetkililerince yapılan açıklamalar da bu görüşleri destekler niteliktedir. Komisyon eski başkanlarından Jacques Santer tarafından yapılan bir açıklamada, AB kimliğinin özünün Yunanca, Latince ve Hıristiyanlıkta aranması gerektiği ifade edilmiştir. ³³³

Avrupa Birliği içinde ne yazık ki, " Avrupa çok kùltürlü bir yapıya sahiptir" görüşüne tolerans göstermeyen ve bu görüşü benimsemeyen bir kesim bulunmaktadır. Irkçılık, kökten dincilik ve milliyetçi duygular giderek yoğunlaşmaktadır. ³³⁴ Avusturya örneğinde görüldüğu gibi, AB'de aşırı sağ güçlerde bir hareketlenme görölmektedir. Bunlar ulusların bütünlüğünü savundukları kadar, yabancılara karşı da ırkçı tepkiler göstermeye başlamışlardır. Türkiye'nin AB'ye üye olmak istemesi bu kesimde " Türkler Avrupa'yı istila edecek" şeklinde algılanmaktadır. ³³⁵

Samuel D. Huntington bu eğilimleri kitabında şu şekilde tanımlamıştır :

" İnsanlar kimlik kriziyle uğraşırken kan ve inanç bağlarına, itikada ve aileye önem verir. Halklar, ecdadı, dini, dili, değerleri ve kurumları kendilerinininkine benzeyen halklarla biraya gelirken, farklı olan halklara uzak durur, aralarına almak istemez Bu bağlamda,. Avrupa'nın güçlü devletleri, Müslüman bir ÷lke olan Türkiye'yi Avrupa Birliği içinde görmek istemediklerini açıkça belli etmektedirler. ³³⁶

³³³- Aydın, Senem, "Türkiye'nin Tam Üyeliğinin AB'ye ve Türkiye'ye Katkıları", İKV Yayınları, No: 168, İstanbul, 2002, s.37.

³³⁴- Balkır, Canan, " Kimlikler Avrupası Üzerine Düşünceler", Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2000, s.820 .

³³⁵- Aktan, Gündüz, " Avrupa Birliği'nin Bizde ve Onlarda Yarattığı Kimlik Krizi", Foreign Policy, International Peace ve Bilgi Yayıncılık, Sayı: 6, İstanbul , 1999, s.64.

³³⁶- Huntington, Samuel D., "Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması" , Okuyan Us Yayınları, Çev. Mehmet Turhan, Cem Soydemir, Yusuf Eradam, İstanbul, 2002, s.174.

Türkiye'de de medyanın önemli bir kısmında ve siyasi partiler içinde, tonu gittikçe yükselen bir AB karşıtlığı görülmektedir. Buna karşın, hükümet Kopenhag Kriterlerini yerine getirmek için elinden gelen çabayı göstermektedir.

Bu tartışmalar, her iki tarafta da devam etmektedir. Ancak eleştirilmesi gereken, daha doğrusu sorulması gereken bir soru vardır :

Avrupa ile Türkiye arasındaki bu kimlik ve kültür farklılığı neden Türkiye ile Avrupa Birliği arasında 1963 yılında yapılan Ankara Anlaşması'nda ön plana çıkmamış ve yaşanmamıştır. " Bunun cevabı açıktır, AB, " Avrupa Birliği nasıl olmalı?" sorusuna daha kendi içinde cevap bulamamıştır. İngiltere dışında AB üyelikleri, başvurularının üzerinde pek fazla düşünülmeden gerçekleşmiştir. Türkiye'nin şimdi yüz yüze geldiği kültür, sınır gibi meseleler hiçbir zaman ele alınmamıştır. Çünkü gerekli görülmemiştir. Türkiye'nin adaylığıyla AB bunları düşünmeye başlamıştır.³³⁷

AB'nin bir birlik olarak önündeki en kritik mesele, kendini tanımlamasıdır.³³⁸ 19-20 Haziran 2003 tarihinde Selanik'te yapılan zirvede, AB Anayasa taslağı en önemli gündem maddesini oluşturmuştur. Sunulan taslağın ilk maddelerinde özellikle AB değerleri üzerinde durulmuştur.

" AB kendisi ile aynı değerleri paylaşan ve onları beraberce geliştirmek isteyen bütün Avrupalı ülkelere açıktır. Bu değerler çerçevesinde toplumda çoğulculuğu, hoşgörüyü, dayanışmayı destekler. AB vatandaşlarına, sınırların bölmediği bir özgürlük, güvenlik ve adalet alanı ile serbest rekabete dayalı tek bir pazar sağlar. AB'nin amacı dengeli bir ekonomik büyümeyi, sosyal pazar ekonomisi koşullarını, sosyal gelişmeyi, tam istihdamı, bilim ve teknik alanda ilerlemeyi gerçekleştirmek ve çevre kalitesini yükseltmektir. Birlik, toplumdaki dışlanmaya ve ayrımcılığa karşıdır. AB, sosyal himayeyi, kadın-erkek eşitliğini, kuşaklar arasında dayanışmayı ve çocuk haklarını korumayı hedef alır. AB, üye ülkelerin ulusal kimliklerine, temel politik ve anayasal yapılarına saygılıdır. Toprak bütünlüğünün, asayişin ve iç güvenliğin korunmasını her devletin temel işlevi olarak görür. AB, Anayasası'na uygun olarak üye

³³⁷ - Timur, Tamer " Batı İlişkileri ve Kültürel Biçimlenme" , Avrupa Siyasi Birliği ve Türkiye Semineri, T.C Merkez Bankası Yayınları, Ankara, 1999, s.105.

³³⁸ - Özel, Soli " Nasıl Bir AB? " , Sabah, 15.06.2003 .

ülkelerin kendisine tanıdığı yetkiler çerçevesinde hareket eder.³³⁹

Bu değerler, üyelerin ulusal kimliğine, anayasal yapılarına ve toprak bütünlüğüne yapılan vurgularla Türkiye Cumhuriyeti'nin nitelikleriyle bağdaşmaktadır. Bu değerler Atatürk'ün bize miras bıraktığı değerlerle çelişmemektedir. Din, ayrılık yaratan bir faktör değil dayanışma yaratan bir faktör olarak algılanmalıdır. Bu bağlamda, Tek Avrupa Kimliği diye bir şey yoktur. bunun yerine, kimlik politikası dediğimiz süreçte birinin diğeriyle çatıştığı, bazen birbirini inşa ederek beslediği, Avrupa kimliklerinin çoğulu vardır.³⁴⁰

Önemli olan hoşgördür, Ancak hoşgörü; kendi değerlerinden vazgeçmek değil, yani kimliğinden vazgeçmek anlamına gelmez. Sonuçta, Avrupa da Türkiye de kendi kimliğini koruma hakkına sahiptir.³⁴¹ Bu çok kültürlülüğü paylaşmamız, birarada yaşamayı zorunlu kılan demokratik yapının gerektirdiği değerleri paylaşmamız demektir. Zaten Kopenhag Kriterleri, Avrupa'nın ortak değerlerine sahip çıkmak kadar, milli kimliği ve değerleri de koruyup garantisi altına almaktadır. Bu kriterler Türk insanının refaha kavuşması, dünyanın en büyük siyasi ve ekonomik gücünün saygın bir üyesi olarak geleceğe güvenle bakan bir Türkiye için gereklidir.

³³⁹ - Türkmen, İlter, " Neden AB Fobisi", Hürriyet, 05.07.2003.

³⁴⁰ - Neumann, Iver, " Avrupa Kimliği, AB Genişlemesi", Avrasya Dosyası AB Özel sayısı, Sayı: 4, Ankara, 1999, s.21.

³⁴¹ - Tibbi, Bassam, " Boğazın İki Yakası Avrupa ile İslamcılık Arasında Türkiye", Doğan Kitapçılık, Çev. Sevinç Kabakçoğlu, İstanbul, 2000, s. 295.

SONUÇ

Mayıs 2004 tarihinde on yeni üye ülkenin AB'ye resmen katılması ile AB, tarihinin en kapsamlı genişlemesini tamamlamış oldu. Toplam 378 milyon nüfusa sahip olan 15 üyeli AB'nin nüfusu, son genişleme ile birlikte 454 milyona ulaşırken; yeni ülkelerin katılımıyla AB'nin resmi dillerinin sayısı da onbir'den yirmi'ye yükseldi. Avrupa kıtasının tarihi bölünmesini sona erdiren bu genişleme dalgası, AB'nin sosyal, kültürel, ekonomik iç dengelerinin yanı sıra kurumsal yapısını da büyük ölçüde değiştirdi.

1985 yılında gerçekleştirdiği üçüncü genişleme dalgasının ardından kendi içine kapanan Avrupa Topluluğu, Lüksemburg Zirvesi'nden çıkan Tek Avrupa Senedi'yle ortak pazarı yarattı. 1991 Maastricht Zirvesi'nde Avrupa Toplulukları, bütünleşme yolunda önemli bir dönemeçten geçti ve yalnız Avrupa Birliği olarak biçim kazanmakla kalmadı. Ekonomik ve parasal birliğin tamamlanması, ortak dış politika, ortak savunma ve güvenlik politikası, federalizm yerine sıkı birlik, ortak vize uygulaması gibi konular üzerinde anlaşma sağlandı. Bütünleşme sürecinde aksamayı engellemek için aday ülkelerden önce topluluk müktesebatına uyum sağlamaları istendi. 1993 yılı Kopenhag Zirvesi'yle artık birliğe aday ülkelerden sadece müktesebata uymaları değil, öncelikle bazı kriterle sahip olmaları istendi. İşte yıllardır ülkemizde de Avrupa Birliği denilince sözü edilen ünlü koşullar çıktı ortaya ; Kopenhag Kriterleri...

Avrupa Topluluklarının yeni hali, Avrupa Birliği'nin genişlemesi yolunu da açtı. Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden bir sene sonra, 1995 yılında Avusturya, İsveç ve Finlandiya kolaylıkla AB üyesi haline geldi. Tam üyeliği beklenen diğer bir aday olan Norveç ise, 1973 genişlemesinde olduğu gibi referandum sonucu, Birlik dışında kalmayı tercih etti.

Doğu Avrupa'da yaşanan siyasi değişiklikler, Avrupa Birliği'ni yeni üyelik talepleriyle karşı karşıya bıraktı. Tüm Avrupa'da barış, düzen ve güvenliğin tesisi çerçevesinde kendini Avrupa'yı yeniden birleştirmekle sorumlu gören birlik, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Kıbrıs ve Malta'dan gelen taleplere kayıtsız kalamadı ve yeni bir genişleme sürecinin kapılarını açtı.

AB'nin yeni genişleme sürecini başlatmasının ardında yatan temel düşünce, Avrupa'da kalıcı barışı sağlayabilmek için, Doğu Bloku'nun çöküşünden sonra bu ülkeleri, demokrasi ve liberal ekonomi gibi değerlerle yeniden yapılandırarak Avrupa Birliği'ne kazandırma amacıdır.

Çok sayıda Avrupalı için siyasi açıdan büyük önem taşıyan beşinci genişleme hareketi, bir yandan da birliğin “ genişlemeden çok derinleşmesi gerektiğini” savunanlar tarafından eleştirildi. Son genişleme hareketinin siyasi nedenlerle aceleye getirildiğini düşünen bu grup, AB'nin, altı üye için oluşturulmuş, daha sonra birkaç kez gözden geçirilmiş yapısının böyle bir gelişmeye yeterince hazırlanmamasından şikayet etti. Türkiye'nin üyeliğine de tereddütle yaklaşan bu gruplar, AB'nin zaten hazırlıksız bir şekilde on yeni üyeyi bünyesine dahil ettiğini, Birliğin bundan sonra yavaş hareket ederek kendi içindeki yapılanma süreçlerine odaklanması gerektiğini savunuyorlar.

Türkiye, Avrupa Birliği üyeliği için özellikle 1980'lerin ortalarından başlayarak hızlı adımlar attı. Hatta, bazı ekonomik kayıpları da göze alarak hiçbir aday ülkeden talep edilmeyen gümrük birliği anlaşmasını kabul etti. 1990'ların sonlarından başlayarak da özellikle insan hakları başta olmak üzere arka arkaya çok sayıda siyasi reform gerçekleştirdi.

Türkiye, Avrupa Birliği üyeliği konusunda en büyük hayal kırıklığını 1990'ların ortasında yaşadı. Düne kadar demirperde gerisinde kalan, ekonomik ve siyasi kriterler bakımından Ankara'nın gerisinde kalan ülkelerin adı üyelik için geçmeye başladı.

AB'nin Aralık 1997'de yapılan Lüksemburg Zirvesi, Türkiye için büyük hayal kırıklığı oldu. Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Macaristan, Polonya, Slovenya, Romanya, Bulgaristan, Litvanya, Letonya, Estonya ve Kıbrıs Rum Kesiminin tam üyelik için aday ülkeler olarak belirlendiği zirvede, Türkiye'nin adının adaylar arasında anılmaması Türk kamuoyunda tepkiyle karşılandı. AB, Türkiye'nin adaylar arasında yer almayışını, “insan hakları ihlalleri”, “Kıbrıs Sorunu” ve “ Türk-Yunan Anlaşmazlığı “ gibi konulara bağladı. AB'nin tavrını protesto eden Türkiye, AB ile belirli alanlardaki siyasi ilişkileri askıya aldı.

Cardiff, Viyana ve Köln zirvelerinde atılan bazı olumlu adımlara karşın Türkiye'nin adaylığının resmen teyit edilmesi Aralık 1999'daki Kopenhag Zirvesinde

mümkün oldu. Türkiye-AB ilişkilerinin 2000’li yıllarda karşı karşıya kaldığı sorun, müzakerelere başlama tarihinin belirsiz kalışı oldu.

Türkiye, AB uyum süreci çerçevesinde reform paketleri hazırlamayı sürdürdü, bir çok yasada değişiklik yapıldı, Kıbrıs sürecinde ise Türk tarafı üstüne düşeni yerine getirdi ve Rumlar Annan Planı’nı reddederken, Kıbrıs Türk halkı planı onayladı.

AB , ortak güvenlik ve dış politika alanlarında birliğe büyük katkısı olacağı çok açık olan Türkiye’yi, daha fazla bekletemedi ve müzakere süreci başladı. Ekim 2005’te başlayan Tarama süreciyle, Türkiye’nin ilgili alanlardaki uyum düzeyi belirlenmiş olacak. Bu çerçevede ya başlık müzakereye açılacak ya da bazı ön şartlar sunulacak.

Müzakere süreci tam üyelik perspektifiyle başladı, müzakerelerin “ ucunun açık” olacağı şeklindeki ifade, Türkiye’ye özel bir durum değil. Yaklaşık iki yüzyıla dayanan çağdaşlaşma yönelimini Cumhuriyet ile taçlandıran Türkiye, bu doğrultuda önemli bir hedef olarak gördüğü Avrupa Birliği üyeliğine hiç olmadığı kadar yakın.

Türkiye-AB ilişkileri uzun ve sancılı dönemler geçirdi, ilişkiler uluslararası konjonktüre göre değişen bir yapı sergiledi süreç içinde. Uluslararası konjonktürün Türk politikacılar tarafından takip edilmesi ve buna uygun stratejiler geliştirilmesi bundan sonra daha büyük önem taşıyor.

Türkiye-AB ilişkilerinde din, kültür ve kimlik farklılığı sıkça gündeme geliyor. AB içinde de Avrupa’nın çokkültürlü yapısına tolerans göstermeyen bir kesim bulunuyor. Üye ülkelerde iktidarların bu görüşteki partilerin kontrolüne geçmesi Türkiye’nin işini zorlaştıracak etkenlerden.

Avrupa, Ortadoğu ve Orta Asya arasında bir köprü olan Türkiye, AB için vazgeçilemeyecek bir öneme sahip. Onbeş milyon Müslüman’ın yaşadığı Avrupa’da üç buçuk milyon Türk bulunuyor. Avrupa’da bazı kesimler, Türkiye’den gelebilecek göçle birlikte, Avrupalı kimliğinin kaybedilmesi gibi kaygılarla geriliyor. Tam da bu noktada, Avrupa Birliği, bir Hristiyan Kulübü olmadığını ancak Türkiye’nin üyeliğiyle kanıtlayabilir.

TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNE AİT BAZI ÖNEMLİ TARİHLER

1959

31 Temmuz:Türkiye, AET'ye ortaklık için başvurdu.

11 Eylül:AET Bakanlar Konseyi, Ankara ve Atina'nın Ortaklık başvurularını kabul etti.

28-30 Eylül: Avrupa Toplulukları Komisyonu ile Türkiye arasındaki ilk hazırlık görüşmesi yapıldı.

1963

12 Eylül: Türkiye ile AET'yi Gümrük Birliğine götürecek ve tam üyeliği sağlayacak olan Ortaklık Anlaşması (Ankara Anlaşması) imzalandı.

12 Eylül: I.Mali Protokol imzalandı.

1964

1 Aralık:Türkiye-AET Ankara Anlaşması yürürlüğe girdi. Birinci Ortaklık Konseyi toplantısı yapıldı.

1966

16-17 Mayıs: Birinci Türkiye-AET Karma Parlamento Komisyonu Brüksel'de toplandı.

1968

9 Aralık:Katma Protokol görüşmeleri başladı.

1970

26 Ekim: İlk Gümrük İşbirliği Komitesi toplantısı yapıldı.

19 Kasım:Ortaklık Konseyi'nde Katma Protokol metni kabul edildi.

23 Kasım: Katma Protokol Brüksel'de imzalandı.

23 Kasım:II.Mali Protokol imzalandı.

1971

5 Temmuz: Katma Protokol, TBMM'de 69'a karşı 149 oyla kabul edildi.

22 Temmuz: Senato, Katma Protokolü kabul etti.

1 Eylül: Katma Protokol'ün ticari hükümleri "Geçici Anlaşma" ile yürürlüğe konuldu.

1972

13 Ocak: Ortaklık Anlaşması'nın Topluluğa katılacak yeni ülkelerce de kabulünü sağlayacak Türkiye-AB müzakereleri başladı.

20 Temmuz: Ortaklık Konseyi, 1.9.1972 tarihinde sona erecek olan "Geçici Anlaşma" süresini yıl sonuna uzattı.

1973

1 Ocak: Katma Protokol yürürlüğe girdi. birinci gümrük indirimi ve konsolide liberasyon listesi uyumu yapıldı.

21 Mayıs: Türkiye-AET genişleme görüşmeleri mutabakat ile sonuçlandı.

30 Haziran: I.Genişleme Anlaşması (Tamamlayıcı Protokol) Ankara'da imzalandı.

1974

1 Ocak: Tamamlayıcı Protokol ile ilgili geçici anlaşma yürürlüğe girdi.

1976

1 Ocak: Türkiye, Katma Protokol'den kaynaklanan yükümlülüğünü yerine getirerek ikinci gümrük indirimi konsolide liberasyon listesi uyumunu gerçekleştirdi.

1977

12 Mayıs: III.Mali Protokol Brüksel'de imzalandı.

1 Temmuz: Topluluk tarafından Türkiye'ye tanınan yeni tarım tavizleri yürürlüğe kondu.

1978

4-11 Ekim: Türkiye, Dördüncü Beş Yıllık Plan süresince yükümlülüklerinin dondurulması ve aynı dönemde yaklaşık 8 milyar dolarlık yardım yapılması talebinde bulundu.

30 Ekim: III. Mali Protokol'ün onay işlemleri tamamlandı.

1980

30 Haziran: Ortaklık Konseyi tarım ürünlerinin tamamına yakın bir kısmında Türkiye'ye uygulanan gümrük vergilerinin 1987 yılına kadar sıfıra indirilmesini kararlaştırdı.(1/80 sayılı karar)

1982

22 Ocak: Avrupa Topluluğu, Türkiye ile ilişkilerini dondurma kararı almıştır.

1986

16 Eylül: Türkiye-AET Ortaklık Konseyi toplandı. Böylece 12 Eylül 1980 tarihinden itibaren dondurulması bulunan Türkiye-AET ilişkilerinin canlandırılması süreci başladı.

1987

14 Nisan: Türkiye-AT'ye, Roma Antlaşması'nın 237'nci, AKÇT Antlaşması'nın 98'nci ve EURATOM Antlaşması'nın 205'nci maddelerine istinaden tam üye olmak üzere müracaat etti.

27 Nisan:Türkiye'nin tam üyelik talebi Topluluk Bakanlar Konseyi tarafından incelenmek üzere Komisyona havale edildi.

1988

7 Kasım: Türkiye-AET arasındaki ticari ve iktisadi sorunların ele alınması amacıyla oluşturulan Ad- Hoc Komite birinci toplantısını gerçekleştirdi.

20-21 Aralık: Ad-Hoc Komite ikinci kez toplandı ve Türkiye, 1978 yılında askıya aldığı yükümlülüklerini getirmek üzere, hızlandırılmış bir takvimi Topluluğa verdi ve bu takvime işlerlik kazandırdı.

1989

18 Aralık: AT Komisyonu, Türkiye'nin tam üyelik başvurusu konusundaki "Görüş"ünde (Avis), Topluluğun kendi iç pazarını tamamlayabilme sürecinden önce (1992) yeni bir üyeyi kabul edemeyeceği ve Türkiye'nin AB'ye katılmadan önce, ekonomik, sosyal ve siyasal alanda gelişmesine ihtiyaç duyulduğu hususlarına yer verdi.

1990

6 Haziran: Topluluklar Komisyonu, Türkiye ile her alanda işbirliğinin başlatılması ve hızlandırılması konusu ile önlemleri içeren bir "İşbirliği Paketi"ni hazırlayarak Konsey'in olurluna sundu.

1991

30 Eylül: Ortaklık Konseyi 1986 yılından sonra ilk kez toplandı.

1992

21 Ocak: Türkiye-AT arasında bir Teknik İşbirliği Programı imzalandı.

9 Kasım: Türkiye-AT Ortaklık Konseyi'nin 33'üncü dönem toplantısı yapıldı.

3 Aralık: Türkiye-AT ilişkilerinin yürütülmesinde ortaya çıkan ticaret ve gümrüklerle ilgili teknik sorunların çözümü için kurulmuş olan ve 12 Kasım 1982'den beri toplanamayan Gümrük İşbirliği Komitesi, 10'uncu toplantısını gerçekleştirdi.

1993

24-25 Şubat: 9 Kasım 1992 tarihli Ortaklık Konseyi'nde, Ortaklık komitesi gözetimi altında çalışması kararlaştırılan teknik komitelerden Gümrük Birliği Alt Komitesi toplantısı Brüksel'de yapıldı.

8 Kasım: Ortaklık Konseyi'nin 34'ncü dönem toplantısı yapıldı.

1994

19 Aralık: Ortaklık Konseyi'nin 35'nci dönem toplantısı yapıldı.

1995

6 Mart: Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği'nin gerçekleştirilmesi ile ilgili Gümrük Birliği döneminde uygulanacak usul, esas ve süreleri belirleyen 1/95 ve 2/95 sayılı kararlar Ortaklık Konseyi'nin 36'nci dönem toplantısında kabul edildi.

30 Ekim: Ortaklık Konseyi, 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı çerçevesinde, Türkiye'nin Gümrük Birliği'nin işlemesi için gerekli teknik koşulları yerine getirdiğini tespit eden 37'nci toplantısını gerçekleştirdi.

13 Aralık: 1/95 Sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararı Avrupa Parlamentosu tarafından onaylandı.

21 Aralık: AB ile Türkiye arasında, AKÇT ürünlerini kapsayan Serbest Ticaret Anlaşması parafe edildi.

1996

1 Ocak: Türkiye, AB ile entegrasyonunda 22 yıl süren "Geçiş Dönemi"ni 31 Aralık 1995 tarihinde tamamladı. 1.1.1996 tarihi itibarıyla, tam üyelik sürecinde "son Dönem"e, sanayi ürünlerinde ve işlenmiş tarım ürünlerine sağlanan Gümrük birliği ile girmiştir.

19 Şubat: Gümrük Birliği Ortak Komitesi 1'nci dönem toplantısı yapıldı.

25 Temmuz: Türkiye-AB AKÇT Anlaşması Brüksel'de imzalandı.

1 Ağustos: Türkiye-AB AKÇT Anlaşması TCRG'de yürürlüğe girdi.

20 Mart: Ortaklık Komitesi 106'nci dönem toplantısı yapıldı.

14-16 Nisan: Türkiye-AB karma parlamento Komisyonu 40'nci dönem toplantısı yapıldı.

24 Nisan: Ortaklık Komitesi 107'nci dönem toplantısı yapıldı.

30 Mayıs: Gümrük İşbirliği Komitesi'nin 19'uncu dönem toplantısı yapıldı.

23 Temmuz: Gümrük Birliği Ortak Komitesi 6'nci dönem toplantısı yapıldı.

12-13 Aralık: Avrupa Birliği'nin Lüksemburg'ta gerçekleştirdiği devlet ve hükümet başkanları zirvesi son olarak Çek Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovenya, Romanya, Bulgaristan, Litvanya, Estonya ve Kıbrıs Rum Yönetimi tam üyelik için aday ülkeler olarak belirlenmiştir. Türkiye ise aday ülkeler arasında zikredilmemiş, tama üyeliğe ehil olduğu teyit edilmiştir.

1998

1 Ocak: Türkiye ile AB arasında karşılıklı tarım tavizlerine ilişkin 1/98 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı yürürlüğe girdi.

9-10 Şubat: Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu 41'nci dönem toplantısı yapıldı.

16 Şubat: Gümrük birliği Ortak Komitesi 7'nci dönem toplantısı yapıldı.

3 Mart: Türkiye-AB ilişkilerinin geliştirilmesinde yönelik olarak AB Komisyonu tarafından hazırlanan "Europe Strategy for Turkey" başlıklı belge açıklandı.

20-22 Nisan: Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu 42'nci dönem toplantısı yapıldı.

28 Mayıs: Türkiye-AB Gümrük İşbirliği Komitesi 21'nci dönem toplantısı yapıldı.

30 Haziran: Ortaklık Komitesi 108'nci dönem toplantısı yapıldı.

4 Kasım: AB Komisyonu tarafından hazırlanan ve AB'ye üyelik için belirlenmiş olan Kopenhag kriterleri kaydedilen gelişmelere ilişkin komisyon görüşlerini içeren "İlerleme Raporu" yayımlandı.

9-10 Kasım: Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu 43'üncü dönem toplantısı yapıldı.

15 Aralık: Türkiye-AB Gümrük İşbirliği Komitesi 22'nci dönem toplantısı yapıldı.

1999

1 Ocak: Avrupa Birliği'nde Tek Para (Euro) uygulamasına geçildi.

18-19 Şubat: Türkiye-AB karma parlamento Komisyonu 44'üncü dönem toplantısı yapıldı.

23 Şubat: Türkiye AKÇT Ortak Komitesi'nin Çalışma Usullerinin kabul edildiği ilk toplantısı yapıldı.

26 Şubat: Türkiye-AB Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nin 8'nci toplantısı yapıldı.

30 Mart: Türkiye-AB Ortaklık Komitesi 109'uncu dönem toplantısı yapıldı.

28 Mayıs: Türkiye-AB Gümrük İşbirliği Komitesi 23'üncü dönem toplantısı yapıldı.

8 Temmuz: Türkiye-AKÇT Ortak Komitesi'nin ikinci toplantısında Türkiye-AKÇT Serbest Ticaret Anlaşması Menşe Protokolü'nde Türkiye'nin 1 Ocak 1999 tarihi itibarıyla Pan-Avrupa Menşe Kümülasyonu Sistemi'nde olması çerçevesinde gerekli değişiklikler yapıldı.

13 Ekim: AB Komisyonu tarafından hazırlanan ve AB'ye üyelik için belirlenmiş olan Kopenhag kriterleri kaydedilen gelişmelere ilişkin Komisyon görüşlerini içeren ikinci "İlerleme Raporu" yayımlandı.

11-12 Aralık: Helsinki'de gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirve Toplantısında Türkiye'ye adaylık statüsü tanındı.

13 Aralık: Türkiye-AB Gümrük İşbirliği Komitesi 24'üncü dönem toplantısı yapıldı.

2000

25 Şubat: Türkiye-AB Gümrük Birliği Ortak Komitesi 8'inci dönem toplantısı yapıldı.

11 Nisan: Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin 39'uncu dönem toplantısı yapıldı.

5-6 Haziran: Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu'nun 45'inci dönem toplantısı yapıldı.

13 Haziran: Türkiye-AB Gümrük İşbirliği Komitesi'nin 25'nci dönem toplantısı yapıldı.

13 Ekim: Avrupa komisyonu Türkiye için 3'üncü İlerleme Raporu'nu açıkladı.

17-18 Ekim: Türkiye ile AB arasında hizmetler ve kamu alımları alanlarında müzakerelere başlandı.

21-22 Kasım: Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu'nun 46'ncı toplantısı yapıldı.

4 Aralık: Genel İşler Konseyi Türkiye için Katılım Ortaklığı taslağını kabul etti.

7-9 Aralık: Nice'de toplanan Avrupa Konseyi, Nice Antlaşması'nın kabul ederek, üye ülkelerin genişleme sürecinde AB kurumlarındaki temsil güçlerinde değişikliğe gitti.

8 Aralık: Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nin 10'uncu toplantısı yapıldı.

19 Aralık: Gümrük İşbirliği Komitesi'nin 26'ncı dönem toplantısı yapıldı.

2001

18-19 Ocak: Hizmetler ve Kamu Alımları müzakerelerinin ikinci turu gerçekleştirildi.

26 Şubat: Katılım ortaklığına ilişkin usuller ile Katılım Ortaklığı çerçevesinde ülkemizin alacağı yardımların temelini oluşturacak Çerçeve Yönetmelik Genel İşler Konseyi'nin toplantısında kabul edildi.

8 Mart: AB Bakanlar Konseyi Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesini kabul etti.

19 Mart: TBMM " Topluluk Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı" nı kabul etti.

1 Haziran: Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nin 11'inci toplantısı yapıldı.

12 Haziran: Gümrük İşbirliği Komitesi'nin 27'nci dönem toplantısı yapıldı.

26 Haziran: Türkiye-AB Ortaklık konseyi'nin 40'ncü dönem toplantısı yapıldı.

26-27 Haziran: Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu'nun 47'nci toplantısı yapıldı.

13 Kasım: IV. İlerleme Raporu yayınlandı.

26-27 Kasım: Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu'nun 48'inci toplantısı yapıldı.

29 Kasım: Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nin 12'nci toplantısı yapıldı.

5 Aralık: Gümrük İşbirliği Komitesi'nin 28'inci dönem toplantısı yapıldı.

2002

1 Ocak: Avrupa Birliği'nde Euro fiili olarak dolaşıma girdi.

24 Ocak: Türkiye-AB Ortaklık Komitesi'nin 110'uncu dönem toplantısı yapıldı.

16 Nisan: Türkiye-AB Ortaklık konseyi'nin 41'inci dönem toplantısı yapıldı.

17-18 Haziran: karma parlamento Komisyonu'nun 49'uncu dönem toplantısı yapıldı.

4 Ekim: Gümrük İşbirliği Komitesi'nin 29'uncu dönem toplantısı yapıldı.

9 Ekim: Avrupa Komisyonu Türkiye için 5'inci İlerleme Raporu'nu açıkladı.

10 Aralık: Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nin 13'üncü dönem toplantısı yapıldı.

12-13 Aralık: Kopenhag'da gerçekleştirilen Avrupa Konseyi zirve Toplantısında "AB Komisyonu'nun raporu önerisi temelinde, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığına karar verilmesi halinde, 2004 Aralık ayında toplanacak olan Avrupa Konseyi'nin, Türkiye ile AB arasındaki müzakereleri gecikme olmaksızın başlatacağı" ifadesine yer verilmiştir.

2003

30 Ocak: Gümrük İşbirliği Komitesi'nin 30'uncu dönem toplantısı yapıldı.

13 Mart: Türkiye-AB Ortaklık komitesi'nin 11'nci dönem toplantısı yapıldı.

20-21 Mart: Avrupa Konseyi Zirvesi yapıldı.

15 Nisan: Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin 42'nci dönem toplantısı yapıldı.

19 Mayıs: AB Bakanlar Konseyi Türkiye için Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi'ni kabul etti.

27 Mayıs: Gümrük İşbirliği Komitesi'nin 31'inci dönem toplantısı yapıldı.

17-18 Haziran: Karma Parlamento Komisyonu'nun 50'inci dönem toplantısı yapıldı.

20-21 Haziran: Avrupa Konseyi Zirvesi yapıldı.

24 Temmuz: AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı Resmi Gazete'de yayımlandı.

8 Ekim: Türkiye'nin AB tarafından sağlanan mali kaynakları kendi ihtiyaçları doğrultusunda, kendi inisiyatifini kullanması için oluşturulan Merkezi Olmayan yapılanma Sistemi AB Komisyonu tarafından akredite edildi.

28 Ekim: Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nin 14'üncü dönem toplantısı yapıldı.

5 Kasım: Avrupa Komisyonu Türkiye için 6'ncı İlerleme Raporu'nu açıkladı.

2-3 Aralık: Karma Parlamento Komisyonu'nun 51'inci dönem toplantısı yapıldı.

12-13 Aralık: Avrupa Konseyi Zirvesi yapıldı.

2004

16 Mart: Türkiye-AB Ortaklık Komitesi'nin 112'inci dönem toplantısı yapıldı.

25-26 Mart: Avrupa Konseyi Zirvesi yapıldı.

31 Mart: Brüksel'de Ortak Ticaret Politikası alanındaki gelişmelerin ele alındığı "bilgilendirme Toplantısı" yapıldı.

6-7 Nisan: Karma Parlamento Komisyonu'nun 52'nci dönem toplantısı yapıldı.

6 Mayıs: Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nin 15'inci dönem toplantısı yapıldı.

18 Mayıs: Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin 43'üncü dönem toplantısı yapıldı.

9 Haziran : Gümrük İşbirliği Komitesi'nin 33'üncü dönem toplantısı yapıldı.

17-18 Haziran: Avrupa Konseyi Zirvesi yapıldı.

4-5 Kasım: Avrupa Konseyi Zirvesi yapıldı.

16-17 Aralık: Brüksel'de gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirve Toplantısında ülkemiz ile üyelik müzakereleri 3 Ekim 2005 tarihinde başlatılması kararlaştırıldı.

2005

23-24 Şubat: Karma Parlamento Komisyonu'nun 53'üncü dönem toplantısı yapıldı.

28 Şubat: Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nin 16'nci dönem toplantısı yapıldı.

17 Mart: Türkiye-AB Ortaklık Komitesi'nin 113'üncü dönem toplantısı yapıldı.

22-23 Mart: Avrupa Konseyi Zirvesi yapıldı.

20 Nisan: Brüksel'de Ortak Ticaret Politikası alanındaki gelişmelerin ele alındığı "Bilgilendirme Toplantısı" yapıldı.

26 Nisan: Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin 44'üncü dönem toplantısı yapıldı.

2 Haziran: Gümrük İşbirliği Komitesi'nin 34'üncü dönem toplantısı yapıldı.

13-14 Haziran: Karma Parlamento Komisyonu'nun 54'üncü dönem toplantısı yapıldı.

16-17 Haziran: Avrupa Konseyi Zirvesi yapıldı.

29 Haziran: Avrupa Birliği tarafından Türkiye için müzakere erevesi açıklandı.

29 Temmuz: Ankara Anlaşması'nın AB'nin 1 Mayıs 2004 tarihli genişlemesi dikkate alınarak adaptasyona yönelik Uyum Protokolü, bir Deklarasyon eşliğinde Türkiye tarafından imzalanmıştır.

KAYNAKÇA

BAUN, Michael J., “ A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement”, Lanham, Rowman and Littlefield Publishers, 2000.

BAYDORAL, Can, “Avrupa Birliği’nin Genişlemesi”, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği , Ankara, 1998.

BORCHARDT, Klaus-Dieter, “European Integration ; The Origins and Growth of the European Union”, Office for Official Publications of the European Communities”, 1996.

CAMERON, Fraser, “ The European Union and the Fourth Enlargement,” Journal of Common Market Studies, Vol.33, Annual Review ,1995.

DUCHENE, Francois, “Community Attitudes,” “ The Second Enlargement of the EEC: The Integration of Unequal Partners”, London, Macmillan Pres, 1986.

FIRAT, Melek, “ AB-Kıbrıs İlişkileri ve Türkiye’nin politikaları”, En Uzun 10 Yıl: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış politika Gündeminde Doksanlı Yıllar” İstanbul, Boyut Kitapları, 1998.

GIANARIS, Nicholas, “The Limits of the European Union : The Question of Enlargement,” Westport, Praeger, 1996.

KARLUK, Rıdvan, “Avrupa Birliği ve Türkiye”, 5.Baskı, İstanbul, Beta Basım Yayım ve Dağıtım, 1998.

MACEDO, Jorge Braga, “ Portugal’s European Integration : lessons for Future Enlargements,” Winners and Losers of EU Integration : Policy Issues for Central and Eastern Europe, der. Helena Tang, Washington, Worldbank, 2000

MARESCEAU, Marc ve **MONTAGUTİ**, Elisabetta, “ The Relations Between the

European Union and Central and Eastern Europe, "Common Market Law Review, Netherlands, Vol.32, No.6, 1995.

NICHOLSON, Frances ve East, Roger, "From Six To Twelve: The Enlargement of The European Communities", Harlow, Longman, 1987.

PRESTON, Christopher, "Enlargement and Integration in the European Union", London, The Routledge, 1997.

REDMOND, John, "The Next Mediterranean Enlargement of the EC: Turkey, Malta and Cyprus", Aldershot, Dartmouth Publishers, 1993.

SJURSEN, Helene, "Enlarging the Union," New Challenges to the European Union : Policies and Policy Making", der. S. Stavridis ve d., England, Dartmouth Publishing, 1997.

SMITH, Karen E., " The Conditional Candidacy: From Luxemburg to Helsinki-to Ankara?", Mediterranean Politics, Vol: 5, No: 3, Autumn 2000.

SOGNER I. ve **ARCHER C.** " Norway and Europe: 1972 and Now", Journal of Common Market Studies Vol. 33, No..3 ,September 1995.

TAYFUR, M. Fatih, " Yunanistan ve İspanya'nın Avrupalılaşıma Serüveni ve Türkiye: İki Nikah, Bir Cenaze, " Türkiye ve Avrupa, der. Atilla Eralp, Ankara, İmge Kitabevi, 1997.

TSALICOGLU, Iacovos, Negotiating for Entry : The Accession of Greece to the European Community, England, Dartmouth Publishing, 1995.

WEIGALL David ve **STIRK** Peter, "The Origins and Development of the European Community", London, Leicester University Pres, 1992.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

AB Haber : <http://www.abhaber.com>

AB İletişim Projesi : <http://www.abinfoturk.net>

Ankara Üniversitesi : <http://www.ankara.edu.tr>

Avrupa Birliği Mektubu : <http://www.eu.ibsresearch.com>

Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu : <http://www.deltur.cec.eu.int>

Basın Yayın Enformasyon Müdürlüğü : <http://www.byegm.gov.tr>

Belge net : <http://www.belgenet.com>

Dış Ticaret Müsteşarlığı : <http://www.dtm.gov.tr/AB>

Ege Bölgesi Sanayi Odası : <http://www.ebso.org.tr/abbultenleri>

İktisadi Kalkınma Vakfı : <http://www.ikv.org.tr>

KOSGEB AB Merkezi : <http://www.abmankara.gov.tr>

Milli Savunma Bakanlığı : <http://www.msb.gov.tr>

Sivil Anayasa girişimi : <http://www.anayasam.org>

TBMM : <http://www.tbmm.gov.tr>

RAPOR VE BELGELER

“AB’ye Katılım Yönünde 12 Aday Ülkeye Yönelik Avrupa Komisyon Tarafından Hazırlanan 1998 Yılı İlerleme Raporları”, Ankara Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 1998

“AB’ye Katılım Yönünde 12 Aday Ülkeye İçin Avrupa Komisyon Tarafından Hazırlanan Karma Belge ve Türkiye İlerleme Raporu”, Ankara Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 1999

“Aday Ülkelerin Katılım Yönünde İlerlemeleri Üzerine Genişleme Stratejisi Belgesi ve Düzenli Raporların Sonuçları”, Ankara Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2000

“Genişlemeyi Başarıya Ulaştırmak : Strateji Belgesi ve Aday Ülkelerden Her Birinin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Avrupa Komisyonu’nun Raporu”, 2001.

“Türkiye İçin Katılım Ortaklığı 2000”, Ankara Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2000

“Türkiye’nin Katılım Yolunda İlerlemesi Üzerine 2000 Düzenli Raporu ve Aday Ülkelerin Katılım Yönünde İlerlemeleri Üzerine Genişleme Strateji Belgesi ve Düzenli Raporların Sonuçları”, Ankara Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2000